



591766554



101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

MAGASIN



Mag

09. 61721

Ra

Ex 2

R. P. RASMUSSEN

ALMINDELIG HOSPITALS HISTORIE

1769 - 1892



BERLINGSKE FORLAG

KØBENHAVN 1940

G. F. WASHINGTON

ALMINDELIG HOSPITALS
HISTORIE

**ALMINDELIG HOSPITALS
HISTORIE**

1768-1888

ALMINDELIG
HOSPITALS

R. P. RASMUSSEN

ALMINDELIG HOSPITALS
HISTORIE

1769—1892

KØBENHAVN

BERLINGSKE FORLAG

1939

L. P. RASMUSSEN

09.3846

Ra 62
a

HISTORIE ex. 2

1702-1802

11169

DET BERLINGSKE BOSTRYKKERI A/S

1891

DET BERLINGSKE BOSTRYKKERI A/S
KØBENHAVN



Titelbilledet i Conventusbogen.

Forord

*E*t Sted i denne Bog, Side 78, citeres C. Pontoppidans for en Udtalelse om en Opgave for den, "der i Tiden en Gang upartisk skal skrive Fattigvæsenets Historie i Danmark". Den Opgave ligger for, men endnu er den dog ikke løst - og nærværende Arbejde spænder heller ikke saa vidt. Her er ikke en Gang Københavns Fattigvæsens Historie fremstillet, men kun Almindelig Hospitals Historie, en Gren, men rigtignok en løvrig Gren af Byens Fattigvæsen og dets mange store og smaa Plantninger.

Det er Fortællingen om Alm. Hospital, saalænge det laa inde i den gamle By i Amaliegade ved Siden af Slottet fra 1769-1892. Hospitalet er til endnu, men udenfor Søerne.

Naturligvis kan man ikke skrive en saadan og saa lang Periodes Historie uden at faa en Mening om, hvordan denne Opgave, det vil altsaa sige Fattigforsørgelsen paa Hospitalet, er bleven løst, og med Tanken paa Pontoppidans Bemærkning maa det siges, at det er her sket upartisk!

Her kommer mange Mennesker paa Tale - oppe og nede - mange menneskelige historiske Situationer, som maa overvindes af dem under skiftende Konjunkturer, mellem hvilke man maa krydse, beregne, undertiden vige for o. s. v., Nødvendigheds-Krav indefra og udefra, Anstændighedshensyn støtter eller hæmmer - men alt sligt veksler under skiftende Bestyrelser i de forskellige Tidsperioder. Utallige Momenter træder en for Øje, og Baner maa følges stadig fremad uden Standsning, thi Tiden standser ikke.

Ensidig politiske, moralske, storborgerlige eller smaaborgerlige

Hæmninger maa ikke være i Vejen for Helheden. Lejligheden kunde nok her give Skribenten Pennen i Haanden til en partisk Fremstilling - det ligger meget nær at forstaa, ligesom Pontoppidan ogsaa har forstaaet det.

Alm. Hospitals Historie her er en fortællende Fremstilling, en Skildring med Indblik saa dybt som muligt i den indendørs Virksomhed i Hospitalet, en Krønikebogs-Skildring - om saa maa siges - af Livet, som det kunde beredes, og som det levedes derinde, naar alle Hjulene i Værket var i Gang med det Formaal at forsørge. Her skiftede "Smagen" jo med Tiderne, Sindelagene ligesaa - og hvad der saa er udrettet, opnaaet, forsømt vil en upartisk historisk Redegørelse som denne her stille Læseren for Øje - de Ordninger, som kommunale Styrere - Fattigvæsenets - Forsørgelsesvæsenets Ledere, interesserede barmhjertigsindede Borgere, i hvem Syner og Drømme om Samtiden og Fremtiden for de Hjælpelese søgte gennemført saa vidt muligt efter den almindelige Opinion i Byen.

I Bogens Slutning findes en Oversigt over, hvor Materialet og Kilderne til Bogen er søgte og fundne, i Statens og Kommunens Arkiver, i Samlinger m. m., den Grund, hvoraf den nævnte Gren er skudt op. Og det Arbejde at søge er blevet lettet ved den Imødekommenhed, hvormed Arkivernes Arkivarer og Ledere er komne mig i Møde, ligesom ogsaa at selve Udarbejdelsen er blevet meget lettet ved den Interesse, som selve Alm. Hospitals Embedsmænd og øvrige Personale i det hele har vist under Udarbejdelsen. Denne Interesse er jeg meget taknemmelig for, en Vitaminkur har det af og til været!

Arkiverne er i Tidens Løb omændrede og omslyttede, men jeg takker baade Alm. Hospitals Arkivs Ledere og ligesaa Raadhusets Arkivers Arkivarer og Ledere, og især Stadskonduktøren og hans Kontors Assistance. I de uvejsomme Gange med de talløse Hylder paa en ukendt og næsten usøgt Historiemærk, der sikkert ogsaa fremtidig kan bjergtage sin Mand, tiltrænges i høj Grad en Medhjælper som Stifinder.

København, December 1939.

R. P. R.

ALMINDELIG HOSPITAL

I

1769-1800

Forhistorie

I DET AAR, da man fuldendte Opførelsen af Almindelig Hospital 1769, for ved denne store og anselige Bygning af skaffe Husly til Byens Fattige, havde København 92.571 Indbyggere. Den var altsaa en By paa Størrelse næsten med Aarhus nu, og København havde den Gang et Antal af ca. 8.000 Fattige at forsørge, d. v. s. ca. 9 Procent.

Opførelsen af Hospitalet faldt i en human Tid, og Rejsningen af denne Bygning er et Vidnesbyrd om, at Bestyrelsen for Fattigvæsenet følte sit Ansvar overfor dem, som ikke kunde forsørge sig selv, hvis Tal tilmed var i stærk Stigning.

Et stærkere og stærkere Ønske var fra 1750 vokset frem om Indretningen af en almindelig Lemmestiftelse for samtlige Stadens Fattige, og her var desuden Midlerne tilstede til at rejse dette "borgerlige Fattighus", som Vejviseren kalder Hospitalet.

Fattigvæsenet var den Gang en Stats-Opgave, saaledes som det blev bestemt paa Rigsdagen efter Grevens Fejde 1536 d. 15. Oktober. Denne Rigsdag tillod Regeringen at konfiskere Kirkegodset, men paalagde den at sørge for Ungdommens Undervisning og at paatage sig Forsorgen for Syge og Fattige. Det var underlagt en Direktion, som altsaa blev Alm. Hospitals Bestyrelse. En kort Tid hed Bestyrelsen senere Plejedirektion, og derefter forsøgte Staten at lægge Fattigvæsenet over til Københavns Kommune ved at lade Magistraten overtage Sagen, men dette

Forsøg mislykkedes. Staten maatte igen overtage Fattigvæsenet, og en ny Direktion blev beskikket, altsaa ogsaa for Alm. Hospital, og saaledes vedblev det indtil over Midten af 19de Aarh., da Fattigvæsenet endelig blev en kommunal Sag. Det Løsen, hvorefter man handlede igennem alle Tider, er udtrykt i det gamle Kongeord: Uden for meget at bebyrde Københavns Indvaanere (Fr. V)¹⁾.

Fra den Periode, i hvilken Alm. Hospital blev til, findes en Oversigt over Fattigvæsenets Anstalter rundt i Byen, forfattet af Fattigdirektionens Sekretær Justitsraad *C. M. de Falsen* i Aaret 1762 og tilstillet - vel sagtens efter Opfordring - den nyvalgte Præsæs for Fattigvæsenets Direktion, *J. H. E. Bernstorff*.

Med Tidens Kolorit over sig er Falsens Fremstilling af stor Interesse. Fattigvæsenets Kontor var da i Vartov. Falsen blev senere Medlem af Direktionen.

C. M. Falsens Oversigt 1762

Sekretær i 23 Aar ved de fattiges Væsen *Christian Magnus de Falsen* henvender sig i meget smigrende Ord til den nye Præsident for de fattiges Væsen *Baron de Bernstorff*, *Président à la Direction de l'état des pauvres en Danmarc, le quel est à regarder comme un Ministre de Dieu pour distribuer Les bienfaits entre les indigents.*

Falsen sender *Bernstorff* følgende Oversigt over Fattigvæsenets Stiftelser i København:

Pro Memoria

De under Directions Commissionens Administration værende Etablissements ved det fattiges Væsen ere tvende Slags. 1°. De som concernere de nødtrængendes Hjælp. 2°. Betlere og Løsgængere hensættes til Arbejde og Correction.

¹⁾ Sj. Tegn. 1760 Nr. 360. Anført under Direktionsmøde. Pontop. Magazin II, S. 375.

Under det første Slags henregnes 1. Conventhuset og de derunder sorterende Donationer og Legata samt Brøndstrædets Hospital og Pesthuset. Item den saakaldede Stiftelse for Hitte Børn. 2. Abel Catrines Hospital. 3. Wartou Hospital.

1°. Conventhuset er skjænket det fattiges Væsen af højsalig Kong Christian den fjerde i Aaret 1630, og bar da Navn af *Domus Misericordiæ* eller *Barmhjærtigheds Huset*, i Betragtning af den ved Almissens Uddelelse mod fattige bevisende *Barmhjærtighed*; siden blev det kaldet *Silke-Huset* af *Silkegaden*, hvori det er beliggende, da det og brugtes til et Hus at spinde i, men nu kaldes det et *Convent* eller *Samlings Hus*, hvor fordem de fattiges *Direkteurer*, *Forstandere* og *Oldermænd* forsamledes, men nu de *Comitterede* over det *Fattiges Væsen*, som ere *Justitsraad Hæseker*, *Hr. Hegelund*, *Commerceraad Boertman*, *Raadmand Liunge*.

Pro Nota. *Politimester Justitsraad Horn* er og befaled at indtræde i *Conventus Commissionen*, men af de Ord i den kongl. *Ordre*, at *Han* skulde bivaane *Commissionen* som *Politimester*, er *entstanden* den *Qvæstion*, om han ikke skulde præcidere i samme, ligesom i adskillige andre *Commissioner*, hvilken af *Hans Majest.* er *decideret* saaledes: At han i hans *Embedsforretninger* skulde tage samme *Sæde* som hans *Formænd*. Men da der tilforn ikke har været nogen *Politimester* i *Conventus Commissionen*, er *Qvæstionen* endnu *udecideret* og *forvolder*, at han ikke kommer der, som er meget ilde, da *Politimesterens Assistance* ved det *fattiges Væsen* i mange *Tilfælde*, og især i *Henseende* til *Betleres Opbringelse* er højst *forvorden* . . .

I *Conventhuset* bor *Inspektøren* og *Bogholderen Søren Hempel*, saa og *Revisor* ved det *fattiges Væsen*, *Johannes Oest*. *Sammesteds* er og det *fattige Væsens Arkiv* og andre *Vigtigheder*. Dette Hus er ligesom *Centrum* af de *fattiges Væsen*, da der bliver *afhandlet* alt, hvad det *fattiges Væsen* i *København* er *vedkommende*, af den dertil *anordnede Kongelige Commission*, som er sat til at gaa *Directions Commissionen* til *Haande* i det *fattiges Væsens Administration* i *København*, hvilken ellers vilde blive den for *overlegen* i *Henseende* den

dem allernaadigst anbetroede general Ober Direction. Af Conventhusets Fond og Revenuer underholdes henimod 2000 Almisselemmer af gamle, svage og Børn. Ved den København Anno 1728 overgangne ulykkelige Ildebrand led Conventhuset eller Københavns fattiges Væsen en ubodelig Skade ved en stor Del af dets Hus-Panters og Ejendommens Forlis, saa at dets faste Fond for nærværende Tid ej er større end noget over 60.000 Rdl. De til Conventhuset henhørende Fundatser angaar dels rede Penge, dels Huse og Gaarde, dels Jordskyld og andet skjenket de fattige. Conventhusets Indkomster bestaar i Renten af dets staaende Capitaler, det Højkongl. Herskabs aarlige Gaver, Tavlepenge, Bøder, hvis som gives ved Testamenter, Blokke-Bøsser og Beckenpenge, Collectpenge, Husleje af nogle de fattige tilhørende Huse, Jordskyld, $\frac{1}{4}$ Havnepenge her i Staden, en pro-Cento af Civile Betjentes Gage, en Contingent af den jødiske Nation, og af de opførende Skuespil, Arv, som kan tilfalde de enroullerede Almisselemmer, de sammes Efterladenskabsbeløb, en Part af det privilegerede Assistenthus, og af det privilegerede Lotteri, med andet mere, hvilke adskillige Slags Indtægter dog ikke ere tilstrækkelige til at bestride Udgifterne med Almisselemmernes Underholdning og de højst fornødne Betjentes ringe Lønninger. Da Udgiften Aar om andet kan beregnes til 25 à 26.000 Rdl., hvoraf den blotte Almisse i afvigte Aar har beløbet til 22.876 Rdl., Betjenternes Lønninger til 1608 Rdl., det øvrige er Brændeprovisioner, Begravelser, Medicamenters Bekostninger, Reparationer og saadant mere, til dessen Bestridelse der hidtil udi Indtægten har manglet 2 à 3000 Rdl. Men som Hans Majst. ved allernaadigst Rescript af 10de April h. a. har gratificeret det fattiges Væsen med 9000 Rdl. af Grundtaxten i København, hvoraf 1500 Rdl. aarlig er henlagt til Conventhuset, vil Tiden vise, hvorvidt samme ved Hjælp af en sund og god Oeconomi kan bøde paa den hidtil værende Mangel.

Conventhusets Almisselemmer kan henføres til 3 Classer:

1. gamle og svage Mennesker, Mænd eller Koner, eller Mænd og Koner tillige, som have været Borgere i København, og for-

DEO AUTHORE ET DATORE
QUOD
FRIDERICUS V R E X

POSTQUAM PUERITIAE EGENAE UT REI PUBLICAE ADOLESCERET
VAGANTI DESIDIAE NE CIVIBUS GRAVIS ESSET
PROSPEXISSET
AEGROTIS VERO MEDELAS ET SOLAMINA
PATERNA ET REGIA MUNIFICENTIA
PARASSET
SENECTUTI ET PAUPERTATI ERIGERE DECREVERAT
ASYLUM

CHRISTIANUS VII REX

POPULI SUI SPES ET DELICIAE

ANNO IMPERII PRIMO

EXSTR. F.

PRIMUM LAPIDEM P.P.

RES PAUPERUM IUSSU EIUS CURANTES

IOH. HARTEN. ERNESTUS L. B. DE BERNSTORFF

GUILIELMUS DE BERREGAARD. IOH. FRIDER. FRIIS. IOH. IAC. HÆSEKER.

FRIDERICUS HORN, FRIDERICUS QUIST

DXXIV. IVL. A. O. R. CIOCCCLXVI.

Ved Alm. Hospitals Nedbrydning 1895 fandt man i Sokkelen en Kobberplade med ovenstaaende Inskription fra Grundstens-Nedlæggelsen 1766.

(Oversættelse: se næste Side!)

Med Gud som Ophav og Giver.

Da Fr. V Kongen - efterat han havde sørget for den fattige Ungdom, for at den kunde vokse op uden Lediggang eller være til Byrde for Staten og ikke være en Ulempe for Borgerne, og han desuden ved sin faderlige og kongelige Gavnildhed havde skaffet Helbredelse og Lindring for de Syge - havde han ogsaa bestemt at oprette et Asyl (∴ Hospital) for Gamle og Fattige - Saa bød Kong Christian VII, Folkets Haab og Glæde, i sin Regerings første Aar, den kongelige Direktion for Fattigvæsenet: Anlæg til Fundament den første Sten, Landsfaderens!

Den kgl. Direktion:

Johan Hartew, Ernestus Friherre de Bernstorff,
Villum de Berregaard, Johan Frederik Friis,
Johan Jacob Häseker, Frederik Horn,
Frederik Qvist.

Den 24. Juli i Aaret efter Verdens Frelse 1766

medelst Alderdomssvagthed og Uformuenhed ej er i Stand til selv at erhverve sig det behøvende til Livsophold, da dem gives af Conventhusets Indtægter en efter deres Befindende Beskaffenhed proportionered Almisse, og maa de selv ved Hænders Arbejde paa deres egen Haand stræbe at erhverve det mere, som de foruden Almissen kan behøve til Underholdning. Dette Slags Almisselemmer ere saadanne, som ellers burde indlægges i Hospitaler, men som de ikke ere tilstrækkelige til at rumme dem alle, nyde de i det Sted Almisse af Conventhus Kassen, og bliver efterhaanden en og anden af dem, saavidt ske kan, indlagt i Wartou Hospital. Den ringeste Almisse er 12 β, den største 32 β ugentlig.

2. Forældre med Børn, det er at sige saadanne Forældre, som ej have Evne til selv at underholde deres Børn, hvortil de da nyder en efter deres Befindendes Beskaffenhed proportionered Almisse, hvilken aftager ligesom Børnene opvoxer og kan gøre nogen Nytte, og aldeles ophører, naar Børnene ere i den Stand, at de kan tjene for deres Føde. Men om Forældrene, efter at have mistet den Almisse, som de have nydt til deres Børns Underholdning, befindes saa højt trængende, at de for sig selv behøver Almisse, bliver de enrøullerede under første Classes fattige.

3. Fader- og moderløse Børn, hvilke paa Conventhuskassens Bekostning opfødes hos Fostermodre, indtil de naa den Alder selv at kunne tjene for deres Føde, der bliver og af dennem iblandt udtagne nogle til Indlæggelse i det Kongelige Waysenhus.

Pro Nota: Antallet af første og anden Klasses Almisselemmer kan regnes til 14 à 1500, og af tredje Klasses til 400. Disse ere ikke alle af Københavns Borgerskab (dessen fattige Indtægterne vare tilstrækkelige nok til at underholde), men ere for en stor Del fattige fra Provinserne og andetsteds fra, hvilke ifølge et Kongl. Rescript skal anses for Byens fattige, naar de sig der i 2 Aar have opholdt. Dette Rescript har man ofte søgt at faa recovered eller i det mindste prolongered til 6 Aar, eftersom Virkningen deraf er, at Byen betynges med en Mængde

unyttige og uvedkommende fattige, men det har ikke behaget Hans Majst. til Dato derudi at gøre nogen Forandring. Den anden Anledning til Almisselemmernes Forøgning er denne, at de Militaire, 6 Aar efter erholdt Dimission, ifølge kongl. Befaling skal henregnes under den Civile Etats fattige. Enhver kan lettelig indse, hvilken en Forøgelse deres Tilkomst maa forvolde, imidlertid er der ikke at vente nogen Forandring herudinden, dette alene var at ønske, at det fattiges Væsen, som nu er under 3 Directioner, nemlig det Civile og tvende Militaires, maatte komme under en general Direction, da alle deslige Destinctioner ville ophøre, alle Etaterne gøre fælles Sag, og den ene fattiges Casse komme den anden til Hjælp, hvorved og mange Disputer og Ulejligheder ville ophøre. Mængden af Almisselemmerne synes alene at være en simpel og naturlig Aarsag til Udgifternes Storhed, men den haver dog desuden sin Grund tildels i Indretningerne selv, tildels i Maaden den exequeres paa. Det er i mine Tanker en Fejl i Indretningen, at der ikke haves et stort Hus, eller almindeligt Hospital, hvorudi alle Conventhus Lemmerne kunde placeres, og være paa et Sted samlede for Publici Øjne, at det kunde ses, til hvem og til hvor mange Almisen uddeles, og Publikum saaledes kunde være vidende om Almisen's værdige Uddelelse, hvorom de nu ere uvidende, eftersom Almisse Lemmerne ere adspredte over den hele By, uden at det vides, om de ere Almisselemmer, ja der findes vel og ibland dem offentlige Betlere, hvilke dog naar de attraperes udgaar fra Almisen og indsættes til Arbejde i Børnehuset, men hvad Frugt og Nytte kan der ventes af saadanne Menneskers Arbejde?

Det andet som kunde vindes, naar Almisselemmerne vare i et Hus, var dette, at man i en ordentlig Oeconomi kunde p. p. ^{tr} regne 1 $\frac{1}{2}$ ugentlig pro persona, hvorved ophørte de mange subdivisioner i Almisen fra 12 β til 16, til 20, til 24, til 28, til 32 β ; dernæst vandtes og dette, at saa mange af Almisselemmerne, som kunde arbejde, skulde tilholdes at arbejde for Husets bedste efter Loven, hvilket, hvor lidet det end var, hjalp dog noget, og medførte god Orden og Skik. Men den allerstørste

Baade var denne, at saadan en Indretning vilde mangfoldig hæmme Dovenskab . . .

Det fattiges Væsen bør ligesom enhver god Husholder sætte Tæring efter Næring, hvis ikke maa det nødvendig gaa til grunde, og kan ikke rejses uden Byrde for Publicum. Disse Ideer har jeg efter 23 Aars Erfarenhed ved det fattiges Væsen stedse ønsket at se iværksatte, hvormed og iaar er givet en Begyndelse ved en Skrivelse fra Directionen til de kongl. Committerede.

Foruden Inspektøren og Revisor ere følgende Underbetjenter, nemlig 4 Kvartermestre, som have delt de enrollerede Almisselemmer quartervis imellem sig og maa gøre rede for, hvor de ere at finde i Byen, at deres Opførsel er skikkelig, give Rapport om deres Tilstand, bringe de syge og sengeliggende deres Almisse i Huset med videre.

Naar nogen anholder om Almisse, er det Kvartermesternes Sag at forføje sig til deres Bopæl, og paa det nøjeste at undersøge deres Tilstand, Beskaffenhed og Opførsel, og dermed at indgive en Forretning under deres Hænder beskrevet, hvorefter Almissen accorderes. Ved det fattiges Væsen ere og 18 Fattiges Fogder, hvis fornemmeste Forretning er at patrullere paa Gaderne forat opbringe Betlere. De maa og bortbære og begrave alle de fattige, som enten ikke have efterladt sig det, de kunde begraves af, eller ej have Venner, som deres Begravelse ville bekoste. De maa og gøre Opvartning i Stadens Kirker om Søn- og Hellige-Dage og andre Prædike-Dage, for at gøre Plads for dem, som ombære Tavlerne, og bringe de i visse Sparebøsser af Tavlerne indsamlede Penge til sit behørigt Sted. De maa og følge Forstanderne, som gaa omkring med Collectbøgerne foruden adskillige andre deres Forretninger, som blev for vidtløftigt her at detaillere.

Ved det fattiges Væsen i København er og en Chirurgus, nemlig Hr. Professor Berger, som nyder aarlig Løn for at have Tilsyn med alle Sygestuerne ved det fattiges Væsen. Medicamenternes Anskaffelse besørger han selv, hvorfor han er tilstaaet noget vist aarligen af hver Huses Casse.

Under Conventhuset sorterer ogsaa det saakaldte Brøndstrædets Hospital, som ingen Fond haver, men er alene et det fattiges Væsen i København tilhørende Hus, hvori kan rummes p. p. ^{tr} 180 Mennesker, som alle ere Almissemlemmer af Conventhuset, hvoraf til Indlæggelse i bemeldte Hospital udsøges de ældste, svageste og mest nødlidende.

Inspektøren ved Conventhuset har tillige Inspectionen over dette Hospital, som har sin egen Præst, Hr. Marcus Volquartz, som bor i Huset, og er tillige Præst til Abel Catrines Hospital. Ved Huset holdes ellers ingen Betjent, uden en Portner. I Huset ere Sygestuer, Cureerstuer og Spindestuer, men det lidet, som der spindes, er til Lemmernes egen Fordel.

Videre, det udenfor Stadens Vestre Port beliggende Pesthus¹⁾, om dessen første Oprindelse intet tilforladeligt vides. Siden det fører Navn af Pesthus, maa man slutte, at det maa have været et quarantine Hus i Pestens Tid. Og som Wartou Hospitals gamle Fundatzer melde om et Spedalskhus, gøres denne Ide saa meget mere trolig. Det fører ellers Navn af St. Hans Hospital. Det bruges nu til at indlægge de allerældste, svageste, elendigste, og tildels spectaculeuse af Conventhusets Almissemlemmer, saa og de opbringende Betlere, som formedelst Alderdom og Svagthed aldeles intet kan foretage sig, hvorføre og ved de aarlige Mynstringer i Børnehuset de svageste og til Arbejde aldeles ubekvemme Lemmer sammesteds, som ere indkomne for Betlerier, vorde forflyttede til Pesthuset, og saaledes udgaar af Børnehusets Mandtal, og i det Sted i Conventhusets blive antegnede, efterdi Pesthusets Lemmer nyder Forplejning af Conventhus Kassen, eftersom Pesthuset ingen synderlig Fond haver, thi vel har der til samme i forrige Tider været Legata paa nu 3000 Rdl, men hvis deraf fra Københavns Ildebrand er overblevet, er inddraget under Conventhusets Capitaler.

I Pesthuset kan rummes 160 til 180 Mennesker. Sr. Claudi Rosset her af Staden har Anno 1749 skænket til samme 10.000 Rdl, hvorover han, efter Kongelig Tilladelse, har oprettet en

¹⁾ Dokumentkasse IV.

Fundatz, som den 29de Septbr. 1752 af Hans Majest. er confirmeret, dessen Disposition i Almindelighed gaar ud paa, at et vist Antal af Lemmerne skal af denne Gave nyde et lidet Tillæg i deres ugentlige Almisse, et vist Antal af Lemmerne forsynes med Klæder af uldent og linnen, og saa videre; saa at deres Forplejning dog, som sædvanlig, gaar af Conventhusets Casse. I Pesthuset ere Sygestuer, Cureerstuer og Spindestuer, men det lidet, som der spindes, er til Lemmernes egen Fordel. Samme-steds er 12 Daarekister til Forvaring for galne og afsindige Mennesker, og 16 Forvaringskamre for saadanne Mennesker, som ere i et Slags Sindsurolighed, men dog ej rasende eller uregerlige. Inspektøren ved Conventhuset har og Pesthuset under sin Inspection. Præsten til Ladegaarden er tillige Præst til dette Sted og nyder derfor en genant af Conventhus Cassen.

I Pesthuset er en Spisemester Enke navnlig Madam Crone, som spiser Lemmerne for Betaling : samt en Portner : og ellers ingen anden Betjent.

Endelig sorterer og under Conventhusets administration den kongelige Stiftelse for de saakaldede Hittebørn, som har Hans Kongl. Majest. Vor nu regerende allernaadigste Konge sin Op-rindelse at tilskrive. Øjemedet af samme er at forekomme Barne-fødsel i Dølgmaal og deraf som oftest entstaaende Fosters Om-bringelse

Saasom Accouchementvæsenet er forflyttet til Frederics Ho-spital, døbes Børnene en vis Dag om Ugen i Kirken sammesteds af den der værende Præst, som derfor nyder af Stiftelsen en vis Douceur.

Ethvert Barn, som udsættes, gives et vist Tegn, hvoraf Mo-deren faar det ene, og Fostermoderen det andet, hvilket Tegn forevises ved Barnets Affordring, efter foregaaende Eftersiu-n i Protocollen, hvori Børnenes Navne og Tegn ere anførte

Inspektøren ved Conventhuset har og med denne Stiftelse at bestille quoad Oeconomica, forresten holdes ingen Betjent der-ved uden en à parte Quartermester. Jordmoderen haver de behøvende Tjenestepiger under sig. Præsten i Hospitalet døber Børnene, og betjener de syge om forlanges. Professor Berger har

Tilsiunen med de syge og med accouchementet. Saa at denne ellers kostbare Stiftelse subsisterer med allerstørste Menage i Henseende Betjentene for saavidt den er annectered under det fattiges Væsen

Herefter følger Beretning om Abel Cathrines Stiftelse, Vartov el. Helligaands Hospital, Børnehuset paa Christianshavn, Tugt-Huset i Stege.

Hertil maa føjes:

Christians Plejehus, Krigshospitalet.

Dette Hospital oprettedes 1765 til Krigshospital for Landetatens Fattige og kaldes undertiden Garnisons Hospital¹). Det havde først sine Lokaler i St. Kongensgade 108, fulgte 1775 med Alm. Hospital til Sølvgades Kaserne og fik Lokaler i Fløjen ud imod Volden.

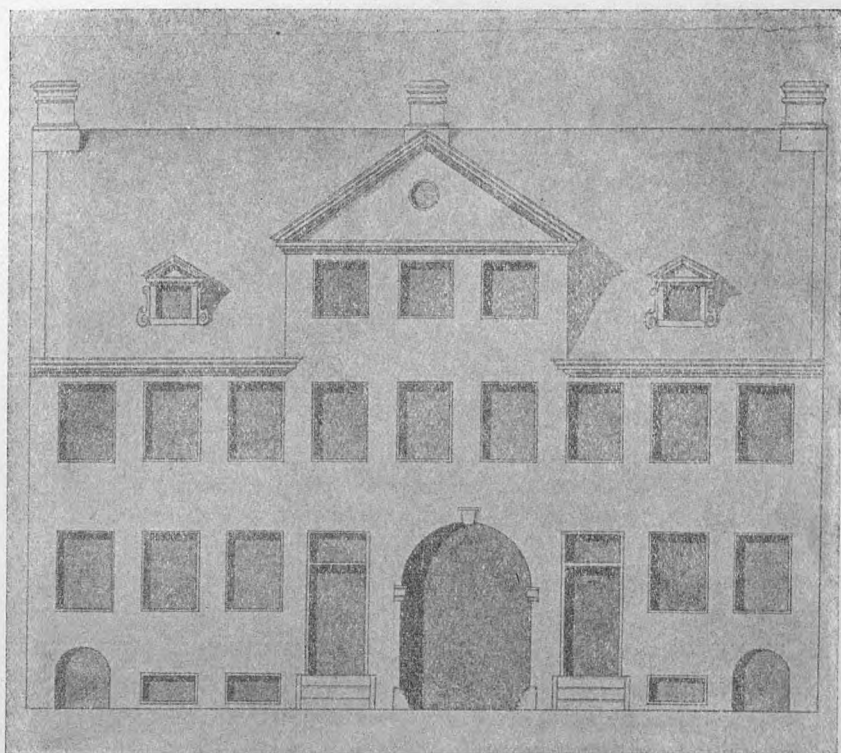
1785 flyttedes det til Eckernførde, men en Filial blev i København i en Del af Domestikbygningen, Depotet ved Rosenborg Slot, et Hus for Enden af Garderkasernen²). Her forblev de indlagte til 1845, da de flyttede ind paa Alm. Hospital i Nybygning, Stue Nr. 16. Der var da kun en halv Snes Stykker.

1872 ophørte Stiftelsen helt, og de sidste i den forblev paa Alm. Hospital med lidt bedre Kaar end Hospitalets Lemmer.

Sygestuerne,

som de kaldtes, spredte rundt om i Byen, blev af Fattigvæsenet benyttede i Mangel af Hospitalsplads. De laa i Fattigvæsenets smaa Ejendomme rundt i Byen, i Frue Sogn ved Vesterport, i Mikkalbryggersgade, i Farvergade, i Springgade, i Brøndstræde, i Teglgaaardsstræde, paa Christianshavn o. s. v. En Del af Fattigvæsenets Ejendomme af den Art brændte 1728 under den store Brand, men forinden havde Fattigvæsenet afhændet adskillige saadanne Huse, der var blevne for brøstfældige til Menneskeboliger.

¹) Før var Ladegaarden blevet benyttet til Krigshospital. ²) Brandts Kort, Raadhusarkivet.

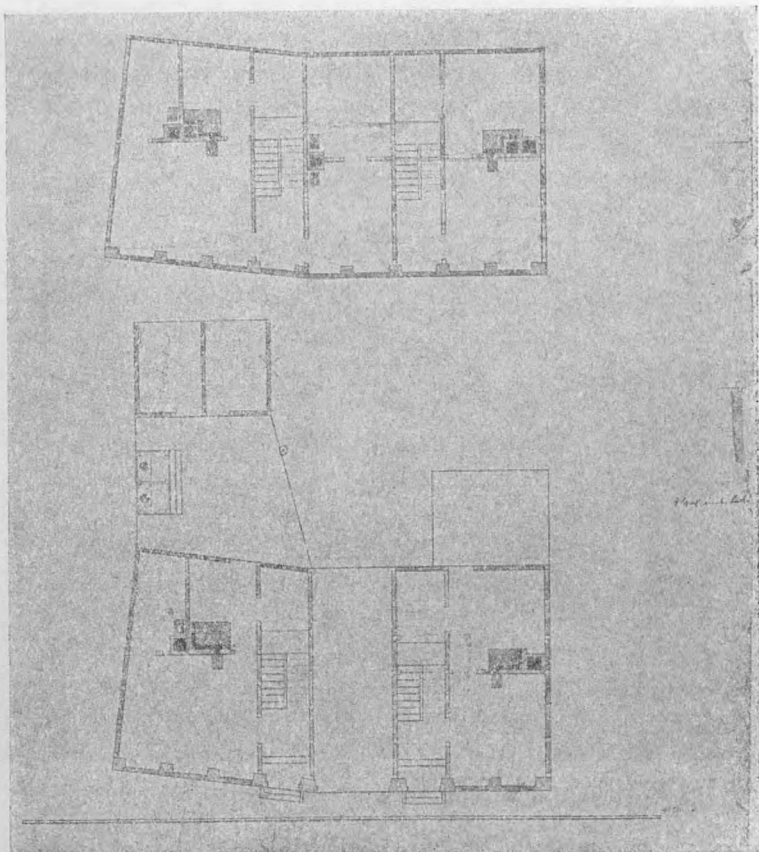


Tegning af Brøndstrædes Hospital.

Paa Christianshavn fandtes ogsaa et "Fattiges Hus" i Sofiegade N. 355. Skønt dette Fattighus hørte med til dem, som Alm. Hospital skulde afløse, blev det alligevel ved at bestaa efter Oprettelsen af Alm. Hospital. Ved nogle Tilkøb af forskellige Steder omkring Fattighuset udviklede sig deraf Frelsers Arbejds-hus, som i Tidens Løb fik nær Forbindelse med Alm. Hospital.

Af Brøndstrædes Hospital, som *Falsen* her omtaler, er her gengivet 2 Billeder fra Rigsarkivet Fattigv. Pk. IV. I Slutningen af Pakken findes Bygnings-Kom. Tegninger, her ligger Billederne. 16. Marts 1731.

Brøndstrædes Hospital havde 1755 Matr. Nr. 54. Nu Matr.



Grundplan af Brøndstrædes Hospital (Façaden).

Nr. 268. Grunden ejes nu af Direktør *Svend Illum* m. fl. i Sjøleboderne¹).

Disse var altsaa de Stationer, hvorfra Forsørgelsen blev udøvet for Byens Fattige. Meget spredt har det været og som Følge deraf vel sagtens for dyrt. Desuden var Bygningerne ikke synderlig gode, saa det maatte ligge nær baade at søge Virksomheden mere koncentreret og at faa bedre Lokaler dertil.

¹) Br. Kbh. II S. 651.

Begge Dele opnaaede man ved at bygge et stort Hospital som det, der blev opført i Amaliegade. Yderligere har ogsaa et andet Hensyn gjort sig gældende, navnlig at tilvejebringe et Bygningskomplex af anseelig Art, som kunde gøre sig i den nye aristokratiske Bydel: Ny København.

*

Justitsraad Falsens Erfaringer i Fattigvæsenets Tjeneste, tilsidst som Direktør, munder altsaa ud i Ønsket om Oprettelse af et Hospital — Alm. Hospital — hvor man bedre kunde give Publikum Vished for, at Almissen blev tildelt de værdige Trængende og paa den mest økonomiske Maade.

Det var Principperne om den aabne eller lukkede Fattigpleje, man her var inde paa, men Pleje og Understøttelse kun i Fattigvæsenets egne Huse har aldrig kunnet gennemføres. Direktionen var stemt for dette Princip, og Falsens Erklæring virkede med i samme Retning.

Sekretær Falsens smigrende Ord, som han indleder sin Indberetning med, er maaske et Vidnesbyrd om, at han i Grev Bernstorff saa Manden, som kunde realisere den store Plan. Falsens Indberetning er naturligvis fremkommet paa Opfordring.

Fattigvæsenets Direktion skulde altsaa nu bygge det store Hospital. Men to Partier har staaet over for hinanden i dette principielle Fattigspørgsmaal: Enten at beholde Byforsørgelsen i den tidligere Udstrækning og dermed Pengene eller binde disse i en stor Bygning og saa derved opnaa en strengere Økonomi og en virksom Kontrol. Hospitalsplanen sejrede, og det er jo tænkeligt, at Bernstorff et Par Aar efter er bleven valgt ind i eller har ladet sig vælge ind som Præsæs i Fattigvæsenets Direktion for at realisere Planen: Hospitalets Opførelse.

Med hans mægtige Indflydelse vilde dette jo være let. Man taler jo om den glimrende Handelsperiode i vor Handels Historie, og Navnet er ingen Overdrivelse. Aaret før Hospitalets Opførelse blev paabegyndt, var et Aar med stor Pengerigelighed. Maaske har den Omstændighed ogsaa spillet med ind, saa man turde begynde Opførelsen.

At der har været to Meninger om Tingen ses af den samtidige Historiker P. F. Suhms egenhændige Memoirer vedkommende Aarene 1766—1775¹⁾). Suhm skriver: “De smaa Hospitaler blev forflyttede til et stort, hvis Bygning kostede saa meget, at de Fattige derover maatte tabe. Dette var et Project af Berregaard, der altid var færdig til at opofre alting for at gøre sin saakaldte Lykke, og Bernstorffs Forfængelighed tog med begge Hænder imod det, thi en stor og anseelig Bygning var altid noget vigtigt for ham²⁾.”

Suhm var altsaa Modstander. Magistraten gjorde iøvrigt de samme Argumenter gældende imod Opførelsen som Suhm.

Hospitalets Navn

1728 d. 20. November beskikker Kongen Borgmestrene i København, *Peter Ramshart* og *Rasmus Byssing*, til Medlemmer af Direktionen for Fattigvæsenet i Danmark, og han skriver til dem, “at I ogsaa tilligemed vores Direktører skulle have Inspektion og Direktion over det algemene Fattiges Væsen³⁾”). Navnet paa Hospitalet er altsaa: Almindelig Fattigvæsens Hospital. Kongen benævner Fattigvæsenet: “dette gudelige Værk”.

Fattigdirektionen var stemt for et nyt Hospital. I en Indstilling af 4. Marts 1760⁴⁾) meddeler den, at den har ladet udarbejde en Tegning til en saadan Bygning 250 Alen i Front med Kirke i Midten, 3 Etager høj med 156 Senge i hver Etage, altsaa 468 Senge, Konventhuset skulde huse de arbejdsudygtige ogsaa 468 og være Fattigvæsenets Kontor. Brøndstrædes Hospital skulde sælges.

Pengene kunde komme ind paa følgende Maade:

Claudi Rossets Gave	10.000 Rdl.
Overskud	1.500 -
Af Opfostringshusets Provenu	6.000 -
Salg af Brøndstr. Hosp.	
Fattigvæsenets særlige Indtægter ved forskellige	
Afgifter	13.333 -

¹⁾ I Rigsarkivet, skrevet 1771. ²⁾ Br. III S. 322. ³⁾ Sj. Tegn. 1728-3.

⁴⁾ Bruuns Collec. III 184. Br. Kbh. III S. 152.

Direktionens Indstilling gik til de 32 Mænd, og her gik den sin Undergang i Møde og fik et blankt Afslag¹⁾. Magistraten billiger dette med det nu kendte Argument, at Pengene bindes i store Bygninger, saa de Fattige maa savne dem²⁾.

Under denne Forhandling fremkommer Direktionen med Tanken om *Nationalværksteder* i Børnehuset for de Fattige. Den snævrere Bestyrelse for Fattigvæsenet i København, Konventhuskommissionen eller de Kommitterede, som de kaldtes i daglig Tale, var som de ovennævnte 2 Forsamlinger ogsaa uvillige til at sætte Pengene i et stort Hospital af lignende Grunde som de 32 Mænd.

En lille rørende Historie træffer man i Forhandlingerne om Alm. Hospital. I de 32 Mænds Forhandlingsprotokol hedder det: 11. Juli 1760³⁾: Direktionen for Fattigv. har proponeret *Claudi Rosset* om ikke Kapital og Overskud (10000 R + 1500 R) maatte bruges til Fattighusets Bygning, og Rosset har givet sit Samtykke, men nu fortryder han det inderligt, saasom han desformedelst vilde blive rent udelukt fra efter hans Fundats selv at pleje og gøre de arme nødlidende Lemmer til Gode. Hvis hans første Foundation maa blive haandhævet, lover han yderligere at legere noget anseeligt efter hans Formue og Tilstand. Som Følge heraf bevilges Rossets Ansøgning.

*

Som Stifter af Alm. Hospital staar naturligvis Fattigvæsenets Direktion, og den skal ogsaa have Æren derfor, om der er nogen Ære ved dette store Foretagende, men alligevel maa det siges, at primus motor ved Tankens Realisation er Villum Berregaard. Ham kunde man altsaa kalde Ophavsmanden. Det er heller ikke uvæsentlig at mindes V. Berregaards Slægtskab med den Struenseeske Kreds, thi det var Struensee, som fra Begyndelsen gav Alm. Hospital Karakteren af et Sygehospital⁴⁾.

¹⁾ Bruuns Collec. III S. 185. ²⁾ Br. III S. 154. ³⁾ Br. Collec. III S. 138.

⁴⁾ Wendt Alm. H. S. 8. Br. Kbh. III S. 324.

Og da Struensee 1771 i et Nu omordnede Hovedstadens Fattigvæsen til Den almindelige Plejeanstalt, blev Alm. Hospital et af de store Hjul i Struensees Fabrikvirksomhed.

Direktionsmedlemmerne hentedes i Reglen fra Overklassen i Byen: Adelen — Gejstligheden og Borgerskabet — og det maa betones, at Staten stedse søgte at finde Mænd egnede til Opgaven med Samfundssind og human Sans, med Hjerte for den dem stillede Opgave.

Disse Mænd følte ofte Opgaven tynde paa dem, fordi det kneb med, hvad Borgerskabet vilde ofre.

Det gejstlige Medlem af Direktionen trænges praktisk talt efterhaanden ud og glider helt bort, medens det borgerlige Element overtager Arbejdet og bliver Bærer af Udviklingen.

1765

Direktører for De Fattiges Væsen:

1. Grev *J. H. E. Bernstorff*.
2. Borgmester *H. Lengerken von Klöcker*.
3. *Chr. Magnus de Falsen*, besk. 29. Sept. 1760.
4. *Villum Berregaard*, Assessor i Højesteret.
5. *Joh. Fr. Friis*, Committeret i Kommercekollegiet.
6. *F. P. Quist*, Hofpræst, Slotspræst.

I Silkehuset blev Kapellet indviet 5. Septbr. 1760, hvilket viser, at de Kommitterede ikke har tænkt paa saa snart at forlade Silkegade¹⁾: Konventhuset.

Direktør V. Berregaard

Det er ham, som *Suhm* peger paa, og som han altsaa giver Æren for Projectet til Opførelse af Alm. Hospital. 1759 blev han Direktør for Fattigvæsenet. Han var godt kendt ved Hof-fet. En Søster var Moder til *Enevold Brandt*, som blev henrettet sammen med *Struensee*. Var det, som *Suhm* siger, Ærgærrighed det skyldtes, at han billigede Planen til Alm. Hospital og fik

¹⁾ Br. Collec. VI S. 182.

den gennemført — hvad jo Direktionen før ikke evnede — saa fortjener han dog for sit Værk Paaskønnelse i Fattigvæsenets Historie.

Udover Projectet og dets Realisation er han ikke kendt ved noget Fremstød til Bedste for de Fattige, men Hospitalets Opførelse er ellers ikke nogen Smaamands-Gerning.

V. Berregaard ejede flere store Gaarde, bl. a. Kjølbysgaard ved Thisted. I et Kapel i Thisted Kirke ligger han begravet.

Den Vej, som Berregaard og Bernstorff gik, da de fik rejst det store Alm. Hospital, har man fulgt til Dato ved at give de Fattige store og anselige Bygningskomplekser at bo i.

Med sin nære Tilknytning til den Struenseeske Kreds er det ikke utænkeligt, at Berregaard derfra har sin Byggelyst, sin Sans for bedre Boligforhold for de Fattige.

Villum Berregaard
f. 31/3 1717 og d. 1/12 1769

Kristian Berregaard
Borgmester 1714—1729

Else Berregaard
g. m. Karl Brandt

Villum Berregaard

Enevold Brandt

Frederik Berregaard

Kristian Berregaard blev 1734 Amtmand over Antvorskov og Korsør Amter med Bolig paa Antvorskov Slot. Sønnen, *Villum B.*, blev Faderens Eftermand som Amtmand ogsaa med Bolig paa Slottet. Kong Kristian VIII har ejet et Maleri, hvor Villum B. var malet ved Siden af Frederik V. V. Berregaard var først Tilforordnet i Højesteret og blev 1769 Justitiarius.

Frederik Berregaard var altsaa Fætter til Enevold Brandt, og han fik som Ritmester Befaling til at overvære Exekutionen d. 28. April 1772, men han nægtede at adlyde denne Befaling og fik sin Afsked.

Frederik B.s Søn, Kammerherre *H. Berregaard*, var nøje knyttet til Kong Frederik VII's Hof¹⁾.

1) Ill. Tid. 1911 N. 18. Bruuns Collec. XI S. 5 ff.

Amalienborg-Kvarteret 1749 ff.

Paa omstaaende Tegning ser man den Plads i St. Annæ Øster Kvarter, hvor man valgte Byggegrund til Almindelig Hospital.

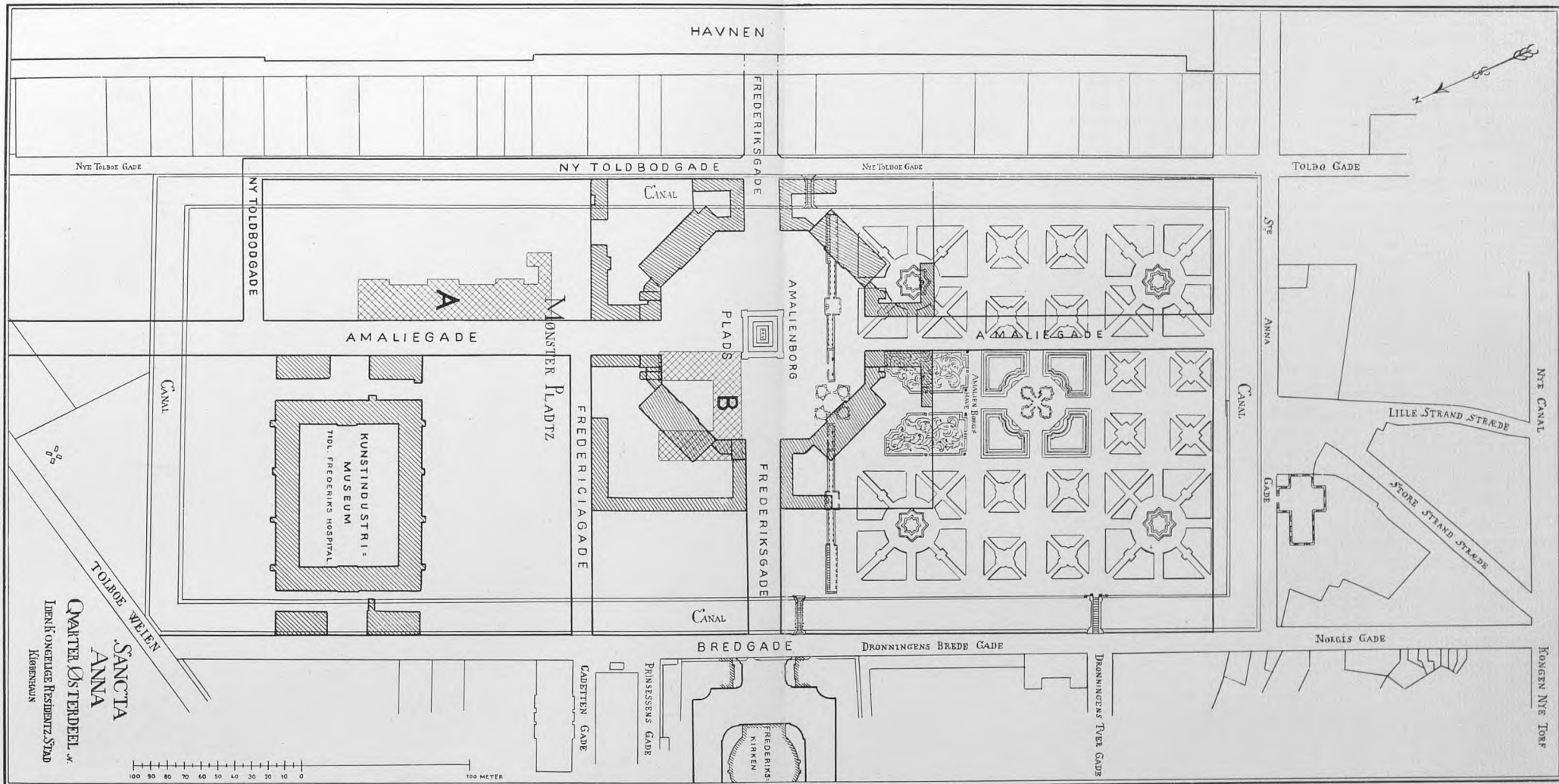
Pladsen hed Amalienborg Hauge, og den var en virkelig storstilet Have, omgivet af lange lige Kanaler. Kongen overgav 1749 hele Pladsen til Bebyggelse.

Tegningen viser, hvorledes Pladsen saa ud, en Snøs Aar før Planerne dukkede frem om at bygge Almindelig Hospital. Paa Kortet her er paa de rette Steder i Parken vigtige Bygninger derude indtegnede, saaledes de fire Palæer - det første Amalienborg - Frederiks Hospital - Den Classenske Ejendom og Almindelig Hospital. Kortet giver et Indtryk af, hvorledes Haven og Mynsterpladsen omsider blev til de Gadebilleder, vi nu ser og kender.

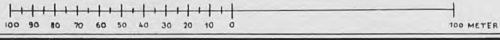
Det interessante er, at *det første* Amalienborgs Plads er bestemt, det er den 3-fløjede Grundplan, som ses ved det Palæ, hvor Kongen nu bor.

Det første Amalienborg brændte 1689.

Ved Branden omkom et Par Hundrede Mennesker. Kongens Palæ staar altsaa paa den Plads, hvor denne forfærdelige Ulykke skete. Med Assistance fra Stadskonduktørens Kontor, Frk. *Ellen Meldal*, er det første Amalienborgs Grundplan indtegnet paa Kortet.



SANCTA ANNA
 QVARTER ØSTERDEEL.
 I DEN KONGELIGE RESIDENTZ STAD
 KOPENHAGEN



Alm. Hospitals Grund

Som Ejere af Grunden, hvorpaa Alm. Hospital blev opført, nævnes Tømmerhandler *Niels Aagesen* og Kaptajn *Jan von Osten* (Matr. Nr. 71). Den blev af Magistraten bortskødet til Land-Etatens Tjeneste¹). Pladsen var en næsten regelmæssig Rektangel, 20.249 Kv.-Alen. Landetaten opgav at bygge, og Pladsen gik saa over til Fattigdirektionen og Alm. Hospital. Langs Pladsens søndre Side var en Aabning paa 8 Alen for Renovationen. En Tid var denne Aabning tænkt som en Fortsættelse af Fredericiagade hen til Toldbodgade, men det skete ikke, og Grøften vedblev til Afløb for Kvarteret Nord for Hospitalet, til ikke ringe Gêne for Hospitalet²). Grunden blev maalt af Stadskonduktør *Balle* og tilskødet Alm. Hospital den 6. Februar 1766.

1775—1785 var Hospitalet bortflyttet til Sølvgades Kaserne, og da det igen kom tilbage til Amaliegade, fik det sin gamle Grund, men ikke i hele dens Udstrækning. Herom hedder det i Maalingsprotokollen, at Grunden blev 43 Alen 2 Kvarter smallere.

Da Hospitalet kom tilbage paa sin gamle Plads, var Partiet med Ny Toldbodgade skaaret fra. Det var Matrikul-Numrene 294-295-296, som blev overskaarne. D. v. s. Hospitalet mistede omtrent $\frac{1}{3}$ af det hele.

Det Østersøiske Selskab fik Pladserne ved Oktroien af 5. Juli 1781. Ved Kontrakt af 11. August 1787 gik Selskabets samtlige

¹) Stadskondukt. Maalingsprotokol 1791 med en Tegning. ²) C. Bruun: Kbh. III, S. 104.

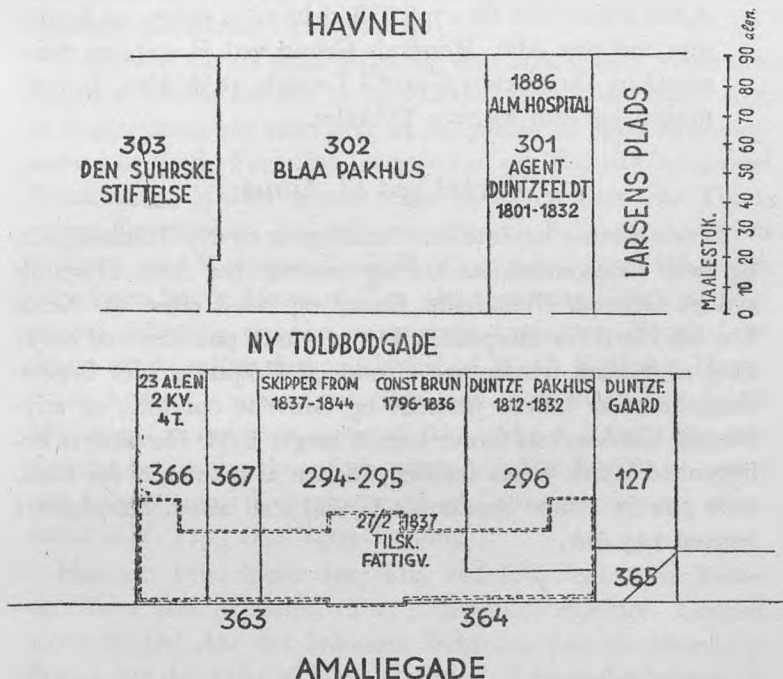
Ejendomme over til Entreprenørerne *Duntzfeldt, Meyer & Co.*, der igen afhændede dem i Parceller til flere af Datidens kendte Handels-Fyrster, af hvem de efterhaanden atter blev købte tilbage til Alm. Hospital, naar dette trængte til Udvidelse. Disse Grundstykkers Historie er følgende:

- 1) Matr. Nr. 294 blev 1796 af Entreprenørerne af den Østersøiske Handel Dhrr. *Duntzfeldt, Meyer & Co.* solgt til Etatsraad de Coninck. 1837 blev samme Stykke solgt til Skipper I. S. From. Joseph Sørensen From ejede Stykket fra 1837-1844, da det kom tilbage til Hospitalet. Stykket var 873 Kv. Alen. Toldbodgaden var lukket, dens reservede Bredde var 20 Alen. 1844 den 30. Januar bifaldt Kancelliet Fattigdirektionens Forslag om at tilbagekøbe Ejendommen. Den kostede 1550 Rdl. De nævnte Entreprenører havde en anden Parcel, der strakte sig over Toldbodgade, som var aflukket. En Del af Parcellen laa Nord for Gaden og bag Alm. Hospital. Dette Stykke fik
- 2) Matr. Nr. 295. Det blev 1796 solgt til Agent Constantin *Brun*. *Brun* havde, inden han døde 19. Februar 1836, lovet at skænke en Pengesum og 50 Senge til Alm. Hospital, men Direktionen havde kastet sit Blik paa det nævnte Jordstykke, og paa Forslag af Justitsraad Peterson henvendte Direktionen sig til Skiftekommissionen i afd. Geheimekonferensraad *Brun* og afd. Hustrus *Bo* og bad om i Stedet for de lovede 50 Senge at faa overladt til Brug for Alm. Hospital en Del af den imellem dette Hospital og Strømmen beliggende Plads dels ogsaa for at kunne træffe Foranstaltninger, hvorved de *Brun*'ske Gaver til Hospitalet kunde vedligeholdes i Erindring for Efterverdenen. Dette Grundstykke med det derpaa staaende Skur laa paa den sydlige Side af forrige nye Toldbodgade. Arvingerne var villige til at overlade Direktionen Stykket i Stedet for den nævnte Pengegave, men at man tillige vilde overlade Hospitalet de allerede forfærdigede Senge. Pakhuset havde Nr. 302 (ud imod Havnen) i St. Annæ Øster Kvarter og Matr. Nr. 295 i samme Kvarter blev skilt fra Nr. 302. Et Gavebrev blev ud-

færdiget, og Inspektør Baumann skulde ytre sig om, hvorledes Geheimekonferensraadens Godgørenhed kunde bringes til Efterslægtens Kundskab. Arealet af Nr. 295 var 3962 Kv. Alen. Den Brun'ske Plads blev beplantet dels med Træer fra Wendts lille Hauge og dels med Ypern og Lindetræer i Alléer med 8 Alens Mellemrum.

F. S. R. P. 1838 Nr. 1119.

- 3) 1832 den 30. Maj tilskødede Duntzfeldt & Co. Fattigvæsenet Matr. Nr. 296 og 301. Dette Stykke blev forøget ved Opfyldning i Havnen paa 535 Kv. Alen. Ved Overenskomst med Kbh.s Havnevæsen af 1881 blev det opfyldte Stykke henlagt til Søpladsen, der nu blev 3174 Kv. Alen, men det blev først henlagt til Pladsen 1886.



Den Duntzfeltske Gaard medregnet udgjorde Hospitalets samlede Areal nu 23.739 Kvadrat Alen. Mod Nord grænsede Hospitalet nu til Det Classenske Fideikommiss og mod Syd, efter det sidstnævnte Køb, til Grevinde Haxthausens Ejendom. Den saakaldte Søplads fulgte med, da Hospitalet i 1832 købte det Duntzfeltske Pakhus. Her blev 1852 opført en grundmuret Bygning til Brændsel, der imidlertid i det skæbnsvangre følgende Aar maatte gøre Tjeneste som Lighus.

Hospitalets Grund var fra Amaliegade til Ny Toldbodgade 180 Alen og fra Øst til Vest 130 Alen, d. v. s. 23.920 Kv. Alen. Pladsens gamle Matrikul-Nummer var Nr. 71 Litra C, D, E i Ny Frederiksstad.

Agent Duntzfeldt fik 1798 Tilladelse til at opføre en Brandmur ind paa Alm. Hospitals Grund ved Hospitalets Sidegaard og Duntzfelts Gaard i Længde 10½ Alen. Indrykningen var kun Murens Tykkelse.

Værket ved St. Annæ

Denne Skanse laa imellem Amaliegade og Ny Toldbodgade, og dens Beliggenhed strakte sig omtrent fra Alm. Hospitals sydlige Grænse, Duntzfelts Gaard og Nord efter. St. Annæ Bro løb Nord for Hospitalet. Det er altsaa paa den ved Sløjfning af Værket fremkomne Grund, at Hospitalet blev bygget. Bastionerne er bleven jævned og Gravene opfyldte, og selvfølgelig har Værkets Grave krævet meget Fyld. Hospitalets Beliggenhed kunde altsaa fra Begyndelsen af ikke anses for sund, men paa St. Annæ Bastionens Grund stod altsaa Hospitalet i henved 125 Aar.

Almindelig Hospitals Indvielse

Ved Skøde fra Magistraten af 6. Februer 1765 blev Arealet Matr. Nr. 127 og 128 overdraget til Direktionen for de Fattiges Væsen til Opbyggelse af et almindeligt Hospital. Grundstenen blev lagt den 24. Juli 1766, og Hospitalets Indvielse fandt Sted 9. April 1769, som var en Søndag. Dagen før var de Indlagte indflyttede i Hospitalet.

Hospitalet var en smuk Bygning, som man maatte vente det. Façaden udviste smukke og lige Linjer. Man kan vistnok sige, at Bygmesteren har villet give en Antydning af antik Bygningskunst i sit Værk. Façadens Længde var 305 Fod til Gaden med Fremspring i Midten og ved begge Ender, og over disse Fremspring Frontespicer, den midterste med en Roset og de to ved Enderne med Kongerne Frederik V's og Christian VII's Cifre. Bygningen havde Manzard-Tag. Det skønneste Billede af Bygningen opbevares paa det nuværende Almindelig Hospital, en meget smukt udført farvet Akvarel af H. G. F. Holm. Hospitalets Arkitekt - som vi nu vilde sige - var Bygmester Johan Christian Conradi, om hvem vi ikke ved ret meget. Han var Entreprenør og havde opført mange anselige Bygninger saavel paa Landet som i København, bl. a. Opfostringshuset i Overgaden o. V. 1755 efter egen Tegning¹⁾.

Han var 1762 blevet Inspektør ved Proprietærernes Kirker og Skoler paa Sjælland, d. v. s. Bygningsinspektør. Conradi ejede en Del Aar det bekendte Bakkehus paa Frederiksberg. Han købte det 1763 af Grev Christian Holstein-Ledreborg, og

¹⁾ Pontop. III S. 442.

han ejede det til 1777. Der hørte en Kro til Bakkehuset, og Conradi fik 1765 fornyet Privilegiet paa at holde Kro. Conradi udskilte fra det øvrige Grunden langs Pilealléen og opførte her ved Alléen Ny Bakkehus. Slotskroen tog siden Søgningen fra Gl. Bakkehus-Kroen. Conradis Pengesager kom i Uorden. Paa hans Auktion solgtes begge Bakkehusene. Gl. Bakkehus blev senere, 1802, Rahbeks Ejendom, og det nye Bakkehus solgtes til Kgl. Livlæge Johan Just v. Berger til Sommerhjem. I dette det nye Bakkehus samledes en lang Række Kunstnere, Lærde, Medlemmer af Kongehuset o. s. v., altsaa en Pendant til Rahbeks "lille danske Parnas".

Denne Conradi er det altsaa, som har bygget Alm. Hospital i Amaliegade.

Men Tegningen skyldes en anden, den store franske Arkitekt N. H. Jardin. En Tegning af ham var vedlagt Fattigdirektionens Henvendelse til Kongen. Direktionen for de Fattiges Væsen indsendte med Skrivelse om Opførelse af Alm. Hospital "et Rids forfattet af S. T. Hr. Jardin"¹⁾.

Huset skulde være smukt og anseligt for at kunne passe ind i Stedets Ensemble, og det blev det, langt smukkere end Bygningen i Nørre Allé. Ja, der var dem, som mente, at det var baade for stort og for smukt. For stort var det dog næppe, men det var dets anselige Ydre, som stødte an. Kgl. Historiograf P. F. Suhm ytrer som nævnt sin Misfornøjelse med den store Bygning, "der kostede saa meget, at de Fattige derover maatte lide".

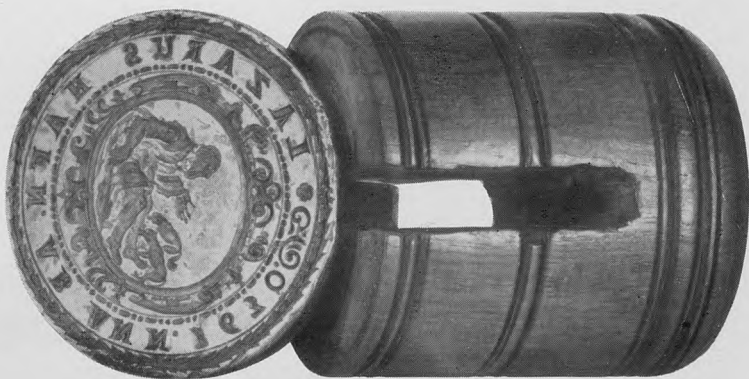
Hospitalet stod færdigt 1769, og Indvielsen har været en Begivenhed i Datidens København. Her meddeles om Indvielsen Uddrag af Københavnske Tidender, Mandagen den 10. April 1769²⁾ :

I Stedet for de 2 Stiftelser for den ringere Klasse af Fattige:

1) Arkitekten N. H. Jardin. Den kgl. Bevilling til at opføre Bygningen er fra den 20. Juni 1766. Saaledes oplyser Fr. Schiøtt i "Fra Arkiv og Museum" I Bind 1899-1902. Schiøtt slutter saaledes: Hermed er vel Jardins Paternitet til Hospitalsbygningen slaet fast. 2) Adresse-Avisen.



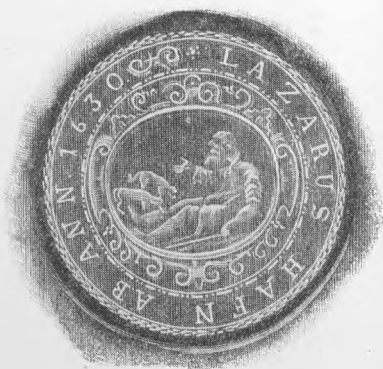
Konventhuset i Silkegade?
Baghuset.



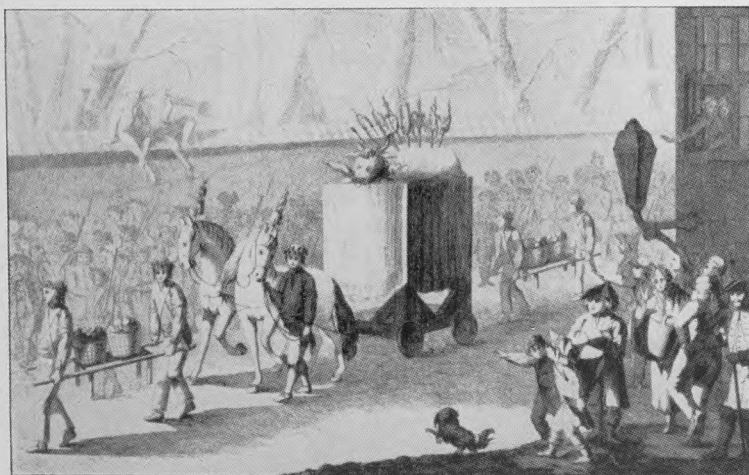
Lazarus-Signetet.



VILLUM BERREGAARD
Justitiarius i Højesteret.
Stifter af Alm. Hospital.
Født 2. Jan. 1717, død 1. Dec. 1769.



Lazarus Seglet.



Festivitets-Oksen.

Brøndstrædes Hospital eller Sjæleboderne og de Fattiges Conventhus, hvilke nylig for Fattigvæsenets Regning er bortsolgte til de højstbydende, er der i det Kvarter, som kaldes Amalienborg, bygget og nu færdigt et stort og rummeligt Hospital med Kapel, Bolig for Hospitalets Præst, Inspektør og andre Betjente samt til Husly for 700 Lemmer af begge Køn. Dette Hus er givet Navn: "Nye Københavnske Almindelige Hospital". 200 af de ældste og svageligste Personer nyder Hus, Seng, Klæder, Føde frit, nemlig Mandspersonerne tildelte brune Kjoler med Messingskilt paa højre Arm, hvid Vest, brune Buxer, blaa Hue, 2 Par Strømper, 1 Par Lædertøfler, 2 Halsklude, 2 Skjorter aarlige. Kvinderne: 1 brun, 1 hvid Trøje, 1 Skjørt, 2 Par Strømper, 1 Par Tøfler, 2 Særker, 2 Halstørklæder, 1 stoppet Kattunskyse og 2 Lin. Føde efter trykt Reglement: Morgen og Aften Smør og Brød Ugen igennem. Mandag: Mælk-Vælling, Stokfisk med Smør og Sennop. Tirsdag: Ærter med røget Flæsk. Onsdag og Søndag: Suppe med Kød. Torsdag: Øl og Brød med Sild. Fredag: Kaal med røget el. grønsaltet Flæsk. Lørdag: Byggrynsgrød kogt i sur Mælk. Hvert Lem 3 Pægle Øl daglig. For de Syge laves efter Medici Anordning Havregrynsuppe, Vandgrød og Vælling, hvilket saaledes tog sin Begyndelse Søndag 9. April.

De øvrige rørige Lemmer, 220-230, nyde kun frit Hus og Seng, hvis de ej selv har Sengeklæder. Der er beskikket en Spisemester for de 200 Lemmer. En anden, der sælger Fødevarer til de øvrige. I en stor Stue med Varme om Vinteren kan de Lemmer, som formaar det, arbejde til egen Fordel. Paa Hospitalet findes Forraad af Hør og Uld, som for gangbar Betaling overlades Lemmer, der forlanger det, til Spinding. Lemmer af 2den Klasse rykker ved tiltagende Alder og Svaghed ved Lejlighed op i første Klasse. Hospitalet beholder den samme Direktion, Inspektør og andre Betjente som før, samt den ved Brøndstræde og Abel Kathr. Hospital værende Præst, Hr. Marcus Volquartz. Hospitalets Kapel blev den 9. April indviet af Biskop L. Harboe, assisteret af nævnte Præst i Nærværelse af det kgl. Conseil af Direktørerne og de Committerede for Fat-

tigvæsenet og af talrige Tilhørere. Før og efter Talen blev opført passende Musik og Sang med Pauker og Trompeter, og under Talen blev ombaaaret, foruden de sædvanlige Kollekte, den første især for Hospitalet, i hvilken blev indsamlet 130 og ngl. Rdl., hvoriblandt en Bankoseddel paa 50 R. fandtes. Et Par Dage før Indvielsen havde en ubekendt skænket rødt Fløjels Overtræk til Prædikestolen og Alterskamlen, rigt besat med Guldsnore og Fryndser. Kapellet ligger midt i Hospitalet, paa begge Sider Sygestuer for de sengeliggende med Døre at oplukke under Gudstjenesten.

Hospitalsgaarden er en stor Plads til Toldbodvejen, som beplantes med Træer. Gangkoner er ansatte paa hvert Værelse under Oldfruens og Inspektørens Opsigt. (Herefter omtales Seglet¹.) Efter Højtideligheden i Kirken begav Hs. Excellence Grev Bernstorff som Præsæs for de Fattiges Væsen samt Geheimeraad Berregaard og øvrige Direktører og Kommitterede tilligemed en Del andre høje Herrer og Ministre foruden den store Mængde, som havde været i Kirke, sig ind i Hospitalets Spisestue, hvor Diske og Duge var tilberedte for saa mange usle Fattige og nødlidende Lemmer, der alle bespistes og var iførte nye Klæder - et Syn, som rørte enhver Tilskuer, og som opvakte ethvert følende Hjerte til at prise Guds Forsyn og vor milde Konges Forsorg, der saa kjendelig strækker sig endog til de Usleste i det menneskelige Selskab²).

(Adresse Kont. Efterr. 10. April 1769.)

Hospitalet kostede 87.000 Rdlr., hvilken Sum i Nutidens Penge vilde være 4-500.000 Kroner. Opfostringshuset, oprettet 1753, fik Ret til at indrette et Generallotteri og herfor betale bl. a. til Fattiges Væsen 70.000 Rdlr., hvilket Beløb anvendtes til Alm. Hospital³). Til Værelser for Fattigvæsenets Direktør, Geheimeraad V. Berregaard, samt for Hospitalets Officianter, Præst og Inspektør tilligemed for andre Betjente medgik indtil 1769 9000 Rdlr. = 45.000 Kroner⁴).

¹) Br. Collec. II S. 112 ff. ²) Br. Kbh. III S. 323 ff. ³) Rubin S. 33.

⁴) Br. Collec. XI S. 5 ff.

Kritikken af det nye Hospital vedblev, men det stod der nu og løste dets Opgave. 1790 fremkom en meget nærgaaende Kritik, tilmed af en af Byens Professorer. Manden var nærmest Zoolog, men havde ogsaa stor økonomisk Interesse. Kritikken lyder som skrevet af en Kværlant. Den findes i en Bog saaledes: Johs. Christ. Fabricius: "Policey Schriften", 2^{ter} Theil, Kbh. 1790. Her omtales Alm. Hospital saaledes S. 111 ff: "Saa kostbar, saa slet bygget, saa lidt hensigtsmæssig indrettet, saa det vilde gøre mig ondt for hver Skilling, som jeg havde bidraget dertil."

Og senere S. 168: "Alm. Hospital var meget for højt, meget for stort, meget for dyrt og meget for slet bygget. Den underste Etage var indrettet for Betjentene og for Direktionen, hvorimod de fattige Gamle maatte klatre op paa 4. og 5. Etage. Det var for deres svage Kræfter en hel Rejse, førend de kunde komme ned paa Gaden, og man havde i Virkeligheden ikke Uret i at forvandle det fra et Fattighus til et Magazin for vore Købmænd, da det paa Grund af sin Højde var i Stand til at rumme en betydelig Mængde Varer. Allerede ved den første Indvielse af det fandt jeg ogsaa, at det havde kostet nogle Tusind Daler mere, end Fattigvæsenets egentlige Formue beløb sig til."

Inspektøren

Den første Inspektør ved Alm. Hospital var Søren Tillemann Hempel. Professor Wendt siger, at den første Inspektør hed, saa vidt vides, Friis, men det maa være en Misforstaaelse af Wendt. 1770 omtales en forrige Kvartermester Friis paa Pension, men ingen Inspektør af dette Navn, som Wendt nævner. Desuden var der ogsaa i Direktionen en Johann Friedrich Friis paa den Tid, da Alm. Hospital blev opbygget. Kvartermesteren kunde mulig have haft Overtilsyn under Indflytningen i Hospitallet eller maaske Direktøren, saa man heri kan finde Mulighed for Professor Wendts Antagelse.

Til at være Anstaltens Inspektør blev altsaa udset: Søren Tillemann Hempel. Han var en Mand paa ca. 38 Aar, en stor

Dygtighed og vant til Gerningen iblandt de Fattige. Han havde nemlig i nogle Aar været Inspektør ved Konventhuset, som Alm. Hospital nu skulde afløse.

Hempel var baade Inspektør og Bogholder ved Konventhuset. Han havde Pengevæsenet¹⁾ under sig, havde Tilsyn med Fogderne, og det var ham, enhver ny antaget Forstander skulde give Haanden, naar han havde aflagt sit Løfte i Overværelse af en af Overbestyrelsen, De Kommitterede over det Fattiges Væsen. Desuden var han Protokolfører ved Examinations-Kommissionens Rettergang i Koventhuset. En Del af de Inspektøren paalagte Forretninger henhørte tilforn under Oldermændene. Sammen med den tilstedeværende Kommitterede undertegnede han Afskeds-Kvittance og Skudsmaal for en afgaaende Forstander, og under Navnene tryktes det store Lazarus-Segl, som fandtes i Forvaring paa Konventhuset.

Inspektøren havde paa Konventhuset Fribolig med Kælder og Loftsrum.

1777 blev Søren Hempel forflyttet til Frederiks Hospital som Inspektør²⁾. Hempel fik et godt Vidnesbyrd af Kancelliet. I Sjæll. Tegnelser 1775 hedder det om ham: Som Inspektør og Bogholder ved de Fattiges Væsen har han tjent i 16 Aar og i al den Tid aflagt god Rede og Rigtighed, saa og endvidere gavnet Stiftelsen og de Fattige over 20.000 Rdl., samt forvaret de Fattiges Penge under samme Laas og Lukke som sine egne.

En af Inspektør S. Hempels første Opgaver blev ganske ubehagelig: 13. April 1769 var Fattigdirektionen samlet i Præsens Grev Bernstorffs Hotel i Anledning af, at Alm. Hospital nu var i Stand, hvorved de elendigste Fattige paa bedste Maade kunde blive underholdte, og Direktionen skulde nu se at befri Publikum for den betydelige Byrde af omløbende Betlere. Inspektør Hempel fik Ordre til at antage 12 dygtige Personer i egne Klæder³⁾ til at opbringe Betlerne paa Gaden. De var kun antagne saalænge "den generale Inkquisition" vedvarede. Betlerne skulde

1) Copiebog Litra D 221. Sjæl. Tegn. 1773 f. Aug. 385 Br. Collec. IV 102. Protokollen over Legatbreve, Raadh. 2) Græsted: Frederiks Hospital 1907 S. 29. 3) Penia 1807 S. 153 Bettel Examinationsprotokol.

bringes til Børnehuset. Men nu skete følgende: 3 Opbringere vilde optage en Betler paa Gaden udenfor den kejserlige Ministers Hotel. Ministerens Folk overfaldt Fogderne og der opkom en hel Attaque. Men Opbringerne forsvarede sig og slog Ministerens Schweizer i Hovedet med sin Stok, saa han styrtede og laa som død, han blev dog helbredet igen. Opbringerne blev alle arresterede og paa en vis Søofficers Attest, at han saa Opbringernes morderiske Slag, blev de alle 3 dømte til Rasphuset til strengeste Arbejde. Herved tilsatte den ene Helbredet og døde kort efter.

Hempel er harmfuld over denne Udgang af Affæren, og han mener, at Opbringeren kun har slaaet i Selvforsvar, og det havde han Lov til, det var kun Nødværge¹⁾).

Hempel havde det Vanheld, at hans Skrивerdreng frastjal ham 3000 Rdlr. tilhørende Fattigvæsenets Kasse, samt nogle af hans egne Penge. Det skete samme Aar, han var begyndt som Inspektør for Alm. Hospital 1769. Han maatte forpligte sig til at tilbagebetale de stjaalne Penge, men da han havde betalt Afdrag een Gang, blev Resten ham eftergivet²⁾). Han levede endnu 1821 som pensioneret i Faaborg 90 Aar gammel. 1803 findes til Kancelliraad Hempel, Alm. Hospital, fra Direktionen en Skrivelse skrevet med Ove Mallings Haand: "Med al den Agtelse man bærer for hans Fortjenester af Københavns Fattigvæsen . . .".

Hvor den katholske Kirke staar i Bredgade, laa det kejserlige østerrigske Gesandtskabskapel³⁾).

1) Vor Fortid 3. Aarg. 1919. - Rigsark. Pk. 4. - Samtale mellem X. og U. 1791-92 S. 13. 2) Pontoppidan Magaz. II S. 109 ff. og S. 188. 3) Forh. 1840 S. 77-78.

Hospitalets Flytning 1775-1785

Kritikken af Alm. Hospitals Bygning begyndte straks. "Den var for stor til sin Hensigt, og den egnede sig i Grunden mere til Magazin for Handelen. Mange kunde ønske den." Der var ligesom noget profetisk i denne Kritik, som naturligvis kunde støtte sig ved Henviisning til Hospitalets store Bygning nær Havnen, og længe varede det heller ikke, inden Hospitalet netop blev omdannet til Handelsmagasin.

Statsminister Ove Høegh Guldberg

vilde gerne hjælpe vor Handelsstand med at indtjene Formuer for Landet, da Tiderne dertil syntes at være gunstige - man har jo kaldt disse Tider "Den glimrende Handelsperiode" - i den Hensigt oprettede han, d. v. s. Staten, flere store Handels-Etablissementer, hvorigennem Staten skulde tjene Penge. Der var den Gang rigeligt med Penge, men det var Papirpenge, som jo ikke er nogen særlig stabil Møntsort. Guldberg vilde nu, som Schovelin siger¹⁾, omsætte Papirpengene i Skibe, Skibene igen i Fisk, og Fiskene igen i Sølv og Guld. Nu ejede jo Danmark Grønland med mange, mange Fisk, og Guldberg oprettede saa et Handelsselskab, Den grønlandske Handel og Fiskefangst, for derved at opmuntre Private til Hvalfanger-Ekspeditioner. Til Brug for denne Handel maatte han have Plads ved Havnen, og Regeringen inddrog nu dertil en Strækning af de gamle Tømmerpladser i Ny Toldbodgade og Alm. Hospitals Grunde,

¹⁾ Fra Den danske Handels Empire I, S. 143.

Gaardsrum og dets Bygning. Selskabet skulde have de nødvendige Pakhuse, Skibsværfter og mere.

At drive et saadant Handelsselskab netop for Hvalfangsten laa jo nær for os, men Lykken svigtede Guldberg. Han opnaaede ikke Omsætningen af Papirpenge i Skibe og Skibe i Fisk og Fisk i Guld. Selskabet gik nærmest fallit, men Hospitalet maatte rømme Pladsen, og det blev saa flyttet til Sølvgades Kaserne. En Kabinettsordre af 9. Marts 1775 afgjorde det hele. Soldaterne skulde indkvarteres hos Borgerne i Byen ligesom tidligere, saa kunde man tilmed skaffe Husejerne bedre Indkomst af deres Huse¹). Alm. Hospital flyttede altsaa, det kunde ikke fylde de store Bygninger. Det fik sin Plads i Fløjen til Sølvgade. I den anden Fløj ud imod Volden blev indrettet Plads til en anden Stiftelse, nemlig det saakaldte Christians Plejehus fra St. Kongensgade. Her boede gamle Soldater, Soldaterenker og forældreløse Børn af Landetaten. Senere ned i Tiden fik Plejehuset nærmere Forbindelse med Alm. Hospital.

I Kasernen fik de to Stiftelser fælles Kirke, og begges Præster forrettede Tjeneste vekselvis for hver sin Menighed. Da den grønlandske Handel ikke svarede til Forventningerne, maatte Kasernen snart gengives Soldaterne, og Alm. Hospital kom atter tilbage. Det fik sit gamle kønne Bygnings-Kompleks i Amaliegade 1785. Komplekset var fra Den grønlandske Handel gaet over til Den østersøisk-guineiske Handel, men efter Kongens Befaling maatte Handelsselskabet fraflytte til Fordel for Hospitalet. Et Minde om Handelsselskabet beholdt Hospitalet, idet et Vejerhus blev overdraget til Hospitalet og blev benyttet af dette til Vaskehus.

I den grønlandske Handels Historie træffer man Hans Egedes Navn. Han opmuntrede Kongen til at fortsætte med Handelen, bl. a. ogsaa for den grønlandske Missions Skyld. En anset og dygtig Købmand, *Jacob Sewerin*, blev sat i Spidsen for Handelsselskabet, men det kunde ikke reddes, heller ikke ved at

¹) Lejen for en Soldat kostede 1 β daglig.

faa Foden ind paa Alm. Hospital. Sewerin var Formand for Stadens 32 Mænd.

Ved Alm. Hospitals Flytning var der ogsaa Planer oppe om at bygge et ganske nyt Hospital paa en Strækning af de gamle Tømmerpladser i Ny Toldbodgade, fra Frederiksgaden og ud efter i Længden 520 Alen, i Bredden 94 Alen, men deraf blev der intet. 1785 ved Mikkelsdagstider blev Lemmer og Patienter tilbageflyttede til Hospitalet i Amaliegade, men Hospitalet mistede, som før nævnt, da en Del af dets oprindelige Grund langs med Ny Toldbodgade, og det varede længe, før det samlede Areal var erhvervet tilbage.

Aaret før Alm. Hospital flyttedes fra Sølvgade tilbage til Amaliegade, udstedtes et for Fattigvæsenet betydningsfuldt Kgl. Reskr. af 17. Marts 1784. Heri bestemtes bl. a., at for Fremtiden maatte syge Almislemmer ikke mere forsynes med Kur og Medikamenter i deres Bolig, men skulde henbringes paa Fattigvæsenets Sygestuer ogsaa paa Alm. Hospital. Som Følge deraf maatte nye Sygestuer oprettes paa Hospitalet. Der var den Gang 150 Sygesenge, men i Aarene fra 1791-1794 udvidedes Indretningen til at kunne rumme 180 Patienter.

1. Hospitalet indendørs 1785 ff.

2. C. Pontoppidan 1748-1822

Den første Menneskealder i Alm. Hospitals Historie var en underlig urolig Tid med Forandringer og Omskiftelser af en tilsyneladende lunefuld Skæbne. Næppe var Hospitalet bleven taget i Besiddelse af de Fattige og Tjenestemændene, før det begyndte. 1771 ophævede Struensee begge de bestaaende Direktioner, som havde ladet Hospitalet opføre, og indsatte en ny, som han kaldte "Den kongelige Direktion for Plejeanstalten". Det skete ved Kabinetsordre af 16. November 1771. Udtrykket Fattigvæsenet var bleven til Plejeanstalten, maaske som et mere humannt Udtryk. De Fattige skulde sættes til Arbejde og Hospitalet se ud som en Fabrik. 1775 kom Ordren om Hospitalets Flytning til Sølgåde og 1785 om Tilbageflytning. 1781 blev Fattigvæsenets Bestyrelse frataget Plejedirektionen og henlagt under Københavns Magistrat, og endelig 1799 gik Bestyrelsen fra Magistraten over til en ny organiseret Stats-Direktion for Københavns Fattigvæsen. Dette tilsyneladende Lune tumlede slemt med Hospitalet. Inde i Hospitalet var lagt Beslag paa Stuerne og de forskellige Rum til de raske og syge, til Tjenestemændene for begge Parter o. s. v.

Af Struensees Ministerium, d. v. s. under Plejedirektionen blev det nu befalet, at Alm. Hospital skulde modtage de fattige syge, værdige trængende af Borgerstanden, som hidtil havde haft Adkomst til at blive indlagt paa Frederiks Hospital. Denne Bestemmelse blev ved at gælde for Alm. Hospital, uagtet Frederiks Hospital 1773 fik Befaling til igen at modtage syge af Borgerstanden. I en Liste over de syge for Aaret 1772 ved Lægerne M. Saxtorff og Helmke i Alm. Hospital, angives Antallet til

103, men saa mange syge kan der vist næppe have været paa en Gang. Plejedirektionen blev ophævet 1781, og Magistraten overtog Bestyrelsen af Fattigvæsenet. Den Gang var der Lejlighed til 50 Patienter paa en Gang, men Sygepladsernes Antal blev nu forhøjet til 70 og 1794 til 182. I 1809 fik Hospitalet en ny Klasse af Patienter, nemlig veneriske Syge, og da kom der 100 nye Senge til. 1810 var sammes Antal 400. 1799 den 1. Juli traadte den bekendte Plan for Fattigvæsenet i Kraft, den som blev en Slags Grundlov for Forvaltningen i den kommende Tid. Fra den Tid af blev Alm. Hospitals 2 Hovedafdelinger fuldkommen adskilte i Henseende til Lokaler, og Sygehospitalet fik en mere hensigtsmæssig Ordning. Den nordre Del af Hospitalsbygningen blev forbeholdt Sygehuset, der ogsaa fik sin egen Indkørselsport, sit eget Gaardsrum m. m. Nogle af Sygestuerne var meget store med Plads til 18 Patienter. Ca. 1830 var der 23 Sygestuer. Ad den anden Port kom man ind i Afdelingen for de raske Medlemmer, man kaldte den Lemmeporten.

1772 var der i Alm. Hospital 426 Frihuslemmer med Almisser fra 8 til 32 β samt Varme og Adgang til Arbejdsfortjeneste. 100 Frihuslemmer uden Almisser. 110 Patienter paa Sygestuerne¹⁾. 1773 Virkelige Hospitalslemmer 595. Paa Hospitalets Sygestuer til fri Kur og Pleje 397 Lemmer i et Aar.

Tjenestemænd i Alm. Hospital 1781

1. Inspektør Meden - ogsaa Abel Kathr.
2. Licent. Jacobsen, Læge.
3. Præst: Munthe, Løn: Alm. Hospital 250 R.
4. Degn: von Haven. Abel Kathr. 50 R.
5. Kvartermester ved begge Hospitaler: Liunge.
6. Oldfrue: Mad. Berg.
7. Spindemesterinde: Jfr. Clemens efterfulgte sin Fader.
8. Portner.
9. 8 Ligdragere.

¹⁾ Pontop. III, S. 261.

10. Til Fattiges Opbringelse antagne Betjente, 8 Personer Fattiges Fogder. Resol. af 8. Juni 1773 og 27. Maj 1775.
11. *Iselbecker*, forrige Formand for de Fattiges Fogder (vgl. Befaling af 16. Oktbr. 1771).

1784 oprettedes en Post som Kontrollør¹) og Direktions-Kommissions Skriver ved Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse. Posten blev besat med Magasinforvalter Lars Olsen, hvis Instruks var meget udførlig. O. skulde føre Protokollen ved den paa Alm. Hospital holdende ugentlige Forsamling af de iblandt Magistratens Membris, som havde paataget sig det specielle Tilsyn og Direktion ved bemeldte Stiftelser, efterse Regninger fra Inspektøren, holde Regnskab over Bomuldsspinderiet. O. lover skriftlig, højtideligt at overholde samme Instruks: "Saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord." Olsen er ogsaa Regnskabsfører ved Uldmagasinet og Friskolerne i Kbh. Lønnen var 400 Rdl. aarlig (Dokumentkassen IV).

Instruks for ham fra Københavns Raadstue af 22. November 1784. Stillingen vedblev efter Lars Olsens Afgang.

Iflg. Gagerelementet i Rigsarkivet - Fattigv. Pakke 3 - Plejeanstalten 26. April 1781, fik Embedsmændene følgende Løn:

Licent. Jacobsen ved Alm. Hospital og Abel Kathr. Stiftelse 200 Rdl. - til Bandager, Plastre o. s. v. 280 Rdl. Til sin Formands Enke, Md. Helmke, svarede J. godvillig aarlig 50 Rdl.

Inspektør Medens Løn var 1781: Alm. Hospital 570 Rdl., Abel Kathr. Stiftelse: 50 Rdl., og som Kommitteret ved Eksaminationskommissionen efter Resol. af 15. April 1773 og Resol. af 6. Maj 1777 100 Rdl.

C. Pontoppidan giver i Slutningen af Aarhundredet følgende Beretning om Belægningsforholdene paa Alm. Hospital:

Der er 650 faste Lemmer ²), 500 nyder Almisser fra 8-32 β ugl., de øvrige 150 har kun frit Hus, fri Seng med rene vaskede Lagener, Varme til sine Tider nyder de alle, men alle andre

¹) Jvf. Forordning om Fattigv. i Kbh. 9. Marts 1792. ²) Se Pontop.: Magazin II og III Del.

Fornødenheder af Uldent og Linned maa de for egen Regning anskaffe og besørge sig selv vasket og istandsat, dog kogt Vand til Theevand nyder de frit 2 Gange dgl. De syge bliver indlagte paa Hospitalets Sygestuer, hvor de faar fri Kur. Desuden er Indretning for 150 syge med deres Opvartere. De syge nyder alt: Spise, Drikke, Opvarning, Seng, rent Linned, Klæder, naar de ingen selv har, saa længe de er paa Sygestuerne, endvidere fri Medicin. De syge indtages efter Plejekommissionens Recommendation, naar Sygdommen er undersøgt af vedkommende Medicus og tegnet paa Anvisningssedlerne. Men til Lemmer i Hospitalet antages ingen, uden at det først er bevilget af Magistraten og Direktionen; til den Ende forsamler Direktionen sig en Gang ugl. i Hospitalet. Alle indkommende syge er fattige, undtagen nogle faa Haandværkssvende og Tjenesteytende, som imodtages for 7 Mark ugl. Betaling. Foruden førbemeldte Indretninger for Lemmer og syge er der 6 Arbejdstuer, saasom en Stue for Linned-, Bomuld- og Raskmager-Spinderi, en do. for Guldhuses Uldspindere, en Stue for Skrædere, en for Snedkere, en for Skomagere og en for Værkpillere. De arbejder alle for Partikulære undtagen nogle faa Bomuldspindere, som spinder for Hospitalet; og hvad de fortjener, modtager enhver selv straks¹⁾.

I Hospitalet bor Inspektøren, Præsten, Kontrolløren, Kirurgen, Degnen, Spisemesteren, Kvartermanden, Oldfruen, Spinde-madammen, Vægterne og Portnerne. Paa et Hospital er Liggister en stadig forefindende Vare. En Liggiste betales med 1 Rdl. Stykket.

Tilbageflytning til Amaliegade 1785

Kongen besluttede, at Alm. Hospital skulde flyttes tilbage. Men Magistraten var ikke glad ved denne Forandring. Den tilskrev Kongen, at Bygningen i Amaliegade havde været benyttet til Pakhus-Lofter, hvor Korn og andre Slags Købmandsvarer

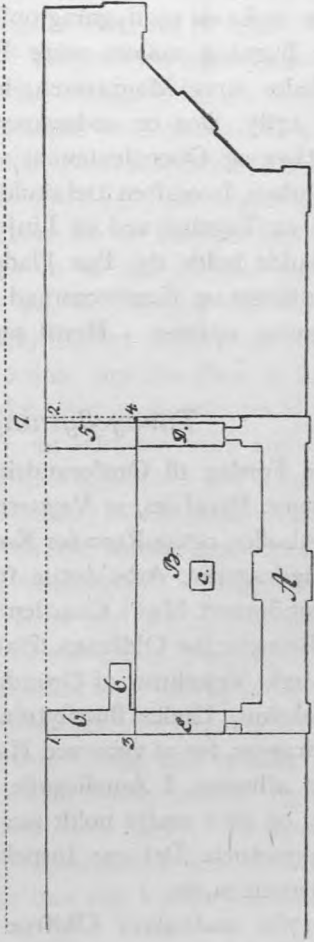
¹⁾ Pontop. II, S. 165.

General Plan
Explanation

Allmødelige Høstehal, med det Stuee af Grunden imod Voldboed Gaden, som nu bruges til den Ederseise
Handels Plads. -

- a) Høstehallen
- b) Ederseise Stue
- c) Høstehalens Stue
- d) Voldboed Gaden
- e) Grunden

Nº 1. 2. 3. 4. Pladsen samt de paa samme staaende Bygninger
om Grunden af den Ederseise Stue
5. Voldboed Gaden, Stue og Grunden, som nu bruges
6. i Høstehallen
7. den paa Grunden staaende Stue og Grunden af Voldboed
Gaden.



1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

100 Alen

kunde oplægges, og Kælderen var bleven benyttet til at henlægge Tran udi osv. - Bygningen maatte derfor nøje undersøges og omforandres. Desuden var den for lille til det daværende Antal Lemmer. Ved Flytningen til Sølvgade var der 550 Almissee- og Frihus-Lemmer og 50 Patienter, men nu var der 650 og 100. Iflg. Reskr. af 17. Marts 1784 skulde tilmed gøres Plads til flere, for at de syges Kur i Byen kunde ophøre. Magistraten maatte derfor ønske en ny Bygning opført - og alle Udgifter til Flytning og Bygning maatte være Fattigvæsenet uvedkommende. Saaledes skrev Magistraten, hvis Skrivelse er dateret 11. Februar 1785. Den er underskrevet af 17 Navne. Borgmester *Hiorthøy* og Oberstleutenant von *Peyman* skulde saa undersøge Pladsen, hvoraf en Del skulde blive ved Kompagniet som vist paa en Tegning ved en Linje C-D, indenfor hvilken Hospitalet skulde holde sig. Paa Pladsen lige overfor mellem Accouchementhuset og Konferensraad *Heinrichs* Gaard kunde den nye Bygning opføres. - Hertil sagde Magistraten nej 9. Marts 1785.

Tilbageflytning

Der findes Forslag til Omforandringer af Hospitalets tidligere Bygninger. Deraf ses, at Vægterne boede i Kælderen, og der var Arresthuller, ogsaa Rum for Kontrolløren, Borgestue for Fogderne, Ligdragerne, Arbejdsstue for Snedkerne, for Portnerne. Et grundmuret Hus i Gaarden op til Etatsraad *Wettes* Gaard blev Beboelse for Oldfruen. Pladsen blev kun indhegnet med Plankeværk. Vejerhuset af Grundmur i Gaarden blev indrettet til Vaskehus. Under Bortflytningen, altsaa i Kasernen, boede 3 Ligdragere, for at være ved Haanden ved Nattetid, om nogen skulde afhentes. I Amaliegade boede kun 1 Ligdrager med Familie, og de 2 andre holdt saa skiftevis Nattevagt med Ophold i Borgestuen. Det var Inspektør C. Meden, som afleverede Kasernen m. m.

2. April 1786 underskrev Oldfrue *Karen Deichmann* sin Instruks. Hun kunde næppe skrive sit Navn.

Speciel Direktion

Da Hospitalet var kommet tilbage til Amaliegade, stod det altsaa under Magistratens Styrelse. Magistraten beskikkede en ny speciel Direktion for Hospitalet. Dette beholdt vedblivende altsaa sin egen særlige Styrelse. Dennes Medlemmer var tagne af Magistraten og af de 32 Mænd. Af Magistratens Medlemmer, som havde Sæde i den specielle Direktion, maa C. Pontoppidan her kortelig omtales. Han var tidligere Handelsdirektør, nu Vice-Raadmand i København, senere Raadmand. Pontoppidan har ved sit Værk: "Magazin for almenyttige Bidrag til Kundskab om Indretninger i de danske Stater", givet betydelige Bidrag ogsaa til Fattigvæsenets Historie indtil hans egen Tid. Det udkom i 3 Dele 1792-95. Han lægger igennem dette Arbejde sin Iver og Interesse for de Fattiges Sager for Dagen, og han var i Direktionen en af de kyndigste paa dette Omraade; men han har set paa de Fattige, hvis Vel laa delvis i hans Haand, med et besynderligt køligt rigoristisk Blik. De Fattige er jo sjældent fornøjede med den Pleje, man byder dem, saaledes var det ogsaa i det 18de Aarhundredes Slutning. Dette har ærgret Pontoppidan, og han har ikke kunnet holde sig passiv. Han indgiver saa til Magistraten et Forslag til Afstraffelse af de misfornøjede: Stræng Alvorlighed skulde bruges, og om nogen klagede uden Grund, skulde han enten forvises fra Hospitalet eller bære en Skamdragt¹⁾ i Hospitalets Gaard et Par Timers Tid til Advarsel for andre. Desuden skulde et Hospitalslem fra hver af Salene tilstaa Billigheden i Afstraffelsen, hvorefter Virkningen vilde være føleligere og gavne desto bedre. Det ses dog ikke, at Magistraten har reflekteret paa Pontoppidans Paafund, der besynderlig nok virkelig var alvorligt ment. Pontoppidan var altsaa Fattigdirektør, og som saadan sagtens velkendt i Datidens København. Pontoppidan udgav "Journal om Brand- og Vandvæsen i København" 1796, og med lidt Skadefryd kunde han nok kaldes Journalist og Over-

¹⁾ Pontop. II, S. 96 ff (1792).

opsynsmand, og det er det, som Datidens litterære Satiriker P. A. Heiberg kaldte ham.

Man var i disse Dage uenige om, hvem der skulde rense Byens mest snavsede Gader. Skulde Borgerne eller Magistraten rense dem? Spørgsmaalet giver Heiberg Anledning til nogle Bemærkninger og til at digte sin bekendte "Skidtvisen"¹⁾. Heiberg skriver: Nu har Justitsraad Pontoppidan og Hjorthøj, som var de første, der lagde Næsen i dette Skidt, forlangt, at Borgerne alene skulde skaffe Skidtet bort, da det ikke kommer Magistraten ved. Nu foreslaar P. A. Heiberg, at der skulde hver Dag sættes 24 Borgere og en Magistratsperson til at bære Skidtet bort, og som Opsynsmand kunde de ansætte 12 à 16 af de anseeligste Borgere, som da kunde bære Navn af Skidtkommision, have Rang med Raadmænd og aarlig hver have 1000 Rdlr.

Skidtvisens 3. Vers lyder saaledes:

Som ligervis Pontoppidan
I al Respekt og Ære
Justitsraad, Oberopsynsmand
og Journalist desværre,
Du artig skrev om Brand og Vand,
O, giv os, giv os, kære Mand,
En Skidt-Journal, jeg ved, du kan
Der skidt om Skidt bør skrives²⁾.

Efter Visen findes en morsom Efterskrift af Heiberg. Denne har maaske ikke kendt Pontoppidans Forslag om Skamdragten. Det var fremsat nogle Aar før Visen, og her kunde ellers nok have været Grund til at ironisere over ham.

Pontop. II, S. 107 (1792):

Til den historiske Rigtighed henhører følgende Uddrag af Direktionsprotokollerne om Fattigvæsenet: "Aaret 1769 var Accouchements Stiftelsen endnu henliggende under Statens almindelige Hospital til Tjeneste for frugtsommelige, løse Kvin-

¹⁾ Br. Collec. 1796, Bl. 53. ²⁾ Br. Collec. 1796, Bl. 53.



Brøndstrædes Hospital.
Efter Fotografi i Bymuseet.



Bløegården i Lynghby.

der, som frit kunde gøre Barsel og aflevere deres saakaldte Hittebørn til Alimentation paa Kassens Bekostning, imod at betale 20 Rdlr. engang for alle; men ved en senere allernaadigst Befaling (1771) er bemeldte Jordmoderanstalt forenet med Friderichs Hospital. Her fandtes den Kasse-Anstalt, hvorpaa stod med Bogstaver: "Ulykkelige Børns Frelse". Kassen gav Anledning til mange betydelige Uordener, hvorefter den Kasse-Anstalt med at henbringe Børnene uden videre Efterspørgsel blev som en Nødvendighed ophævet.

Fabriksvæsenet 1771-1781

Indflytningen i Alm. Hospital var næppe til Ende, og Ro og Orden tilvejebragt mellem de mange Mennesker i de udstrakte Lokaler, før Regeringen vilde gøre Forsøg paa Alm. Hospital med Ideen om Lykke for Landet i Forarbejdelse af Industrivarer. Her var jo Arbejdskraften koncentreret. Hospitalet skulde nu gøres til Fabrik. Denne Sag udgik fra det Struenseske Ministerium. Fattigvæsenet fik Navn af "Plejeanstalt", og 27. August 1771 fik Fattigvæsenet en ny Bestyrelse: "Direktion for den almindelige Plejeanstalt" eller Plejedirektionen. Dens Medlemmer blev:

Etatsraad *Niels Ryberg.*

Læge *Johan Just v. Berger.*

Pastor *F. G. Resewitz.*

Raadmand *Mathias Lunding*¹).

Saa vidt mulig skulde, hele Byen over, de arbejdsdygtige Fattige anbringes ved et Arbejde, betjene Maskiner af forskellig Art, og Alm. Hospital blev Central for hele denne Industri-virksomhed²). Men Ideen var jo ikke ny. Allerede i Aaret 1764 havde man, efter at Landet i lang Tid havde været fejdet af Fjender, taget alvorligere fat paa Ideen om at sætte de Fattige til Arbejde. Denne Idé drev ogsaa paa, saa at Alm. Hospital blev bygget, og for en Del indrettet til Arbejdshus, hvortil og blev brugt den Kapital, som "indkom for saadan Bygning, der i sin Tid blev given til Arbejds-Anstalt".

¹) Histor. Tidsskr. 1891-92, S. 402. Br. Kbh. III, S. 324 ff.

²) Borg.

Forh. 1891 den 12. Januar.

Sagen begyndte nu saaledes: Struensee vilde reformere Fattigvæsenet. En Kommission blev i Foraaret 1771 nedsat i det Øjemed. Kommissionen kom til at bestaa af Etatsraad Niels Ryberg, Pastor Resewitz og Raadmand Lunding. Den endte hurtigt sit Arbejde, og disse 3 Mænd tilligemed Livmedikus J. C. Berger blev saa beskikkede til Direktører for Fattigvæsenet, hvis Navn blev ændret til "Almindelig Plejeanstalt". De to andre Bestyrelser, som fandtes, Direktions-Kommissionen og Direktions-Komiteen, blev ophævede. Under Plejeanstaltens Direktion henlagdes nu Fattigvæsenet, ogsaa altsaa Alm. Hospital, og industriel Virksomhed Mage til den, som Ryberg havde oprettet paa sit Gods, blev saa sat i Gang. Der var fattige Mennesker nok at arbejde med, thi $\frac{1}{8}$ af Indbyggerne i København¹⁾ var den Gang Fattige og arbejdsløse og trængte til det Offentliges Hjælp. Af Patriotisme paatog N. Ryberg sig Direktørposten i Plejeanstalten uden at modtage den reglementerede Gage, og for de Fattige havde Ryberg virkelig Hjerte. Han kaldte dem "arme Skabninger"²⁾, for hvem man maatte opfinde et Arbejde, der var dem passende, thi Fattigvæsenet havde kun et ringe Fond at tage af.

Heri saa han Plejedirektionens fornemste Opgave. Over hele Byen skulde Virksomheden strække sig. I en Indberetning³⁾ fra Sommeren 1772 beskriver Plejeanstalten sin Virksomhed saaledes:

"Plejeanstalten paaligger det at forvalte baade de Stiftelser, Fattigvæsenet før havde og tillige Opfostringshuset, og anvende Vaisenhuset og dets Indkomster til at føde og opdrage hjælpeløse Børn for her i Staden, som er 6 Aar gl., og for det overskydende at indrette en Real-Skole sammesteds. De gl. og svage skulle vi indtage i Hospitalerne, understøtte husarme og kurere de syge, og søge at anvise sunde, men arbejdsløse og arbejdsvillige Folk saadanne Næringsveje, hvorved de kunde erhverve sig deres Underhold og endelig at gøre Forslag til, hvorledes

¹⁾ Ca. 10.000. Hauber: København 1783, S. 196-97.

²⁾ Pontop. II.

³⁾ Pakke VI, Rigsark.

Armod paa Landet maatte ved Arbejdsomhed være at afhjælpe. For at opnaa dette anbefalede Øjemed skal de Fattige henholde sig til den i deres Sogn oprettede Kommission, som om Onsdagen gemenligen forsamles og enten anvise dem Arbejde af *Hospitalets* Forraad¹⁾, til hvilken Brug er indkøbt 45 Skip-pund Uld, 5 do. Bomuld og 16.208 Pund Hør, hvoraf siden 20. Nov. p. a., da vi tiltraadte vort Embede, er spundet 4038 Pund Uld, 1073 Pund Bomuld og 7215 Pund Hør; Ved Ulden og Bomulden ere 832 Personer og ved Hørren 383 Personer foruden Friskolernes Børn, som opdrages ligeledes ved Haandgerning, satte i Arbejde, 10 nye Væverstole, hvorved 23 Mennesker faar Brød, indrettede i det *almindelige Hospital* og allerede circa 2500 Alen Lærred færdig. For andre Fattige betaler forberørte Pleje-Commission Husleje, giver dem noget ugentlig til Hjælp, forsørger deres Børn, naar de ej kan føde dem, og disse vare over 6 Aar, thi under den Alder henhøre de til den kongelige Opfostrings Stiftelse for nyfødte Børn, som har sin egen særdeles allerhøjeste Anordning, hvorefter at handle, og henvises Børnene tillige til Lærdom og Fortjeneste i *Anstaltens Friskoler*, som nu ere fem, nemlig en i Farvegaden, den anden i Skidenstrædet, den tredje i Adelgaden, den fjerde paa gammel Mynt, og den sidste paa Christianshavn, udi hvilke Skoler 211 Børn holdes til Arbejde og Undervisning, hvorimellem 42 bruges til at spinde Ulden og Linnet og 62 deriblandt til at strikke, og voxer disse Børns Antal i Skolerne dagligen mere og mere til. Ere de Fattige eller deres Børn syge, besørger dem fra samme Commission paa Anmeldelse strax fri Medicamenter og Doctoren tilskikket, og saaledes er fra 1^{ste} Dec. til 1^{ste} Jan. p. a. 1110 Syge af Byen antagen udi Kur, 558 curerede, 140 døde og de øvrige endnu under Lægens Haand, men i Fald de ikke paa saadan Maade kan hjælpes og ingen Lejlighed have hjemme til at forpleje sig efter Medici Forskrift, sendes de med behørig Attest derom til Direktionen, som dernæst maa drage ydermere Omsorg at underholde dem i Hospitalerne og anviser

1) Pontop. III, S. 219.

dem til Sygestuerne, hvoraf en paa det *almindelige Hospital*, som siden 1. Juni 1771 Friderichs Hospital ikke mere skulde strække sig til det borgerlige, anselig er udvidet og formeret med mange flere Værelser, den anden i *Vartov Hospitals* Sygehus og den 3^{dje} ved *Opfostringshuset* paa Christianshavn, som i vores Tid dertil ved nogle Stuers Tillæggelse er extenderet, da den tilforn var for Stiftelsens Syge alene. Af Stadens Syge er herudi hidindtil indkommen omtrent 316 fattige forladte, som ere blevne hjulpede med alt, som behøvedes til deres Hjælp og Pleje . . .

At befri Fattigfolk fra Kvaksalvere og andre uskikkede og selvbestaltede "Læger" er en stor Velgerning imod Staten, derfor bestræbte Den almindelige Plejeanstalt sig ogsaa for at opnaa dette Gode, og saaledes fremkom da Byens Distriktslæger 1771.

Aarene fra 1771-1781, i hvilke Alm. Hospital og Fattigvæsenet i det hele bestyredes af Plejedirektionen, er den interessanteste Periode i Hospitalets Historie. Staten vilde efter de merkantilistiske Idéer gøre de Fattige i Hospitalet som andre Fattige i hele Byen til sine Fabrikarbejdere i en hjemlig Industri, og Plejeanstalten kom saaledes til at støtte den saakaldte populationistiske Idé, d. e. her at skaffe ledige Mennesker Arbejde.

I 1772 blev da paa Alm. Hospital anlagt et Lærredsmanufaktur, som skulde drives i stor Stil. Med Lærredsfabrikken forenedes et Spinderi og et Væveri, desuden en Hegleskole og et Blegeri. Fra tidligere Tid fandtes baade Uld- og Bomuldsfabrik.

Plejedirektionen havde sin Forsamlingsstue paa Alm. Hospital, hvor de ogsaa førte Forhandlinger med andre Myndigheder og Lederne af de forskellige Afdelinger af Manufakturvæsenet rundt i Byen. Alm. Hospital var saaledes saa at sige Central for Plejedirektionens omfattende Virksomhed.

Paa Alm. Hospital fandtes et Uldmagazin, som bestyredes af Ament. Det nye Magazin, som Plejedirektionen oprettede, havde først en Forvalter Wilhelm Heidner, senere Knud Olsen. Virksomheden rakte ogsaa ud udenfor Byen. I Lyngby var der en

Fabriksgaard med Væveri, Traadgøring o. s. v., som var købt og indrettet for 6000 Rdl., og baade der og i Nivaa¹⁾ fandtes Blegegaarde og i Buddinge en tilhørende Eng.

Br. Collect 1781, 7. Marts (170): Direktørerne for Plejeanstalten har gjort det højeste Bud 4200 Rdl. paa en Gaard i Lyngby til Bleg-Fabrik, hvilket Bud vi vilde have approberet, siger Ministeriet.

Fra de førende Industrilande indkaldte man de Fagmænd, som blev Mestre i hver sin Afdeling. Det var følgende: *Johan Gordon* blev 1771 indforskrevet fra Skotland til bl. a. at oplære Drengene paa Opfostringshuset i fabrikmæssig Spind. Gordon skulde ogsaa undervise Spinderne paa Alm. Hospital og i Fattigvæsenets Skoler. Fra 1. Januar 1778 blev hans Løn fastsat til fri Logement paa Alm. Hospital samt 200 Rdlr. for det første Aar, samt hans Rejse og Omkostninger fra Oktober Maaned til Aarets Udgang.

Da Plejeanstaltens Lærredsmannufaktur 1780 blev hævet, blev Gordon etableret paa Gudumlund, men da han siden lod flere Forsømmelser komme sig til Last, blev han først suspenderet fra Fabrikken Bestyrelse og 1786 afsat. Gordon kaldes ogsaa *Gording*, han var fra Aberdeen, hvor Hørspinderiet og Lærredsvævningen var bragt til stor Fuldkommenhed.

Paa Forslag af Fabrikmester Gordon blev det fastsat, at der maatte antages Dreng, som ved denne Profession kunde blive oplærte. Ligeledes blev konfirmerede Piger, som man ikke paa anden Maade fra Plejekommissionerne kunde faa anbragte, sendte til Alm. Hospital og der oplærte i Væveriet.

Allerede fra Begyndelsen træffes en fremmed Mester ved Alm. Hospital. 1769 den 27. Juli antages *Johan Christopher Dronheim*²⁾ af Direktionen som Spindemester ved Alm. Hospital, og han blev der ogsaa under Plejedirektionens Ledelse. Han faar efter Begæring 1771 100 Spinderokke og 6 Bomuldskrassere, og nu sættes Tempoet i Arbejdet op.

¹⁾ Skøde af 29. Juni 1773 paa Blegepladsen i Nivaa. Gaarden i Nivaa var først lejet, senere købt for 527 Rdl. ²⁾ Pont. II S. 99.

Howden og Hegleriet fra 1771

Irlænderen *Howden*, som var oplært i Hegleriet, forestod Heglafabrikken med den dertil knyttede Hegleskole, i hvilken ogsaa Børn kunde oplæres. Ifølge en Ekstrakt over Hegleriet, Indtægt og Udgift for April Maaned 1779 paa Alm. Hospital var ved samme ansat en Mester - altsaa *Howden* - med Gage paa 37 Rdl. 3 Mark pr. Maaned, en Degn, *S. Larsen*, som for Information erholdt 4 Rdl. pr. Maaned. Der omtales ogsaa Lærlinge, som *Larsen* formodentlig underviste. Af en pro memoria til Direktionen for de Fattiges Plejeanstalt, dat. 4. Marts 1779 Alm. Hospital fra *Giessing*, ses det, at Lærlingene ved "Hegle-Fabriquet" blev underviste i Regning og Skrivning, og der anmeldes deres Fremgang i Februar Maaned i Regula de Tri, de 4 Species o. s. v. 7 Børn - Lærlinge - nævnes ved Navn, som altsaa har været Antallet ved Fabrikken. *Larsen* skriver: Almindelig Hospital d. . . . *Giessing*: Det Almindelige Hospital d. . . . (*Lauritz Hansen Giessing* var Degn ved Alm. Hospital). Kommercekollegiets Forestillinger, *Bruuns Collect.* II 112 ff. og kgl. Resolution: 1776 den 23. December bevilges, at Kommercefonden aarlig til Direktionen for den alm. Plejeanstalt maa anvise 500 Rdl. saa længe den gjorde Indretning med indfødte Hørheglernes Oplærelse i den engelske Heglernaade vedligeholdes og derved bestandig i det mindste 4 Drengene holdes i Lære¹). Dette m. H. t. Fattigvæsenets Lærredsfabrik og Spinderi paa Alm. Hospital.

Moore og Linnedmanufaktur

For at erholde de her tilvirkede Lærreder blegede blev indforskrevet 1779 en Irlænder, Blegemester *Moore*. Da han var ankommen, var Fabrikken begyndt at vakle, hvorfor der ikke blev noget af det tilsigtede Blegeri. *Moore* kom dernæst til *Haderslev*, senere til *Esrom*. 1815 forlod han Danmark.

1) Tab. 4 S. 24.

Nisbeth

Til Plejeanstalten i København blev indforskrevet en Eng-lænder *Nisbeth* for at bestyre en der anlagt Traadfabrik. Da Anstalten hævedes, bestemtes ved K. R. af 9. Sept. 1780, at siden Nisbeth havde udmærket sig saavel ved Traadtilvirkning som ved Blegeri, skulde søges at sysselsætte ham ved den Gaard i Lyngby, hvor Anlægget var drevet. Denne købtes derfor af Kommercekollegiet ved Auktion for 4200 Rdl., og en K. R. af 7. Juni 1782 befaler, at Stedet skal sættes i Stand til et fuld-stændigt Blegeri med Traadfabrik og derpaa overlades Nisbeth og Howden til Brug. De nød forskellige Begunstigelser, saasom Laan, og bl. a. en Godtgørelse for den Græsning, som tabtes ved, at en Del af Blegepladsen, som laa paa venstre Side af Aaen, overlodes til Sorgenfri. Nisbeth døde 1784. Ogsaa disse Anlæg gik slet.

Thorning, en ved Plejeanstalten tillært Væver, anlagde, støt-tet ved forskellige Laan og Præmier, et Linnedmanufaktur paa Brahetrolleborg, hvoraf Aflæggere fremkom 21 Steder paa Fyn og altsaa var meget lovende. 1792 flygtede Thorning ud af Landet, efterladende en meget stor Underbalance.

For 1772 udviser Regnskabet Udgifter for Alm. Hospital: For Værelsers Indretning til Fabrik-Heglemester, Væve-Spind-og Heglestuer: 4270 Rdl. Fabrikvæsenet har altsaa allerede da været i Gang. Der omtales ogsaa en Spindemester *Clemens*¹⁾, som første Gang 1773 til Brænde og Skrivematerialer faar 14 Rdl. 1174: 14 Rdl. Johan David Clemens var Tysker. Rigsarkivet II findes Regnskab fra ham paa Tysk. Allgem. H. 15. Aug. 1776.

Nu snurrede altsaa Rokkene paa Alm. Hospital, og Væver-skytterne jog frem og tilbage; det kan vel ogsaa tænkes, at Pa-stor *H. C. Bunkeflods* Viser (Spindeviserne) har lydt fra gamles og unges Læber, om de Fattige ellers har været i Humør til at synge, da Viserne jo var særlig fredede af *N. Ryberg*, som var Sjælen i Manufakturvæsenet.

¹⁾ Bistaæet af sin Datter.

Men der var forøvrigt ogsaa Hænder nok i Virksomhed, langt flere end man havde Brug for, det kneb nemlig med Af-sætning af de fabrikerede Varer. Som Eksempel paa, at man virkelig arbejdede i "Myretuen" skal nævnes, at paa Blaarlærreds-Væveriet fra Maj 1777 til Januar Maanedes Udgang 1778 blev vævet 5000 Alen Lærred.

Vil man nu tænke sig hele den omfattende Virksomhed i Gang paa og fra Alm. Hospital, saa forstaar man, at der var blevet et Røre derinde og derude, som vel aldrig siden.

De fremmede indkaldte Mestre talte naturligvis deres Lands Sprog, Tysk, Hollandsk, Engelsk og Dansk har jo nok mænget sig til nogen Forvirring for adskillige af de indfødte "Arbejdere". Før Flytningen til Sølvgade 20. Juli 1775 afholdtes i Alm. Hospital en offentlig Auktion over en Del ublegede Hørlærreder. Mellem Køberne var bl. a. forskellige af Hospitalets Embedsmænd, f. Eks. Kirurg Helmcke og Frue, Præsten Lind, Professor Saxtorph, Magasinførvalter Olsen o. fl. Hospitalet solgte ud inden Flytningen.

Sølvgades Kaserne, hvortil Alm. Hospital 1775 flyttedes, laa paa St. Annæ Kirkegaard. Planen til Kasernen var udarbejdet af Professor du Jardin. Den skulde være smuk og have en monumental Karakter, Grundplanen fik en aparte Form, nemlig som et dobbelt F (Forbogstavet til Kongens Navn). Kasernen var færdig 1771, da det danske og det norske Livregiment i Oktober s. A. tog hver sin Fløj i Besiddelse¹). Men inde i Amaliegade var det nu kommet til at se helt anderledes ud. Hele Terrænet blev 1781 overladt til det østersøisk-guineiske Handelskompagni. I Anledning af Omlægning eller Oplægning af Amaliegade fra den store Plads "til den botaniske Hauge" beder Plejedirektionen, om ikke Renden igennem Hospitalet, som foraarsager Stank, paa et bekvemmere Sted kunde henflyttes. Det var ogsaa i de Dage, at Passagen igennem Toldbodgade blev lukket, Grønlands Farts Skibsbyggeri skulde indhægenes, og det skete ved at Skibsbygningsværkstedet blev for-

¹) Collec. XI S. 156.

synet med en Port ved hver Ende lige for Toldbodgade¹). Begge disse Sager er fra Midten af 1770erne.

Fattigvæsenets Centraladministration gik over til Alm. Hospital, da Konventhuset blev nedlagt 1769, og da Hospitalet flyttedes til Sølvgade, vendte man tilbage til de gamle Kontorer, og Plejedirektionen blev saa indrettet i Konventhuset i Silkegade²). Herfra administrerede denne Direktion altsaa Fabrikdriften og det store Apparat, som var sat i Gang bl. a. paa Alm. Hospital. Hvordan vilde denne Fabrikdrift nu gaa? Kunde den svare Regning? Det synes virkelig, at man har tænkt sig dette.

Men de ledende Mænd, som kendte Menneskene, der skulde anvendes, har næppe tænkt det. Deres Tanke gik nu ogsaa videre. Vel ønskede man nok at skaffe Arbejde og de Fattige nogen Fortjeneste, men man ventede ogsaa at danne den nye Slægt til nyttig Industri og sammes Udbredelse i Landet. C. Wendt kalder Foretagendet i en Fremstilling i Rigsarkivet "en politisk Foranstaltning"³), altsaa til Vindskibeligheids Fremme. Nogle Varer fremskaffede var bedre end ingen.

Aarsregnskaberne viste snart, at Fabrikdriften ikke kunde svare Regning.

Driften begyndte 1771:

1774 var Fattigvæsenets Underbalance.....	16.016 Rdl. 31 β
1775 var Underbalancen ved Linnedfabrikken paa Alm. Hospital	21.727 Rdl. 59 β
1781 skyldte Alm. Hosp. og Plejeanstalten til de andre Stiftelser	173.000 Rdl.
og havde anden Gæld	14.000 Rdl.

Med saadanne Gældsposter maatte Plejeanstalten falde, den spillede fallit.

I en Oversigt⁴) over Fattigvæsenets Stiftelser 1774 angives Antallet af de af Plejeanstalten forsørgede paa følgende Maade:

¹) Magistratens Resol.-Protokol 1773-76 S. 475. ²) Collec. II S. 45.

³) Pakke VI Rigsark. (C. Wendt). ⁴) Raadstuearkivet.

Den engelske Heglemester	1
Den norske Mester	1

Ved Plejeanstaltens Fabrikvæsen har følgende erhvervet sig det fornødne til Livets Ophold, nemlig:

1. Ved at spinde Hør og Blaar.....	1723
2. Bomuldsspinderiet	210
3. Uld-Spinderiet	1045
4. Uld-Kiemmeriet og Vasken	4
5. Hegleriet	6
6. Væveriet 2 Svende og 23 Dreng af Opfostringshuset	25
7. Kogning 3, Balbner 6, Spolere 8, Trenning 3.....	20
	2092

Her ikke medregnet Arbejderne i Børnehuset, Alm. Hospital og Vartov.

De arbejdende udgør altsaa ca. 2000, de plejede og helbredede 6000. Oversigten er tilstillet Revisionen, som bemærker: "Antallet af 8000 Menneskers Understøttelse kan være mærkelig nok." Ved den paa Almindelig Hospital værende Manufakturfabrik arbejdede ca. 2500.

Disse mange Mennesker var jo allesammen Fattige. Men der er en Mærkelighed ved denne Statistik. For det første er Arbejderne ved Børnehuset, Alm. Hospital, Vartov, Abel Kathr. Stiftelse, St. Hans Hospital og Møens Tugthus ikke medtagne, og dernæst, at Plejeanstalten talte Arbejderne sammen til 12.316, hvilket Tal Revisionen kasserede med den Bemærkning, at Arbejderne var regnede 2 à 3 Gange.

Kancelliet tænkte først paa at reducere Fabrikvirksomheden for saaledes at gøre den billigere, og det tilsendte Plejedirektionen en i en haard Tone affattet Skrivelse¹⁾ om inden September Maanedes Udgang 1777 at indsende en Reduktionsplan. Det hedder heri, at Driften ved hver Stiftelse skulde begrænses saaledes, at Udgiften kunde bestrides ved Anstaltens egne Mid-

¹⁾ C. Bruuns Collect. VIII S. 134 og IV S. 139 ff. S 197 (Kanc. Skr. 1778 25/3. - Sjæl. Tegn. 1776, 12. Juni).

ler, og at de Fattige skulde holdes til at udføre de grovere og let afsættelige Varer, som af de Fattige selv kunde udføres uden faglig Bistand. Der nævnes Spinderier.

1776 var Alm. Hospitals Underbalance.....	9.154 Rdl.
1781 - — — —	22.000 Rdl.

Det var især vor berømte Statsmand J. H. E. Bernstorff, som virkede for Industriens og Fabrikvæsenets Fremme i vort Land. Ved at indkalde fremmede Fabrikanter og ved store Understøttelser til dem virkeliggjorde Bernstorff sine Ideer. Flere af de indkaldte var uredelige Mænd, og under de ukendte Forhold herhjemme ogsaa udygtige. Statens Understøttelser syntes derfor ofte ilde anvendte. Men det kan dog ikke godtgøres, at Bernstorffs Erhvervspolitik bragte Staten væsentlige Tab i hans Tid¹). Det var den samme Industripolitik, som Plejedirektionen gik i Gang med.

Da det var gaaet saa skævt med Fabrikvirksomheden, blev 1781 nedsat en Kommission, som skulde foretage en Revision af Plejekommissionens Industri, og denne Kommission kom til at bestaa af 5 Mænd, nemlig Etatsraad *W. Bornemann*, Justitsraad *David Hansen*, Justitsraad *Immanuel Ryge*, Højesterets-assessor *O. Reested* og Kommerceraad *Friderich Martini*. Denne Kommission skulde revidere, og Plejedirektionen følte sig ikke beroliget ved en Revision, thi i Byen gik Snakken om Direktionen med ondsindede Beskyldninger.

Ifølge Vejviseren 1778 bestod Direktionen for Plejeanstalten af følgende Medlemmer:

Etatsraad *Ryberg*.
 Justitsraad *Lunding*.
 Konferensraad *Wendt*.
 Sekretær *Cortsen*.
 Kopist *Schytt*.
 Kopist Raadmand *Schiött*.
 Revisor *Kröger*.

¹) Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark II S. 246.

Jens Severin Cortsen, 14. Marts 1776 Sekretær ved Plejeanstalten, blev 1781 (eller 1780) tillige Meddirektør ved samme. Der tales om i en tysk Skrivelse at skaffe den følgende Sekretær Bolig i Alm. Hospital "für welchen dann in den Gebäuden des allgemeinen Hospitals auch wohl eine freye Wohnung würde auszufinden sein". *Iver Severin Cortsen*, Kancelliraad, Amtsforvalter i Hørsholm.

Men Regeringen havde tabt Taalmodigheden, og 4. April 1781 befalede Kongen, at Direktionen skulde fratræde. Den henvender sig saa til Kongen med en Beklagelse over denne Befaling og udtaler, at "de fra deres Medborgere er udraabte for utilbørlig embedsstridig Behandling af de Fattiges Væsen . . ., de vil hellere vove deres Velfærd og deres Liv end at lade noget Middel uforsøgt til at redde deres Ære. Tilmed havde Direktionen maattet fornemme et fornærmeligt Rygte, som var udbredt blandt Høje og Lave, at der var noget, som skulde forties, og som derfor var bleven skjult for Kongen".

Men de tre Herrer Direktører var og blev afskedigede: Konferensraad N. Ryberg, Konferensraad C. Wendt og Konferensraad M. Lunding maatte fratræde i stor Vrede. Der udviklede sig heraf en Retssag om Regnskaberne — Dommen faldt den 12. Maj 1801 og lyder paa pure Frifindelse. Det nærmere herom findes i "Minerva" December 1801, S. 252, Januar 1802, S. 48, Colleg. Tid. 1817, S. 75: Kommissorier til at revidere forrige Plejeanstaltens Direktørers Regnskab m. m.¹⁾.

Fabrikkens Tab paa Almindelig Hospital i Aaret 1778 angives til 4-5 Tusind Kroner i Nutidens Penge. Og da alle saa, at betydelige Summer var bortsmeltede, saa tabte Direktionen og Bestyrerne Modet, og i Stedet for at lægge en ny og fornuftig Plan blev Tabet forøget ved, at man pludselig solgte alt ved offentlig Auktion i flere Dage. Lærredsfabrikken og Blegegaarden i Lyngby blev ophævede, og der holdes Auktion over Varerne dels i Lyngby og dels paa Alm. Hospital. En Generaltabel over 5 holdne Auktioner er skrevet af Knud Olsen og

1) Sjæl. Tegn. 4. April 1781. - Collect IV 245.

dateret Alm. Hospital den 9. Marts 1782. Der findes Udtalelser af et Par Mænd om den triste Affære. Major C. C. Pflug, Direktør for Christians Plejehus, som boede i Gaard sammen med Alm. Hospital i Sølvgade, kritiserede Fabrikvirksomheden, men hans Ord siger ikke meget: "Man snaptede i Luften efter det, som var misligt at bekomme, den Grille at have Manchesterfabrikker - for den opofredes alt, og uhyre Summer blev anvendte derpaa og saa godt som spildte". Pflug hørte til den gamle Skole. En anden Mand saa sagligt og sundere paa Manchester-Foretagendet. Det var Sekretæren i Plejeanstalten, Cancelliraad Cortsen. Denne gjorde nemlig gældende, at man ikke i Virkeligheden kunde tale om Tab. For det første forudsatte Planen, at man ikke de første 10 Aar kunde vente Balance, og dernæst beviser Alm. Hospitals grove Lærredsvæveri, at Fabrikationen virkelig kan balancere. Med en Kapital af 3641 Rdl. 4 fl 12 $\frac{1}{2}$ β , har denne Virksomhed profiteret 641 Rdl 4 fl 14 β i 4 Aar - ingen Mesterløn, men alene fri Husrum. - Cortsens Ord vilde dog ingen høre.

Direktionen fik ingen Støtte af Kongen eller af andre. Kongen lod Sagen falde.

Jens Severin Cortsen blev i Slutningen af Plejedirektionens Virksomhed Meddirektør ved samme. Han har vist haft Bolig paa Alm. Hospital. Dermed var saa det merkantilistiske Forsøg med Byens Forsørgelsesvæsen strandet. Direktionen løb fra det hele, Princippet med, men man synes rigtignok, at de maatte kunne have faaet et smukkere Resultat ud af den store og saa larmende Virksomhed.

Det store Skred ved Plejedirektionens Fald ændrede ikke Tilstandene i Hospitalet i snævrere Forstand. Men dets Karakter som Arbejdsanstalt blev tydeligere, men Arbejdshus var det jo fra Begyndelsen.

1790 var der 6 Arbejdsstuer paa Hospitalet, nemlig en Stue for Linned-, Bomulds- og Raskmagerspindere, en Stue for Skrædere, en for Snedkere, en for Skomagere og en for Værkspillere. De arbejdede, som det hed den Gang, alle for Partikulære undtagen nogle faa Bomuldsspindere, som spandt for

Hospitalet, og hvad de fortjente modtog enhver selv straks. (Tabel 4, S. 37.)

Alm. Hospital fik i den omhandlede Periode et Par nye Funktionærer, hvilket fremgaar af følgende Bestemmelser:

Tjenestemænd i Alm. Hospital 1771
(Rigsarkivet Fattigv. Pk. 4).

I en Instruks for Plejekommissionerne af 26. November 1771 hedder det bl. a.: "Hvilkensomhelst, der for sig og sine at ernære, fattes Arbejde, den henviser Kommissionen til Magazinforvalteren, som for nærværende Tid er *Wilhelm Heidner* paa det almindelige Hospital, saa skal samme af det ved Direktionen anlæggende Magazin af raa Varer blive hjulpen med Arbejde til at spinde, væve, strikke o. s. v."

Efter Heidners Død fulgte som Magasinforvalter Knud Olsen.

Til denne blev, foruden Hør-, Garn- og Lærredsmagasinet Forvaltning, ogsaa overdraget Uld- og Bomuldsmagasinet.

Under hele Direktionsperioden til over Midten af det 19. Aarhundrede kan man igennem Resolutionsprotokollerne følge den industrielle Virksomhed paa Alm. Hospital, d. v. s. paa Arbejdsanstalten. Der fandtes Linnedspinderi og Strømpestriking, som lededes af en Opsynsdame. Forskellige Grosserere og Fabrikører lader spinde paa Hospitalet. Grosserer *Jacob Holm* lader spinde Hamp, Fabrikør *Fibiger* lader spinde Hampeblaar og Fabrikør *Krumphardt* Bomuld og Raskmageruld, og de betaler 2, senere 1½ β pr. Knæk i Spindeløn (1819). Naar Fabrikørerne ikke meldte sig med nok Arbejde, indkøbtes islandsk Uld til Spinderne. 1837 anskaffes 6 Talhaspe og Aaret efter 25 nye Spinderokke.

I 1850erne kneb det med Plads paa Hospitalet, og da efter Kolera-Aaret mere Plads skulde tilvejebringes for at sprede Lemmerne og Patienterne, blev Spindestuer¹⁾ belagte med Fruentimmer-Lemmer, og flere Værksteder, saaledes Sadelmager- og Blikkenslagerværkstedet, taget i Brug til medicinske Patienter,

1) Wendt A. H. S. 23.

og alle 7 Værksteder i den nye Staldbygning var nu taget i Brug til Patienter. Men ogsaa under Magistraten forblev der Værksteder, hvori der arbejdedes.

Som Opsyn og Ledere i Spinderiet paa Hospitalet nævnes 1835 en Kvinde *Caroline Wilhelmine Møller*, som da har tjent i denne Stilling 23 Aar (1835 Juli). Og efter hende kommer Februar 1836 Jfr. *Elisabeth Schytte*. Hun havde ogsaa Strømpestrikkeriet under sig. Hospitalet havde ogsaa Forbindelse med Haandgerningen i Byens Skoler og leverede vel Redskaber. Der fandtes en Skole i Laxegade paa Hjørnet af Holmensgade, som brændte 1795, men atter blev opbygget. Fra denne Skole bragtes 1864 53 Rokke til Hospitalet og blev optagne i dettes Inventarie-Regnskab.

Iflg. kgl. Resolution af 17. Marts 1784 § 9 skal Alm. Hospital og St. Hans Hospital herefter, ligesom i forrige Tider, være forenede og deres Kapitaler, Indtægter og Udgifter sammendragte i eet Regnskab.

Men det sidste Decennium i det 18de Aarhundrede præges iøvrigt af den uhyggelige og langvarige Retssag som Følge af Præstens Klage over Inspektøren, der endte med, at den sidste fradømtes sit Embede.

I Lyngby og Nivaa

Plejedirektionen købte de nødvendige Ejendomme i Lyngby og Nivaa, som Lærredsfabrikationen i København krævede. Disse var en Lystgaard i Lyngby, som 1. Novbr. 1773 af Frid. de Coninck blev tilskødet Etatsraad Ryberg, Pastor *Resewitz* og Borgmester *Lunding*. Gaardens Hartkorn var sex Tønd. 2 Skp. i Lyngby Marker med Have, Træer, Plantninger, Grund og Jordsmon, samt Buddinge-Engen, som havde tilhørt St.-Britanniens fhv. Envoyé extraordinær *Robbert von Gunning*. Prisen var 6000 Rdl. d. Curant. Denne Gaard blev Blegegaard. Agent de Coninck havde en Prioritet staaende i den.

Der blev anlagt en Blegemaskine ved Blegegaarden i Lyngby. Den skulde drives ved Vandet i Lyngby Aa. Endvidere en

Blegegaard i Nivaa paa Engbunden i Nivaa ligeoverfor Niverød By. En Gaard med Bygning hørte med til Vænget. Prisen var 525 Rdl. Sælgeren var Møller *Anders Pedersen* af Nivaa. Bogholder Poul Schøtt¹⁾ købte Ejendommen til Plejeanstalten. Det var en Bondegaard Nr. 1 paa Hirtsholm Amt. Blegegaarden i Nivaa var først lejet.

1780 12. Oktober: Fabrikgaarden i Lyngby og Buddinge-Engen, Skoven, Mosen, Haven og Blegepladsen, 4 Husmandspladser vurderede ialt til 13.888 Rdl. skal stilles til Auktion.

Blegegaarden i Lyngby

I sin Bog: Erindringer fra Hjemmet, 1909, fortæller *Henriette Lund*, at der i hendes Forældres Hus, Kontorchef i Nationalbanken, *Ferd. Lund*, var en Pige eller Husjomfru, *Cecilie Agerskov*, hvis Forældre en Tid boede paa Buddinge Mark (Faderen vel som Landmand), men senere i 1830erne i Lyngby etablerede et Vaske- og Blegeri. Medens Sidefløjene af de ligesaa vidtløftige Bygninger, der endnu bærer Navnet "Blegegaarden", brugtes til at leje ud, beboede de selv Hovedbygningen med temmelig mange Værelser. Den største af Haverne skraanede ned mod Blegepladsen. De til Gaarden hørende Haver og Enge af den vidtløftige Grund gik lige ned til Aaen ved Sorgenfri Skov.

De indkøbte Ejendomme: Gaarden i Lyngby er nu Matr. Nr. 33 A-B-C og ejes af Dansk Gardin- & Textilfabrik (Hasselbalch & Co., Kejsergade 2).

Plejeanstaltens Direktører

Om Direktionen er at bemærke: Niels Ryberg var den i den blomstrende Handelsperiode bekendte Handelsfyrste. Han indsaa efter nogle Aars Forløb, at Linnedfabrikationen ikke vilde gaa i København. Han var kommen i Forbindelse med en

¹⁾ Pontop. II S. 239.

Sachser ved Navn *Voelcker*, som siden 1760 havde været ansat som Bogholder ved en Linnedfabrik i Holsten, og denne bestyrkede Ryberg i hans Plan at forflytte Linnedfabrikken til hans eget Gods Oebjærggaard i Vordingborg Amt, og det udførtes i 1777, og Spindeskoler blev nu anlagte i Landsbyerne Kjøng og Ring. I lang Tid blev Garnet nu spundet i Godsets Skoler. Han havde virkelig Hjerte for de Smaa i Samfundet, og han udviste ved sine offentlige Hverv stor social Forstaaelse. Mathias Lunding var Syndicus i Struensees Magistrat, en Stilling som kan sammenlignes med Borgerrepræsentationens Sekretær, og Lunding blev Viceborgmester 1772. Han afgik som Borgmester 1782, altsaa Aaret efter at Plejedirektionen var fratraadt. Lunding var saaledes velkendt i det offentlige Liv, anset og dygtig. Carl Wendt var den betydeligste af de 3 Direktører. Han var en højt anset Embedsmand og en fremragende Dygtighed, især i Finanssager. Men egentlig var han Læge. Samme Aar som Plejedirektionen ophævedes, blev han Kommissær ved den oktrojerede Bank. Han var ogsaa en Mand med Hjertet paa rette Sted "med Tro paa humane Tankers endelige Sejr". Disse tre fremragende Mænd fik saaledes den Skæbne i Fattigvæsenets Historie at maatte slippe Tøjlerne, da Vognen hældede. Der hviler over Plejeanstalten, som over saa mange af Struensees Reformer, en ulykkelig Skæbne. Man kunde nok ønske, at de tre havde benyttet den Chance, som de i Tidens Medfør fik, til Bedste for vort Fattigvæsen, bedre end det skete, ja ogsaa længere end det skete.

R. Platou, der har været Klosterskriver ved det Harboeske Frue-Kloster samt i 6 Aar eneste Kontrollør ved Alm. Hospital og i 10 Aar tjent ved Raadstue-Kontoret i København, søger om Inspektør-Embedet 2. Jan. 1797.

Inspektør Claus Meden afskediget 1796

Inspektør Meden's Sag behandles:
Pontop. II, S. 413. - Pontop. III, S. 437.

Præsten *Eric Olsen* udgav 1½ Aar efter, at han var kommen som Præst til Alm. Hospital, en Pjece med grove Beskyldninger imod Inspektør *Claus Meden*. Præsten var Nordmand, men gift med en dansk Præstedatter, Kusine til *N. F. S. Grundtvig*. Han sammenligner Inspektørens og sine egne Forhold ved Hospitalet, og de var ganske vist meget ulige.

Inspektøren har en Gage paa 700 Rdl., Lejlighed i Hospitalet paa 15 Værelser og Kamre og en Have. Han var en formuende Mand, hans Formue ansloges til 50.000 Rdl. Præsten har en beskeden Lejlighed i Hospitalet, 400 Rdl. i aarlig Løn og en Familie paa 6-7 Mennesker. Han jamrer ynkeligt over sin Fattigdom. Det var en ansvarsfuld Post at være Inspektør ved det store Hospital, til hvis Administration der den Gang medgik ca. 100.000 Rdl. Vilde den Ledende dér søge sin egen Fordel, var Lejligheden altfor god ved de mange Poster, hvor Penge anvendtes.

Pastor Olsen beskyldte Inspektøren for Underslæb og Uredelighed m. m. i en Pjece, som han udgav i Juni 1791. I Trykkeriet, hvor hans Pjece blev trykt, lærte han at kende en Studiosus *Winding*, som i Tilslutning til Olsen ogsaa udgav en Pjece med Beskyldningen: "Det Uhyre, som lever højt paa de Fattiges, de Elendiges Bekostning." Senere kom der flere Smaapjecer af dem begge. Paa det Grundlag udspandt sig nu en kriminel Aktion,

der endte med Inspektørens Domfældelse. Til at begynde med var han noget kry. I Avisen indrykkede han en lang og hvas Erklæring, hvori han truede sine Kritikere "med latinske Bogstaver". Begge Kritikerne paaviste, ved at gennemgaa mange af de smaa Poster i Hospitalets daglige Økonomi, at Inspektørens "lange Fingre" berettigede deres Angreb paa ham.

Pastor Olsen havde ventet, at Magistraten skulde være traadt til efter hans Anklage, men den tøvede. Dette Klammeri mellem to saadanne Kolleger var ogsaa meget ubehagelig for den, men omsider meldte Magistraten sig med en Kommission til at undersøge Klagerne: 6 af Magistratens Medlemmer, som paa den Tid udgjorde den specielle Direktion for Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse, nemlig Konferensraad *Hjorthøj*, Justitsraad *Munk* samt Raadmændene *Baadh*, *Læssøe*, *Wosemoese* og *H. H. Lange* tillige med Inspektør *Meden*. Men dette Valg vakte Mishag hos Anklagerne, som begge bønfaaldt Kongen om at lade nedsætte en Undersøgelser-Kommission af uvedkommende Mænd. Det skete saa den 26. Aug. 1791, og den kom til at bestaa af Hof- og Stadsretsassessorerne Justitsraad *Falbe*, *Thestrup* og *Rothe*. Denne Kommission skulde føre Sagen til Ende ved Undersøgelse og optaget Forhør og sluttelig paakende, om Inspektør *Meden* maatte anses for skyldig og dømmes eller frifindes for Beskyldningerne for Urigtigheder og Underslæb. Nu var Pastor Olsen tryg, og nu maatte det enten briste eller bære, men denne Rettergang tog meget lang Tid. Den 25. November 1796 faldt endelig Kommissionsdommen: *Meden* dømtes til at miste sit Embede og at betale Hospitalet 781 Rdl. 5 Mark 12 Sk., det er et Aars Gage¹⁾.

Forhørene og Beskrivelsen af Dommen udgjorde en stor Pakke Papirer, som det nok kunde have historisk Interesse at granske, men det lader sig ikke gøre, da hele Pakken er forsvunden. Kommissionsdommen blev af Hof- og Stadsretten forkyndt for Inspektør *Meden* og saa tilsendt Magistraten, men

¹⁾ De trykte Pjecer, samlede i et Bind med skrevet Tillæg, findes i Raadhus-Biblioteket.

fra dens Arkiv er den forsvunden. Var baade Undersøgelsen og Dommen mon Magistraten ubehagelig?

Inspektøren holdt ud, saa længe han kunde. 1792 var han bleven suspenderet. Han flyttede først fra Hospitalet den 6. Maj 1797.

Pastor Olsen var allerede for længe siden rejst bort. Midt under selve Sagen blev han forflyttet til Stordö Sognekald i Bergens Stift, hvorefter han forlod Danmark. Men i Norge, hans Fødeland, ventede der ham en særdeles krank Skæbne. Han havde Tilbøjelighed til Drik. Han levede i Strid med sin Menighed, og da Beskyldninger imod ham rejstes, forlangte han sine Forhold undersøgte ad Rettens Vej. Sagen førtes gennem alle Stadier, og Olsen dømtes til Embedsfortabelse paa Grund af Beruselse under Udøvelsen af de kirkelige Handlinger¹).

Om sine Bevæggrunde skriver²) Pastor Olsen: Da jeg havde været ved Almindelig Hospital omtrent i en Tid af et halvt Aar, og havde gjort mig bekendt med Lemmernes sande Forfatning, saa jeg, at Nød og Elendighed, mere end nogen skulde tro, herskede paa saa mild en Stiftelse, som Alm. Hospital havde Navn for at være. Dette har jeg ej alene ofte erklæret i Aviserne, men ogsaa i min Bog, kaldet: "Faa Tanker til grundig Eftertanke om mulige Forbedringer paa Alm. Hospital," men jeg fandt ogsaa, at disse Elendige blev forurettede, da de selv tildels hverken kendte deres egne Rettigheder eller havde Mod og Evne til at haandhæve dem, men frygtede meget mere, at de derved ikkun vilde gøre sig mere ulykkelige. Dersom man nogensinde burde besjæles af uforsagt Mod til at vove noget for andres Vel, af Lyst til at frelse den Undertrykte, skaffe den Fornærmede Ret . . . da fandt jeg her alt, hvad der kunde bevæge mig dertil. Det er ganske naturligt at harmes over, at den . . . som skulde være de Armes Beskytter og Enkers Forsvarer, var just deres Foruretter og misbrugte den Myndighed til deres Fornærmelse, som ham var anbetret til deres Forsvar

1) D. Trap: Bergens Stifts Biskopper og Præster, 1895, S. 240. 2) "Tilforladelig historisk Underretning" o. s. v., Kbh. 1792.

for at forøge sin Overdaadighed med de Armes Fornødenheder. Præsten afviser indigneret enhver Mistanke om, at han har handlet i personlig Had eller Misundelse. Han har ej heller søgt at gøre sig Inspektøren til Ven og betjent sig af den Kundskab, han havde om hans slette Handlemaade o. s. v. "De Anklagelser, jeg da gjorde (i Pjecen "Faa Tanker") blev anførte i den Hensigt, at den høje og velvise Magistrat skulde med Alvorlighed tage sig af Sagen og skaffe Hospitalet Ret. I den Hensigt dedicerede jeg mine "Faa Tanker o. s. v." til Hans Højgrevelige Excellence *Grev v. Osten* og den høj- og velædle Magistrat, lod overlevere det første Exemplar i deres Hænder." Von Osten, den tidligere Udenrigsminister, var da Overpræsident i København.

Pastor Olsens Beskyldninger var følgende: Adskillige Værelser i Hospitalet, som anvendtes til Brænde, Sand, Stenkul, til Pengeuddeling og desuden overflødige Værelser, som Inspektøren havde lagt til sin Lejlighed, kunde ryddes og derved skaffes Plads til over 100 Mennesker, saa de i den haarde Vinter afviste syge kunde indtages. Hospitalets Gaardskarl tilegnede Inspektøren sig som sin Kusk. Han lader Gaardskarlen og Vægteren gratis hugge Brændet, men anfører Udgift derfor paa Regnskabet. Præsten har udregnet, at i de 16 Aar, Inspektøren har været paa Hospitalet, er der indkøbt Brænde for ca. 4800 Rdl. mere, end der er brugt i Hospitalet. Paa Liggister, som laves i Hospitalet, har Inspektøren tjent. Ligeledes ved Inkasation af Lemmernes Ligkassepenge, ved Indkøb af Sæbe til Hospitalet efter Vidnesbyrd af Oldfrue *Johanne Widersatz*. Ved Indkøb af Lærred indvinder Inspektøren aarlig ca. 120 Rdl. o. s. v. og i mange større og mindre Poster i Administrationen og i Økonomien. I mange Aar havde Publikum haft Mistillid til Alm. Hospitals redelige Bestyrelse med de Fattiges Penge, og Følgen var saa bleven, at det ikke ydede til Hospitalet hverken saa villig eller saa rundelig, som det ellers gjorde. Alle disse Beskyldninger vejer saa meget mere til, som Inspektøren var en meget holden Mand, maaske Ejer af 50.000 Rdl. Præsten var vel nok ængstelig mange Gang under Retssagen, "men

jeg paatog mig dette lige saa vanskelige som møjsommelige Værk i Tillid til det alvise Forsyns Styrelse,” siger han.

Det ser ud til, at Kirurg ved Hospitalet *Nicolaj Jacobsen* har støttet Præsten. Kronprinsen havde ogsaa lagt Mærke til Klagen, og han aflagde Hospitalet et Besøg.

Pastor Olsen siger vel frejdigt, at Direktionen maa have set igennem Fingre med Inspektionen, men da han skal slutte sin Pjece, bliver han meget krybende overfor Magistraten. Hans Præsteembede er saa ringe aflagt, at han ikke kan undfly den krænkende Armod. Hans Tanke er dog ikke, at noget skulde tages fra de Fattige til Kaldets Forbedring, men han foreslaar at forene St. Hans Hospital med Alm. Hospital. Naar man af St. Hans Hospitals Løn, som er 250 Rdl., gav ham 100 Rdl og 50 Rdl. til en Medhjælper til at prædike og trøste de syge - saa vilde Fattigvæsenet ved saadan Forandring spare 100 Rdl. Det er interessant at se efter Præstens Angivelse, hvorledes det lønnede Personale ved Hospitalet var aflagt. Regner man en Præsts normale Løn i disse Tider til 500 Rdl¹⁾, havde Præsten ved Alm. Hospital altsaa lidt under Normallønnen. Pengenes Værdi er altsaa som

$$\frac{1 \text{ da}}{9 \text{ nu}}$$

Pastor E. Olsens Pjece og det anonyme Tillæg	$\left\{ \begin{array}{l} 670 \text{ Alm. Hospital} \dots\dots \\ 50 \text{ Abel Kathr.} \dots\dots \\ \div 100 \text{ til Fuldmægtig} \\ \text{Accidenser} \dots\dots\dots \end{array} \right\}$	Inspektørens Løn
---	---	---------------------

S. 39 Præsten	$\left\{ \begin{array}{l} 100 \text{ Accidenser} \dots\dots\dots \\ 250 \text{ Alm. Hosp.} \dots\dots\dots \\ 50 \text{ Abel Katr.} \dots\dots\dots \\ 6 \text{ Opfostringsh.} \dots\dots \end{array} \right\}$	406 Rdl.
---------------------	---	----------

Hospitalets Kirurg..... 300 Rdl. aarlig
(holder Underkirurg)

¹⁾ H. H. Frost: "Geistlig Stats-Calender", 1801.

Portneren	100 Rdl. + fri Bolig ...
Gaardskarl	2 Mark 10 Sk. ugl.
Vægter	5 el. 4 Mark 8 Sk..... ugl.
Inspektørens Kusk	8 Mark
Kirkepigen	2 Rdl. aarlig
Fuldmægtig	
+ 2 Kvartermænd ...	328 Rdl. aarlig
Lem. Vægter	6 Sk. ugl.
S. 37 - Kontrollør	
3 Gaardskarle	

Præsten har Konfirmander fra Opfostringshuset: 8-10 à 3 Mark = 4-5 Rdl.

I et Tillæg ved Olsens Pjeces Slutning om "En Del Betænkninger i Anledning af Regnskabet for Alm. Hospital" siges det, at *S. Ament* er konstitueret Inspektør ved Alm. Hospital, og at den forrige Inspektør er suspenderet (1792) og det ikke paa Formodninger, men paa gjorte Opdagelser. 1796 blev han altsaa afskediget.

Pastor Olsens Angreb og Klagen over egne smaa Kaar har maaske nok givet Anledning til, at han blev forflyttet til Norge, thi Embedet han fik, var et af de bedste i Stiftet. Som Præst ved Alm. Hospital gaves der ham efter Opfordring fra Konfessionarius *Bastholm* flere Gange Lejlighed til at lade sig høre for Hoffet. Men af Sagens Gang synes det at fremgaa, at Magistraten ingen Sympati havde for hans Fremfærd imod Inspektøren. Det er heller ikke saa godt, at Klagen over Inspektøren er af Præsten saa stærkt iblandet Klagen for sig selv.

Protokol 1787-88 den 11. Juni 1787:

Claus Meden, Inspektør ved det alm. Hospital, indleverer et efter hans afd. Hustru *Anne Marie Maasen* den 22. Maj sluttet Samfrændeskifte, hvorved deres sammenavlede umyndige Datter *Mariane Claudine* er tillagt i Mødrenearv og Gave 7000 Rdl.

Magistraten overtager Fattigvæsenet 1781-1798

Den almindelige Plejeanstalt, som jo ogsaa var Alm. Hospitals Direktion, havde styrtet Fattigvæsenet i en bundløs Gæld. Kongen valgte derfor at tage Ledelsen fra den og give den i andre Hænder. Ved Reskript af 4. April 1781 vender han sig til Københavns Styrelse: Dens Overpræsident, Borgmestre og Raad og paalægger dem at paatage sig Bestyrelsen¹⁾ af "det egentlige saakaldte Fattiges Væsen". Det var jo nok en Tillid, som Kongen derved viste Magistraten, men denne følte Hvervet som en trykkende Byrde²⁾. Her skulde jo kun indskrænkes og spares og skaffes Penge, men Kongen skriver, at siden en betydelig Del af de milde Stiftelsers Kapitaler er bleven formindsket . . . og Direktørerne for Plejeanstalten ikke uden et betydeligt Tilskud fra Kongens Kasse kan bestride Udgifterne, saa vil han prøve en anden Indretning.

Kongens Befaling til Magistraten har været den saa ubehagelig, at den helst vilde svare Nej dertil, om den turde. Men den turde ikke. Der har indenfor Magistraten været en ivrig Forhandling, om man kunde sige Nej, og Meningerne har været forskellige. Debatten har vistnok ogsaa været ret varm, hvorom en Skrivelse, forfattet af Raadmand *M. Munk*, vidner. Skrivelsen er dateret den 15. Maj 1781, og Raadmanden siger heri, at der Dagen før har været en Samling af Magistraten og ført Protokol, og Munk har ved dette Møde protesteret imod

¹⁾ Dokumentkasse III, her findes den kgl. Resolution. ²⁾ Kbh. Magazin, S. 80-81.

at sige Nej til Kongens Befaling. Raadmandens Skrivelse begynder saaledes: "At Magistraten ifølge det kgl. Reskript ej kan undslaa sig for at imodtage bemeldte Fattigvæsen efter den tilbudne Overlevering . . . Og at derfor tilskrives endnu i Dag saavel Pleje-Direktionen og Overleverings-Commissionen som Cancelliet . . . samt tilkendegive, at da det er umuligt den ene Dag at imodtage en Ting og den følgende Dag bestyre den . . . saa forlanges, at Magistraten ej antager sig den daglige Bestyrelse førend Mandagen den 21. Maj . . . Thi jeg tror, at Magistraten ellers kan blive anset for Overhørighed imod Hs. Majestæts Befaling." Og senere i Skrivelsen hedder det: "Thi med den ligesaa nidkære som allerunderdanigst pligtskyldige Embeds- og Undersaatlige Lydighed . . . ser Magistraten i saadan det Fattiges Væsens fortvivlede Omstændigheder, intet godt . . ." Og han slutter saaledes: "i Henseende til den uopholdelige Modtagelse af Det Fattiges Væsen for egen Sikkerheds Skyld, at derudi ingen Forhaling tages." Raadmanden ønsker sit Votum ført "ad Protocollum til min Betyggelse, som anført er".

Munks Votum er dog ikke tilført Protokollen, og i denne er der intet, som røber Uenigheden og Debatten, men Munks Skrivelse er ogsaa talende nok. Raadmand Munks Mening er bleven den sejrende.

Magistraten sagde altsaa ikke Nej. Den forlangte Udnævnelse af Kommissarier til at overvære den befalede Overlevering og decidere i de Tilfælde, hvor Plejedirektionen og Magistraten var af ulige Meninger. Kongen udnævnedes Generalauditør *Vilhelm Bornemann*, Justitsraad David Hansen og Højesterets-assessor Ole Reestedt til Kommissarier.

Plejedirektionen skulde altsaa nu mødes med Magistraten og Kommissarierne for at give Fattigvæsenet fra sig og overgive det i Magistratens Hænder. De 3 Forsamlinger, som saaledes mødtes, bestod af Magistraten med Overpræsident *Braem* i Spidsen og 16 Medlemmer, de 3 Kommissarier og Plejedirektionen, af hvilken sidste kun Konferensraad Lunding og Cancelliraad Cortzen, men ikke Niels Ryberg, Kommissarierne

havde først foreslaaet et Møde Lørdag den 28. April Kl. 4, hvortil Plejedirektionen sluttede sig og bemærkede, at Mødet kunde holdes i "vores hertil havende Samlingsstue, hvor vi tilforn selv det modtaget haver". Men Magistraten var ikke saalysten efter den Ære, som man tiltænkte den, og den tøvede med at tage imod Indbydelsen. De to andre Forsamlinger foreslog igen den 7. Maj, og da Kongen havde skrevet, at Overleveringen skulde ske straks, vilde de indberette til Kancelliet Aarsagen til Udsættelsen, om Magistraten fremdeles tøvede med at komme. Endelig den 14. Maj 1781 fandt saa Mødet Sted, og som sagt i Samlingsstuen vistnok paa Alm. Hospital, ialt 22 Mænd foruden Sekretærer o. s. v. Det var de 5 Stiftelser, som Magistraten nu skulde overtage til Bestyrelse: Vartov - Abel Kathrines Stiftelse - Opfostringshuset - St. Hans Hospital med Claudi Rossets Stiftelse og Alm. Hospital - Friskolerne - Medicinalanstalten - den ophævede Linnedfabrik - Uldmagasinet - Skødet paa Blegegaarden i Nivaa, med Inventar for samtlige Anstalter, disses og Fattigvæsenets samlede Kapitaler og Fonds samt Panteobligationer. Der var affattet en Forklaring paa alle disse Anstalter, som altsaa blev gennemgaaede. Dokumentet kaldtes "General-Inventarium og Overleveringsforretning". Direktørerne præsenterede ogsaa Arkivet i de 2 Værelser, hvis Nøgle Magistraten modtog, ligeledes Konventhusets Arkiv og Inspektørernes og Forstandernes Kautioner. Den samlede Værdi af Kapitaler og Fonds skulde ifølge Designation være: 92.897 Rdl. 3 Mark 15½ Sk., men var nu kun: 70.941 Rdl. 3 Mark 4 Skilling.

Magistraten erfarede ogsaa, at imod den anførte Kapital fandtes opført en Gæld paa 73.487 Rdl. 6 Sk., som hæftede paa Alm. Hospital. Herover blev Magistraten meget betænkelig. "Den frygtede for at geraade i den Ulejlighed ikke at kunne soutenere og fuldføre Stiftelsens Hensigt, naar den skulde slæbe en stor Gæld med sig, hvorover den vilde se sig nødsaget til at indgaa til Kongen med en Forestilling - og førend der herom forelaa kgl. Resolution, kunde Magistraten ikke modtage den anbudne Post". - Efter nogen Forhandling frem og tilbage

maatte Forretningen den Dag standses og kunde først fortsættes, naar en kgl. Resolution forelaa. Den kom naturligvis, og de 3 Forsamlinger mødtes saa igen den 11. Juni, vistnok i Samlingsstuen paa Alm. Hospital, og Overleveringen blev saa tilendebragt. Magistraten tog imod Fattigvæsenet og dets enkelte Dele med Reservation. Magistraten tilføjede, at den inden Aarets Udgang vilde tilstille de fratrædende Direktører, hvad Bemanglinger den maatte forefinde, og renoncere paa al Tiltale til bemeldte Direktion efter Aarets Udgang. Man faar det bestemte Indtryk af Mødet, at Magistraten næsten med Vold maatte hales ind i den Bestilling at overtage Fattigvæsenets Administration efter det Vilderede, hvori Plejedirektionen havde bragt det. Overleveringen var altsaa til Ende. Magistraten ønskede, at Afleveringsmødet skulde have været afholdt paa Raadstuen.

Følgende Underskrifter sluttede Forretningen:

I. A. Bram - H. Hersleb - I. Hæseker - Holmsted - Hofgaard - Storp - Munk - Fædder - S. Købke - I. Thulstrup - D. Beckmann - C. Waage - M. Lange - Sven Lange - I. Hansen - C. P. Freese - I. H. Voltelen.

Som afleverende Direktører:

Lunding - Cortsen.

Kommissarier:

Bornemann - Hansen - Reested.

Som Kuriosum: Ærkebiskop Söderbloms Oldemor var en Datter af Borgmester M. Munk, død 1796.

Magistratens Redegørelse til Kongen¹⁾:

Den Tilstand, hvori Fattigvæsenet var, kaldte Raadmand M. Munk i sit omtalte Brev "*Vildereeden*", og saaledes fandt Magistraten det. Magistraten overvejede Situationen Aaret ud, og først i det følgende Aar fremsendte den til Kongen sin Oversigt og Indstilling.

Fattigvæsenets Regnskab var i Plejedirektionens Tid, som

¹⁾ 3. Afdel.s Arkiv.

Raadmand Munk sagde, "et Vilderede". Plejeanstalten havde indrettet en Fælleskasse med Indtægter og Udgifter for alle Stiftelserne under dens Forsorg. Magistraten vilde nu vende tilbage til den tidligere Ordning og give hver Stiftelse sit eget Kassesystem og Kassekontor. Deraf opkom megen Bryderi. Plejeanstalten lavede en Statusopgørelse, hvorefter Fattigvæsenet viste et lille Overskud, og Magistraten et lignende, men med et Underskud.

I 1782 kom begge Opgørelser op i Kancelliet. Resultatet blev, at betydelige Pengemidler manglede, da Magistraten skulde til at administrere, og Staten maatte jo give de nødvendige Midler. I 1781 fik Magistraten 10.000 Rdl. og 1784 atter 10.000, og saaledes fremdeles af den kgl. Kasse i en længere Aarrække¹). Kancelliet (*O. L. Bang*) skriver: "Og maa man vel vogte dette magtpaaliggende Barn, det Fattiges Væsen at det ej endnu en Gang kommer i Fordærvelse."

Kancelliet (*Bang*) hævder, at Alm. Hospital har haft en god Overbalance, indtil Plejeanstalten blev oprettet 1772. Alm. Hospital maa herefter forenes med St. Hans Hospital til en Stiftelse, som de har været tilforn til Aaret 1772, da det Alm. Hospital, separeret fra St. Hans Hospital har Overskud, og St. Hans Hospital uden Almindelig Hospitals Indtægter ej kan bestaa. Begge Stiftelsers gode Kapitaler opgøres til 92.810 Rdl. 1 Mark 11 Sk. Deraf var St. Hans Hospitals 5800 Rdl.

*M. Rubin*²) har gennemgaaet det nu nævnte Materiale, han finder Magistratens Betragtning urigtig, og han kommer til det Resultat, at "Alm. Hospital og Plejeanstalten" skyldte de andre Stiftelser 173.000 Rdl. og havde desuden en Gæld udadtil paa ca. 14.000 Rdl.

Magistraten meddeler endvidere Kancelliet, at den foreslaar en Række Betjentes Afgang for at spare - "hvilket ogsaa ej uden Resultat sker". Der skete ikke noget videre. Revisor Krüger var død.

¹) C. Br.: Kbh. III, S. 565. ²) Tab. 4, S. 42. - Saml. af Bestemmelser 1607-1839 XI, 1919.

Paa en vis Dag om Ugen samledes alle Magistratens Medlemmer, og derfor er Arkivet fra det Almindelige Hospital ført til Raadhuset, "som et publique og ved Guds Naade sikkert Sted", for at kunne være ved Haanden og anbragt i et Værelse, et Kontor for det Fattiges Væsen. Kancelliraad Lange har siden 1781 betjent Sekretariatet, han var Raadstue-Skriver, og han skal nu som Sekretær lønnes med 400 Rdl. aarlig, som har været tillagt Sekretæren ved det Fattiges Væsen før Plejeanstaltens Indretning fra 1738-1771.

Endelig andrager Magistraten hos Kongen, at Almindelig Hospital maa blive befriet for den paa samme hæftende Gæld til de andre Stiftelser, der beløber sig til 17.235 Rdl. 2 Mark 9¼ Sk. samt at Kongen vil betale Stiftelsernes indbyrdes Gæld, ellers vil den ene Stiftelse med den anden aldeles gaa til Grunde.

Dette skete ogsaa.

Magistratens Betænkelighed ved at overtage Bestyrelsen af Fattigvæsenet viste sig at være fuldt berettiget, men den magtede heller ikke Styrelsen, og den kom ikke en Smule bedre fra det end Plejedirektionen. Et af Magistratens Medlemmer, Vice-raadmand C. Pontoppidan, forklarer senere Aarsagen til, at Magistratens Bestyrelse ogsaa gik daarlig. Han var selv med, og hans Ord er ikke uden Interesse. Han skriver:

Naar Magistraten havde sat sig i Besiddelse af den Myndighed, som Lovene tillagde den, med Kraft og Virksomhed havde taget sig af den specielle Bestyrelse, vilde efter Planen af 1771 Fattigvæsenet i København maaske have gjort det hamburgske Rangen stridig. Man kunde imidlertid ikke vente det sidste af Magistraten, og en ny Administration var altsaa nødvendig. At angive Aarsagerne, hvorfor Magistraten næppe kunde opfylde de Pligter, som under en saadan forandret Bestyrelse paalaa den, maa være dens Sag, der i Tiden en Gang upartisk skal skrive Fattigvæsenets Historie i Danmark¹⁾.

1) Købh.-Magazin for Industri-, Skole- og Fattigvæsen, af I. H. Bärens, I Bind, Kbh. 1799, S. 88.

Kommissionen af 19. Oktober 1787

Da Forholdene igen var falden i Ro, blev der nedsat en Kommission 19. Oktober 1787. Den kom til at bestaa af følgende Medlemmer:

Borgmester Morten Hiorthøj, Raadmand Morten Munk og Raadmand Balthazar Schiøtt.

Den skulde undersøge Spørgsmaalet, hvordan Stadens Fattigvæsen kan indrettes paa den for Borgerne mindst trykkende Maade. Kongens Ord¹).

Bestyrelsen til 1800

I 18de Aarhundrede bestyredes Byens Fattigvæsen af Direktions-Kommissionen og Konventhus-Komiteen (1708-1771), og i et Par Aar var disse to Forsamlinger ogsaa Alm. Hospitals Bestyrere. Disse var alle ansete og flere af dem bekendte Mænd. Eksempelvis kan nævnes: Johan Hartvig Ernst Bernstorff, den bekendte Greve og Udenrigsminister, Præsæs for Fattigvæsenet fra 1762 til sit Fald 1770. 30. Oktober 1762 lykønsker den kgl. Kommission paa de Fattiges Konventhus Baron von Bernstorff til, at Kongen har beskikket ham til Præsæs for de Fattiges Væsen i Danmark.

De Kommitterede, som tidligere havde holdt deres Møder paa Konventhuset, forsamledes siden paa Alm. Hospital. I Aaret 1770 havde følgende Mænd Sæde i denne Forsamling:

Johan Jacob Hæseker, Etatsraad, havde først været Kommitteret og siden 1766 Direktør i Fattigvæsenet, men var 1770 bleven Viceborgmester i København.

Jens Jacobsen Hegelund, Sognepræst ved Vor Frue Kirke, var i 1761 bleven Kommitteret.

Friederich Liunge, Raadmand, 1772 Direktør for Frederiks Hospital.

Mathias Lunding, Sekretær ved Fattigvæsenet. 1771 Syndicus i Struensees Magistrat.

¹) Pontop. II, S. 375.

Christian Nielsen Vaage, Hørkræmmer, Medlem af Struensees Magistrat. 1776 Viceraadmand i København.

Peter Christian Kinchel, Kirkeværge for Helliggejsts Kirke. 1770 Kommitteret.

Aaret 1770 er blevet kaldt "vort første Frihedsaar"¹⁾. Det er Censurens Ophævelse, som da vakte saa stor Glæde, og Skribenterne fik nu Frihed til at bruge deres Penne. Alm. Hospital blev ikke berørt deraf, men derimod blev det berørt af indgribende Forandringer i Bestyrelsen af Forsørgelsesvæsenet, som fandt Sted Aaret efter. 16. November 1771 blev begge de ovennævnte Forsamlinger ophævede - baade Direktions-Kommissionen og de Kommitteredes Kommission, og i Stedet gaves, som allerede nævnt, en hel ny Forfatning for Forsørgelsesvæsenet, som fik Navn af Den almindelige Plejeanstalt. Plejeanstalten fik hele Fattigvæsenet under sig, ogsaa Alm. Hospital.

Man kan i Navneforandringen øjne Struensees humane Tanke. Plejeanstaltens Direktører blev: *Niels Ryberg*, den bekendte Handelsmand i vor blomstrende Handelsperiode i Slutningen af det 18de Aarhundrede. Ryberg var optaget af humane Reformplaner, ogsaa paa Forsørgelsesvæsenets Omraade. Han døde 1804. Johan Just v. Berger, Livmedikus og iøvrigt en fremragende Læge, indkaldt af Bernstorff fra Tyskland. Friedrich G. C. Resewitz, Andenpræst ved St. Petri tyske Kirke, senere Superintendent i Tyskland. M. Lunding, Syndicus, nævnt ovenfor. Berger og Resewitz nævnes blandt Tidens udmærkede Mænd. Plejeanstalten nedsatte Plejekommissioner²⁾ i alle Byens 9 Sogne med Sognepræsterne som 1ste Direktører. Forordn. af 16. November 1771. Det var disse Plejekommissioner, som var for flotte med Udgifterne.

Resewitz over Skolevæsenet.

Lunding over Tugthusene.

Etatsraad Ryberg over Arbejdshusene.

Statsraad Berger over Hospitalerne.

1775 blev *Carl Wendt* Medlem af Bestyrelsen for Den almin-

¹⁾ Kbh. Lærde Efterretninger, 1793, Nr. 5. ²⁾ Pontop. III, S. 217.

delige Plejeanstalt. Han var Læge, men blev Finansmand. Han var den Gang betroet med Familien *Reventlows* Pengesager, men naaede siden ind i Finanskollegiet. Man sagde om ham, at det egentlig var ham, som i 1780erne styrede Danmark.

Plejeanstaltens Personales Gager 1781:

Etatsraad Lunding	500	Rdl.
Sekretær ved Direktionen Cortsen	600	-
Poul Schytte, Kopist.....	150	-
Joachim Chr. Krüger, Revisor, havde fri Bolig i Alm. Hospital	630	-
Claus Meden, Inspektør ved Alm. Hospital og Abel Kathr. Stiftelse	620	-
og som Kommitteret ved Eksaminations Kommissi- sionen	100	-
Præsten Munthe ved begge Hospitaler	300	-
Degn von Haven	50	-
Oldfrue Md. Berg	80	-
Spindemesterinde Jfr. Clemens.....	124	-

Under Magistratens Bestyrelse af Fattigvæsenet fra 1781 fik Alm. Hospital sin specielle Direktion. Hvem den specielle Direktion bestod af, kan man se eksempelvis i C. Pontoppidans *Magazin II*, S. 119-20 i Noten. Pontoppidan fortæller her, at han ved Skrivelse fra Københavns Magistrat af 31. Oktober 1791 er bleven beskikket blandt de af Magistratens Medlemmer, der skal tiltræde den specielle Direktion over Hospitalet, og han faar saa Lejlighed til at nævne samtlige Direktører. Disse er i det nævnte Efteraar:

Olaus Baadh, af de 32 Mænd, Raadmand 1783-1806.

Herman Læssøe, af de 32 Mænd, Raadmand, Medstifter af det første Arbejdshus, det i Vor Frue Sogn.

Michael Lange, Viceraadmand 1776.

Brygger *Andreas Skibsted*, af de 32 Mænd, Raadmand 1790-1806.

C. Pontoppidan var Handelsdirektør og national-økonomisk

Forfatter, Bispesøn fra Bergen. Han blev 1791 Viceraadmand i København. Disse 5 Herrer udgjorde saa den specielle Direktion for Hospitalet, alle af Magistraten.

1789-92

Pastor Eric Olsen omtaler 1791 i sin Pjece om Alm. Hospital Direktionsstuen, som ikkun er i Brug nogle Timer om Ugen.

Magistraten

Københavns Magistrat udgjorde den Gang en meget talrig Forsamling:

3 Borgmestre, 2 Viceborgmestre, 5 Raadmænd og 11 eller 12 Viceraadmænd.

I denne Forsamlings Hænder laa altsaa Bestyrelsen af Fattigvæsenet fra 1781-1798.

Planen af 1799

26. Januar 1798 blev Fattigvæsenet henlagt under en Almindelig Direktion¹⁾ og saaledes unddraget Magistraten. Direktionen blev paa 24 Medlemmer og udgjorde næsten et helt Fattigdepartement. Direktionen skulde forfatte en Plan for Fattigvæsenet. Dens Deliberationsprotokol findes i III Afd.s Arkiv. Den store Direktion deltes i flere Kommissioner, og den for Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse fastsatte specielle Tilsynskommission kom til at bestaa af 1 Medlem af Forsørgelseskommissionen, 1 Medlem af Industrikommissionen og 1 Medlem af Medicinalkommissionen.

I den nye store Direktion var Etatsraad Ove Malling Formand.

1816

Ved kgl. Reskr. af 20. Oktober 1815 oprettedes fra 1. Jan. 1816 en administrerende Direktion for Fattigvæsenet efter For-

¹⁾ Rigsarkivet Fattigv. Pk. 6 findes Forestillingen fra den d. 26. Januar 1798 nedsatte Direktion for Fattigv. (Bang, Friis, Pontoppidan, Noldte o. s. v., ialt 22 Underskrifter, ogsaa Malling og Bärens).

slag af Direktionens Formand, Geheimekonferensraad Ove Malling. Den administrerende Direktion kom til at bestaa af:

Kaptajn *Christian Siegfried Mangor*, Agent *Jens Jonas Weybel* og Købmand *Jean de Jonquières*, lønnede med 1200 Rdl. s. v. aarlig af Fattigvæsenets Fonds.

Den almindelige Direktion (Plan af 1. Juli 1799) skulde indtil videre vedblive. Den entledigedes 1828. Aflevering fra den almindelige til den administrerende Direktion fandt Sted ved Aarets Begyndelse 1816¹).

Ved Justitiarius i Fattigvæsenets Politiret Bäreus Død Juli 1813 valgtes Medlem af Politikommissionen Kaptajn C. S. Mangor til Medlem af den specielle Direktion for Alm. Hospital i Bäreus Sted.

Den nye Direktion holdt sine Møder i Vartov. Præsteboligen i Vartov, som Præsten havde til fri Beboelse, blev paa Fattigdirektionens Forlangende af Kongen overladt samme Direktion til Direktionsforsamling og Hovedkontor den 10. April 1808²).

Efter den kgl. Resolution af 29. Juli 1836 blev Fattigvæsenets Direktion forøget med 1 lønnet Medlem og 2 ulønnede, de sidste valgtes af Kommunalbestyrelsen af dens Midte. 28. August 1831 var forøvrigt Chefen for Københavns Politi, *A. C. Kierulf*, bleven beskikket til første og styrende Medlem af den administrerende Direktion for Københavns Fattigvæsen.

Alle de lønnede Medlemmer var kongevalgte, men fra 1840 blev det lidt anderledes. 11. Maj 1840 udkom en kgl. Resolution, hvori bestemtes, at Kongen for Fremtiden kun vilde vælge det første og styrende Medlem samt to Poster til i Direktionen, medens 2 lønnede Medlemmer valgtes udenfor Repræsentantskabet imod Kongens Stadfæstelse.

Direktionsforsamlingen bestod nu af 7 Medlemmer, 5 lønnede og 2 ulønnede.

De af Repræsentationen valgtes kaldtes borgerlige Medlemmer.

Kongens Resolution af 12. Juli 1841: Professor, Dr. med.

¹) Fattigv. Direktions Protokol Litra C. Nr. 229-30. ²) Penia 1808, S. 26.

O. Bang indtræder som lægekyndigt Medlem i de forskellige Direktioner for de civile Hospitaler her i Byen, det er Frederiks Hospital, Straffeanstalterne og Fattigvæsenet. Det andet lægekyndige Medlem i Direktionen for Fattigvæsenet, Stadsphysikus, vil saa herefter i Besynderlighed have at varetage Sygeplejen i Fattigdistrikterne. Professor Bang faar indrømmet den afdøde Konferensraad Saxtorphs beboede Lejlighed i Fødselstiftelsen. Bang var Etatsraad. Han fratræder samtidig Stillingen som Overlæge ved Frederiks Hospital. Bangs Udnævnelse skete efter Andragende fra ham.

Cand. jur., Bagermester Sager blev September 1841 lønnet Direktør. Kaptajn *H. Heinrich Herforth* valgtes saa i hans Sted til ulønnet Direktør. Herforth var Medlem af Kommunalbestyrelsen og benævnes Bogholder (Borgerrepr. Forhdl. 1841, S. 2). Af Kongen blev Herforth, Hans Heinrich, udnævnt til lønnet Medlem af Fattigvæsenets Direktion 1843 i Major Mangors Sted. Mangor døde 1842. Det økonomiske ved Alm. Hospital blev overdraget til Herforth.

Fattigvæsenet gik 1857 over til Magistraten, og Auditor, senere Raadmand, *Johan Peter Holm*, der fra 1843 var Medlem af Fattigvæsenets Direktion, blev 1858 udnævnt til Borgmester for Magistratens 3die Afdeling med Fattigvæsenet under sig. Han brugte dobbelt saa mange Penge, som Herforth havde gjort. Det var især en af Hovedgrundene til Kommissionen 1865.

Borgmester Holm kunde ikke magte Sagerne, derfor blev *Bojesen* ansat som Overinspektør. Om Holms Valg til Borgmester, se Borgerrepr. Forhdl. 1856, S. 247. Holm følte sig tilsidesat ved at Kancelliraad S. Linnemann pr. 1. Januar 1857 blev konst. som Borgmester for 3. Afdel., og Holm havde nær trukket sig helt ud af Kommunens Tjeneste, men han blev dog alligevel Borgmester 1858.

Fattigvæsenets Politiret

Paa Alm. Hospital var der i Kælderen en Stue, som kaldtes Fogedstuen, hvor Betlerfogderne havde deres Kvarter. Betleri var i disse Tider, da Hospitalet rejstes, en stor Gêne for Byens Borgere, og Fogderne skulde holde Betlerne borte og attrapere dem til Straf og Afsoning. Fogderne kaldtes ogsaa Fattiges Fogder.

Betleriet har været bekæmpet og dog alligevel taalt, og saaledes er netop Traaden, som gaar igennem dets Historie ogsaa i Fattigvæsenet.

Alm. Hospitals Inspektør, Søren Hempel, indsender nogle Aar efter at Hospitalet var traadt i Virksomhed en Betænkning, der er interessant ved det Indblik, den giver i det daglige Liv for Fogderne contra Betlerne, og i Arbejdet i Eksaminationskommissionen. Det er et levende Tidsbillede. Denne Kommission er Betleriets Retterting.

Underdanigst Betænkning om Betleriet at hemme

“Til Betleres Opbringelse har fra lang Tid tilbage først været antaget 17 Fogder og en Formand. Deres Forretninger have ikke alene været at opbringe Betlere, men endog at begrave de afdøde Fattige i Byen: Brøndstræde-Hospitalets, Pesthusets, Accouchementshusets, Børnehusets, Sø-Kvæsthusets Lemmer, de dødfundne i Kanalerne og paa Gaderne og henbære disse til Kirkegaardene uden for Vester-, Nørre-, Øster- og Amagerport, hvortil er meget besværlige lange Veje, - at opvarte i Stadens Sognekirker om Søndagen og andre hellige Dage, samt Bede-

dagene i Ugerne, ved de Fattiges Tavlepenges Indsamling - at følge i de 4 Kvartaler om Aaret med de Fattiges Forstandere ved Kollektens Indsamling - at ombære Brude- og Dødebøsserne med Forstanderne - at bringe de afdøde Fattiges Efterlænskab til sit Sted og at transportere de syge Lemmer til Sygestuerne o. s. v. Dette m. m. har givet dem nok at bestille, saa de ikke har kunnet forrette Opbringelsen af Betlerne paa Gaderne, saa fuldkommen som nødtigt var.

1757. Betlernes Antal er taget til - derfor er for 12 Aar siden bleven antaget endnu 6 Fattiges Fogder og en Formand, som intet andet skulde end daglig at patrouillere paa Gaderne efter Betlere. De underholdes med lige Udgifter fra alle 3 Kasser: Civil-, Land- og Sø-Krigsetatens Kasser, og blev de tillagt ugentlig:

Formanden	2 Rdl.
hver af Fogderne	4 Mark,

samt Fogderne hvert Aar ny Mundering.

Formandens Bestilling er at kommandere Fogderne ved forefaldende Begivenheder nogle til et og andre til et andet Arbejde o. s. v. Inspektøren klager over, at Lønnen er for lille, hvorfor man kun har kunnet faa gamle skrøbelige og afskedigede Soldater. Af Betænkningens øvrige Indhold kan anføres, at Betlerne blev førte til Alm. Hospital for at faa deres Sager paakendte. Fogdernes Bestilling var tit utaknemmelig og ikke ufarlig. Det hændte nemlig, at Borgerne tog Betlernes Parti, naar Fogderne vilde gribe dem, og saa kunde hele Slagsmaal mellem Parterne opstaa, saa Fogderne selv kom for Retten og blev dømt til strenge Straffe. Det skete f. Eks. en Gang i en Attaque udenfor den spanske Gesandts Hotel¹⁾.

Rigsarkiv. Fattigv. 4.

30. Sept. 1776 anmeldte *Løw* fra Alm. Hospital for Eksaminationskommissionen²⁾ paa Alm. Hospital spec. for Politimester

1) Kbh. Magazin 1799, S. 363. - Vor Fortid, 3. Aarg. 1919. 2) Sj. Tegn. 23. Marts 1792. Bruun: Col. X, S. 107. - Fogtmanns Reskr. 1792, S. 615. 26. Febr. 1777 udkom kgl. Forordning om, at ingen Overlast maa tilføjes de fattiges Fogder.

Fædder, at 4 af de Fattiges Fogder var kommen i Slagsmaal med 10-12 Personer, som kom ud fra den Gaard i Norgesgade, hvor Grev Reventlow forhen har boet, ved Akademiet. De nævnte Personer angreb Fogderne, de kastede med Sten efter Fogderne, var bevæbnede, endogsaa en af dem med en Hirschfænger, en anden med en Høgaffel. De har saaledes slaget løs paa hinanden, indtil de paa begge Sider for Udmattelse ikke kunde mere, da de derefter skilte sig fra hverandre. Løw andrager nu om, at alle de Domestiquer i denne Gaard kunde opkaldes for Politiretten og Sagen paakendes. Klagen er dateret Alm. Hospital.

Det gik dog ikke, som Formanden Løw mente. Det blev Fogderne, som det ogsaa denne Gang kom til at gaa ud over.

Den spanske Minister laa paa Landet og boede saa der, hvor Grandjeans gamle Konditori stod mellem Bredgade og Strandstræde. Ill. Tid. 1869, Nr. 507.

1766 angives ved Konventhusets Regnskab de fattiges Fogder at have været 24 i Tal. I Spidsen for Fogderne stod en Formand, der i Plejedirektionens Tid blev kaldt Kontrollør. Fogderne havde altsaa Mundering og var bevæbnede med et temmelig langt Gevær og bar hos sig et Messingtegn af en Lazarus med 2 Børn¹⁾, hvormed de kunde legitimere sig, naar de i Funktion mødte Modstand fra Publikums Side, hvilket var ret almindeligt og en slem Ubehagelighed, der meget vanskeliggjorde deres Tjeneste. Paa Alm. Hospital fik Fogderne deres Standkvarter, og herhen skulde de ogsaa bringe Betlerne til Forhør og Dom ved Fattigvæsenets Politimyndighed (Eksaminationskommissionen). I Kælderen paa Hospitalet blev indrettet Fogedstue²⁾, hvor bl. a. Fogedgeværene opbevaredes. Det var som sagt temmelig lange Geværer, og saa havde de Jernpigge i den øverste Ende. Dette Værge var altsaa forskelligt fra baade Vægternes Morgenstjerne og Politiets Spanskørstokke, Politistokke.

Pastor Eric Olsen omtaler 1791 i sin Pjece om Alm. Hospital

¹⁾ Pontop. Magazin II, S. 96. ²⁾ Penia 1807, S. 145 ff. 1813, S. 241 ff.

en Stue paa 3 Fag til Gaarden, som bruges til at uddele Penge i til Lemmerne hver Mandag og til at forhøre de opbragte Tiggere i tvende Gange om Ugen, af Kommissionen for Tiggere (sic.). I "Samtale Nr. 2" angaaende Olsens Pjece kaldes Kommissionen: Tiggerkommissionen, og det siges, at Inspektøren er Assessor i samme.

Modstanden kunde blive til Foragt for Eksaminationskommissionen¹⁾, som i følgende Linjer:

Tiggerkommissionen

Samtale Nr. 2 imellem to kyndige Mænd X og Y angaaende Publikums Misfornøjelse med Alm. Hospital 1791 eller 1792, S. 13. Her omtales Tigger-Kommissionen, som holdes paa Hospitalet. Inspektøren er Assessor i Retten og underskriver "Forbrydernes" Domme, d. e. Tiggere. Der staar ogsaa S. 12, at Inspektøren holder Justits paa Hospitalet, at Kraasken hang til Tjeneste.

Forordn. af 9. Marts 1792 bestemmer, at Eksaminationskommissionen over Betlere skal holdes paa Alm. Hospital, cfr. Aab. Br. af 26. Jan. 1798 § 3. Den store Plan for Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse 1799 indeholder en Nydannelse paa det Omraade, som før henhørte under Kommissionen. Planens § 162 befaler: For Fattigvæsenet skal være en egen Politiret, som træder i den hidtil værende Eksaminations-Kommissions Sted. *Bärens* blev 1799 beskikket til Justitiarius i Retten, og han vedblev i dette Embede til sin Død 5. Juli 1813.

Ifølge Planen for Fattigvæsenet fik dette Fattigvæsen 1800 sit eget Tvangshus i den Suhmske Gaard i Pustervig, som Fattigvæsenet købte, og her blev Politiretten henflyttet, men efter at Tvangshuset under Bombardementet 1807 var afbrændt, fik Retten atter Lokale paa Alm. Hospital, og her forblev den, indtil den i 1813 blev ophævet. Af de Assessorer, som havde Sæde i den, er foruden den nævnte Justitiarius at nævne *Povl*

¹⁾ Bindet om Insp. Meden (Raadhusbibl.).

*Rasmussen*¹⁾, som har komponeret Melodien til "Danmark dejligst Vang og Vænge".

Ved Politiretten i Aarene fra 1799-1813²⁾ var ansat og lønnet 10 Betjente til Paagribelse af Betlere og til at afhente de af Fattigvæsenet understøttede, som skulde hæftes. Betjentene skulde efter Planens § 149 bære et Tegn, hvorved de kunde legitimere sig. I Stedet for 10 Betjente ved Fattigvæsenets Politi blev 6 nye Politibetjente ansatte.

Alm. Hospital havde i den Duntzfeldtske Gaard fem Arrestkamre³⁾.

Betleres Opbringelse blev nu fremtidig Fattigvæsenet uvedkommende og det almindelige Politi⁴⁾ udelukkende overdraget imod at Fattigvæsenet aarligen godtgjorde Politikassen 1200 Rdl. s. v. for at holde 6 Betjente til Betleres Opbringelse.

Fattigvæsenet betalte dog ikke, og ved Resolution af 29. Juli 1836 bifaldtes, at denne Refusion fra Fattigvæsenet til Politiet bortfaldt⁵⁾.

1) Statskalenderen 1806. 2) Colleg. Tid. 1813. 3) Form. Forsaml. Prot. M. 1813 den 10. Oktober. 4) Alm. H. Prot. H, S. 498. 5) Colleg. Tid. 1837, S. 610-11.

ALMINDELIG HOSPITAL

II

1801-1857

Hospitalet 1801-1836

I den sidste Periode af 18de Aarhundrede, Magistratsperioden, havde Alm. Hospital sin Styrelse fra Byens Raadhus, og det ser ud til, at Magistraten har overladt Ledelsen af Hospitalet til Raadmændene, men nogen Beslutning derom kan dog ikke paavises.

Fra 1795-1798 bestod den specielle Direktion for Hospitalet af følgende Raadmænd:

Hørkræmmer H. Læssøe¹⁾,
Brygger A. Skibsted,
Brygger C. C. Lund og
Brygger Olaus Baadh²⁾.

Ved Aarhundredskiftet var ethvert Rum i Alm. Hospital optaget. Hospitalet rummede da nær op til 1200 Mennesker. Og maaske flere, naar det tjenstgørende Personale medregnedes. Den økonomiske Situation var tilmed stadig daarlig. Fattigvæsenet fik større og større Underbalance, og Betleriet blev en større og større Plage for Borgerne. Magistraten manglede stadig Penge. Den indgav derfor 1795 en Forestilling til Kancelliet om hele Jammeren og oplyste samtidig, at Fattigvæsenets Hovedkasse havde en Gæld paa 40.951 Rdl. og at den aarlige Underbalance var 18-19.000 Rdl.³⁾. Det var et haardt Tryk; Kancelliet maatte nu igen til at regere, og Resultatet forelaa allerede 4 Aar efter. Det blev den berømte kgl. approberede Plan af 1. Juli 1799. Magistraten traadte tilbage.

1) Bruuns Col. III. Aug. Hennings Briefe o. s. v. 2) Se Københavns Vejvisere og Stiftelsens Protokoller. 3) Nyerup: Kbh. S. 564.

Kongelig approberet Plan 1799

Planen begyndte med at lægge Bestyrelsen af Fattigvæsenet fra Magistraten over i Hænderne paa en "Fattigvæsenets Direktion i København" paa 24 Medlemmer, der alle tjente uden Løn. Med en Formandsforsamling og 5 Kommissioner og 11 specielle Direktioner, som hver havde sin af Fattigvæsenets Stiftelser at bestyre.

Historikeren Ove Malling blev 1ste Direktør i Direktionen. Malling var den Gang Kommitteret i Generaltoldkammerkollegiet og blev tilsidst Geheimstatsminister. Denne Direktion var en meget kompliceret Organisation, det var ogsaa vanskeligt at finde Mænd, som kunde ofre deres Tid til Arbejdet - dens Tid blev heller ikke lang - hvorimod Planen blev ved at bestaa. I Planens § 18 regnes Alm. Hospital til de offentlige Stiftelser, der hver for sig udgør et særskilt "Institut", og over disse Stiftelser skulde Direktørerne dele det specielle Opsyn imellem sig.

Direktionen for Almindelig Hospital kom til at bestaa af 4 Medlemmer plus Hospitalets Inspektør. Direktionen begyndte straks Arbejdet. Herom hedder det i Resolutionsprotokollen paa Alm. Hospital:

1799 den 4. Juli indfandt underskrevne Assessor Bärens, Justitsraad Pontoppidan, Stadsfysikus Dr. Mangor og Brygger *G. Beenick* os paa det Alm. Hospital som Medlemmer af Direktionen for Fattigvæsenet her i Staden for som speciel Direktion for berørte og Abel Cathrines Hospitaler at modtage Bestyrelsen over samme. Sammen med Inspektør *Johan Bernhard Matzen* begyndte de Resolutions-Forretningerne. 1801 traadte Købmand *J. G. Blanckensteiner* af den katholske Menighed ind i Stedet for Brygger *Beenick* og 1802 bestod den specielle Direktion af:

*Aessor Johan Heinrich Bärens,
Købmand Johan Georg Blanckensteiner,
Justitsraad Heinrich Friderich Schlegel og
Dr. med. Hieronymus Münster.*

Galanterihandler J. G. Blanckensteiner havde været ansat siden 1799. Justitsraad H. F. Schlegel siden 1801. Stadsfysikus *Andreas Lund* indtraadte 1813. Bäreus underskrev i Protokollerne sidste Gang 18. Juni 1813, han afgik ved Døden 5. Juli. Kaptajn C. S. Mangor indtraadte 9. Juli 1813¹⁾.

I Direktionen for Alm. Hospital træffes fremdeles C. Pontopidan, der tidligere er omtalt som Medlem af Hospitalets Direktion under Magistratens Styre, og ved Siden af ham Assessor I. H. Bäreus, Stadsfysikus Dr. Mangor og Brygger Beenick. Den sidste valgt af Sct. Petri Sognekommision. I disse 5 Mænds Hænder laa nu Tilsynet og Omsorgen for Hospitalets Medlemmer, raske og syge, som fandt deres Forsørgelse i Hospitalet. Den store Direktion paa 24 Medlemmer fik 1815 ved sin Side en mindre Forsamling paa 3 Medlemmer - den saakaldte administrerende Direktion, der kom til at bestaa af Købmand, Kaptajn Christian Siegfried Mangor, Gewürskræmer Jens Jonas Weybel, Købmand Jean de Jonquières, Dr. jur. i Holland²⁾. Deres Løn blev 1200 Rdl. S. V. af Fattigvæsenets Fond.

2 af den alm. Direktion og 2 af den administrerende sammen med Magistraten og de 32 Mænd skal konferere om Ligning af Fattigskat³⁾.

1815-1816

Fra 1. Januar 1816 overgik altsaa Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse fra Den almindelige Direktions Bestyrelse til Den administrerende Direktion. Det er Direktørerne Blanckensteiner, Schlegel, Lund og Mangor, som træder tilbage, og idet det sker, retter de en Tak til Inspektør og Overlæger for deres Opmærksomhed og Flid for at bringe Hospitalet i "en mærkelig forbedret Tilstand".

Afleveringen til den administrerende Direktion skete ved Aarets Begyndelse.

Den almindelige Direktion skulde halvaarlig afgive en hi-

¹⁾ Se Købh. Fattigv. admin. Direktions Protokoll Sage-Protokoller 1816-37.

²⁾ Penia 1814 S. 145. ³⁾ Reskr. 20. Oktbr. 1815.

storisk Beretning til Kancelliet. Denne Beretning findes aftrykt i Collegial-Tidende.

Efter Direktionsskiftet 1816

I en Snes Aar blev de ydre Forhold for Institutet, Alm. Hospital, uforandrede. Direktionen udefra og Embedsmænd og Funktionærer derinde ledede den daglige Livs-Funktion for de mange roligt og stille, men med Vanskelighed ved at gøre Økonomien, Tæringen, speget nok.

Krigen 1801 og 1807

Omkring ved Aarhundredskiftet havde Alm. Hospital 300 Sygesenge, der saa vidt muligt var skilt fra Lemmeafdelingen, og de to Afdelinger fik hver sin egen Gaardsplads. Adskillelsen kostede 11.000 Rdl.

Baade 1801 og 1807 modtog Hospitalet saarede og maatte sørge for deres Helbredelse.

Paa selve Dagen den 2. April 1801 blev der paa Hospitalets Sygestuer indbragt 59 saarede, den 4. April indkom 11 og den 13. April 2, ialt 72 Personer. De omtales i Stiftelsens Protokoller¹⁾ som Limiter, Pressede og Frivillige. Allerede den 6. April kom der Meddelelse fra Admiralitetet om, hvorhen disse Kombattanter skulde bringes, naar de kunde udskrives fra Sygehuset. Overlæge Nicolaj Jacobsen og Underlæge *Marcus C. Rønne* behandlede de saarede, men Hospitalet var ikke tilstrækkelig forsynet med kirurgiske Instrumenter, som her specielt skulde bruges, og saa stillede Underlægen, som havde været Underkirurg i Søetaten, sine Instrumenter til Tjeneste ved Operationer og øvrige Behandling af de saarede. Hospitalet skønnede paa denne smukke Tjeneste og udbetalte Rønne 30 Rdl. for Slid paa Instrumenterne og deres Konservering. Men Admiralitetet skønnede ogsaa paa Lægernes Behandling af de saarede og tilstod dem et Honorar for deres Assistance. M. Rønne fik endogsaa 100 Rdl.

¹⁾ 1801 den 16. April.

Under Belejringen og Bombardementet i September 1807 aabnede Direktionen igen Hospitalet for saarede, baade de saarede Soldater og Borgere, som saaredes af Bomber. Der indbragtes paa Hospitalet 137, og Bærens fortæller¹), at Aaret efter laa endnu 23 af dem paa Hospitalet.

Ligesom i 1801 fik Lægerne Honorar for deres Behandling og Hospitalet fik Erstatning for sine Udgifter. Hospitalet led ogsaa nogen Skade ved Bombardementet. Krigen bragte naturligvis Belægningen op, og Direktionen maatte se sig om for at skaffe mere Plads til de mange Mennesker.

Hospitalet bestod dengang af den til Amaliegade liggende Hovedbygning, og saa blev hverken Kælder eller Kvist benyttet til Opholdssted for de indlagte. Men Hospitalet husede ialt ca. 1200 Mennesker, det tjenstgørende Personale medregnet. Her var i høj Grad Pladsmangel, selv om man ogsaa i Datiden var mere nøjsom med Huslejlighed end nu om Stunder.

Man udvidede til Bedste for de indlagte, saa godt det lod sig gøre. Præstens Værelser var blevet inddragne og Kirken var gjort mindre; herved blev der Plads til 50 Patienter. Nogle Enestuer, som nu kom til, søgtes med Begær, endogsaa af fornemme Folk. Pladsmanglen var dog lige stor. Dette blev Aarsagen til, at Direktionen erhvervede Duntzfeldts Gaard²). Ved Testamente af 25. Januar 1803 modtog Hospitalet et stort Legat paa henimod 200.000 Rdl. efter Sukkerraffinadør *Henrik Ladiges*³). Disse Penge kom paa et tørt Sted, som man siger, og Hospitalets specielle Direktion: Assessor Bærens, Købmand Blanckensteiner, Justitsraad Schlegel og Stadsfysikus Dr. *Poul Scheel* besluttede sig nu til at søge Approbation paa Tilbygninger til Udvidelser paa forskellig Maade, bl. a. for at faa de dobbelte Senge afskaffede og erstattede med enkelte og endvidere at erholde Plads til 60 Lemmer, som man havde maattet leje ind paa Opfostringshuset⁴). Hospitalet manglede ogsaa sær-

¹) Penia 1807 S. 312. ²) Manusk. i Arkivet: Alm. Hospital (Alex. Hansen) og Arkivjournal 77. ³) Penia 1809 S. 161, Biografi. ⁴) I Store Kongensgade 108.

skilte Stuer til Brug i Tilfælde af indtræffende Epidemier, som Blodgang o. s. v. Direktionen havde iøvrigt den smukke og rigtige Tanke, at Ladiges' Kapital skulde anbringes saaledes, at den varigt kunde vedblive at være et Minde om hans udmærkede Godgørenhed, og desuden være til Opmuntring for andre, som maaske skulde ansføres til at træde i hans Fodspor. Direktionen lod nu opføre en lang, smal Enetages Bygning, hvis Ydermur kom til at hegne Lemmehospitalets Gaard. Heri blev indrettet Ligstue, Dissektionsstue, Kogekøkken for Lemmerne, Stald og Vognport, og Direktionen havde endvidere truffet Forberedelse til en anden Bygning¹⁾, som til den anden Side skulde hegne Pladsen og adskille Hospitalets og Duntzfeldts Gaarde. Den skulde have baaret Ladiges' Navn og indeholdt nye Lemmepladser, men forskellige Omstændigheder, især Englands Overfald og den paafølgende Krig, traadte hindrende i Vejen, og videre Byggeri blev nu opgivet. Men Kravene om mere Plads paa Hospitalet blev ved at vokse. Et Par Omflytninger øgede desuden Vanskelighederne.

Efter Tvangshusets Brand 1807²⁾ blev Politiretten og Politiretterne henflyttede til Alm. Hospital, og flere af Politiet til Fattigvæsenet tilsendte Personer maatte forblive paa Hospitalet, da der ingen anden Vej gaves til deres Modtagelse. Endelig vilde St. Hans Hospitals Flytning til Bidstrupgaard, hvorom der ved samme Tid blev truffet Bestemmelse, medføre, at der maatte gøres Plads til en hel Klasse af nye Patienter paa Alm. Hospital. Hospitalets Grund var heller ikke saa stor, at den godt kunde taale mere Bebyggelse. Lejligheden til Udvidelse af Grund ned imod Havnen havde Fattigvæsenets Bestyrelse forsømt, mens Areal endnu kunde købes til, hvilket ofte senere ærgrede den, naar Opførelse af et nyt Pakhus i Hospitalets Nærhed hindrede Tilstrømning af frisk Luft.

Bedre end at opføre en ny Bygning vilde det derfor være at søge Plads til Udvidelse udenfor Hospitalets Grund, og her tilbød der sig netop en saare gunstig og bekvem Lejlighed.

1) Penia 1808 S. 276. 2) Penia 1807 S. 287.

Duntzfeldts Gaard

I Forsommeren 1808 blev Hospitalets Nabogaard, som ejedes af Agent K. W. Duntzfeldt, udbudt til Salg. Direktionen var straks paa det rene med, at den burde købes til Fattigvæsenet. Duntzfeldt vilde sælge den til Fattigvæsenet for 30.000 Rdl., hvilket var en meget moderat Betaling, eftersom Gaarden stod ham selv i 45.000 Rdl. Af Hospitalets Velgører Ladiges' Penge stod tilmed de 20.000 Rdl. paa 1. Prioritet i Gaarden, saa Fattigvæsenet altsaa kun havde 10.000 Rdl. at udbetale. Direktionen greb nu det belejlige Øjeblik og erhvervede Gaarden. Gaarden fik Navn efter Duntzfeldt, hvorimod det ikke blev til noget med Direktionens Forslag, med at hædre Hospitalets største Velgørers Minde ved at opkalde Gaarden efter Henrik Ladiges. K. W. Duntzfeldt var en af de ypperste blandt Hovedstadens Købmænd i dette Ords egentlige og bedste Forstand. Han var Mæcen og Velgører med rund Haand. Kunstens Udøvere af forskellig Art støttede han, og Fattiges og Husarmes Nød lindrede han, Skoler og andre Indretninger rakte han Bidrag. Han var født i Ostindien i "den danske Tid", og kom første Gang til Europa, da han var ni Aar gammel. Senere besøgte han Fædrelandet gentagende og opholdt sig her længe ad Gangen. I Ostindien var han tilbedt af den indfødte Befolkning, hvis Velgører og Beskytter han blev. Han var gift med Henriette Marie de Coninck, Datter af Friederich de Coninck, og han døde i Paris i Efteraaret 1809, kun 47 Aar gammel¹⁾. Hans Søn, *William F. Duntzfeldt*, var Raadmand i København fra 1848-1857.

Ladegaarden var blevet en Del ramponeret under Københavns Bombardement, og i April 1808 fik Fattigvæsenets Direktion Underretning om, at den skulde nedrives, idet den laa i Vejen for en paatænkt Udvidelse af Fæstningsværkerne. Patienterne maatte altsaa fjernes. 1809 blev de overflyttede til Alm. Hospital, det var veneriske Patienter, som saaledes rykkede ind paa Hospitalet.

¹⁾ Penia 3 S. 274 ff. og 4 S. 369 ff.

I Duntzfeldts Gaard var der en saakaldt Sump, d. v. s. en Brønd, hvori Grundvandet kunde opsamles. Brønden var forsynet med et Trædæksel paa tre-fire Alen i Diameter. Brønden maatte daglig tømmes, hvilket skete ved Hjælp af en Post med et Sving, og en Mand fik sin stadige Betaling for at poste Sumpen tom. Skete dette ikke dagligt, løb Vandet over. Brønden var temmelig dyb. Den laa inde i Gaarden, men nærmest ved Hovedbygningen ud imod Amaliegade.

I den Duntzfeldtske Gaards Kælder opbevaredes Ligkister, og det traf sig, at Kisterne svømmede i Vand, som var trængt ind i Kælderen, naar Sumpen ikke var blevet tømt. Afdøde Assistent H. P. Madsen, som har fortalt ovenstaaende, omtalte at have set en Tegning af Alm. Hospitals Façade med Magistratens Paategning om Approbation, da Hospitalet skulde bygges 1760-70. Tegningen opbevaredes paa det gamle Hospital, men bortkom ved Fraflytningen. Midt for Hospitalets Hovedbygning og lodret paa samme var der en Kloak, som førte al Slags Spildevand ud i Stranden (mundtlig Tradition ved Ass. H. P. Madsen). (Se Kortet over Kloakledninger B. Forh. 30. Aarg. 1870.)

Købet af den Duntzfeldtske Gaard var en meget heldig Erhvervelse for Alm. Hospital. Den havde en ret anseelig Façadebygning imod Gaden samt Sidehus og Baghus. Arealet var 3559 Kvadratalen. Fra 1814-51 var her Fattigvæsenets Apotek eller saakaldt Dispensationsanstalt, desuden fandtes der Hospitalets Arrestkamre, Ligstue og Obduktionsstue samt Lemmestuer.

Direktionen havde foreslaaet til Minde om Hospitalets Velgører at kalde denne Gaard Ladiges' Minde, men forgæves. Gaarden beholdt den tidligere Ejers Navn.

Et Intermezzo

En Kunstelsker i vor By, Medaillør og Hofgravør *Jens Jacobsen*¹⁾, ejede en nydelig og kostbar Malerisamling, hvortil ogsaa hørte nogle lige saa kostbare Bronzefigurer.

¹⁾ Wendt: Alm. Hosp. S. 40.

Samlingen, som omfattede 164 Stykker Kunstgenstande, var af Ejeren udstillet i nogle Værelser i den Duntzfeldtske Gaard i Sommeren 1809. Denne Gaard var endnu ikke helt taget i Brug af Fattigvæsenet, Værelserne kunde derfor undværes og muligt indbringe lidt. Det var bestemt, at en Trediedel af Indtægten skulde tilfalde Fattigvæsenet.

Her var udmærkede Ting af italienske og hollandske Mestre, saavelsom af Datidens indenlandske og udenlandske Kunstnere. Poul Veronese, Salvator Rosa, Murillo, Rembrandt, Honthorst, Poul Potter, Mandelberg og mange flere var repræsenterede. Der var mange Billeder af Landskaber, Frugt- og Blomsterstykker, mythologiske og bibelske Stykker, Madonnabilleder, Baillleestykker, Kabinetstykker o. s. v.

En af Samlingens Perler var en af Poul Potters nu verdensberømte Tyre - heraf kan man maaske lettest danne sig et Begreb om dens Værdi. Aaret før var en af Potters Tyre solgt til Holland for over 10.000 Gylden.

Hvor hin Tyr er havnet siden, er uvist, men den er ikke mere i dansk Eje. Samlingens Værdi kan sikkert ansættes til mere end hele Hospitalets Værdi. Da Kunstværkerne rykkede ud, rykkede de Fattige ind. Siden blev der ikke Plads tilovers i Alm. Hospital, end ikke til saa fint Besøg.

Men i Hospitalets Historie fortjener den lille Episode alligevel at mindes, omend kun som et mere tilfældigt og flygtigt Besøg, af den fine Verden i de Fattiges Stuer.

Iøvrigt søgte Direktionen at indrette Hospitalet saaledes, at Tidens Fordringer nogenlunde kunde ske Fyldest, og Misfornøjelsen med Hospitalets Mangler fjernes. 1808 var Sygeafdelingen blevet delt i en kirurgisk og medicinsk Afdeling og i 1811 indrettedes en Søbadeanstalt med Strømbad for Patienter med Hudsygdomme. 1812-13 opførtes i Gaarden en Bygning til Køkken og Vaskeri, Økonomibygning kaldet, og Aaret efter 1814-15 fik Hospitalet sit eget Apothek, som ogsaa skulde forsyne Fattivæsenet med Medikamenter. Det fik en særlig Laboratoriebygning med Ekspedition i Duntzfeldts Gaard.

Koppe-Epidemier¹⁾

Alm. Hospital var et Afdelingshospital, ikke et Kommunehospital; men under forskellige Epidemier, som hjem søgte København, maatte det alligevel modtage Byens syge.

Saaledes i 1808 under en farlig Koppeepidemi. Værelser blev indrettede i Kælderen til Patienter af den uformuende Klasse. Overmedicus, Lic. med. *W. Rogert* soignerede de syge. Udgifterne afholdtes af Kongens Kasse²⁾.

1823 gentog samme Gæsteri sig. Kopperne viste sig igen i Byen. Afsondrende Lokaler blev indrettede paa Hospitalet i Koppekælder-Værelset. I Løbet af Sommeren og Efteraaret behandlede af Overmedikus *I. C. W. Wendt* 1197 Koppepatienter. I 1835 ligesaa. Fra Oktober til Slutningen af November indkom i Alm. Hospital 590 Patienter. En Interims-Kvartermester maatte antages. Denne Mand havde været ansat ved Koppehospitalet paa Søkvæsthuset. Men det var denne Gang Reservekirurg *Mackeprang*, der var fungerende Læge. Han fik et haardt Arbejde og blev selv syg. I 5-6 Maaneder sled han med Patienterne, maatte søge Permission 3-4 Maaneder for at restituere sig, og Kandidaterne *Oluf D. Sick* og *Theodor F. V. Bricka* overtog Forretningerne³⁾.

1860. Koppeepidemi i København

Alm. Hospital skulde til enhver Tid have fornødent Inventar. B. F. 1861 den 8. April.

1) Til hele nærværende Afsnit se: Borg. Forh. 1891 den 12. Januar. I 3. Afd. Arkiv findes: 9 Protokoller 1830-1878 om Koppehospitalet paa Søkvæsthuset. Se ogsaa Kolleg. Tid. 1839. 2) Penia 1808 S. 337 ff.

3) Borg. Forh. 1891 12. Januar.

Kirkegaardene og de Døde 1637-1858

Indviede Begravelsespladser havde Almindelig Hospital ogsaa, egne Kirkegaarde for de Fattige, stedse udenfor Byen og udenfor Voldgravene.

Et Rids af Fattigvæsenets gamle Kirkegaard efter Øjemaal, Matr. Nr. 114 G, har nu andre Numre i Nørrevold Kvarter.

Bag i Borgerrep. Forhandl. 1866-67 findes et Kort, hvor den gamle Kirkegaard tydeligt ses og er betegnet som Byens Ejendom. I Aargang 1868-69 findes et Kort, hvorpaa det ses, hvorledes Gothersgade skærer Kirkegaarden.

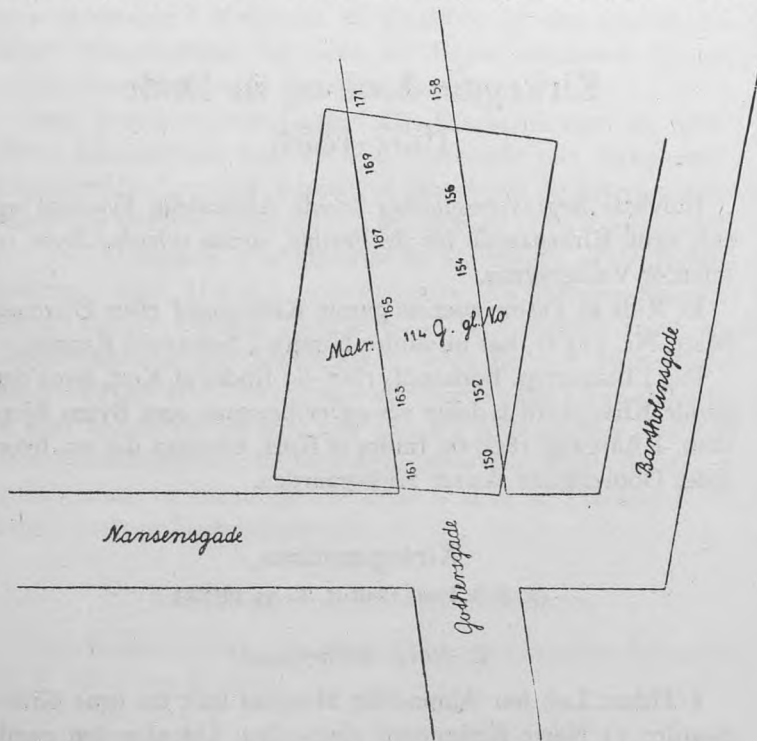
Kirkegaardene

(F. S. R. Prot. 1838 ff. A. 35 12/98.)

I. Nørre Kirkegaard.

I Tidens Løb har Almindelig Hospital haft tre egne Kirkegaarde: 1) Nørre Kirkegaard 1637-1842. Udenfor den gamle Nørreport laa den ældste af disse Kirkegaarde. Den yderste Ende af den forlængede Gothersgade gaar hen over denne Kirkegaard, og den kaldtes Nørre Kirkegaard. Ved Anlæggelse af den nye Farimagsvej blev fra Kirkegaarden borttaget 59 Alen (Raadstue Resol. Prot. 1783-84 3/3. 461. Alm. H. Resol. Prot. H. S. 85), saa dens Indhold var 6300 Kvadratalen. Den var Fattigkirkegaard i simpleste Betydning, kaldet ogsaa i 1805 Selvmordernes Kirkegaard (Kbh. Skilderi 1805 3, 734. Penia 1814 S. 128).

Før 1800 var den ca. 6831 Kvadratalen. Kirkegaarden laa bag ved Acciseboden. Der berettes om en Forskrækkelse, som Ligbærerne paa Alm. Hospital fik, da de kom til Kirkegaarden en Morgenstund. Da fandt de nemlig en Kiste med en velklædt Kvinde i, nedsat i en aaben Grav, som de paa Grund af Frost



Den 29. Maj 1911. Efter et Kort paa Stadsconductørens Kontor.

ikke havde faaet tilkastet. Var her begaaet et Mord eller hvorledes? Forskrækkelsen bredte sig videre, Sagen kom for Politiet, men opløste sig saa til at skyldes en Fejtagelse af en ny Ligvognskusk, som ej havde vidst rigtig Besked.

I "Københavns Skilderi", som havde faaet fat paa Fejtagelsen, kaldes Stedet "Selvmordernes Kirkegaard". (Raad. Prot. 31. Marts 1788). Siden træffer man Navnet: Gamle Koppe-

kirkegaard (Politirap. 20. Juni 1853 med Klage over Uorden), hvilket tyder hen paa, at den har modtaget Ligene fra Byen under de store Koppepidemier f. Eks. i 30erne. Den havde Matr. Nr. 114 Litra G. Laa i landlige Omgivelser og havde et landligt Præg¹).

Indtil 1805 var det tilladt at lade Køer græsse paa Hospitalets Kirkegaarde, men da det blev forbudt, blev Græsset udlejet til en af Byens Næringsdrivende, først af Hospitalets Portører eller Ligbærere, som for Indtægten skulde gøre lidt ved Gravene, siden af Hospitalet selv. Det private Arrangement med Græssets Udlejning ved Portørerne, hvorom Direktionen intet vidste, endte iøvrigt med en af Datidens komiske Politiscener. Det hændte et Medlem af Direktionen, Justitsraad Peterson, en Morgenstund i Foraaret 1836, da han rygende sin Morgenpibe vandrede ud ad Farimagsvejen, at han opdagede en Karl, "som ganske uberettiget" slog Græs og arbejdede med baade Le og Rive paa Kirkegaarden, og som selvfølgelig maatte være en Gavtyv, og derfor skulde attraperes. Justitsraaden ilede til Politiet og medbragte to Politimænd, som anholdt Fyren. I Afhøringen over de rette Vedkommende, Karlens Husbond og Hospitalets Inspektør, Baumann, fik Sagen en ret fløv Udgang for Justitsraaden, idet Græsningen virkelig var Husbondens, og Inspektøren desuden kunde søge Dækning for sig og sine bag et 50-aarigt Præcedens. Husbonden var Lejebrygger *Søren Sørensen*, Trompetergangen 117, Sagen endte med, at Direktionen selv lejede Sørensen Græsningen for 3 Rdl. for Sommeren.

Om Politisagen hedder det: De ved Hospitalet ansatte 6 Portører har forklaret, at det af Inspektøren har været dem paalagt at holde Græsset af Hospitalets Kirkegaarde ved Øster Farimagsvej og Østerbros Hovedallé, og da de ikke selv har Le at bortskaffe Græsset med, har de (hvilket i over 20 Aar har været Skik) bortlejet Græsningen. Lejen, der i Fjor af begge Kirkegaarde udgjorde 5 Rdl., er med Inspektørens Vidende og Vilje blevet fordelt mellem Hospitalets 6 Portører.

¹) B. F. 2, S. 50. Arkivjournal 77.

Den 10. Juni 1836 remitterer Inspektør Baumann den ham til Erklæring oversendte Politirapport¹⁾ af 7. og 9. Maj betræffende Græsset paa Hospitalets Kirkegaarde udenfor Nørre- og Østre Porte, og melder, at det i hans Formænds Tid i over 50 Aar, og saa længe han kan erindre, har været Inspektøren tilladt at disponere over det ringe Græs mellem og over Gravene paa bemeldte Kirkegaarde.

Han har ikke selv benyttet noget deraf, men paalagt Portørerne at holde Kirkegaarden fri for Ukrudt, imod at de skulde holde Gravene over de senest begravede Lig opgjorte, hvorimod han ikke kunde finde noget imod, at de benyttede det Græs, som kunde bruges, i Stedet for at kaste det bort, hvorfor han havde tilladt dem at overlade det til en eller anden Mand, som betalte dem nogle Rigsdaler derfor. Han bemærker derhos, at han ikke har anset det rigtigt at lade Gravene opgøre for at Jorden, hvor Lig for flere Aar siden er nedsatte, bedre igen kunde afbenyttes hertil. Dog er for 2 Aar siden flere Grave blevet opsatte foran paa Kirkegaarden, men i forrige Aar kunde for Koppe-Epidemien intet herved foretages.

Direktionen svarer: Sagen beror indtil begge Kirkegaardene er ordnede og aflukkede, hvilket nu besørges af Arbejdere fra Ladegaarden.

Paa Kirkegaarden var Tilstanden iøvrigt ikke saa idyllisk, som den kunde have været. Ligene begravedes her en eller to Gange om Ugen i store Grave, som kunde rumme 6-12 Lig, og i Tidens Løb blev Kirkegaardene overfyldt, især da man begravede uden synderlig Orden. Allerede i 1814 klagede Politiet over Tilstanden derude. Ofte var Gravene knap 2 Alen dybe med 2-3 Lig ovenpaa hinanden, og hist og her kunde man $\frac{3}{4}$ Alen under Jorden med Stokken støde paa Kisten, og Jorden var saa overfyldt med Lig, at man slet ikke kunde komme ned i Jorden uden at støde paa halvraadne Kister.

Sjuskeriet blev saa groft, at man paa Grund af ilde Lugt igen maatte opgrave nylig jordede Lig og nedlægge dem i en

¹⁾ A. H. Ref. Prot. 35, 1018-1066. Form. Fors. Prot. 1, Nr. 732.

“almindelig Grav”. Uden Kontrol blev Arbejdet her udført, og det blev derfor som det behagede Ligbærerne, d. v. s. Graverkarlene.

Paa denne Nørre Kirkegaard jordede Alm. Hospital Lig indtil 1842. Det var de allerfattigste, som her fandt Ro, Lemmer, Patienter og de fra Byen indbragte Døde, hvis Begravelse bekostedes af Fattigvæsenet, de usleste af Almissemønstrene.

Det var heller ikke disse Lig, som af Ligbærerne blev baarne til Kirkegaarden. Befordringen for dem var en Arbejdsvogn.

Nørre-Kirkegaard blev anlagt 1637, maaske endda længe før. Der var en ældre Kirkegaard paa Stedet, og den nye Kirkegaard var vist kun en Udvidelse (Raadstue Prot. Nr. 51, 1798-99, S. 490).

Efter ultimo Marts 1842 blev intet Lig nedsat paa den gamle Nørre-Kirkegaard (F. S. R. P. 879/1842), og da den laa forladt hen, blev den et uhyggeligt Vildnis. Herom hedder det: I en Politirapport af 20. Juni 1853 klages over, at den saakaldte gamle Koppe-Kirkegaard, Ø. Farimagvej Nr. 114 Litr. G., hvilket netop er Almindelig Hospitals Kirkegaard, er Tilholdssted for Vagabonder og løsagtige Fruentimmer især fra Ladegaarden, som der bedriver Utugt, skjulte i det høje Ukrudt, og søger Nattely mellem Gravene og i de dybe udtørrede ogsaa med Ukrudt bevoksede Grøfter.

Ifølge Kancelliets Skrivelse af 15. Juli 1841 var Nørre-Kirkegaard blevet afgivet til Stadens Kæmner. Fattigvæsenet kunde derfor intet foretage i Anledning af Klagen fra Politikammeret.

Nu er Sporene af al den Usselhed slettet ud. Nu staar der store og dyre Huse paa det Sted, som man foragteligt kaldte Fattigkirkegaarden, Selvmordernes Kirkegaard o. s. v., og hvor der indtil ultimo Marts 1842 gravedes Grave for Fattige, som “De Fattiges Væsen kastede hen”.

II. Kirkegaarden paa Østerbro. 1769-1858, nedlagt 1867.

Paa Begæring af de Kommitterede ved de Fattiges Væsen blev Jord til Kirkegaard for Almindelig Hospital udvist alle-

rede den 12. Juli 1769 udenfor Østerport "ved *Frantz Kruses*" (Mag. Resol. Prot. 1769, 1. Maj). Paa Sydsiden af denne Mands Ejendom, som 1772 grænsede til Konsumptions Kontoret, d. v. s. Acciseboden paa Hjørnet af Kastelsvejen, laa et Jordstykke, som var begrænset af Garnisons Kirkegaard paa den sydlige og den østlige Side og af den nordlige Indkørsel til Kirkegaarden paa den nordlige Side. Stykket bestod af to ulige store Dele, der var adskilte ved et Grøfteskel, som iøvrigt fortsatte ind paa Kirkegaarden. Den sydlige mindre Del var Almindelig Hospitals Kirkegaard, den nordlige Del var Slavekirkegaard, den senere Hundekirkegaard. (Meddelt af Oversergent *Victor Krohn*)¹).

Den nye Kirkegaard blev indviet allerede den 19. Juli 1770 af Hospitalets Præst, Volqvartz, i Stiftsprovst Hegelunds Forfald, og blev med det samme to af Hospitalslemmerne begravede, nemlig en forhenværende Portner ved Christiansborg Slot, *Niels Matiesen* (underdanigst Beretning af 19. Juli 1770 fra Inspektør Hempel, Landsarkivet), paa 106 Aar gammel og en gammel Kone paa 89 Aar, altsaa passende Repræsentanter fra de gamles Hospital, hvad Alder angaar.

Med Ligene var et Følge af Hospitalets Betjente og en Del Tilskuere. Hospitalets Degn afsang de fem sidste Vers af Salmen: "Pengene som o. s. v.". Præsten talte om Opstandelsens Virkelighed og Mulighed ud fra Johs. 5, 28. Efter Talen blev sunget: "Nu lade vi dem sove i Fred", og de 6 sidste Vers af: "Herre Jesus Kristus sand": "En glædelig Opstandelse".

Faa Aar efter var denne Kirkegaard allerede fuldt belagt, og 1776 maatte Magistraten anvise Jord til dens Udvidelse (Kopibog 11. November 1776). Det skete ved at indtage Renovationsvænget, som laa ved Siden af. Det gamle og nye Stykke tilsammen havde en uregelmæssig Form, idet det med en Spids løb hen paa søndre Side af Garnisons Kirkegaard. Længden

¹) Reskr. af 23. Maj 1815 omtaler, at Delinkventer, som henrettes, er bleven begravede paa Slavernes Kirkegaard ved Østerport, men nu, da Retterstedet er flyttet til Amagerfællid, for Fremtiden maa begraves paa Straffeanstaltens Kirkegaard ved Amagerport.

mod Alleen var nu 202 Alen, imod Garnisons Kirkegaard 151 + 46 Alen = 197 Alen. Bredden imod Nord 60 Alen, imod Syd 114 Alen. Med sidstnævnte Side stødte Kirkegaarden imod Fæstningens Glacis.

Direktionen skulde selv besøge Kirkegaarden indhegnet og vedligeholdet. Magistraten forbeholdt sig Ejendomsretten til Grunden, naar den ikke længere til Kirkegaard bruges eller behøves.

Ved Anlæggelsen af den nye Vej eller Allé mistede Kirkegaarden et stort Stykke af sit Areal, 1784 manglede endog $\frac{1}{3}$ deraf. 1799 udgjorde Kirkegaardens Areal 7500 Kvadratalen.

Efter denne Beskæring fandt Hospitalets Inspektør (Mag. Resol. Prot. 1783-84 3. Marts, S. 461) Anledning til at anmode om Udvidelse af Kirkegaarden og han tænkte sig, at det kunde ske ved et Tillæg af Stadens ved den østre Side tilstødende Grund, saa Kirkegaarden kunde blive ligesaa bred i den nordre som i den søndre Ende, senere kom ogsaa fra Direktionen Forslag om Udvidelse, men det blev ikke til noget med Udvidelse. Ved en Grøft var Kirkegaarden skilt fra Østerbros Allé. Kirkegaarden havde Matr. Nr. 101.

(Matrikelsaarene er 1689 - 1755 - 1807. Skibskirkegaarden paa Østerbro havde i 1755 Nr. 58, i 1807 Nr. 98, 99 og 100. Almindelig Hospitals Kirkegaard paa Østerbro havde i 1807 Nr. 101. Garnisons Kirkegaard havde i 1807 Nr. 102)¹⁾.

Paa denne Østre Kirkegaard begravedes de paa Hospitalet døde, hvis Begravelse bekostedes af private Personer, men hvortil der anvistes Frijord af Fattigvæsenet. Heller ikke paa denne Kirkegaard var der synderlig Orden. Ligene begravedes her en eller to Gange om Ugen i store Fællesgrave til 6 eller 12 Lig. Græsningen blev udlejet som forhen omtalt.

¹⁾ Inspektør Baumann forespurgte i Maj 1837, om Brygger Sørensen mod en billig Godtgørelse maatte afbenytte det paa Hospitalets Kirkegaard groende Græs. Direktionen svarede Nej og paalagde Inspektør *Schleisner* ved Ladegaarden at holde Kirkegaarden ordentlig og ryddelig. Han fik ogsaa udleveret en Nøgle til Kirkegaarden. Brændevinsbrænder Schougaard lejede 1844 Græsningen paa Alm. Hospitals Kirkegaard.

Denne Kirkegaard gjorde nu Tjeneste til 1858. Den 18. Maj meddelte Magistraten, at naar Fattigvæsenets egne Kirkegaarde var fuldstændig belagte, skulde dets døde begraves paa den almindelige Frijords-Kirkegaard paa Assistens Kirkegaard, og som Følge heraf blev intet Lig nedsat i Kirkegaarden ved Øster Allé efter den 1. September 1858.

Etatsraad I. H. Bärens

Som en Undtagelse fra Regelen, at kun Fattigfolk kom til at hvile paa denne Kirkegaard, maa her nævnes, at en i den dannede Verden anset Mand og en af Fattigvæsenets mest fortjente Direktører, Assessor I. H. Bärens, havde valgt sin Grav iblandt de Fattige og ogsaa kom til at hvile paa deres Kirkegaard. I det københavnske Fattigvæsenes Historie maa Bärens' Navn nævnes som et af de bedste. Han var Justitiarius i Fattigvæsenets Politiret paa Almindelig Hospital, Fattigdirektør og Medlem af Almindelig Hospitals specielle Direktion og en kyndig Skribent hvad angaar filantropiske Emner. Han havde ogsaa et stort Hjerte for de Fattige og har udtalt adskillige Tanker, der røber et Syn paa de smaa i Samfundet, langt forud for Samtidens. Men et næsten kvindeligt Gemyt hindrede ham i at træde op med en Kraft, som bryder nye Baner og fører Ideen ud i Virkeligheden. For Nutidens Øjne tager hans Kærlighed til de smaa sig ud som en romantisk Følelse, der ingenlunde var uden Varme, men intet Offer tør kræve. I Tidens Medfør kunde den godt parres f. Eks. med Tidens Bestræbelser for at skaffe daglig Middagsmad til den Fattige for 1½ Sk., og i en saadan Opgave finde Tilfredsstillelse.

Hans Beslutning om at blive begravet hos de Fattige var ogsaa romantisk nok. Som han havde ønsket, foregik hans Begravelse fra Almindelig Hospital, hvor man havde valgt de Lokaler, der ellers benyttedes af Fattigvæsenets Politiret, og nøje efter den afdødes Vilje var Begravelsen som de Fattiges i enhver Henseende.

Den 8. Juli 1813 blev han da jordet paa Kirkegaarden i Øster Allé. Bärens kom til at hvile, hvor han vilde. Hans Be-

slutning har vel været uskrømtet Ydmyghed, for os nu er den Særhed. Bagefter skænkede en Borger 1000 Rdl., hvorfor der til Brug i Almindelig Hospital skulde købes Thekedler med Paaskrift: "Bärens' Minde".

En Ven af Bärens, Politisekretær *P. W. Heiberg*, forsynede hans Grav med et Gitterværk og en Blomsterkurv, hvori blev plantet et Rosentræ, og senere - formentlig ved frivillige Bidrag - rejstes lige indenfor Hegnet imod Østerbro Allé en Mindesten med Paaskriften:

I. H. BÄRENS,

Tidsskriftet *Peniæ* Forfatter.

Hans Liv var Daad.

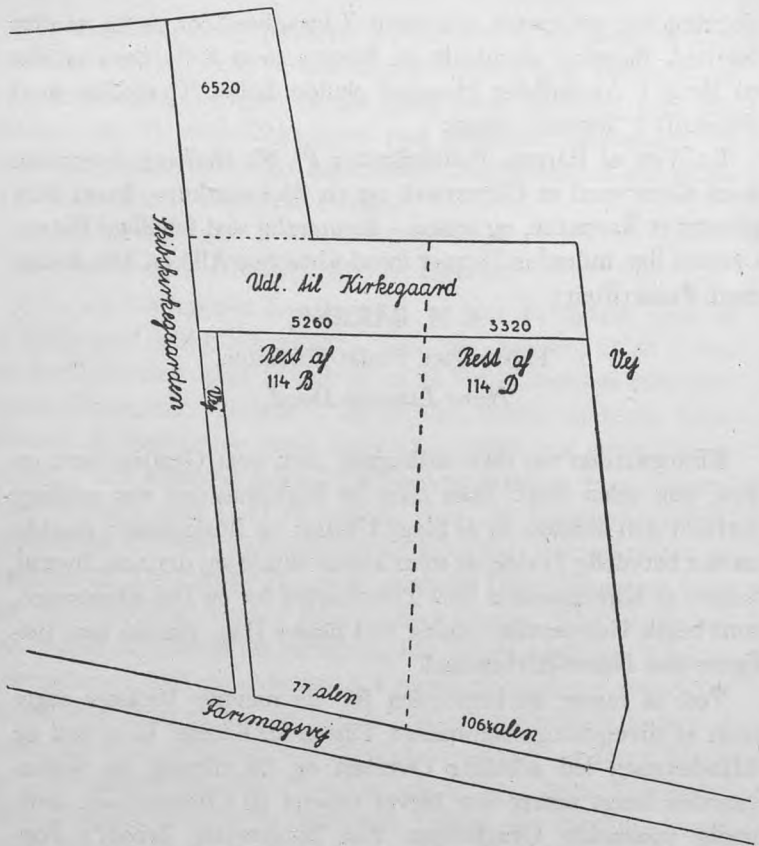
Kirkegaarden var ikke indhegnet, men over Grøften førte en Bro, dog uden Port. Men efter at Kirkegaarden var nedlagt forfaldt den aldeles, og al Slags Ukrudt og Buskvækster naaede en saa betydelig Højde, at man kunde skjule sig derinde, hvoraf fulgte, at Kirkegaarden blev Tilholdssted for en Del Eksistenser, som begik Udsvævelser endog ved højlys Dag, ganske som tidligere paa Nørre-Kirkegaard.

Ved at rasere Kirkegaarden for de nævnte Vækster søgte man at tilvejebringe sømmelige Tilstande. Bärens' Gravsted og Mindestenen led adskillig Overlast og fik tilmed, da Kirkegaarden langt senere var blevet udlejet til Oplagsplads, temmelig upassende Omgivelser. Paa Borgmester *Jacobi's* Foranstaltning blev Stenen derfor fjernet 1898 og opstillet paa Kirkepladsen paa Almindelig Hospital i Nørre Allé. Nu staar den i Haven paa Almindelig Hospital i Ryesgade.

III. Kirkegaarden ved Farimagsvæjen.

1842-1858.

Jordstykket var udlejet til Kartoffelmark. Kirkegaardens Indvielse var bestemt til Lørdagen den 14. Maj om Morgenen Kl. 8. Den foretoges af Præsten M. C. Rønne med Tale og Salmesang ved det første Ligs Begravelse. Rønne ønskede at "Kirken ved denne Lejlighed blev værdigen repræsenteret, og



Skizze af den til Almindelig Hospital udlagte Kirkegaard af Lodderne
114 B og D ved Farimagsvøjen.

København, 25. September 1841.

C. Schlegel.

Kirkegaardens Areal i Kvadratalen:

6.520
5.260
3.320
15.100
1.435
16.535

til den Ende en passende Ligkiste anskaffet til Liget (hvis Begravelse bekostedes af Fattigvæsenet) samt at Ligvogn til at udkøre Liget paa og en Kareth til Hospitalets Præst var tilstede". Et Udvalg af Opfostringshusets Ungdom sang under Kantorens Ledelse de af Præsten opgivne Salmever.

Direktionen var vistnok tilstede ved Indvielse af den nye Kirkegaard. Pastor Rønne ønskede meget dens Nærværelse.

Et Par af Træerne ved Vejen hindrede Indkørslen til Kirkegaarden, og de maatte fjernes¹).

Ved Testamente af 23. Marts 1811 havde Etatsraad Bärens bestemt at betale til det Hospital, der modtog hans Lig, 50 Rdl. Denne Sum blev af hans Hustru i Juli 1813 erlagt med 17 Rdl. 3 Mark, eller 105 Rdl. D. C. i Overensstemmelse med Forordningen af 5. Januar 1813 om Pengeforandringen til Almindelig Hospital, som efter hans Død modtog hans Lig og lod det jorde fra Hospitalet. Hendes Skrivelse desangaaende til Hospitalets specielle Direktion er udfærdiget 6. Juli, Dagen efter Mandens Død.

Hvem der har rejst Monumentet vides ikke, men Kammerraad *Andersen* ved Kommunehospitalet, forhen Almindelig Hospital, mindes, at det var anskaffet og rejst ved frivillige Bidrag.

Fattigkirkegaarden langs Østerbrogade og Garnisons Kirkegaard blev nedlagt 1867 (se Borgerrepræsentationens Forh. 1903-04, p. 1741).

Kirkegaardens Beliggenhed og Udseende

1842.

Nørre Kirkegaard blev i Sommeren 1842 nedlagt og afgivet til Stadens Jorder, og Kancelliet og Magistraten ønskede ingen særlig Fattigkirkegaard, men det gjorde Borgerrepræsentationen. Kæmneren anviste saa et Stykke Jord af Størrelse som begge Hospitalets Kirkegaarde, den nu ofte nævnte Nørre-

¹) F. S. R. Pr. 1842, 595. 842/1853. - St. Prot. XXX 530¹. A. H. Pr. 2625/1842.

Kirkegaard og Kirkegaarden i Øster Allé. Det anviste Jordstykke var paa 16.535 Kvadratalen og laa ved Øster Farimagsvvej bag Skibskirkegaarden, Matr. Nr. 114 B og 114 D. Kirkegaarden blev indviet 11. Maj 1842. Fra Farimagsvvej førte en Vej hen til Kirkegaarden, altsaa Hospitalets nye Kirkegaard. Kirkegaarden havde en vinkeldannet Form. Vejen til den var 184 Alen. Terrænet er nu optaget af Kvarteret om Esajaskirken. Paa Kirkegaarden blev i 1853, Koleraaaret, begravet 929 Lig. Hospitalets Inspektør Andersen bemærker i 1857, at i hans Tid er det 2 Gange hændt, at Lig af Forbrydere, som ikke maatte begraves i indviet Jord, er blevet nedsat imellem Træerne langs med Indkørselen fra Farimagsvvejen. Langs Indkørselsvejen var der en smal Poppelallé fra Farimagsgade over imod Holmens Kirkegaards Hegn. Denne Allé stod længe, efter at Kirkegaarden var bleven nedlagt. De sidste af disse Popler faldt, da Esajaskirkens Præstebolig 1903 blev opført paa samme Sted.

Københavns Politikammer, den 25. Maj 1857:

Et paa Almindelig Hospital henliggende Lig af Skomager-svend Adolph Wilhelm Lassen, arresteret for Tyveri, har hængt sig. Politiet beder det begravet uden Jordpaakastelse og udenfor Kirkegaarden. Herforth svarer: 1 à 2 Gange i min Tid har Politiet forlangt Begravelse uden Jordpaakastelse og Begravelse udenfor Kirkegaarden. Man har da begravet vedkommende ved Vejen ind til Kirkegaarden i Farimagsgade.

Alm. Hospitals Kirkegaard.

Paa Kirkegaarden ved Øster Allé begravedes:

1846	37	Lig
1847	35	-
1848	47	-
1849	46	-
1850	34	-

Assistens Kirkegaard.

I Anledning af Kirkegaardsforhandlingerne oplyser den specielle Direktion den 31. Januar 1806, at fra Almindelig Hospital begravnes aarlig i et Middeltal:

a) Lemmer og Patienter	277 Lig
b) Drukneede	40 -
c) Fra Byen afhentes og begravnes paa Hospitalets Bekostning	90 -
d) Fra Fødselsstiftelsen	9 -
e) Børn dels fra Byen dels fra Fødselsstiftelsen	450 -
Altsaa begravnes aarlig ved Alm. Hospitals Ligbærere	966 Lig

Fra Alm. Hospital som saadant altsaa 2 à 300 Lig.

(Reskr. 6. November 1739: Indbragte døde begravedes fra Alm. Hospital, saa langt som Protokollerne viser tilbage).

1814 den 5. August nævnes, at 600 Lig aarlig begravnes af Hospitalet.

1828 opgiver Inspektøren, at det samlede Antal af Lig efter 10 Aars Gennemsnit, som dels fra Hospitalet og dels fra Byen aarligt føres til Almindelig Hospitals Lighus er ca. 600 eller 11 Lig ugentlig.



Hertil kan føjes, at der i 1853 i Almindelig Hospitals Lighus blev indlagt ialt 1540 døde. Det er 4-5 Lig daglig. Men det nævnte Aar er jo ogsaa Koleraaaret.

Inspektør Baumann vægrede sig med Rette i 1828 ved at modtage flere Lig, da man vilde paabyde ham ogsaa Skindøde (Resol. Prot. 1828 13. Sept., Wendts Uddrag). Lugten af de mange Lig fordærvede tilstrækkeligt Luften for Hospitalets 1000 Beboere saavel som for Nabobygningerne, hvortil de kgl. Palæer hørte.

I 1857 fremkom der fra Direktionen Indstilling til Magistraten om at erholde endnu mere Jord til Begravelsesplads, da Kirkegaarden ved Farimagvej vilde være opfyldt af Lig 1858. Direktionens Indstilling var fremkommet paa Foranledning af Inspektør Andersen.

Magistraten svarede, at Fattigvæsenets Lig for Fremtiden skulde begraves paa Frijordskirkegaarden paa Assistens Kirkegaard. (F. S. R. Prot. 1858 d. 18. Maj).

Det gik stille af, da man i 1858 lukkede Fattigvæsenets Kirkegaarde, som saa ofte, naar Tidens Hjul drejer sig paa sine Hængsler. En ny Tid begyndte her. Fra det Aar af er Fattigkirkegaarden i København ophørt, og det vel for bestandig.

Ligkiste-Mangel

Under Krigen med England, og saalænge England vedblev med sin Blokade, maatte man herhjemme lide mange Afsavn af Nødvendighedsartikler og Varer. Det blev f. Eks. vanskeligt at faa Brædder. Norge havde dem jo, men det var ikke muligt at faa dem hened. Og at skaffe Ligkister til de 900 Lig, som aarlig begravedes af Fattigvæsenet, var næsten umuligt. Det kostede 2000 Rdl. aarligt, og inden føje Tid det dobbelte og tredobbelte.

Saa foreslaar den specielle Direktion for Almindelig Hospital hos Cancelliet at andrage paa, at det maatte tillades Københavns Fattigvæsen uden Kiste at begrave de Fattige, som nyder fri Begravelse. Noget saadant var tidligere sket i Østrig, visse

Steder var det endogsaa brugeligt, f. Eks. i Spanien, paa Ma-deira og i nogle katholske Lande, selv med Lig af højere Klasse. Ligene kunde f. Eks. indsvøbes i grovt Paklærred. Udgiften skulde saa komme paa 40 Sk. for hvert Lig. Kongen kunde dog ikke gaa ind paa Direktionens Forlangende.

Den 25. November 1809 udstedtes en kongelig Resolution, som tillader enhver til Ligs Begravelse at bruge Ligkister af Vidier eller Straa. Med saadanne Surrogater hjalp man sig saa igennem Krigsaarene under den engelske Blokade (Bruuns Coll. 9, S. 3 og 1, S. 435. Coll. Tid. 1809 25. November. Penia 1810, S. 7 og 126).

Bärens anbefaler Kurve ud fra religiøs-dogmatiske Grunde, idet han fandt den mere aabne Vidiekurv gunstigere end en Brædekiste "for at Legemets skønneste og ædleste Dele ved en rask Flugt kunde vorde forenede med den udødelige Aand".

Med denne noget mystiske Tale har Bärens maaske villet berolige sine Medmennesker, som blev urolige over, at man var for uærbødig imod de afdøde. Bärens priser en Kvinde, en Datter af Etatsraad de Coninck, fordi hun vilde begraves i en Kurvekiste (Penia 1811, S. 106).

Den simpleste Trækiste kostede i disse dyre Tider 10 Mark.

Omtrent samtidig med disse Overvejelser udbrød en Koppe-epidemi i København. Byen havde ikke Hospitalsplads til saadanne Patienter, og man kom saa til Fattigvæsenets Direktion med Anmodning om at indrette Plads til Koppe-Patienter paa Almindelig Hospital. Direktionen svarede, at ligesom den stedse med Fornøjelse havde budet Haand til enhver gavnlig Indretning, saa vil den ogsaa i dette Tilfælde stræbe at medvirke til dette vigtige og gode Øjemed. Bärens og Stadsfysikus P. Scheel fik saa det Hverv at indrette et Koppehospital i Almindelig Hospital (Penia 1808, S. 337 ff., se *H. Callisens* Udtalelser).

De fik ogsaa Sagen i Orden. Der blev oprettet et Koppehospital med Plads til 40 Patienter. Men man forstaar, at Direktionen maatte have Betaling for sin Villighed, og det blev den kongelige Kasse, som kom til at betale.

Ligbærerne

Paa Almindelig Hospital havde man sine egne Ligbærere, som bar de Fattige til deres Kirkegaard, men rigtignok ikke alle. 1825 skænkede Professor Wendt en Portechaise (Lægepakken A. 4 32/1902). Det var kun de saakaldte "Forbedringslig", hvorved man forstod de Lig, som bekostedes begravet af Familien mod Tilskud fra Hospitalet af det Beløb, som en Hospitalskiste kostede, samt Ligene af de afdøde, hvem Slægt eller Venner lod begrave, hvorimod de Lig, som blev begravede paa Fattigvæsenets Regning, blev kørt ud til Kirkegaarden paa en Arbejdsvogn, hvilken Bestilling fra 1801 var overdraget til Spisemesteren paa Hospitalet. Tidligere kørte Hospitalet dem selv. Men da det senere ned i Tiden blev almindeligt at køre Ligene ud, fik Hospitalet ogsaa sin Ligvogn. I 1839 kaldes Ligvognen: Den efter sin Farve saakaldte "Blaa Vogn", og i 1850 fik Kusken ogsaa en særlig Habit, nemlig sorte Bukser, Chenille og Hat. Men denne Udstyrelse er vel kun blevet anvendt til de private Begravelser.

Ligbærerne var jo Fattigvæsenets Betjente, og det var fra gammel Tid Praxis at tage dem af den Klasse Mennesker, som enten nyder Almisse eller er paa Vej dertil.

Ligdragerne boede paa Hospitalet, hvor de havde deres Borgstue og Underhold. Saaledes omtales det i 1816. De havde Bifortjeneste ved bl. a. at gøre Opvartning i Kirkerne ved forskellige Handlinger, men fra om Morgenen Kl. 4 var de beskæftigede med at grave Grave paa Kirkegaarden, hvor Ligene blev nedsatte mellem Kl. 7½-8.

Akademi-Lig

Ligbærerne skulde ogsaa bringe og hente Ligene til Undervisning paa Anatomikammeret og Kirurgisk Akademi.

Siden 1740-41 havde disse to anatomiske Anstalter haft lovlig Ret til at faa Lig udleveret til Brug ved kirurgisk Undervisning. 1810 fik Almindelig Hospital ogsaa Afleveringspligt. Ligbærerne fik en Bærerløn af 2 Rdl. pr. Kadaver. I 1810

hedder det, at der aarlig blev afgivet 80-90 Kadavere af Personer, som havde ligget paa Hospitalet uden Betaling, og som ingen havde, der vilde begrave dem. Der er en Krønike om, at Ligbærerne ikke nøjedes med deres 8 Mark, men skaffede sig en forøget Indtægt ved at sælge Ligene til private Docenter, Studenter og Hospitalets egne yngre Læger. Saadanne Uregelmæssigheder omtales i Referatsprotokollerne. F. Eks. meddeles:

Fire Ligbærere paa Almindelig Hospital har bragt Lig til Anatomikammeret i Stedet for at begrave dem. De skal sidde 4 Dage paa Vand og Brød i Raadhusarresten.

For at undgaa slige Misforhold blev Ligbærernes Stilling forbedret ved Lønforhøjelser paa 4 Mark ugentlig. Det blev dem saa forbudt at sælge Kadavere, men Hospitalet overtog rigtignok saa selv Forretningen. Det fremgaaer nemlig af nogle Linjer af Forbudet til Ligbærerne mod Salg af Kadavere, "hvilket - hedder det - efter Foranstaltning nu sker fra Almindelig Hospitals Kontor". Det blev saa fastslaaet, at Kadaveret skulde bestilles paa Kontoret og der betales til Inspektøren med 2 Rdl. pr. Styk. Nogle Aar senere er Prisen 2 Rdl. 32 Sk. d. C., hvilket Beløb i 1813, da Kurantsedler i Værdi sank og kun beholdt $\frac{1}{10}$ af deres oprindelige Værdi, blev omsat til 1 Rdl. N. V.

Et Par Aar efter blev Parterne uenige om "Handelen". Det synes, at Fattigdirektionen har forlangt fuld Betaling af kirurgisk Akademi, d. v. s. hvad et Ligs Begravelse kostede Fattigvæsenet, og da Akademiet har vægret sig derved, tilbød Direktionen at afhænde Kadaverne gratis, imod at Akademiet selv lod Ligene afhente samt leverede Kiste og lod Kadaverne efter Afbenyttelsen begrave. Herpaa vilde Akademiet dog ikke indlade sig, men indgav i Stedet til Kancelliet en Besværing over Direktionen. Et Forlig kom i Stand med en ny Forhøjelse. Kadavere skulde fra 1815 betales med 10 Rdl. pr. Stk.

1835 meldte sig en ny Liebhaber, nemlig det kgl. Akademi for de skønne Kunster (Medicinal. Prot. 1835 Nr. 576), som skulde benytte Kadavere ved de anatomiske Forelæsninger. Men af Hensyn til de retmæssige Kunder sagde man Nej.

1827 udgjorde Lønnen til Portører eller Lig- og Sygebærere, som de da kaldtes: 10 Mark Sølv ugentlig, en Portion Middagsmad, og de fik nu som Tillæg et Pund Brød daglig.

I 1835-36 er der atter en lille Kontrovers mellem Kirurgisk Akademi og Almindelig Hospital, idet Akademiet finder sig tilsidesat for de private Docenter ved Hospitalets Aflevering. Men Sagen bilægges hurtigt, idet man fra begge Sider er enige om at følge de nævnte Reskripter fra 1740 og 41 med skiftevis Aflevering til Kirurgisk Akademi og Anatomikammeret.

Det er nu herefter hverken Almindelig Hospitals Kontor eller Ligbærerne, som for Betaling afhænder Ligene til anatomisk Brug, men mod en Godtgørelse for Henbringelsen afgaves de gratis. Og saaledes er man vedblevet.

I en Kancelliskrivelse fra 1841 var det paalagt Hospitalet at afgive Ligene senest 48 Timer efter Dødsfaldet. Hospitalet havde nogen Vanskelighed med at overholde denne Frist, ifald der kunde ventes Paarørende af de afdøde, som vilde lade dem begrave. Rigoristisk kunde Hospitalet jo ikke være.

En Sygevogn blev anskaffet, den første Sygevogn anskaffet til et civilt Hospital. Senere har man faaet endnu en Vogn, der ligner en lav Karet med en Hest. Portechaisen blev saa opgivet. "Den blaa Vogn", hvori bortkøres alle de Lig, som begraves for Hospitalets Regning, blev kasseret. En ny Vogn, efter Professor *Hetsch*' Tegning blev gjort, den var sortmalet.

Ligstuen var dengang i Stueetagen i Baghuset til Duntzfeldts Gaard. Forholdene her var daarlige, og da man efter Koleraaaret ryddede op derude paa Hospitalet, flyttede man efter en Klage fra Oldgesell-Foreningen i 1854 Liglokalerne til det bag Lighuset liggende gamle Vognskur.

Grosserer C. F. Selmer

(April 1828)

Den her omtalte Grosserer C. F. Selmer var kirurgisk Kandidat fra 1808, men var ikke blevet Læge. Dette kan forklare

følgende Historie, der viser, hvad der kunde hænde mellem de Mænd, der varetog Fattigvæsenets Sager.

Grosserer Carl Frederik Selmer, f. 1780, tog kirurgisk Eksamen, var interims Reservekirurg ved kirurgisk Akademi, Grosserer i København, Fattigforstander, R., Dbmd. 1840. Se den danske Lægestand, 4. Udg., S. 88.

April 1828. Stadsphysikus, Professor A. Lund indsender et Andragende fra Distriktslægen, Bataillonschirurg *S. A. V. Stein* med Ønske om, at denne Sag snarest muligt kunde omtales i en Forsamling, og derefter træffes saadan Foranstaltning, at lignende Uorden forekommes i Fremtiden.

I bemeldte Andragende melder Bataillonschirurg Stein, at han efter at have erholdt Professor og Stadsphysikus Lunds Tilladelse til at aabne Liget af afdøde Almissem Peter Adolph Høbye, som boede paa Toldbodpladsen, indfandt sig paa Ligstuen sammesteds, hvor Legemet var henlagt, men fandt dette allerede aabnet i Bryst og Underliv, Brystets Indvolde samtlige udtagne og bortførte tilligemed en betydelig Del af Rygraden og Ribbenene paa højre Side; i de borttagne Deles Sted var Hullheden udstoppet med Halm, Legemet var meget defigureret, og begge Halvparterne af truncus, saaledes adskilte ved Borttagelsen af Rygraden, var kun endnu sammenhængende ved Huden og havde aldeles tabt den sædvanlige Fæstthed. Denne Obduktion eller Sønderlemmelse skal være udført ved Forsørgelsesforstander, Grosserer C. F. Selmer.

Han udbeder sig Hr. Professorens Tilladelse til i enkelte Tilfælde at maatte obducere de under hans Behandling afdøde Patienter under Fattigvæsenet, naar disses Sygdomme var af en saadan Beskaffenhed, at en nøjere Oplysning af en saadan Aabning af Liget kunde erholdes til rimelig Nytte for andre lidende, samt at Forstanderne i Almindelighed og Grosserer Selmer i Særdeleshed maatte tilholdes for Fremtiden at afholde sig fra slige Obduktioner, hvad enten disse foretages for at bortskære den afdødes Indvolde og øvrige Legemsdele, eller afhænde disse paa andre Maader uden egentlig Nytte for Obducenten. Tillige anmoder han om, at Distriktslægen maatte

faa overdraget det specielle Tilsyn med Ligstuen paa Pladsen, saa at Obduktionen kun der kunde finde Sted med Herr Professorens Vidende, og udføres af vedkommende Læge, uden at han i denne saavel som andre ham vedkommende Forretninger kan hindres af Forstanderen.

December 1827 Nr. 270 anker Stadsphysikus ogsaa over Selmer af en ganske anden Grund. Samme Selmer skal have udstedt Blanketter paa Sygesedler og givet disse til Portneren paa Pladsen i Amaliegade for af denne at meddeles de fattige syge, mens han, Selmer, var fraværende boende paa Frederiksberg.

Direktionen svarer til begge Stadsphysikus' Anker over Selmer: "Beroer".

Den har aabenbart villet holde Haanden over ham.

Kommissionen af 1828 i Almindelig Hospital

Præsident Stemanns Afgørelse.

De 32 Mænds Protokol 1828.

Busch' og Selmers Fremstilling efter deres Besøg paa Almindelig Hospital (Rigsarkivets Pk. 10 og Hefte II, S. 46 ff.).

De kommunale Forsamlinger, som skulde fastsætte Fattigskatten, følte sig trykkede af denne Udskrivning, og Borgerne, som skulde betale, endnu mere. Der blev derfor truffet Bestemmelser om at lade Tilstandene og Behovet undersøge. Den 20. August 1828 nedsatte Kongen en Kommission til at give Forslag til mulig Besparelse ved Københavns Fattigvæsen. Denne Kommission blev nedsat paa Forlangende af Stadens 32 Mænd, og kom til at bestaa af Etatsraad, Borgmester *Schæffer*, R., Major og Medlem af den admin. Direktion for Københavns Fattigvæsen *Mangor*, R., Overlæge ved Almindelig Hospital, Dr. med. Professor *Wendt*, R., D., Grossererne *E. G. Busch*, R., *I. Jacob Holm*, R. og *C. Fred. Selmer* (om Kommissionen, se Borgmester Schæffers Papirer Nr. 1 a Raadh. Arkiv). Kommissionen skulde ogsaa undersøge Fattigvæsenets Tilstand og Bestyrelse. Almindelig Hospital blev ogsaa taget med i Undersøgelserne¹⁾, men Kommissionens Arbejde skulde omfatte det hele Fattigvæsen, og dens Historie hører altsaa ikke hjemme i denne Skildring af Almindelig Hospital. Kommissionen giver imidlertid et Tidsbillede fra vort Fattigvæsens Historie for et Aarhundrede siden, af hvilke flere Træk har almen

¹⁾ Admin. Dir. Prot. XXVIII April 1833.

Interesse for den, som giver sig af med Forsørgelsesvæsen. Kommissionens Medlemmer var altsaa beskikkede af Kongen, og dens Kommissorium bestod i "at gøre Forslag til mulig Besparelse ved Københavns Fattigvæsen". Den tog meget kraftigt fat paa baade at søge Oplysninger ved egne Undersøgelser og ved at kræve Indberetninger fra kommunale Tjenestemænd ogsaa om Almindelig Hospitals Forhold, men dens Mening om Udførelsen af Planen af 1799 i det hele saavel som om Almindelig Hospital samler sig i Korthed sagt om Fattigvæsens-Bestyrelsen, at den i alt for udvidet Grad har villet indrette, forbedre og forsørge. Det synes, at navnlig to af dens Medlemmer, Grossererne Busch, senere Medlem af Fattigvæsenets administr. Direktion, og Selmer, især da den første, har været ivrige for at fastslaa dette Resultat. Men Direktionen ydede fra sin Side en saa sejt Modstand, at det blev den, som hævdede sig imod Kritikken.

Kommissionens Hensigt var altsaa "at faa Fattigskatten formindsket til Lettelse i denne Kommunen paadragne tunge Byrde".

Kommissionens Undersøgelser godtgjorde, at mangehaande Uordener og Misbrug havde fundet Sted paa Almindelig Hospital, navnlig ved Tilberedningen og Uddelingen af Madvarerne i Køkkenet. Det oplystes ogsaa, at Inspektøren, Baumann, som var en ældre Mand, til Fattigvæsenet havde en Gæld paa 5302 Rdl., som havde henstaaet i flere Aar. Han fik naturligvis Paalæg om at afvikle denne, men man undskyldte ham dog med Hensyn til Misbrugene, at utilstrækkelig Hjælp hindrede ham i at øve det fornødne Tilsyn.

Kommissionen krævede ved Hospitalet større Kontrol, foreslog at Hospitalet skulde selv anlægge Bageri og bage sit Brød, indstillede til Kongen at ophæve Dispensationsanstalten som Apothek for hele Fattigvæsenet, men naaede ikke sin Hensigt for de to sidste Posters Vedkommende. Derimod gik man ind paa suksessivt at indføre Besparelse paa Lønningskontoen og at forøge Direktionens Medlemsantal, dog ikke med 4 økonomiske Direktører, som Busch havde foreslaet, men kun med 3.

Nye Direktører blev Justitsraad Peter Mathias Peterson, der 1833 fik Stillingen som Industridirektør, og 2 ulønnede Direktører.

De to ulønnede Medlemmer skulde være af de 32 Mænds Forsamling og efter Forslag af denne. Der skulde ikke som de lønnede Direktører tildeles dem noget bestemt Fag. Det lykkedes altsaa virkelig for Byens Repræsentation at faa en Finger med i Fattigvæsenets Styrelse. Tilmed gjorde Sparsommeligheden ogsaa et Fremskridt, idet det blev befalet, at Fattigvæsenets Regnskaber, forinden de indsendtes til Revisionen i Kancelliet, skulde meddeles Stadens 32 Mænd for af dem at gennemgaaes med Hensyn til mulig Besparelse.

Saaledes var altsaa Byens kommunale Repræsentation ude efter det statsordnede og statsadministrerede Fattigvæsen. Det varede dog 20 Aar endnu, inden dette absorberedes af Kommunen. Man huske, at Byens Styre maatte vige for Statens 1799.

Med Almindelig Hospital arbejdede Kommissionen meget energisk og paapegede mange Mangler og Uregelmæssigheder ved den daglige Drift.

Den 21. Januar 1829 indsendte Kommissionen til Direktionen sin Erklæring om Almindelig Hospital. Inspektør Baumann fik streng Ordre til at indsende sin Erklæring over Kommissionsbetænkningen inden 8 Dage, da han ellers vilde blive anset med en daglig Mulkt. Bogholderen ved Fattigvæsenet fik Paalæg om at oplyse Underbalancen for hvert Aar fra 1. Juli 1799 til 31. December 1818.

Den 29. Marts 1829 afgav Inspektør Baumann sin Erklæring paa den af Grossererne Busch og Selmer afgivne Indberetning, den fyldte 46 Sider (Den admin. Dir. Prot. 20 1829, 142). Sekretæren for Københavns Fattigvæsen erklærede, at han ikke kunde tilvejebringe det af Kommissionen forlangte Materiale uden en Ekstraskriver; denne fik han.

Kommissionen ønskede en Mønstring af Byens Almisselemmer, og denne fandt Sted fra 13. Januar 1829 og flg. Dage Kl. 4 paa Direktionens Forsamlingssted, dengang i Vartov, i

Overværelse af og til af Kommissionens Medlemmer¹). I Kommissionens Betænkning betones det stærkt, at Fattigvæsenets Udgifter har naaet en foruroligende Højde. Fattigskatten udgør en trykkende Byrde, og trykkende Laan har maattet optages.

Kommissionen skriver: Den approberede Plan af 1. Juli 1799, som er udarbejdet af en stor Samling af Mænd, af hvilke de fleste var særdeles kyndige i Fattigvæsenets Anliggender, og som var Medlemmer af vedkommende Kollegier og Indretninger - har dog skabt det System, som for en stor Del forvolder den Tilstand, hvori Fattigvæsenet nu befinder sig.

Planen af 1. Juli 1799 udgør Grænsen mellem Fattigvæsenets relativ heldige og nu absolut uheldige Forfatning i Henseende til dets Forbindelse med Kommunen.

Busch og Selmer skulde paatage sig en Undersøgelse af Almindelig Hospital og meddele Kommissionen Resultatet. Senere kom Professor I. C. V. Wendt med ved Undersøgelsen.

Den 24. November 1828 indfandt Grossererne Busch og Selmer sig paa Almindelig Hospital og lod sig alt forevise, udspurgte nøje om alt angaaende Økonomien, Beholdningen af Inventar o. s. v. Der omtales ved den Lejlighed, at der var kogt 700 Portioner Ærter til Lemmerne den Dag, hvortil brugtes $7\frac{1}{2}$ Lispund raat Kød. Ligeledes at Patienterne den Dag fik Kødsuppe, og at der blev brugt 16 Lod Kød til hver Portion.

Efter 1799 blev Almindelig Hospital oprettet til formeligt Sygehospital, hvis Lemmer, qua Patienter, udfordrer en langt større Bekostning, men udgør dog i 1830 kun $\frac{1}{22}$ af det hele Antal af Byens Fattige, og det højere Beløb sættes til i det mindste 14 Rdl. Sedler mere pro persona. Funktionærer, Patienter og Plejlemmer tilsammen udgør 10-1100 Personer.

Almindelig Hospital som Fattigvæsenets største Stiftelse maatte jo her være udsat for Kritik. Hospitalet var blevet en dyr Anstalt, efterhaanden som det blev gjort til et virkeligt stort Sygehospital, og Planen af 1799 har Skylden derfor.

Forordningen af 17. Marts 1784 om, at Almisselemmer maa

1) Rigsark. Fattigv. Pk. 6, to tykke Bind.

ikke forsynes med Medikamenter eller gives Kur i deres Hjem, jvf. Forordn. af 9. Marts 1792, gav især Stødet til Hospitalets Udvidelse. Men idet den sidste bestemte, at alle fattige Syge i alle Sygdomme og under alle Omstændigheder kunde indtages i Almindelig Hospital, var det dog med det Forbehold, at Hospitalets Fonds med Tiden blev forøgede, at altsaa Hospitalets Udvidelse skulde ske efterhaanden, som Midlerne voksede.

Udvidelsen efter 1799 skete imidlertid hurtigt, medens Midlerne ikke voksede i samme Forhold.

Medens der i Hospitalet 1794 var Plads til kun 182 Patienter, steg Antallet 1801 til 300 og 1809-10 til 400. Siden fandt man dette Antal for stort, og det gik ned under 400, men Sygeafdelingen indtog dog i Stiftelsen den halve Del af dennes Bygninger. Planen af 1799 blev saaledes ikke blot et overmaade vigtigt, men tillige et meget kostbart System. Man havde dengang ondt ved at forstaa, at Nøden blandt de Fattige maatte afhjælpes; man holdt paa, at det var nok at formindske den saa meget, som de forhaandenværende Midler tillod. Det var Valget mellem Almisseeprincippet og Forsørgelsesprincippet, man her berørte.

Busch og Selmer ansaa Husholdningen paa Alm. Hospital for den vigtigste Del af Fattigvæsenets store og udstrakte Økonomi og for et Paradigma for Fattigvæsenets andre og mindre Husholdninger. De to Herrer mente, at Hospitalet skulde bage sit eget Brød. Rabatten hos dets to Bagere havde svinget mellem 4-5 og 8¾ %, men der maatte yderligere kunne spares ca. 800 Rdl. Busch udkastede sin Plan til Indretning af Hospitalets Økonomi. Wendt og *Thal* udarbejdede et Spisereglement for de tre Klasser af syge. Wendt fremlagde sit Forslag til et poliklinisk Institut, hvor han selv skulde være øverste Chef, men Kommissionen afviste det.

Busch og Selmer var ofte til Stede ved Uddelingen af Maden, og her opdagede de ligefrem Underslæb. Bispising af Lemmerne skete fra Sygehospitalet. Man vidste, at Økonomen i 1827 erholdt Naturallevering til 9300 + 5400 Portioner Middags- og Aftensmad, men kun havde udleveret 7000 + 3729

Portioner. Kødet var fuldt af brede Halsener, og Spisemesterens Kone erklærede, at saadanne holdt Patienterne især af.

Ogsaa andre Klager rejstes imod Økonomen, hvorved ogsaa kastedes Skygge paa Inspektøren. Busch og Selmer erklærede: "Mere Kontrol og Overtilsyn," og Kommissionen forlangte: "Strengere Sparsommelighed".

De to Herrer fandt endvidere følgende Mangler i Hospitalet: Paa Stuerne havde man i mange Dage ikke faaet udleveret rent Linned.

Paa Stue F. ikke i 12 Dage.

Paa Stue T. ikke i 13 Dage.

Paa Stue H. ikke i 17 Dage.

Paa Stue TT. ikke i 19 Dage.

Af afdøde Lemmers Møbler fandtes en hel Gaard opfyldt, og Møblerne henstod under aaben Himmel.

Der var ogsaa adskillige Tilfælde vedrørende Betaling for Patienter, hvor Kommissionen mente, at man trak for stærkt paa Hospitalets Kasse (Busch, S. Prot. 22, 142), saaledes Patienter fra fremmede Kommuner (Skr. af 27. Juli 1822), Døvstumme fra Instituttet, der indlagdes som syge, Haandværksvende, som blev indlagte, Tyender ligesaa, Syge, som fra Gaden bringes til Hospitalet, veneriske Patienters Kur, naar Patientten er formuende, ifølge Resol. af 23. December 1829.

Kommissionsbetænkningen blev tilstillet Kancelliet, der havde Afgørelsen i sin Haand, men dette, d. v. s. Staten, var uvillig overfor Lempelser.

Efter de Uregelmæssigheder, som Kommissionen havde forefundet hos Spisemester *Christen Lund*, som dengang havde tjent i Hospitalet i 22 Aar, var det ikke let at holde Haanden over ham. Han fik derfor sin Afsked og maatte fratræde sin Stilling.

Det var til Gavn for de Fattige, at Kommissionen af 1828 ikke fik sin Vilje. Byens Raad, de 32 Mænd, stod altsaa paa Kommissionens Side, men imod sig havde den Kancelliet, hvilket vil sige dets Præsident, P. C. Stemann. De humane Tanker fra Aarhundredets Begyndelse sejrede altsaa.

Folkemængden i København 1783 var 80.000, men i Fem-aaret 1826-30 steg den til 110.000.

Et Votum undertegnet Stemann af 22. Maj 1836 gaar ud paa, at Stemann slutter sig til Overpræsident *Bentleys* Forslag, i Anledning af Kommissionens Betænkning af 1831, at Fattigvæsenets Direktion bør forøges med et fast og lønnet Medlem, og at hvert Medlem tildeles *visse specielle Forretninger*.

Betænkningens Prøvelse i Kancelliet gav Anledning til en interessant Forhandling mellem de to Parter, derom læses i Colleg. Tid. 1837 S. 623 ff.

Fattigskatten blev urørt.

Stadens 32 Mænd havde Del i Ansættelsen af Fattigskatten, et Udvalg af Forsamlingen tog sig af denne Sag.

I de 32 Mænds Protokol læses følgende:

1832 14 November: Skrivelse fra Magistraten af 2. November og Cancellibrev om Fattigvæsen. Der valgtes *Suhr*, *Jacobsen* og *Christensen*. Reserver: *Knutzon* og *Müffelmann*. Det er de 32 Mænds Fattigudvalg.

De strenge Tider, de ringe Dage mærkedes paa Alm. Hospital paa næsten uhyggelig Maade, og der var meget, som slæbte paa, f. Eks.: 1814 havde Politiets Sekretær *Heiberg* tilgode udlagt for Gadefejning ca. 4000 Rdl. og hans Kone, Oldfrue ved Alm. Hospital *Elise Christine Schröder*, som udlagt for Vask 9000 Rdl. og samtidig fremkom Spisemesteren med en Forestilling om, at han var i yderste Forlegenhed for Penge til at betale leverede Varer med. Hans Tilgodehavende var 160.000 Rdl. D. Crt. (Wendts Uddrag af Resol. Prot. S. 7. Formands Forsaml. Prot. M. S. 401). Alene til en Skipper fra Assens skyldte han over 2000 Rdl., og denne fordrede sit Tilgodehavende. En Apotheker Møller havde en større Sum tilgode, ligesaa en Smedemester for Heste- og Vognbeslag, og tilsidst nægtede Slagterne ligefrem at levere mere Kød paa Grund af manglende Betaling for tidligere Leverancer. Alm. Hospitals Underskud var tit uhyre (Coleg. Tid. 1826 S. 753), i 1820erne holdt det sig omkring 50.000 Rdl. I 1820 var det 48.683 Rdl. 31½ Sk., men 1827 var det 53.396 Rdl. 19 Sk. I Fattigvæsenet i det hele taget

saa det ogsaa uhyggeligt ud. 1815 nægtede de 32 Mænd rent ud delvis at betale Skatten. Underskudet var 89.058 Rdl. S. V. For Aaret 1815 behøvedes desuden 100.000 Rdl. Ligningen kom altsaa til at lyde paa 189.058 Rdl. S. V.

Magistraten og de 32 Mænd erklærede det uoverkommeligt for Indvaanerne at udrede denne Sum. Underskudet kunde de magte, opkrævet med Ildstedskattens tredobbelte Beløb. (Colleg. Tid. 1815 S. 657. Bruuns Collec. Reskr. findes Alm. Hospitals Underskud 1825-28. Colleg. Tid. 1816 S. 753.)

Cellebygning 1850

Længe havde man paa Hospitalet ønsket en særskilt Afdeling for Sindssyge. Særlig Lægerne Dr. *Hassing* og Dr. *M. Christensen* havde arbejdet derpaa, men der manglede Penge. Men nu hændte det, at Enke-Madam *Ane Sabine Diempker*¹⁾ skænkede til Hospitalet 2000 Rdl. i kgl. Obligationer. Gavebrevet er af 16. August 1849 med den Bestemmelse derfor at indrette særskilte Lokaler til Sindssyges midlertidige Behandling. Denne Gave skænkedes til Alm. Hospital i sin Helhed. Fru Diempker var Enke efter Lærredshandler *Bernhard Heinrich Diempker*, født 1773 og død 2. Oktober 1840. Hun døde 31. Oktober 1850. Paa den 1844 af Kaptain I. S. From købte Plads Matr. Nr. 294, som gav Alm. Hospital sin rektangulære Form, byggedes nu den saakaldte Cellebygning 1850, som kaldtes Detentions-Anstalt for Sindssyge. I August 1850 var Bygningen færdig. Den kom til at rumme 12 Enkeltceller. Cellerne var smaa, Bredden $3\frac{1}{2}$ og Højden $5\frac{1}{2}$ Alen. Bygningen blev opført efter Kaptain Meinungs nye Murkonstruktion, som Sundhedskollegiet iøvrigt ikke kunde billige. I Muren ud imod Det Classenske Fideikommiss Have blev med Fideikommissets Tilladelse anbragt Vinduer.

Ved Anstalten blev ansat Opvartningskone, Gangpige og Vaagekone. I Bygningen fandtes ogsaa to Receptionsstuer.

¹⁾ F. S. R. Prot. 757/1851. 798/1850.

Cellebygningen var bygget 4 Alen ind paa Matr. Nr. 295. Tinglæst Revers af 7. Oktober 1850. Bygningen kostede 4849 Rdl. 8 Sk. Kofoeds Legat supplerede. Der blev ophængt en Mindetavle for Giverinden. 1865 paatænkte det at gøre Cellebygningen til Hospital for løsagtige Kvinder, men her imod talte Professor *R. Bergh* og Professor *L. Brandes*. Gaven var givet til Sindssyge, og derimod kan ikke handles. Der fandtes da 123 sindssvage Patienter i Cellebygningen. Denne fik 1883 betydelige Forbedringer¹).

Under Forhandlingen i Borgerrepræsentationen om Udvidelsen dvælede Professor Dr. *Engelsted* især ved Faren for Patienterne i at være saa tæt sammenpakkede og ytrede derom, at man maaske vilde sige, at det ikke var kostbare Liv, men denne Betragtning vilde han dog ikke godkende, derom var ingen i Stand til at dømme. Ingen kunde vide, om det vilde være muligt at faa Alm. Hospitals Patienter henflyttede andet Steds i de første 3-5 Aar, og saa længe kunde man ikke lade de ulykkelige Mennesker lide under den nuværende skandaløse Tilstand²).

¹) F. S. R. Prot. 757/1851. 1852 Nr. 471. ²) B. F. 1883 den 11. Juni.

Apotheket 1814-1851

Alm. Hospital havde i en Aarrække sit eget Apothek, Dispensations-Anstalt, som det kaldtes. Men før den Tid, 1814, havde Fattigvæsenet haft sine Bryderier med de Fattiges Forsyning med Medikamenter.

Da Magistraten i 1781 (Bärens: Kbh. Magasin S. 86 ff.) efter Kongens Bestemmelse overtog Bestyrelsen af Fattigvæsenet, fandtes der en stor Gæld for Medicin, som var leveret af Apothekerne i Byen efter Akkord. Magistraten skulde ikke svare til Gælden fra den forrige Direktion, og Gælden blev derfor staaende.

Ved Forordningen af 9. Marts 1792 blev bestemt, at to af Byens Apothekere, *Grønlund* ved Frederiks Hospitals Apothek og Professor *Manthey* ved Løveapotheket skulde levere Medicin til Fattigvæsenet efter nedsat Takst. Og disse to Apothekere havde ved Slutningen af 1796 et Tilgodehavende hos Fattigvæsenet, det vil altsaa sige Magistraten, paa 14.852 Rdl. 9½ Sk. En Del af denne Gæld hidrørte fra den forrige Direktion for den kongelige Plejeanstalt. Ved Magistratens Fratrædelse fra Fattigvæsenets Bestyrelse gjorde de to Apothekere Magistraten alvorlige Forestillinger om Gældens Afvikling. Parterne mødte endogsaa for Forligs-Kommissionen. Stadens Kasse var imidlertid uformuende og kunde ikke betale, end ikke gøre noget Forskud, og Gældens Afvikling blev da henvist til Kancelliet, d. v. s. til den kongelige Kasse. Her havde Fattigvæsenet i Forvejen en betydelig Gældspost, som med den ny Gæld for Apothekerverarer vilde udgøre 50-60.000 Rdl.

Da Kancelliet fik Sagen undersøgt og fandt, at alle Sunde

udenom var lukkede, fandt det sig beføjet til at foreslaa Gælden betalt ved forskudsvisse Afbetalinger af Finanskassen.

Herved fulgte man en tidligere Praksis, idet Den kongelige Kasse eller Finanskassen allerede tidligere havde maattet betale de to Apothekere Afdrag. Medicinen var leveret til Alm. Hospital og en Del af Stadens milde Stiftelser.

Siden blev Leverancen af Medikamenter udvidet til flere af Byens Apothekere. Der eksisterede endogsaa en saakaldt "Omforening" (Referat Protokollerne Alm. Hosp.) mellem Apothekerne, hvorefter Leverancen gik paa Tur imellem disse.

Men ogsaa denne Ordning voldte Fattigvæsenets Direktion Vanskeligheder, navnlig naar den vilde gaa udenom "Omforeningen". Et Forsøg herpaa fra Fattigbestyrelsens Side medførte i 1815, inden det nye Apothek endnu var kommet i ret Gang, en Konflikt med Apothekerne.

I April 1815 havde Apotheker Groth ved Vaisenhusapoteket begyndt at tage Del med i Medikamentleverancen, men en skriftlig Klage herover fra Apothekerne blev Følgen, og bag efter mødte de, 6 i Tallet, op hos Direktionen for at gøre Indsigelse. Herved naaede de dog intet, og efter den mellem Parterne oprettede og i flere §§ bestaaende Overenskomst var Fattigvæsenets Direktion ogsaa i sin gode Ret til at handle med Apotheker Groth.

Disse Vanskeligheder kunde man komme over, om Direktionen oprettede sit eget Apothek. Der kunde maaske ogsaa spares Penge.

Overlæge Professor Wendt, hvem Hospitalets Velfærd laa meget paa Sinde, var ogsaa stemt for at komme bort fra "Omforeningen".

Det var forøvrigt imod Loven at oprette et Apothek, thi i Planens § 14 staar der, at Medikamenter skulde købes hos samtlige Stadens Apothekere.

Overlægen havde endogsaa gjort de indledende Skridt til et eget Apothek i og for Hospitalet, idet han i Efteraaret 1813 var fremkommet med et Forslag, som Direktionen billigede, om at maatte til Prøve og i Stilhed forskrive simplicia fra Apothe-

kerne for deraf selv at tillave og blande Decocter, Miksturer, Pulvere o. s. v. I et Køkken (A. H. Resol. Prot. 1831 den 31. December), som var ham overladt, havde han indrettet et Laboratorium, og tilvejebragt de fornødne Apparater.

Han ønskede til sin Medhjælp en Dreng, som godt kunde være en af Fattigvæsenets Dreng, der kunde have sit Sove-sted og sin Kost paa Hospitalet.

Direktionen indrømmede Dr. Wendt frie Hænder, og han begyndte saa paa sine pharmaceutiske Forsøg. Senere maatte endogsaa Wendts Apothek udvides, og under 25. Februar 1814 meddeles, at han yderligere faar overladt et Portkammer til Medikamenternes Tilberedelse, da han ikke har Plads i Køkkenet.

Sikkert er altsaa disse Forsøg faldne heldigt ud og har været en yderligere Spore for Direktionen til at frigøre sig fra Byens Apothekere; thi kort efter skrider man til Indretning i Alm. Hospital af et eget Apothek, en saakaldt Dispensations-Anstalt for Fattigvæsenet. Sygekommisionen og ligeledes Kancelliet gav deres Samtykke.

De ledende Kræfter var saaledes enige, og ved Skrivelse af 16. December 1814 kunde Fattigdirektionens Formandsforsamling underrette Alm. Hospitals specielle Direktion om, at Beslutningen var taget.

S. C. Ørsted

Paa Dispensations-Anstalten skulde tilberedes Medikamenter til samtlige Fattigvæsenets Indretninger. I den lille grundmurede Bygning, som stødte umiddelbart op til det Duntzfeldtske Pakhus, skulde Anstalten have sit Laboratorium og i selve det Duntzfeldtske Hus skulde Dispensations-Anstalten installeres og Bolig indrettes for Assessor *S. C. Ørsted*, som man havde overdraget at forestaa Anstalten.

Boligen for Ørsted tilligemed Lokaler til Forraadsrum og Udleveringsværelse m. m. skulde indrettes i Husets underste Etage. Inspektøren og Assessor Ørsted tog saa i Fællesskab fat paa Lokalernes Omordning og Indretning.

Foretagendet skred hurtigt frem. Allerede i Februar 1815 var Lokalerne lediggjorte og istandsatte til Assessor Ørsted, saa han kunde flytte ind og give sig i Lag med at opstille og forsyne Anstalten med Apothekeryarer.

Fra 1. Juli kunde Dispensations-Anstalten paa Alm. Hospital forsyne samtlige Fattigvæsenets Stiftelser og Byens Distrikter med Medikamenter.

Torsdag den 6. Juli 1815 begyndte Udleveringen til Stiftelserne og Distrikterne. Fra denne Dag kan man altsaa regne, at Alm. Hospital havde sit eget Apothek.

Indtil i Januar 1816 havde Anstalten kostet 28.400 Rdl. Saaledes var Wendts Medicinkøkken blevet til "et pharmaceutisk Officin".

En af Grundene til, at Fattigdirektionen forlod "Omforeningen", var bl. a. ogsaa Uenighed om Rabatten paa de leverede Apothekersager. Indtil 1814 havde denne været 20 à 25 pCt. og Apothekerne vilde kun forhøje den til $33\frac{1}{3}$ pCt.

Medicinal-Providerings-Kommissionen lod derpaa Fattigvæsenets Direktion vide, at herefter vilde man overlade Dispensations-Anstalten Medicinalier for samme Pris, som de var indkøbte for i Hamburg.

Apothekets første Bestyrer, Assessor S. C. Ørsted, var Faderen til de berømte Videnskabsmænd A. S. og H. C. Ørsted. Da han kom til Alm. Hospital, var han en ældre Mand paa 63 Aar. Han havde tidligere været Apotheker i Rudkøbing (Landsark. Odense: 26. Marts 1776), Sorø og Roskilde, og var begyndt som Provisor for Apotheket i Holbæk. 1814 blev han udnævnt til Assessor pharmaciæ og Forstander for Fattigvæsenets Dispensations-Anstalt med Bolig i den Duntzfeldtske Gaard.

Ørsted har et godt Lov paa sig fra sin Virksomhed paa Alm. Hospital, men ellers vides ikke meget om ham. Han har vist været en stille Mand, som er gaaet op i sin Gerning, men uden at spille nogen større Rolle i sin Stand.

I "Langelandsrejsen" fortæller *Oehlenschläger* om sit Besøg 1802 i Rudkøbing i hans Hjem og har der givet en interessant

Skildring af ham som den driftige Mand, der ikke mere gaar i Slaabrok, men har anlagt Støvler og Frakke, og som en ypperlig Vært for sin Gæst, hvem han trakterer med god Vin, efter de gode Apothekeres Skik, og iøvrigt ironiserer over Digteren, der mente, at man paa den fjerne Ø maatte leve et Robinsonsk Liv. Oehlenschläger oplyses nu af Værten om, at man er ligesaa godt med som i selveste København, og han oplives ganske godt ved Værtens godlidende Skæmt og muntre Gemyt.

Farmaceuter havde man ikke dengang, og Apotheker Ørsted maatte en Tid bruge en forhenværende Sømand som Provisor paa sit Apothek. Sømanden var en humoristisk Mand, der fornøjede Familien i Apotheket. Ørsted beholdt ham dog ikke, men fik ham gjort til Degn paa Strynø, fortæller Oehlenschläger. Paa Strynø skulde han jo som Degn medvirke ved Kirketjenessten. Herom hedder det:

Herligt han passer sin Dont.

Kun en Gang sagde for Amen han Stop!

Kort paa sin Sømandsmaner,

Gammel Vane bider jo bedst.

At Ørsteds Gerning mødte Paaskønnelse af Fattigvæsenets Direktion fremgaar af, at den i Betragtning af den virkelige Fordel, som Fattigvæsenet endogsaa i det første Aar fik af Dispensations-Anstalten, tilstod ham et Gratiale paa 400 Rdl.

Da Ørsted blev omkring de 70, blev han svag og kunde ikke længere selv bestyre Anstalten, og i Betragtning heraf lod Direktionen 1821 cand. pharm. *Michael Christian Achen* konstituere som Provisor. Ørsted døde den 12. December 1822. Hans Enke faar paa Begæring Lov til at beholde Dispensations-Anstalten til Oktober det følgende Aar. Hun paaberaaber sig flere Tab, som er tilstødt hende, og som har gjort det vanskeligt for hende med Udkommet.

Achen (A. H. Prot. 1835 N. 948) blev Bestyrer efter Ørsted, og han fik foruden sin Løn 500 Rdl. aarlig i Sølvs, tillige Emolumenter af Bolig, Brændsel, Lys o. s. v. fra 1. November 1823. Desuden erholdt han Kostpenge for Medhjælpere og

Lærlinge i Apotheket. Ja, 1826 bifaldt Direktionen ogsaa Achens Indstilling om, at den ældste Lærling i Dispensations-Anstalten for Betaling maatte tage Undervisning i Latin, for at han kunde "fuldkomment forstaa og oversætte Pharmakopöa danica".

Dispensations-Anstalten gik snart over til at blive drevet som et egentligt Apothek, i hvilket Materialierne blev anskaffede og tilberedte som paa ethvert andet Apothek. Det forsynede Hospitalet med nyttige Ting, endogsaa Papir og Penne, kogte Omslag tildels blandede med narkotiske Urter, under Bestyrelsens Opsigt og Ansvar o. s. v.

Indtil 1823 besørge des denne Grødkogning i Spisemesterens Køkken.

Apotheket blev dog snart for dyrt at drive.

Foruden selve Hospitalets tvende Afdelinger forsynede det ogsaa Byens 12 Distrikter med Medikamenter til de Fattige, desuden Abel Kathrines Stiftelse, Christians Plejehus, Opfostringshuset, Vartov Hospital, Ladegaarden og St. Hans Hospital paa Bidstrup. Overlægen paa Bidstrup, *Seidelin*, syntes slet ikke om at skulle forsyne sin Anstalt med Medicin fra Alm. Hospital, og han havde vovet sig til at tage den fra en Apotheker i Roskilde, men det blev taget ham meget ilde op, og han fik 1823 skarpt Paalæg om at holde sig til Fattigvæsenets Apothek. Byens Apothekere saa ogsaa med skæve Øjne til den nye Opkomling og var straks ved Haanden med deres Tilbud, da der ymtedes om, at den var dyr. I April 1823 henvendte otte af disse sig til Direktionen med Forslag om, atter at overtage Leverancen af Medikamenter til Fattigvæsenets offentlige Stiftelser, Sygestuer og Byens øvrige Fattige. De vilde nu tilstaa Direktionen $37\frac{1}{2}$ % Rabat og var desuden villige til at afkøbe Fattigvæsenet baade Medikamenter og Redskaber og Inventar fra Dispensations-Anstalten. Apothekerne mente, at deres Forslag vilde kunne spare de Fattige for den lange Vej. Hvor rigtigt dette Argument end var, reflekterede Direktionen dog ikke paa deres Tilbud.

Bevidstheden om de store Udgifter voldte alligevel Uro, men

gode Raad savnedes dog ikke. Direktionsmedlem, Major Christian S. von Mangor henledte saaledes Opmærksomheden paa, at i den af Dr. jur. G. L. Baden udgivne "Opfordring til Danmarks videnskabelige Læger om Homøopathien" (Medicinalprotokol 1823, S. 11) var ytret, at den saakaldte Hahnemannske Kurmethode skulde være meget besparende, saa at næppe $\frac{1}{4}$ af, hvad Alm. Hospitals Dispensations-Anstalt nu kostede, vilde forbruges, og da Kongen ansaa denne Genstand af betydelig Vigtighed for Fattigvæsenets daarlige Pengevæsen, foreslaar han, at begge Alm. Hospitals Overlæger skulde anstille Prøver med Homøopathien. Med hvilke Miner Lægerne er gaaet til den Prøve, kan man let tænke sig.

I sine Oplysninger om den homøopathiske Kurmethode siger Wendt, at en Tyfuspatient paa Alm. Hospital kun koster - hvad Medikamenter angaar - 8 Rb. Sk. Tegn. Stadsphysikus Lund maatte som Formand ved Behandling af Medicinalsager fraaade Forslaget, og ligesaa Overlægerne Wendt og Thal.

Den Vej kunde man altsaa ikke fare, men Spørgsmaalet om at faa Udgiften til Medicin ned var fremdeles levende.

Man anstillede bl. a. med Frederiks Hospital en Sammenligning, og deraf fremgik, at medens dette Hospital i en Maaned til samme Patientantal som paa Alm. Hospital kun brugte Medicin for 600 Rdl., brugtes der paa Alm. Hospital for 1000 Rdl., hvilket var endnu besynderligere, fordi Lægerne ved Alm. Hospital ved Lovgivningen var indskrænkede i Brugen af kostbarere Medikamenter. Man greb nu til den Udvej at anordne en Revision. Dette Skridt blev 1831 besluttet, og forrige Apotheker i Kalundborg H. E. Mangor blev beskikket til Revisor af de fra Dispensations-Anstalten udleverede Medikamenter tillige med cand. med. M. Christensen, som var ansat ved Hospitalet. Mangors Løn for dette Arbejde blev 300 Rdl.

Sparekommissionen af 1828 saa lidt skævt til Apotheket, og Professor Wendt, som var Medlem af Kommissionen, fremsatte Forslag om at ophæve Apotheket.

Dette Forslag indgav Professor Wendt til Kancelliet, som dog efter de oplyste Omstændigheder ikke kunde tiltræde det,

hvorimod Kancelliet resolverede, at Dispensations-Anstalten skulde vedblive som hidtil. Forstander Achen fortsatte saa Driften af det, og det vedblev derefter en Snes Aar endnu. Achen var en meget flittig Mand, dygtig og redelig og sparsommelig, og han var saaledes i Besiddelse af netop de Egenskaber, som særlig maatte udkræves ved en Virksomhed, hvor Sagkundskaben havde saa meget at betyde, og hvor en egentlig Kontrol paa Grund af det eksklusive Speciale slet ikke kunde øves af Fattigvæsenets Bestyrelse, hvorefter Dispensations-Anstalten opret-holdtes.

Tjente Fattigvæsenet nu ved sit medicinske Officin? Man svarede Ja!

Det blev stedse kalkuleret, hvad Fattigvæsenet tjente ved sit medicinske Officin, og Gevinsten ansloges til omkring 4000 Rdl. aarlig. Der var dog dem som mente, at denne Besparelse var illusorisk. Men om disse Penge var tjent, var det sket i en Konkurrence mellem det Offentlige og Byen Københavns næringsdrivende Apothekere, og det var naturligvis ikke velset af disse, ejheller af adskillige andre, bl. a. Sundhedskollegiet. Det var for disse en spidsborgerlig Kræmmerfærd med dette Apotheke paa Alm. Hospital.

Lokalerne var desuden af en saadan Beskaffenhed, at Anstalten slet ikke vilde kunne gøre Fyldest efter de Krav, man stillede til et Apothek.

Fra Fattigbestyrelsens Side tænkte man paa at raade Bod paa Veglængden og Manglerne ved at flytte Dispensations-Anstalten til Nicolaj Arbejdshus i Vingaardsstræde. Dens Timer var dog nu talte.

I 1849 havde 6 af Stadens Apothekere indgivet et Forslag om, at Dispensations-Anstalten paa Alm. Hospital burde nedlægges, og at Fattigvæsenet saa til nedsatte Priser skulde tage sin Medicin paa Stadens Apotheker.

Dette Forslag gav Anledning til en lang Forhandling, hvori baade Fattigvæsenets Direktion, Borgerrepræsentationen og Indenrigsministeriet deltog. Direktionens og Borgerrepræsentationens Flertal stemte for at bevare Dispensations-Anstalten, som

den var, men med de nødvendige Forbedringer. Ministeriet der imod.

Bag denne Forhandling spores baade klassepolitiske og kommunalpolitiske Interesser. Indenrigsministeriets endelige Erklæring afgjorde dog Sagen. En Stund saa det ud til, at Sagen skulde blive et Konfliktspørgsmaal om Ministeriets Kompetence til at træffe endelig Afgørelse, idet Borgerrepræsentationen mente, at Ministeriet ved at træffe denne Afgørelse var gaaet Kommunalbestyrelsens Myndighed for nær. Den henviste til Kommunalanordningens §§ 29 og 44. Til Overvejelse af dette Spørgsmaal foreslog den Nedsættelse af en kombineret Kommission.

Kommissionen blev nedsat den 24. Marts 1851, og 24. November forelaa dens Betænkning. Kommissionen kunde ikke tilraade Forsamlingen at foretage noget videre i denne Sag.

Plakaten af 1. Juli 1799 indeholdt i sin § 114 den udtrykkelige Bestemmelse, at Medikamenter for Fattigvæsenet skal leveres af samtlige Stadens Apothekere mod en billig Rabat. Til den Paragraf var det altsaa, at man nu var vendt tilbage. Dispensations-Anstaltens Indretning paa Hospitalet var en Undtagelse, som man paa højeste Sted havde fundet sig i.

Overpræsident M. Lange havde sluttet sig til Ministeriets Afgørelse. Majoriteten i Fattigvæsenets Direktion vilde paany diskutere Spørgsmaalet, men Ministeriet erklærede, at det maatte have sit Forblivende ved Ministeriets en Gang afgivne Resolution, "hvorefter Dispensations-Anstalten bliver snarest mulig at nedlægge, og senest til 1. Maj 1851" (B. F. Aarg. 10, 11 og 12. Dir. Skr. af 12. Maj 1851, "Oraklet" under C og F).

Forinden Ophævelsen blev besluttet, havde Fattigvæsenets Bestyrelse lempet sig efter de Fattiges Tarv paa Christianshavn og paa Stadens Broer og truffet Arrangement med Apothekere i disse Bydele. Dette System blev nu det raadende, og Apothekere i Byen indgik nu Akkord med Fattigvæsenet om at levere den fornødne Medicin for 50 % af den tariffmæssige Betaling.

Hen paa Efteraaret blev Inventar m. m. fra den ophævede

Dispensations-Anstalt bortsolgt ved offentlig Auktion. (En Pakke om Apotheket findes i Almindelig Hospital).

Forstander Achen fik sin Afsked med Pension. Han døde i København den 4. Maj 1866, 81 Aar gammel.

En ny Tid, ogsaa i kommunal Henseende, var brudt frem, da Dispensations-Anstalten ophævedes, og man arbejdede allerede paa en ny Kommunallov for København, hvor den af Kommunalbestyrelsen uafhængige Fattigdirektion vilde forsvinde. Alm. Hosp. fik i den følgende Tid paa saa mange Punkter de nye Tidsstrømninger at mærke, men Apothekets Ophævelse var ligesom første Ugleskrig for Hospitalet. Siden fulgte andre.

Hospitalet skulde nu abandonere sit Apothek, som man dengang udtrykte sig.

De Ørsteders Familiehistorie har en vis Tilknytning til Alm. Hospital. Overmedicus 1808-13 ved Hospitalet *Wilhelm P. Rogert* døde 1813. Hans Søster *Mathilde Rogert* giftede A. S. Ørsted sig med 1819. Hun havde styret hans Hus under hans Hustru Sophies, f. Oehenschlägers, Sygdom, af hvem hun var Veninde. Hun blev Ørsted en god Hustru, men "at kalde hende Fru Ørsted - skriver *Sibbern* - er rigtignok ej saa hurtig lært".

Kancelliraad, Apotheker ved Hospitalet Ørsted, døde 12. December og blev begravet 16. December 1822. Kirkebogen indeholder ikke andre Data. (Dispensations-Anstalten - se en knusende Kritik af den i "Københavns Kommunehospital 1863-1913" af *K. M. Nielsen* og Professor *E. A. Tscherning* (1913).

Rigsarkivets Fattigvæsens Pakke 3 oplyser, at Udgifter til Medikamenter til de Fattige var:

1772	803 Rdl.	1777	2.992 Rdl.
1773	2.989 -	1778	2.365 -
1774	2.405 -	1779	1.486 -
1775	2.009 -	1780	2.861 -
1776	3.063 -	1781	3.244 -

R. Schiøtt,
Raadmand.

Wendts Uddrag af Resol. Protokol S. 71: I 1835 medgik der til Medicin paa Alm. Hospitals medicinske Afdeling 6.225 Rdl. 85 Sk.

Jordpaakastelses-Sagen 1809-12

I 1809 blev der rejst Spørgsmaal om, hvorvidt alle Lig vedrørende Alm. Hospital blev jordpaakastede. Hvordan Spørgsmaalet er blevet rejst ses ikke, men den 13. Januar 1809¹⁾ findes nemlig fra Præsten H. T. Hansen paa Hospitalet til Direktionen et p. M., hvori han tilmelder, at han for Fremtiden agter at kaste Jord paa alle Ligene i Hospitalet i Stedet for som hidtil efter Skik og Brug alene paa de saakaldte Forbedringslig.

Han indser, at hans Indkomster som Følge af denne nye Praksis maaske vil formindskes, og han beder saa om, at Direktionen vil fastsætte, at ogsaa Betaling skal ydes ham for de Lig, "som bortbæres af Ligbærerne i sorte Klæder".

Direktionen tilstaar ham 3 Mark for Jordpaakastelse for hvert af nævnte Lig, en Betaling, som Hospitalet vel saa maatte yde.

Kancelliet havde faaet Nys om denne Jordpaakastelsessag, og da det Aaret efter skulde træffe Bestemmelse om at forskaffe Anatomikammeret de fornødne Kadavere til den anatomiske Undervisning, skriver det, at alle Lig af Fattige, som dør i Distrikterne, og til hvis Begravelses Besørgelse ingen udenfor Alm. Hospital melder sig, skal henbringes til Alm. Hospital, hvorfra de enten jordes eller efter Fornødenhed afgives til Anatomikammeret. Kancelliet vender senere tilbage til Sagen.

Den 18. Juli 1812 sender det Direktionen til Betænkning et Kollegiet tilhændekommet Andragende, hvori der klages over, "at den befalede Jordpaakastelse ikke altid finder Sted ved de Lig, som besørges begravede af Fattigvæsenet, fordi vedkommende Præst ikke anmodes derom".

Nu var det rart, at Alm. Hospital havde faaet fejlet for sin Dør, og Direktionen kunde svare: "Efter vedtagen Regel kaster Hospitalspræsten Jord paa Ligene, førend de bæres bort fra

¹⁾ A. H. Resol. P. 1809 d. 13. Januar.

Hospitalet. Det er ikke - hedder det videre - Direktionen bekendt, at nogen af Hospitalets Lemmer eller Patienter er blevet begravede uden Jordpaakastelse. De fra Byen hentede Lig, som af Ligdragerne bæres lige ud paa Kirkegaarden, ved man ikke noget om med Hensyn til Jordpaakastelse, da det jo tilkommer Sognepræsterne at jordpaakaste saadanne Lig. Om Jordpaakastelsen er blevet forsømt ude i Byen eller paa Kirkegaarden i Graven eller i Lighuset - maa staa hen, det kan Direktionen ikke bestemme”.

At føre Kontrol med, om Jordpaakastelse finder Sted ved Ligene i Byen, har Alm. Hospital anset sig ivedkommende. Enkelte har ganske vist ytret den Tanke, at Jordpaakastelse lige saa godt kunde undværes, naar Ligene begravnes uden Dissektion, som naar de dissekeres¹⁾.

Saaledes lød Direktionens Svar, som var afgivet af Alm. Hospitals specielle Direktion: Bärens, H. F. Schlegel og A. Lund.

Christians Plejehus

(Dokumentkasse 1).

Denne Stiftelse havde Lokale i nuværende St. Kongensgade 108. I 1755 Matr. Nr. 217-216 og i 1807 Matr. Nr. 269 i Sct. Annæ Østre Kvarter, og derefter Matr. Nr. 492 af Sct. Annæ Vestre Kvarter, en Del af Garderkasernen, Domestikbygningen, der indtil 1845 var stillet til Fattigvæsenets Raadighed som *Depotbygning* for Christians Plejehus i Eckernførde.

1845 blev Depotlemmerne henflyttede til Alm. Hospital i Amaliegade, og for Afsavn af den nævnte Del af Garderkasernen betalte Krigsministeriet til Fattigvæsenet 125 Kr. kvartaarlig. Ved Overenskomst af 26. og 27. April 1925 bortfaldt denne Afgift paa følgende Vilkaar:

Afgiften paa 125 Kr. kvartaarlig blev kapitaliseret til 12.500 Kr., men i Stedet for at betale Fattigvæsenet denne Sum, afstod Ministeriet til Københavns Kommune de Statskassen tilhørende Ejendomme Matr. Nr. 145 a og 145 b af Sundbyvester, hvilke

¹⁾ Formands Forsamling Prot. M. Nr. 1205 og 1218.

Ejendomme bestaar af den saakaldte Krudttaarnsvej fra Christianshavns Fælleds Sydgrænse i Nord, til Stadens Grænse mod Syd, og det udenfor Vejen beliggende Strandareal, samt det Nord for Kastrup Fortet, Vest for Vejen beliggende polygonale Areal, som henhører under Matr. Nr. 145 a o. s. v., samt Matr. Nr. 3443 Sundbyøster¹).

Ifølge F. S. R. 1845 689/1845 flyttede Oldfruen ved Depotet til Opfostringshuset. Inspektøren, *R. Erichsen*, derimod fungerede som hidtil indtil videre.

Lemmerne i Depotet overlagdes til Alm. Hospital provisorisk - saaledes hedder det i Akterne - men det blev alligevel den endelige Ordning. Stiftelsen var i sin Tid beregnet paa en for Størstedelen hvervet Armé, og havde efter Hvervningens Ophør en stedse aftagende Tilgang af gamle Underofficerer og Menige.

Overlæge ved Plejehuset *I. S. N. Panum* fortæller i sin Beskrivelse af Plejehuset 1833: En gammel blind Frue, Mette Schou, levede dengang i Plejehuset i Eckernførde, og var som 2-aarigt Barn optaget i Plejehuset. Hun var kommet fra det militære Plejehus i St. Pederstræde til St. Kongensgade og videre derfra draget rundt med Stiftelsen. I Eckernførde havde man købt en Fabriksbygning, som tilhørte Kancelliraad Otto, og hertil var det samtlige Personale tillige med Inventariet med Skib ført til Eckernførde.

Fabriksbygningen, Plejehuset, bestaar af to Rækker Huse med en Gade imellem, hvilket er Landevejen fra Slesvig til Kiel og Rendsborg. Da Stiftelsen 1864 ophævedes, blev dets Bygninger Kaserner.

I Alm. Hospital havde Invaliderne mere Frihed og større ugentlig Almisse end Hospitalslemmer, Fritagelse fra al Slags Arbejde.

1872 var de kun 15 tilbage. Det blev nu vedtaget af den samlede Magistrat ikke at optage flere fra 1. April 1872. De 15 ansøgte nu selv om at blive ligestillede med Hospitalets øv-

¹) B. F. Aarg. 84, S. 2399, og Aarg. 87, S. 1078.



Alm. Hospital. Søpladsen.
Akvarel af H. G. F. Holm.



Alm. Hospital fra Amaliegade.
Akvarel af H. G. F. Holm.



Alm. Hospital. Gaarden.
Efter Fotografi.



Alm. Hospital. Lighuset nedrives.
Efter Fotografi.

rige Lemmer mod at beholde den højere Almisse og deres Værelser. Det blev bevilget og Depotet saa nedlagt 1872 den 1. Juni.

Distriktslægen ved 7. Distrikt, R. Franckenau (1767-1818), blev den 31. Oktober 1803 antaget som Læge ved Christians Plejehus' Depot. Det er den bekendte Digter af flere kendte Viser.

Depotlemmernes Antal var 1845 9 Mandfolk og 3 Kvinder. De første fik en egen Stue paa Alm. Hospital, og en af de tre Kvinder blev Gangkone ved Depotlemmernes Stue, de to andre Kvinder blev ogsaa anbragte som Funktionærer.

Hospitalets Formue

Planen af 1799 til Fattigvæsenets Indretning kaldtes, da den fremkom, i høj Grad liberal¹). Den var udarbejdet med megen Omhu og Indsigt og baaret af en smuk Aand. Den vandt ogsaa megen Bifald, ja udelt Bifald, og dog kunde den ikke i Længden bestaa, fornemmelig fordi man havde fundet Betænkelighed ved at paalægge Borgerne i Byen tvungne Fattigbidrag, overladende sig for meget til Haabet om Varigheden af den frivillige Velgørenhed.

Da man skulde til at administrere efter Planen af 1799, opdagede man snart, at den vilde blive dyr. Det gik snart stærkt ud over Fattigvæsenets Midler. Direktionen havde allerede 1802 en Gæld paa 65.078 Rdl. og 1807 en Gæld paa 1/2 Million Rdl. Københavns Bombardement 1807 tilføjede Fattigvæsenet store Tab.

Hospitalets Kapital

Alm. Hospital var Ejer af en lille Kapital, som det havde taget i Arv fra Forgængeren, Hospitalet i Brøndstræde. Den var langt fra tilstrækkelig til at dække dets aarlige Udgifter. Tilskud af Kongens Kasse, Fattigskatten o. s. v. bliver for Hospitalet Nødhjælpen igennem alle Tider.

Men Hospitalets Formue omtales og angives stadig ned igen-

¹) Ørsted: Af mit Liv og min Tids Historie I, S. 334.

nem dets forskellige Perioder. Det kan saaledes have Interesse at følge dette Fonds Størrelse ned igennem Tiderne, hvortil saa kan hæftes en Oversigt over Udgiftssiden i Hospitalets Regnskab.

Konventhusets Fond, som Alm. Hospital "arvede", udgjorde 1762 60.000 Rdl. 10 Aar senere, efter at Bestyrelsen var gaaet over til Magistraten, udgjorde Formuen 72.000 Rdl¹⁾, og 1799 angiver Direktionen for Fattigvæsenet Alm. Hospitals Kapital til 73.000 Rdl og dets Renter til 2700 Rdl²⁾).

Stor Velstand karakteriserede Slutningen af det 18. Aarhundrede, og store Legater skænkedes til Fattigvæsenet³⁾).

I Sommeren 1799, da Magistraten frattraadte Bestyrelsen, var Hospitalets Kapital 61.895 Rdl.⁴⁾ og Etatsraad von Hurch' Legat 14.000 Rdl.

1810 og 1812 var Hospitalets Kapitalformue 402.515 Rdl. 37 Skilling⁵⁾). Men Kapitalen svandt stærkt ind ved Pengeforandringen 1813, og i Aaret 1832 var Beløbet gaaet ned til 37.651 Rdl. og von Hurch' Legat til 5750 Rdl. Men 1800 siger Nyrop, at Fattigvæsenets Hovedkasse havde en Gæld paa 40.951 Rdl. og en Underbalance paa 18.158 Rdl. Men Hospitalets Andel deraf ses ikke.

1815⁶⁾) var Alm. Hospitals Formue: Assurancesum 65.000 Rdl. Kapitaler + von Hurch' Legat 75.495 Rdl.

Fattigvæsenets Indtægter var 59.300 Rdl. Fattigunderstøttede var 8000, d. v. s. $\frac{1}{12}$ af Stadens Befolkning paa ca. 100.000 Individer.

I en Række Aar savnes Materialet, hvorefter Formuen kunde ansættes.

Hospitalets Status 1845:	370.000 Kr.
1857:	561.200 -
1863:	600.000 -

1) Fattigv.s Pakke 3 i Rigsarkivet. 2) Bärens: Kbhs. Magazin 1799, S. 371 og 410. 3) I Penia 1812 angives Alm. Hospitals Formue til 402.515 Rdl. 4) R. Nyrop: Kbhs., S. 576 og S. 564. 5) Deraf Ladiges Legat 1803 183.962 Rdl. og Wilders Legat 1810 142.400 Rdl. 6) Rubin, Tab. 4, S. 46 og 168.

Alm. Hospitals Formue, som bestod af Donationer, Arv o. lign., omsattes ved Forordning af 5. Januar 1815 fra Rdl. til Rigsbankdaler, d. v. s. det gik med Hospitalets Kapital i det hele taget som med Fattigvæsenets øvrige Kapital, den blev halveret.

1845-1848

Fattigvæsenets Ejendommens Værdi 1845:

Alm. Hospital	120.000 Rdl.
Duntzfeldts Gaard	32.700 -
Nybygning med tilhørende Plads	30.000 -
Bruns forrige Plads	1.000 -
Nr. 294 i Sct. Annæ Østre Kvarter	1.300 -
	<hr/>
	185.000 Rdl.

Fattigvæsenets Ejendommens Værdi i:

1849	189.400 Rdl.
1850	194.200 -
1851	202.900 -
1852	240.100 -
1856	253.600 -

I 1854 den 31. December var Alm. Hospitals Masseformue	156.374 Rdl. 21 Sk.
Consumable Legater i nærmere bestemte Øjemed	4.265 - 76 -
	<hr/>
	160.639 Rdl. 97 Sk.

- 1) Pengene indestod i Bygninger.
- 2) Og for en Del sikrede i Obligationer, Aktier og kgl. Inskriptionsbeviser, der var rentebærende.

Saaledes oplyst i 1855 i "Oversigt over det Kbh. Fattigvæsens Tilstand i Aaret 1854". Til Sammenligning var i 1890 Kapitalformuen 98.341 Kr. og 21 Øre. 1856 var Alm. Hospitals Udgifter 162.879 Rdl. 79 Sk. 1864 var Alm. Hospitals Ejendom, d. v. s. Bygningerne o. s. v., vurderede til 300.000 Rdl. Til Sammenligning i 1890-91 1.237.234 Kr. 68 Øre.

I 1876 var Alm. Hospitals Masseformue 98.344 Kr. 71 Øre og i 1890-91-92 98.341 Kr. 21 Øre¹⁾.

Gennem hele Perioden viser det sig, at Alm. Hospital maatte lide under Pengemangel. 1812 var Tilstanden saa elendig, at Brændselskommissionen nægtede at anvise Fattigvæsenet Brænde, førend det havde betalt den Sum, som det skyldte samme Kommission. Det stakkels Fattigvæsen kunde kun vise hen til, at det havde indsendt til Finanskollegiet den af Kongen befalede Plan til en Ligning eller Fattigskat.

Til 1857 havde Fattigvæsenet altsaa sin egen Formue og Administration, og dets finansielle Stilling kunde let ses, men fra 1857 blev Fattigskatten slaaet sammen med de øvrige Skatter i Stadens Kasse, fra hvilken saa atter Fattigvæsenets Udgifter bestredes.

Ligeledes blev Alm. Hospitals Formue slaaet sammen med Fattigvæsenets, og kun den Sum blev staaende tilbage, som ifølge Fundatsen ikke kunde skilles derfra. 1876 altsaa 98.344 Kroner 71 Øre.

Alm. Hospitals Formue i Bygninger

1846	185.000 Rdl.
1847	185.000 -
1848	185.000 -
1849	189.400 -
1850	194.200 -
1851	202.900 -
1852-53	240.100 -
1854-55	240.100 -
1856	253.600 -

Alm. Hospitals Formue

Resumé.

1794. Ultimo Decbr. var Alm. Hospitals Kapital	71.668 Rdl. 91½ Sk.
--	---------------------

¹⁾ Tab. til Kbh. Statistik Nr. 2, S. 317.

1799.	Da Magistraten fratraadte Bestyrelsen af Fattigvæsenet var Alm. Hospitals Kapital	61.895 Rdl. 00	Sk.
1859.	Alm. Hospitals Ejendom og Grund vurderet til	280.000 - 00	-
	Offentlige Papirer og Legater...	46.999 - 11	-
	Konsumable Legater	4.265 - 76	-
1864.	Alm. Hospital vurderet til	300.000 - 00	-
1866.	Alm. Hospitals Masseformue ...	47.881 - 63	-
1876.	98.344 Kr. 71	Ø.
1884.	Byens Aktiva	1.237.234 - 69	-
1886.	Alm. Hospitals Kapitalformue (Legater)	98.400 - 52	-

Tilbygning paa Hospitalet 1811 ff.

Bruns Plads.
Ny Bygning.
Dampvaskning.

I 1815 blev Fattigvæsenets Direktion fastsat til kun 3 Medlemmer, den talrige Forsamling fra 1799 paa 24 Medlemmer var et altfor uhandeligt Instrument. Men Antallet 3 viste sig ogsaa at være for lille. 1836 blev Tallet forøget til 5, og i 40erne optræder endogsaa 7 Direktører, men Tallet 5 holdt sig som Minimum til 1857.

Denne Direktion var Fattigvæsenets og Alm. Hospitals Bestyrelse. Tiderne før og efter 1820 var Efterkrigstid¹⁾, og som alle Vegne led Fattigvæsenet under Pengemangel. 1815 var der af Regeringen, Kancelliet, forlangt en Ligning til Fattigskat paa 189.058 Rdl. S. V. Magistraten og de 32 Mænd var ved at fortvivle, det vilde være en utaaelig Byrde paa Borgerne; men Tiderne krævede saadanne Skatter²⁾.

I Begyndelsen af 1830erne havde Sparekommissionen af 1828 afgivet sin Betænkning, og Kancelliet vilde forberede nærmere Forbindelse mellem Fattigvæsenet og Kommunalforvaltningen. Det foreslog saa at sætte to af de 32 Mænd ind i Fattigvæsenets Direktion; det skete faa Aar efter. Kgl. Resol. af 11. Maj 1840 bestemte, at de to af Fattigdirektionens fem Medlemmer skulde vælges af Kommunalbestyrelsen.

Ifølge kongelig Resolution af 29. Juli 1837 beskikkedes Agent

¹⁾ A. S. Ørsted: Af mit Livs Historie III, S. 236. ²⁾ Colleg. Tid. 1815, S. 657.

og Grosserer *Eggert Busch* og Silke- og Klædekræmmer *I. C. Lund* til at tiltræde den administrerende Direktion for Københavns Fattigvæsen i 4 Aar.

Og nu trængte Alm. Hospital til mere Plads trods Vanskelighederne, som var forbundet dermed. Men alligevel skete der i disse Aar nogle nødvendige Forbedringer og Udvidelser paa Almindelig Hospital.

1812-13 fik Hospitalet en ny Økonomibygning, og Inspektøren havde foræret en liden Marmorsten 12×20 Tommer, og paa hans Forslag blev den anbragt paa den nye Bygning med følgende Paaskrift:

Denne Bygning er til Alm. Hospitals Nødvendighed opført til Økonomikøkken, Vaskehus, Værelser for Spisemesteren, Lægekandidater, Kamre for de Afsindige Patienter m. m. 1812-13.

Hvert Køn fik sin særegne Indgang til Køkkenet.

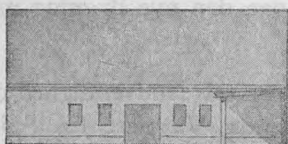
Denne Økonomibygning stod i 70 Aar. Den blev først afløst af en ny 1882. Den nye blev opført 8 Alen bag den gamle. Den fik en 35 Alen høj Dampskorsten. Den kostede ca. 105.000 Kroner. Her blev indrettet Vaskeri, en Lejlighed til to Kvartermestre. Bygningen kom til at ligge paa den Brunske Plads.

Geheimeetatsraad Constantin Brun havde 1836 skænket til Fattigvæsenet en Plads, Matr. Nr. 295, der var en Del af det Terræn, som Hospitalet mistede under Bortflytningen til Sølvgade. C. Brun havde lovet at skænke til Hospitalet 50 Senge og en Pengesum til Anskaffelse af Inventar. Han døde imidlertid, uden at der forelaa skriftligt Tilsagn om Gaven. Fattigdirektionen ønskede hellere at faa Pladsen for at kunne begynde paa at afrunde Hospitalets Areal. Og paa Forslag af Justitsraad Petersen henvendte man sig til Skiftekommissionen. Det indrømmede Eksekutorerne tillige, og paa denne Plads kom saa den nye Økonomibygning til at ligge. Pladsen blev gjort til Spadsereplads for de Indlagte¹⁾ og den fik Beplantninger og Bænke.

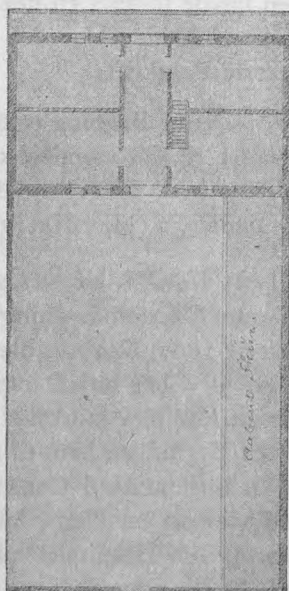
1) Oraklet, Sag Nr. 320.

1840 rejstes paa Pladsen et Monument af Jern til Minde om Giveren, som tidligere havde skænket en Pengesum til Anvendelse ved Oppudsningen af Hospitalet¹).

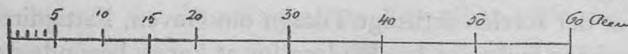
Der havde været Forslag fremme om at købe et af de store tomme Pakhuse nær ved Hospitalet for at skaffe mere Plads for Lemmerne. 1832 var der ved Aarets Udgang 802 Lemmer med 27 Gangkoner og ca. 280 Patienter.



*Gmt Alm Hosp
Søplads
1890.*



Nij Toldbodgade . —



Plan over Søpladsen.

Men nu traf det sig saa heldigt, at det Duntzfeldtske Handelshus vilde sælge et Pakhus ved Siden af den Brunske Plads, 30 Alen bredt, Matr. Nr. 296, og det købte Fattigvæsenet til

1) Bruns Gave kaldes: Patriotiske Effekter. Prot. 24 Nr. 179.

Udvidelse af Hospitalet. Det kostede 21.000 Rdl. Paa Grunden stod et stort Pakhus. Det blev nu i Sommerens Løb forandret til Stuer for Lemmerne; der blev Plads ialt til 276 Personer. Huset blev kaldt "*Nybygning*", og over Hovedindgangen var indsat en Sandsten, hvorpaa var indhugget med latinske Bogstaver: Denne Bygning er købt og indrettet til det Almindelige Hospitals nødvendige Udvidelse for Lemmer, Aar 1832¹⁾. Samtidig og i samme Køb fik Fattigvæsenet Matr. Nr. 301 paa den anden Side af Ny Toldbodgade. Det fik Navnet "*Søpladsen*". Pladsen blev brugt til Oplagsplads m. m. Ved "*Søpladsen*" blev Alm. Hospital en lille Søstad - kunde man spøgende sige. Ud imod Havnen fandtes et Bolværk med Slæbested og Lossebro, og ude i Strømmen laa Hospitalets Badehus og Badeflaade. Om Sommeren blev baade Patienter og Lemmer ført ud for at bade, hvilket var en Kur for de Patienter, hvis Sygdom gjorde Saltvandsbade nødvendige.

Ved Bolværket endelig lossede Skibene, som bragte Varer og Materialer til Hospitalet.

1852 blev der paa "*Søpladsen*" bygget en grundmuret Bygning til Brændsel. Omkostningerne derved var 3433 Rdl. 80 Sk. Siden Alm. Hospitals Bortflytning til Sølvgadens Kaserne havde Ny Toldbodgade været lukket Gade uden Brolægning, men 1837 blev den aabnet og brolagt.

"*Nybygning*" paa Hospitalet var oprindeligt et Kornmagasin, et Pakhus, som ejedes af et Konsortium, blandt hvis Medlemmer var Arveprinsen. Den over Indgangsdøren i Gavlen anbragte Marmortavle med en Beretning om Bygningens Erhvervelse af Fattigvæsenet, blev slaaet i Stykker og ødelagt ved Nedrivning af Bygningen. Huset var ellers af en skrøbelig Konstruktion, hvorfor det en Gang hændte, at hele Loftet i en af Stuerne, den østlige ud imod Ny Toldbodgade, styrtede ned.

Alm. Hospitals Søplads, Matr. Nr. 301 (senere 296) af Duntzfeldt & Co.s Handelshus blev for 21.000 Rdl. den 8. Ok-

¹⁾ Protokol C. Nr. 230. Resol. Prot. A. H. 1832, S. 71. Wendt: Alm. Hosp. S. 59. Rubin S. 65.

tober 1832 tilskødet den kgl. administrerende Direktion for Københavns Fattigvæsen. Matr. Nr. 296 tilskødet den 13. August 1894 Amaliegades Terrain-Aktieselskab¹⁾)

Søpladsen. Bolværket udenfor Hospitalets Søplads blev efter af Havnevæsenet at være reguleret i Flugt med det øvrige Bolværk fra 1. Maj 1883 bortforpagtet til Ejeren af "Blaa-Pakhus" Grosserer *Rubow* paa 50 Aar for en aarlig Forpagtningsafgift af 1200 Kr.

Borgerrepr. Forhandl. XXXXI, S. 1261, findes et lille Kort over Alm. Hospitals Søplads med Blaa-Pakhus paa Nordsiden og Larsens Plads paa Sydsiden.

"*Ny Bygning*". Paa Forslag af Overmedikus Christensen indrettedes i Nybygning 1842 2 Sygestuer. En for Mænd og en for Kvinder af Lemmerne, hvis Sygdom ikke kvalificerede dem til Sygehospitalet. Der ansattes ved disse Stuer for hver Stue en Gangkone, en Vaagekone og en Gangpige.

Det er Begyndelsen til Lemmesygestuen.

I "Nybygning" indrettedes 1846 Lokaler til de fra Christians Plejehus' Depotbygning ved Garderkasernen overflyttede Lemmer, som efter Overflytningen gik under det ikke just smukke Navn "Depotlemmer!"

1856

En ny Bygning til Stald og Vognskur for Hospitalet og Overlægerne opførtes i Sygehospitalets Kvindegaard. Staldbygningen i Duntzfeldts Gaard blev omdannet til Værksteder. Det røde Skur paa den Brunske Plads nedreves, det laa paa Spadserepladsen, hvor der senere opførtes en aaben Hal, en Veranda med Bænke og Borde. Ud imod Toldbodgade opførtes en grundmuret Portnerbolig²⁾).

Tagkvistene paa Hovedbygningen borttoges og ombyttedes med Jernvinduer.

Middeltallet af Patienter var da 509.

¹⁾ Tinglysningskontoret, Hestemøllestræde 4 ²⁾ B. F. 29. Aarg. II, S. 47.

Hospitalets Velgører Constantin Brun 1746-1836

(Politivennen 1831. Major Kristensen Udg.)
(Nyeste Skilderi af København 1831, 13. Marts.)
(Nyeste Morgenpost 1831, af 17. Juli.)

Paa det Grundstykke, som Alm. Hospital erholdt efter Geheimekonferensraad Constantin Brun, stod et stort Skur, "det røde Skur", som benyttedes af Hospitalet en Række Aar. Brun var en overmaade dygtig Handelsmand, en Handelens Fyrste, som formaaede at tjene Penge. Ved sin Død den 19. Februar 1836 efterlod han sig over 2 Millioner Rdl. Han havde haft Forretning i Rusland og boet i St. Petersborg, men 1783 fik han Tilbud om Stillingen som Administrator ved den vestindiske Handel i København, og han flyttede derpaa til Byen. Her svang han sig saa op til at blive en af Byens rigeste Mænd. Han kom til at bo i det kongelige vestindiske Handelsselskabs Ejendom i Amaliegade, og han blev saaledes Alm. Hospitals Nabo.

Han handlede bl. a. med den danske Stat, og i 1786 leverede han til Kongen for over 100.000 Rdl. Korn. Det var gode Varer og til gode Priser, der ogsaa bragte ham selv betydelige Fordele. Men snart begyndte han at købe store Ejendomme. 1790 købte han Lystgaarden Sophienholm i Bagsværd, som blev hans Sommerbolig. I 1795 Moltkes Palæ i Bredgade og i 1799 Godserne Antvorskov og Falkensten for ca. $\frac{1}{2}$ Million Rdl. Endvidere 1813 Krogerup med 13 Tdr. Bøndergods for 120.000 Rdl. og 2 Aar forinden i København "Hotel du grand Nord" paa Kongens Nytorv. Paa sidste Sted indrettede han de første varme Bade i København 1816.

Der var saaledes nok at tage af, da Eksekutorerne efter hans Død overlod Alm. Hospital Grunden med det røde Skur.

Paa sine Gaarde lavede Brun Schweizerost, og han destillerede Brændevin af sine Kartoffler. Men Osten kunde ikke rigtig finde Afsætning, uagtet den kun kostede 12 Skilling Pundet, medens den ægte kostede 2 Mark. Brun var ikke af Væsen som andre rige Folk, og det tarvelige Liv passede ham i Grunden bedst.

Han skænder altid - siger en Ven af ham - og finder alt, hvad han selv har og gør, fortræffeligt. Han sagde: "Det er ingenting at tjene Penge, men holde paa dem er vanskeligt." Vennen tilraadede ham saa at blive staaende ved det lettere.

Brun kom naturligvis i de fine Folks Huse, og han omgikkes Gesandterne. Med dem spillede han Kort, og der spilledes meget højt Spil. Men Brun vandt altid, skønt hans Medspillere spottede over hans slette Spil. Han havde for Vane, naar han havde vundet et Spil, at raabe: "Bon joué", og det blev hans Tilnavn, naar de omtalte ham. Hans Mindestøtte kom som nævnt til at staa paa Pladsen i Alm. Hospital¹⁾.

En Karakteristik af Constantin Brun findes i *Aug. Hennings*: Briefe aus Kopenhagen Juli-Oktober 1802. Hennings var Chef for Konsulatskontoret, da Brun kom til Konsulatet i St. Petersborg. Han skriver: "At Brun - som virkelig kan takke mig for sin hele Lykke, thi det var mig, som hjalp ham til Konsulatet i St. Petersborg - Constantin Brun blev 16. Oktober 1777 Konsul. Ansøgningen støttedes af 7 københavnske Handelshuse - da han kom hertil, som en fattig Kræmmerdreng fra Mechlenborg, at Brun ikke engang har indbudt mig til sig, er noget, hvorover man ikke kan undre sig her i Verden." Siden kom Indbydelsen til August Hennings. Han skriver saa: "Da jeg har omtalt Brun, falder mig endnu ind, at vi spiste saa slet hos Etatsraad Brun, at Ernst (Hennings Søn) forsikrede mig, at han ikke var blevet mæt. Jeg anser Jævnhed for meget godt, men at faa ildelugtende Olie paa et Sted, hvor man kunde faa den fineste, er ikke Jævnhed." Førend Brun var saa rig, før Mand og Hustru skiltes, da Fru Brun endnu bekymrede sig om sit Hus, spiste hendes Veninder et fortroligt Maaltid hos hende med et Par Retter. Det fortæller Grevinde Dernath. Derimod har Brun mange og mange Slags Malerier og de smukkeste Gulvtæpper i Verden. (Dengang en Sjældenhed, se Verlauffs Erindringer). Blandt hans Kunstværker findes et Hoved af Ulysses og Helena af Tischbein. Hennings omtaler et Par Ma-

¹⁾ Louis Bobé: Frederikke Brun 1910.

lerier, særlig Bruns eget Portræt af Monnier, i hel Figur siddende med den venstre Haand hængende over en Stol ved Siden, som om den ikke tilhørte ham.

Den 5. December 1803 meddeles, at den specielle Direktion for Alm. Hospital ønsker sig laant det Skøde med øvrige Dokumenter, hvorved Alm. Hospital er blevet overdraget til Fattigvæsenets forrige Bestyrelse, i Anledning af en Bygning, som Etatsraad Brun har i Sinde at opføre paa hans Plads, som grænser op til bemeldte Hospitals Gaard.

Denne Bygning er vistnok det røde Skur, som overgik til Hospitalet siden.

Dampvaskning

I Juli 1820 paabød Kongen, at der i Alm. Hospital skulde anstilles et Forsøg med Dampvaskning ved Hjælp af kaustisk Lud. En Kommission havde set Indretningen i Paris. Linnedet fra Stuen Litra AA skulde benyttes ved Proven. Der laa her 18 Patienter med alskens Sygdomme, tillige de urenlige.

Oldfrue Madam Melbye skulde have den egentlige Bestyrelse af Dampvaskningen, og første Direktør for Hospitalet, Major C. S. Mangor, samt Professor I. C. V. Wendt skulde have Opsyn med Brugen af det med Damp vaskede Linned.

Efter Direktionens Ønske blev Tilsynet med Dampvaskningsproven fordelt paa hele Direktionen tillige med Medicinalforsamlingens Formand, Stadsphysikus, Professor Lund, og Hospitalets kirurgiske Overlæge, Professor Thal, som boede paa Hospitalet.

Tvende af Kommissionens Medlemmer, Apotheker *Groth* og Dr., senere Professor *W. C. Zeise*, skulde meddele Professor Wendt en Forskrift, hvorefter der skulde gaas frem ved Tilberedning af den kaustiske Lud.

Der blev straks af Hospitalets Bygmester i Forbindelse med et af Kommissionens Medlemmer, som havde set Indretningen i Paris, gjort Overslag over hvad Kedlen og Maskinen m. m. kunde koste.

Det kongelige Kommissariats Kollegium skulde betale. Kon-

gen havde ogsaa Tanken henledt paa, om den kautiske Lud kunde frembringes her i Landet.

Det gik noget langsomt med Forberedelserne til og Indretningen af Dampvaskningen. Endnu i Juni Maaned 1821 var man ikke kommet videre end, at Forsøgene med Dampvaskningen nu snart kunde ventes i Stand; men Indretningen blev dog færdig.

Nogen varig Nytte fik man ikke af det med saa stor Gestus iværksatte Forsøg. Allerede 1824 hedder det, at Apparatet til Forsøg med Vanddampvaskning i Hospitalets Vaskehus skal nedtages, da det ikke med nogen Økonomi for Hospitalet kan bruges.

Faa Aar efter var man færdig med Forsøget, og i Februar 1832 besluttede man at overlade hele Indretningen paa Hospitalet til Dampvasker I. Hansen, som havde en Dampvaskeanstalt m. m. paa 12. Blegdam Nr. 83.

Kobberkedelen m. m. til Vasken havde kostet 269 Rdl. og 40 Skilling, den var af Kommissariatskollegiet efter Afbenyttelsen overdraget til Hospitalet, som nu solgte hele Indretningen til Hansen for 130 Rdl. og 20 Skilling.

Da Dampvaskningen havde varet et halvt Aars Tid, søgte Oldfruen paa Hospitalet, Fru *A. M. Melbye*, i Maj 1822 af Hensyn til hendes tiltagende Arbejde med Dampvaskningen om et Gratiale.

Kolera-Tiden 1853-1855

F. S. R. P. 216/1854. Pakken om Koleraen.

Lazarus-Seglet, baade et mindre og et større, er det københavnske Fattigvæsens Signet. Det viser en Lazarus-Skikkelse, liggende, og to store Hunde slikker hans Saar¹). Dette Symbol er saa roligt, til Tider for roligt, thi en endnu værre Fjende ved Sygdomme, nemlig Døden, gælder Kampen, i Kolera-tiden blev det for Alvor saadan. Og daarligst rustet i denne Kamp var Alm. Hospital, derfor satte Epidemien saa haardt ind paa de Fattige.

Men Lazarus-Billedet er en tavs Anklage. Den Fattige er forsømt, og Billedet passer vel saa i Aaret 1853 under den vældige Epidemi, som vor By og vort Hospital ikke viste sig voksen.

Om Forberedelserne er at sige, at Hospitalets Ledere tog fat, saa godt vel som de kunde. I Begyndelsen af 1830'erne truede Koleraen første Gang med at komme, og skønt den blev borte, var Samtiden næsten mere vaagen til at tage imod den, end da den for Alvor kom i 1850'erne. Kancelliet oprettede da Distriktskommissioner, bestaaende af en af Stadens 32 Mænd som Formand, Distriktsforstanderen samt 1 eller 2 Læger og saaledes i Byens 12 Distrikter. Ved kgl. Resolution af 26. Oktober 1831 blev det paalagt Sundhedskommissionen at træde i Underhandling med Bestyrelserne af de københavnske Hospitaler om paa hvert Hospital imod billig Godtgørelse at antage et saa stort Antal ekstraordinære Syge-

¹) Se ogsaa Konventusbogens Titelbillede.

opvartere som muligt, for at disse kunde dannes til Kolera Syges Oppasning og paa Kommissionens Rekvisition i sin Tid afgives til Pasning af Patienter baade i Hospitalerne og hjemme i Husene, om Epidemien skulde komme til Landet. Ogsaa paa Alm. Hospital skete denne Undervisning. Efter Avertissement i Aviserne meldte en Del Personer sig, hvoraf 10 Fruentimmer og 1 Mand blev udtaget, hvilke saa mødte til Undervisning. Det var i Februar 1832 det begyndte, og Undervisningen varede ved ind i Marts, daglig fandt den Sted. Professor Wendt udbad sig Tilladelse til i Alm. Hospitals Skolelokale om Eftermiddagen at holde Forelæsninger for de Fruentimmer, der skulde oplæres til Sygeopvartere for Kolera-patienter. I November 1831 forespurgte Politichefen paa Alm. Hospital, om Hospitalet eventuelt kunde modtage Kolera-patienter, især saadanne, som ikke henhørte til "den simpleste Klasse", men herpaa blev svaret Nej af Direktionen. Professor Wendt svarede, at saadanne Patienter vilde ikke kunne isoleres. Man kan ogsaa spore Professor Wendts Ængstelse for Epidemien. Han foreslaar Direktionen at lade Lemmerne spredes fra hinanden, da de er alt for tæt sammenpakkede - 36 Personer f. Eks. er bleven anbragte paa Lofterne, hvor de har det usselt. Wendt foreslaar at faa de store Pakhuse bag Hospitalet tagne ind til Lemmestuer. I Juli Maaned lod Fattigvæsenets Direktion udgaa Ordre til alle Fattigvæsenets Kogesteder om ikke at spare paa Salt, Peber, Kommen, Ingefær, Allehaande osv. Blandt de konstituerede Assistenten var Lægen *Mads Christensen*.

I Roskilde-, Ringsted- og Sorøegnen grasserer en Sygdom, som volder Ængstelse. Sundhedskollegiet sendte da Læger derved, bl. a. en Kandidat *L. V. Castenskjold* fra Alm. Hospital, som i de Dage i August Maaned netop opholdt sig hos sin Fader i Nærheden af Sorø. Han fik Tilladelse til at behandle Syge paa Egnen. Ogsaa til Falster blev der sendt en Kandidat, nemlig *O. H. Koefoed*. Dette var i 1831. Lægevidenskaben kom i de følgende Aartier til det Resultat, at Kolera ikke var smitsom. Rigsdagen ophævede saa Karantæne herhjemme.

Medens de forskellige Teorier om Kolera Side om Side udvikledes, blev der ingen afværgende Beslutninger tagne. Det blev Alm. Hospitals Vanskæbne. Det er det dystre Kapitel i en Periode af vor Hospitalsudvikling, som vel nok kan kaldes en Mørketid, i hvilken næsten ikke een Stjerne viste Vej. Lægerne fralægger sig bagefter Ansvar. I Borgerrepræsentationen fritager Stadslægen dem 1869 derfor. I "Fædrelandet" førtes Striden om Sygdommens Smittefare.

Kolera angriber pludselig. Dødsfald indtræder i Løbet af 48 Timer. Koleraen kan medføre, at Patienten føler en heftig Angst og Tyngde i Hjertekulen, og dette Symptom giver Uhygge blandt Omgivelserne. Sygdommen kan ende enten umiddelbart i Helbredelse eller Død, eller gaa over til en Art Nervefeber, hvis endelige Udfald da kan være Helbredelse eller Død. Angsten greb ogsaa vor By. Da *Blædel* i Koleraaaret blev Præst ved Garnisons Kirke, var Tilstømningen saa stærk, at mangfoldige slet ikke kunde komme ind. "Folkets Nisse"¹⁾ karikerede det stærke Tilløb ved i sine Billeder at lade Folk staa lyttende i Masser paa St. Annæ Plads.

I Alm. Hospitals overfyldte og smudsige Lemmestiftelse var Mandefaldet forfærdeligt. Vel kæmpede Stiftelsens Læger under Anførsel af Engelsted heroisk og utrættelig mod den alt ødelæggende Farsot, en af dem, en ung og meget lovende Kandidat (*Olfen Bagge*) faldt som det første Offer mellem Lægerne, men Epidemien gjorde al Anstrengelse frugtesløs. Den slette Sygepleje i Lemmestiftelsen blev efterhaanden forbedret, da Frk. *Ilia Fibiger* meldte sig til Tjeneste paa Sygestuerne. Hendes Eksempel var ikke forgæves²⁾.

I Bibliothek for Læger 1854 beskriver Læge *Engelsted* ved Lemmeafdelingen, Alm. Hospital, Koleraen der saaledes:

Før Koleraepidemien hjemsøgte Alm. Hospitals Lemmeafdeling, indsluttede denne omtrent 1200 Mennesker, hvoraf 382 Mandfolk og 818 Fruentimmer. Under Epidemien, da de Lemmer, som ønskede det, kunde forlade Hospitalet, udgik 24, 5

1) 2. Juli. 2) Vort Folk i det 19. Aarh. II S. 108 ff.

Mandfolk og 19 Fruentimmer, saa at 1176 blev tilbage, 377 Mandfolk og 799 Fruentimmer. Men i samme Tidsrum blev flere indlagte, fornemmelig for at benyttes til Arbejde (fra Ladegaarden o. s. v.), saa at Antallet bliver omtrent som ovenfor anført 1200.

Det syntes i Begyndelsen, som om Epidemien vilde skaane denne Stiftelse, hvilket rigtignok var mere end man kunde vente, naar man ved, hvor lidet lignende Stiftelser er blevne skaanede paa andre Steder, som have været hjemsøgte af Kolerapandemier. Sygdommen havde nemlig været epidemisk i Byen over 2 Uger, inden den viste sig i Lemmebygningerne. Enkelte Kolerapatienter var indbragte i Hospitalet fra Byen allerede den 22. Juni og de nærmeste Dage derefter, men før den 30. Juni kan man ikke regne, at Epidemien tog fat i Lemmeafdelingen. Den begyndte i Nybygnings ene Kælderstue (Nr. 1) og holdt sig i den første Uge næsten udelukkende til denne Bygning. Den 7. Juli begyndte den at trænge ind blandt Lemmerne i Hovedbygningen. Men fra den Tid af spredte den sig over alle Bygninger, saa at ingen Bygning og ingen Stue gik fri, og dens Løb ikke kunde følges mere. Til Sygehospitalet, som indeholdes i største Delen af Hovedbygningen, sprang den over den 3. Juli, og holdt sig i Begyndelsen til Stuerne i 2. Etage; siden slog den ned i alle Stuer, saa at Stuekoner og Patienter, som for en ubetydelig Sygdom var indlagte i Hospitalet, faldt rundt omkring som Ofre for Sygdommen . . .

For at modtage dem, som muligvis blev angrebne i Hospitalet og Lemmeafdelingen (og efter Planen ogsaa de Syge fra de fleste af Fattigvæsenets andre Stiftelser), blev midterste Etage af Duntzfeldts Gaard ryddet, og disse Stuers Beboere overflyttede til Holmens Arbejdshus i Bredgaden, og senere, da Sygeantallet blev større, ryddedes ligeledes første og anden Etage i Duntzfeldts Gaard ved Overflytning af Beboerne til Holmens Arbejdshus. Herved befriedes Hospitalet lidt efter lidt for 131 Lemmer (59 Mandfolk og 72 Fruentimmer), men denne Lettelse var imaginær, dels fordi Opholdet i Holmens Arbejdshus maa have været temmelig ufordrageligt for de Lemmer, som

flyttedes dertil, eftersom største Delen af dem indbragtes igen som syge eller døde af Kolera, og dels fordi mange af Pladserne i Duntzfelts Gaard, som nu var Kolerahospital, blev belagte med Mennesker, som var bleven angrebne af Kolera paa Sygeafdelingen eller i Fattigvæsenets andre Stiftelser.

Behandlingen var nødvendigvis meget mangelfuld, og ikke faa døde uden at komme under Behandling, da de angrebnes Antal blev meget stort, og de laa spredte over et stort Rum. Uagtet nemlig Transporten med syge fra Lemmestuerne til Kolerastuerne, og med døde fra Kolerastuerne til Lighuset, gik jævnt for sig fra Morgen til Aften, kunde det dog ikke undgaas, at mange, navnlig i Begyndelsen af Epidemien, blev liggende paa Lemmestuerne, dels fordi Koleralokalet for en Tid blev overfyldt, saa at man endog undertiden maatte lægge Fruentimmer ind paa Mandfolkestuer, naar Pladser manglede for dem, og omvendt, og dels paa Grund af Udmattelse af de Folk, som skulde besørge Transporten op og ned af en Mængde Trapper mellem Lemmestuerne, Kolerastuerne og Lighuset. De Syge, som saaledes blev overladte til sig selv paa Lemmestuerne, var det vanskeligt at skaffe nogen Hjælp. Opvartningen besørgetes i Reglen her af en enkelt Stuekone, som naturligvis ikke kunde overkomme Arbejdet, da der gaves Stuer, som var belagte med over 50, ja over 60 Mennesker, hvoraf en Del altid maatte have Opvartning; og uheldigere stillede naturligvis Forholdet sig, naar en saa voldsom Sygdom som Kolera slog ned i en saadan Stue og foraarsagede, at mange Mennesker paa engang i høj Grad trængte til Hjælp. Paa mange Stuer blev Stillingen endnu forværret ved, at Stuekonen blev angrebet samtidig med mange af de øvrige Beboere, og faldt som Offer for Sygdommen. Herved var de syge en kort Tid aldeles blottede for Hjælp, indtil en ny Kone blev ansat, og selv om dette i Reglen skete saa hurtigt som muligt, saa var Elendigheden i de mellemliggende Timer dog større, end man kan tænke sig, end sige beskrive, og blev kun lidet formindsket, da den ny ansatte Kone ikke var orienteret med Hensyn itil Stuen og de syge. Da Opvartningen var saa mangelfuld, maatte Hjælpen indskræn-

kes til, at der gaves de syge nogle Medikamenter (Kamferdraaber, Opium o. s. v.), hvorimod der naturligvis ikke kunde være Tale om Opvarmen ved Gnidning, flittig Skiften af varme Dunke eller Sandposer o. s. v., eller nogensomhelst ordnet Behandling.

Paa Kolerastuerne, som i Begyndelsen indskrænkedes til midterste Etage i Duntzfeldts Gaard, senere kom til at indtage hele Duntzfeldts Gaard, og senere endnu blev forøgede med 2 store Stuer i 2. og 3. Etage af Hovedbygningen, saa at hele Koleralokalet omtrent rummede 120 Senge, kunde en mere ordnet Behandling gennemføres, da Opvartningspersonalet der var bedre. Dog lod det naturligvis meget tilbage at ønske, da de fleste af Folkene var uøvede, og det heller ikke kunde undgaas, at mindre heldige Subjekter for en kort Tid kom til at gøre Tjeneste, rimeligvis fordi det har været vanskeligt at erholde dygtige Folk, som var noget kendte med Forretningerne.

En stor Ulykke var det, at Pladsen i Koleralokalet var for indskrænket. Som forhen er omtalt, var Tilstømningen af syge til enkelte Tider saa stor, at de forskellige Køn ikke kunde sondres fra hinanden, den samme Omstændighed var Aarsag i, at den nødvendige Udrensning af Stuerne ikke kunde foretages. Det havde utvivlsomt været rigtigt, skiftevis at lade enkelte Stuer, med deres Inventarium, udrense, og Opvartningspersonalet udhvile sig, men dette var umuligt, saalænge Epidemien var paa sit højeste. Man vilde derved i en uforholdsmæssig Grad forøge Elendigheden paa Lemmestuerne, hvor da de syge blev nødte til at blive liggende. Tvungne af Forholdene blev vi derfor nødsagede til, saasnart en død var bragt bort af en Seng, og Sengklæder skiftede, at belægge denne med en ny syg, og saaledes maatte det gaa i den største Del af Epidemien, hvorfor ogsaa mange, som var Rekonvalescenter, fik Tilbagefald og døde, og et betydeligt Antal af Opvartningspersonalet (f. Eks. paa en Stue 6) blev bortrevne og maatte erstattes med nye og uøvede Folk.

Man kan regne, at Epidemien rasede i Hospitalet i 5 Uger, nemlig fra 30. Juni til 7. August. Vel indtraf enkelte sporadiske

Tilfælde noget senere, men disse var saa faa og saa enkeltstaaende, at de kan lades ude af Beregningen for Epidemiens Vedkommende. I disse 5 Uger blev 467 eller 38,9 pCt., altsaa mellem Halvdelen og Trediedelen af alle Beboere, angrebne af Kolera . . .

Foruden de 467, som i Lemmeafdelingen blev angrebne af Kolera, blev i samme Tidsrum i Hospitalet behandlet 149 andre Mennesker, dels Patienter fra Sygeafdelingen, dels Lemmer fra Fattigvæsenets andre Stiftelser, saa at Antallet af kolerasyge i Hospitalet i denne Tid har været 616.

Det som belemrede os, var de syge og døde Menneskers store Antal, i Forhold til den Plads, som indesluttede dem. Det første, der var at gøre, var derfor at sørge for en Evakuation af et stort Antal Lemmer, for at de tiloversblevne kunde ligge under mindre ugunstige Forhold. Men destoværre var gentagne Opfordringer til Autoriteterne med Hensyn til dette Punkt frugtesløse, saa længe Epidemien skred frem. Det følgende vil vise, af hvor stor Betydning denne Overfyldning har været, og hvor sørgeligt det er, at den ikke blev hævet. Da Dødeligheden var steget til over 40 om Dagen, aftog Sygdommen endelig, og standsede efter at af 467 angrebne 415 eller 88,8 pCt. var døde. Desuden døde i samme Periode 123 af de 149 kolerasyge, som ikke vedkom Lemmeafdelingen.

Kvindekønnet overstiger Mandkønnet med over det dobbelte (af døde).

Medens af samtlige Lemmer næppe dobbelt saa mange var over 60 Aar, som under denne Alder, er af de døde omtrent tre Gange saa mange over, som under Grænsen. Man er derfor berettiget til at slutte, at der maa være et Forhold mellem den høje Alder og den større Dødelighed, rimeligvis saaledes, at den sidste er betinget af den første.

Hovedbygningen, som har det mindste Dødetal at opvise, har ogsaa Fortrinet med Hensyn til Stuernes Rummelighed, da hvert Individ, som der har været indlagt, i Gennemsnit har haft over 408 Cubikfod Luft. Her synes altsaa den større Dødelighed især at afhænge af Overfyldningen.

Man kunde antage, at Ligene har bidraget til at forøge Infektionen, og dette med saa meget større Grund, som de Hospitalslemmer, som var indlagte i Værelserne ovenover Ligstuen, især blev bortrevne, og da Mængden af Lig har været meget betydelig, da foruden 538 som døde af Kolera i Hospitalet, i denne Periode tillige 83 døde Mennesker blev indbragte fra Byen.

Uagtet man ikke kan nægte, at dette kan have haft nogen Betydning, maa man dog ikke anslaa det for højt, dels fordi den skadelige Virkning af forraadnede dyriske Bestanddele i Reglen ikke synes at være særdeles stor, og dels fordi kun enkelte Lig laa her, medens Mængden laa opdyngede i en stor muret Bygning bag ved Nybygning . . .

I det hele taget er Urenlighed og Uorden uundgaelig, naar et Sygehospital paa omtrent 400 Senge og et Lemmehospital paa 1200 skal være forenede i samme Bygninger, Gaardsrum, Økonomi og Bestyrelse. Boligernes Overfyldning med Mennesker har fremkaldt en forknyt Sindsstemning, da Billedet af Sygdommen stod for alles Øjne, og Klageskrigene lød over hele Stiftelsen, fordi de syge ikke kunde sondres fra de sunde.

Der har været omtrent 900 for mange, eller næsten 4 Gange saa mange, som der efter Hygiejnsens billigste Fordringer kunde indlægges (i Hospitalet) . . .

Jeg har nu beskrevet, saavidt saadant lader sig beskrive, hvorledes en Epidemi har ryddet op i et af de fattiges Tilflugtssteder, og vist, hvorledes mange Aarsager virker sammen til at frembringe det sørgelige Resultat, men at ingen Aarsag har været saa virksom som Overfyldning af Boligerne, der berøver den fattige Livets første Betingelse, frisk Luft, og nødvendigt frembringer mange andre skadelige Potenser, Urenlighed, Uorden og Angst, som igen bidrager til at fremskynde Resultatet. Uagtet denne Beskrivelse kun er hentet fra en Iagttagelse af Epidemien i et af de fattigste Tilflugtssteder, er jeg overbevist om, at den, med ubetydelige og uvæsentlige Forandringer, vil kunne passe paa de fleste andre, baade paa de større, autoriserede Stiftelser, og paa de mange smaa "Nødens Huler og

Elendighedens Boliger", hvor Mennesker bliver tvungne af Fattigdom til at indespærre sig, og give Afkald paa Livets første Goder, Lys og Luft.

Denne Skildring af Kolerasommeren paa Alm. Hospital af Dr. Engelsted er ikke blot en interessant Redegørelse for Sommerens virkelige Gru og Koloraens fjendtlige Indhug, men den er ogsaa et velment og stærkt rammende Slag imod Datidens Borgerskab i dets tøvende og henholdende Forsorg for Byens Fattige. Engelsted var ikke alene Borger som de andre i Byen, men ogsaa Læge, og deraf maatte hans Omsorg vige i et Spor lidt forskelligt fra de andres. Allerede inden Jul lod Ministeriet nedsætte en Kommission¹⁾ til at tage Spørgsmaalet om Alm. Hospitals Omorganisation under Overvejelse.

I en Forhandling om Oprettelse af et Hospital eller Modtagelsesanstalt for Kolora- og Koppetilfælde i Borgerrepr. den 26. Jan. 1857 - oplyses, at det første Koloratilfælde i 1853 i København var bleven indlagt i Søetatens Hospital i Nyboder, hvor der straks opstod en Epidemi, der i henvend 14 Dage holdt sig saa godt som udelukkende til Hospitalet, men derpaa angreb de nærmest liggende Huse i Nyboder og først derefter hele Staden²⁾).

I August Maaned 1856 forekom et Koloratilfælde ombord i et engelsk Skib, som laa i Nyhavn. Patienten blev sendt til Alm. Hospital. Men ved Ankomsten dertil var han død - maaske til Lykke for Hospitalet og Byen. 1854 var Frederiks Hospital ved Skrivelse fra Ministeriet bleven fritaget for at modtage Kolorapatienter, og 1855 blev den samme Ret tilstaaet Alm.Hospital³⁾. Dr. Engelsted taler meget rosende om Frk. Fibiger. Hun svævede jo selv i Fare ved at pleje de syge og satte sig ganske ud over det modbydelige Indtryk, som Kolorastuernes Patienter gjorde paa alle. Hendes Eksempel bevirkede, at de øvrige Opvartende, hvoraf mange var af Samfundets laveste Klasser, bestræbte sig for at efterligne hendes menneskekærlige Omhyggelighed for de lidende.

¹⁾ Borgerrep. Forh. XIV 193-205. ²⁾ Sundhedskol. Aarsberetn. 1853.

³⁾ Borger. Forh. XVII S. 305.

Før Koleræpidemien bestod Kosten paa Lemmeafdelingen af Ærter, Kaal, Grynssuppe med Flæsk, Grød og Øllebrød, og da den Mad blev anset for skadelig for Patienterne med Kolera, blev Reglementet forandret til Bankebygssuppe i Stedet for Ærter og Kaal, og Oksekød i Stedet for Flæsk, og Grød blev givet oftere. Om Købet af Gaarden Nr. 113 paa St. Annæ Plads til Kolerahospital se Engelsted: Gammelt og Nyt S. 104.

1853 er et Sørgeaar i Fattigvæsenets Historie. Det burde næsten være sat med Sørgerand her i Bogen. Direktør Herforth skrev den 27. Juli, at "den nærværende Tid har for megen Alvor, at den ikke bør anvendes uden i den absolutte Nødvendigheds Tjeneste". Døden gjorde i dette Aar om Sommeren den rigeste Høst, den nogensinde har gjort i Fattigvæsenets Historie. Man faar det grelleste Indtryk heraf ved at se en Side i Fattigvæsenets Referat-Protokol for Juli og August Maaned. Den ser saaledes ud:

Politiet anmoder om, at Lig, som henligger i Gymnastikhuset, maa blive begravede:

7/7	1	Lig	21/7	55	Lig
do	2	-	22/7	1	-
9/7	3	-	do	36	-
10/7	67	-	23/7	41	-
12/7	11	-	24/7	62	-
13/7	11	-	25/7	43	-
14/7	16	-	26/7	54	-
15/7	20	-	27/7	32	-
do	1	-	do	97	-
16/7	15	-	28/7	93	-
17/7	20	-	do	24	-
18/7	1	-	29/7	100	-
do	12	-	30/7	42	-
do	25	-	31/7	52	-
do	2	-	1/8	74	-
18/7 anmelder Kaptain Herforth, at 18 Lig fra Toldbodpladsen er begravede.			2/8	50	-
19/7	1	-	3/8	34	-
do	8	-	4/8	24	-
do	9	-	5/8	28	-
do	22	-	6/8	25	-
do	4	-	7/8	22	-
20/7	63	-	8/8	13	-
21/7	6	-	9/8	15	-
			10/8	10	-
			11/8	14	-
			12/8	6	-

13/8	8 Lig	22/8	2 Lig
14/8	12 -	23/8	3 -
15/8	4 -	24/8	2 -
16/8	6 -	25/8	3 -
17/8	3 -	26/8	3 -
18/8	7 -	27/8	3 -
19/8	2 -	28/8	5 -
20/8	3 -	til 26/9 yderligere.....	28 -
21/8	3 -		

Udgifterne ved Begravelserne afholdtes formentlig af Sundhedskommissionen.

1853 fik man rig Lejlighed til at revidere Opfattelsen af denne frygtelige Epidemi. Og ingen Steder i Byen bedre end paa Alm. Hospital. 1855 blev der udgivet "Beretning om Koleraepidemien i København ved Den overordentlige Sundheds-Kommission", som blev oprettet under Epidemien, og her ser man i et Bogen medfølgende Kort, at Alm. Hospital har den største Dødeligheds-Procent pr. Kvadrat-Enhed i hele Byen. Kun "Lille København", ogsaa i Amaliegade, kommer op imod Alm. Hospital. Paa dette døde der 38½ pCt. af Hospitalets samlede Beboere, og paa Toldbodpladsen ca. 29 pCt.

Døde paa Alm. Hospital fra 30. Juni til 23. August:

	M.	K.
Af Hospitalets Lemmer døde	415	143 + 272
Lemmenes Antal 2. Juli 1200		
do. do. 27. Aug. 809		
Antallet af Patienter fra Byen, Sygehospitalet og Tjenestepersonalet, Vartov, Ladegaarden, Holmens Arbejdshus, Frue Arbejdshus og Nicolaj Arbejdshus	døde 122	30 + 92
		<hr/> 537 = 173 + 364

Lemmer fra Alm. Hospital blev overflyttede til Holmens Arbejdshus, her var den 28. Juli døde 2 Gangkoner, 37 Mandfolk og 37 Fruentimmer. I samme Tidsrum fra 30. Juni til 23. August indbragtes døde af Kolera fra Ladegaarden, Arbejdshusene og Plejestiftelserne 35 Mænd og 48 Kvinder.

3. Juli var Antallet af Lemmer, Patienter og Officianter paa Alm. Hospital ca. 1500 Personer.

I Ugen fra 16.-22. Juli var Antallet af døde ialt:

Lemmer	224
Indbragte døde	29
Indbragte Patienter, døde	40
	<hr/>
	293

Deraf var der døde paa Hospitalet den 20. Juli:

Lemmer	38
Indbragte døde	5
Døde som indbragte Patienter	1
	<hr/>
	44

Den 21. Juli:

Lemmer	39
Indbragte døde	6
Indbragte Patienter døde	5
	<hr/>
	50

Kvindernes Antal var det største.

I Kvarteret var Sygepromillen følgende:

I Amaliegade	93 pro m.
I Blankogade	73 pro m.
Paa Alm. Hospital	389 pro m. ¹⁾

Der blev rekvireret Arbejdsfolk i Mængde fra Ladegaarden til Hjælp paa Lemmestuerne, disse blev i Mængde angrebne af Kolera. Den 24. Juni om Aftenen erklærede Sundhedskollegiet Sygdommen for epidemisk Kolera. Kollegiet anbefalede at drikke Kolerabitter, Brændevin med bitre Urter. Denne Medicin var kendt fra tidligere Tid. Herom hedder det:

Inspektør Schleisner, Ladegaarden, spørger Nov. 1853, om der maatte anvises ham bitre Urter til at komme paa $\frac{1}{2}$ Td. Brændevin til de paa Ladegaarden værende syge Arbejdere. Efter at Stadsfysikus, Professor *Hoppe*, herom havde afgivet sin

¹⁾ Borg. Forh. 52. Aarg. S. 254.

Betænkning under 22. Nov., blev af Direktionen besluttet, at bitre Urter (asa foetida, Dyvelsdræk) sat paa Brændevin kan rekvireres fra Dispensations-Anstalten paa samme Maade som forhen er sket.

I Oktober 1853 ønskede Den overordentlige Sundhedskommission Hospitalet paa St. Annæ Plads Nr. 13 lukket. Fattigvæsenet gav da paa Anmodning Tilladelse til, at Kolerapatienter blev antagne paa Alm. Hospital, om sporadiske Tilfælde skulde vise sig.

1852

I Alm. Hospital ansaa man ikke Anstalten for at være særlig usund. I Sommeren 1852 skete der Indstilling til Direktionen om, at der i sanitær Henseende intet var at bringe i Forslag. Enhver Mangel paa Renlighed og frisk Luft søges afhjulpet. Gaarden vandes med Sprøjte, og Rendestenene udskylles hyppigt. Direktionen tog denne Indstilling til Følge.

Patienter

Ifølge en Skrivelse fra Justitsministeriet af 6. Juli 1853 skal Forordningen af 1782 § 6 anvendes ved Begravelse af Koleralign, d. v. s. de skal begraves inden 48 Timer efter deres Død, de skal nedgraves 4 Alen i Jorden, ved Begravelsen tillades intet Ligfølge. De døde begraves i det samme, hvori de ere bortdøde.

I en trykt Liste, dateret 7. Juli 1853, over de her i Staden boende Læger nævnes for Alm. Hospitals Vedkommende:

Christensen, Overlæge, Professor,

Larsen, Overlæge, Professor,

Bech, afgaaet 31. Marts 1853,

Engelsted, Reservemed. fra 1. Maj 1852,

Wroblewsky, afgaaet 31. Marts 1853,

Bergh, *Rudolph*, Reservekirurg fra 1. Maj 1853, og

Falkenskjold, afgaaet 31. December 1852.

Kirken

7. Juli 1853 foreslog Direktør Herforth at lukke Kirken paa Alm. Hospital for Folk fra Byen. Den var altid overfyldt, og i

Sommerens Varme inficeret af en meget slet Luft under Guds-tjenesten. Direktionen sagde Nej.

Herforth drister sig heller ikke til at paalægge Præsten, N. Blædel, at jordpaakaste alle de Frijordslig, som fra Byen be-graves paa Fattigvæsenets Foranstaltning uden for Hospitalet. Blædel gjorde det dog, skønt de ikke begravedes paa Alm. Hospitals Kirkegaard paa Glaciet ved Øster Farimagsgade, men i Frijorden paa Kirkegaarden ved Jagtvejen. Det blev aftalt med Pastor *Pram Gad* paa Præsternes Vegne, at fra 19. Juli en Præst et Par Timer hver Formiddag og Eftermiddag var tilstede paa Frijords-Kirkegaarden for at forrette Jordpaaka-stelse.

Dr. Engelsted contra Direktionen

Engelsted var ivrig efter at faa en Del af Lemmerne bort-flyttede fra de overfyldte Stuer, men af praktiske Grunde lod det sig ikke gøre. Hverken Skoler eller Hoteller eller Kaserner var at faa. Engelsted havde igennem den private Lægeforening fremkaldt en Anmodning fra Ministeriet til Direktionen om en delvis Udflytning, men heller ikke det hjalp. Direktør Her-forth havde erklæret, at det var lige saa umuligt som at bede en krybe til Maanen - men ved denne sin Henvendelse var Engel-sted gaet uden om Direktionen, og det tog denne ham meget ilde op, for den vilde raade, Forholdet mellem Parterne blev saa spændt, at Engelsted maatte frem med en Undskyldning. Han var iøvrigt fungerende Overlæge under Professor Christen-sens Sygdom. 27. Juli 1853 skriver Herforth: at Engelsted i sin Tid havde givet en Beretning til Lægeforeningen om Tilstan-den i Lemmehospitalet er noget, hvortil han er uberettiget, og hvorved han har gjort et Brud paa det Forhold, hvori han staar til Direktionen, der i ingen Maade er den selvgjorte Autoritet, Lægeforeningen, underordnet. Det har jeg nu sagt ham, men ikke tidligere, da den nærværende Tid har for megen Alvor . . . at den ikke bør anvendes uden i den absolutte Nødvendigheds Tjeneste.

Langt om længe lader Engelsted saa høre fra sig. 2. Novem-

ber sender han Direktionen et Forsvar og en Redegørelse, der slutter med følgende Linjer: Idet jeg beklager, at min Handling er bleven mistydet af den meget ærede Direktion, vil jeg ikke undlade at underrette den om, at jeg arbejder paa en Fremstilling af Epidemien i Hospitalet, hvorved jeg haaber, at en renere Fremstilling skal afløse de mange løse Beskrivelser, som er givne af denne Genstand o. s. v.

1853

Ligkister:

Den overordentlige Sundhedskommission tilbød Fattigvæsenet 670 Ligkister, som den havde tilovers, de henstod i Gymnastikhuset¹⁾ i Filosofgangen, 2 Rdl. for en Voxen og 4 Mark for en Barnekiste. Fattigvæsenet, d. v. s. Alm. Hospital, købte Kisterne 1856. Da Ligenes Antal tiltog i betydelig Grad, kunde Fattigvæsenet ikke levere de fornødne Kister, ej heller kunde dens Ligvogne besørge Kørselen - saa overtog Den overordentlige Sundheds-Kommission selv den Bestilling.

Byens Fysiognomi forandrede sig ikke synderlig under Epidemien, skriver Brøchner 18. Juli til Molbech. Man møder lidt flere Ligtog end sædvanlig, men Forskellen vil ikke af nogen kunne opfattes mere end tilfældig. Af bekendte Mænd døde af Kolera: Kunstmaler *C. W. Eckersberg*, Digteren og Præsten *C. J. Boye*, Arkitekt *C. P. Hagemann*, Grev *Holstein Ledreborg*, Oberst *J. T. Ræder* o. fl. Især greb det dybt i mange Sjæle, da Alm. Hospitals Overlæge, Etatsraad, Professor *S. Thal*, blev revet bort af Sygdommen kort efter, at han var vendt tilbage fra sin daglige Gerning. Thals 88-aarige Moder døde af Kolera Dagen efter ham.

Herforths Forsvar 8. Juli 1855

Alm. Hospital havde en høj Stjerne hos Borgerne i 1840erne, men den sank rigtignok i 1850erne, ja forsvandt helt under Horisonten. Det er de to første Aartier af det kommunale Selv-

¹⁾ *Schorn*: Da Voldene stod, 1905, S. 141. - *H. Brøchner* og *C. Molbech*: En Brevveksling, 1845-75, S. 99 ff.

styre, at Stemningen slog saaledes om. At Stemningen var Alm. Hospital god i 4oerne fremgaar af en Betænkning, som netop udkom 1840. Nogle Fattigforstandere havde anket over Tilstanden i Fattigvæsenets Stiftelser, ogsaa Alm. Hospital.

De 3 Repræsentanter af de 32 Mænd, Bagermester *H. Sager*, Grossererne *W. Duntzfeldt* og *N. J. Meinert* blev af Forsamlingen beskikkede som Komité til at undersøge Klagen, som navnlig angik Maden, den var ikke god nok. De 3 Mænd afviste Forstanderne, de ankede uden Grund. Repræsentanterne var bange for nye Skatter; saadanne vilde mishage Skatteyderne. Fattigvæsenets Direktion vilde heller ikke gaa med til Forbedringer. Spisereglementet kunde man se i Regnskabet for 1836. De 3 Repræsentanter siger, at Alm. Hospital anses som den bedste af Stiftelserne, derefter kommer Vor Frue Arbejdshus og lavest staar Vor Frelsers Arbejdshus. Komiteen glædede sig over offentlige Klager i Bladene, de vidner om god Borgeraand og om Interesse for Institutionerne, sagde de. Saaledes var Stemningen i 184oerne. Hospitalets Anseelse vandt derved, men dets Stjerne dalede hurtigt. De 3 Herrer blev valgte ind i Borgerrepræsentationen 1840¹).

Paa Gadelivet mærkede man ikke den trykkende Stemning, som Koleraen voldte Borgerne, men den var der, og 5oerne er for Alm. Hospital mærket af den Stemningsbølge imod Hospitalet, som skyllede det tilside. Meget stærkt kommer Byens Vrede til Orde i Betænkningen af 1855. Det Offentlige havde en Følelse af, at der maatte komme et Forsvar frem, og det blev Direktør Herforth, som modtog Udfordringen. Den ministerielle Kommission 1855 kritiserede Fattigvæsenet for "Mangel paa tidssvarende Udvikling" og pegede paa "den sørgelige Stillestaaen, hvoraf det bærer saa tydelige Præg", og den gav Alm. Hospital Skylden derfor. Efter Opfordring af Overpræsident *H. H. v. Lüttichau*, første og styrende Medlem af Fattigvæsenets Direktion, svarede Direktør Herforth paa Kritikken. Men Herforth forsvarede ikke Direktionen eller skrev paa dens

¹) B. Forh. 1840, d. 11. Juni.

Vegne, han valgte at forsvare sig selv og at give Fattigdirektionen Skylden - som om Lüttichau har sagt til ham - det var een til Dem, Herforth! Og derpaa har Herforth saa villet give tilbage. Det er ogsaa sandsynligt, at Opinionen i Byen virkelig har udset Herforth til at være Syndebuk. Hans Embede var meget omfattende. Han forestod hele Fattigvæsenets Økonomi, han skulde behandle alle i økonomiske Anliggender indkomne Sager, og havde Tilsynet med Fattigvæsenets Bogholderi, Revision og Kassevæsen - og under dette Embede sorterede 11 af Stiftelserne. Kort sagt er hans Skrivelse¹⁾ Udslag af en Kamp, han igennem 14 Aar har ført med Direktionen, uden at han har kunnet aftvinge Direktionen Midler til de beskedne Forbedringer, som han ønskede. Da han i 1841 tiltraadte sit Embede, formanede det første og styrende Medlem ham til ikke at være for stærk Reformator. Og Herforth paastaar nu, at det er ham, som har villet Fremskridt, men Direktionen, som har sat sig derimod. Han har f. Eks. haft Planer til Hospitalets Udvidelse, som Direktionen satte sig imod. Interessant er det Forsøg, som han gjorde²⁾.

Herforth forstod straks, da han kom til Hospitalet, at Pladsen derinde var for lille, det ser man af, at i Aaret 1844 vilde han have Direktionen til at købe Amaliegade Nr. 126, nuværende Gadenummer 22, imellem den Duntzfeldtske Gaard og Slottet. Denne Ejendom blev stillet til Auktion og skulde sælges. Den kunde være bleven købt for 16.000 Rdl., og den vilde med sine Bygninger og sin Grund have raadet Bod paa Pladsmangelen i Hospitalet, der senere blev saa dræbende. Havde Herforth turdet, saa havde han købt Ejendommen selv for at have den paa Haanden, naar Fattigvæsenet skiftede Sind. Direktionen erklærede: Købet skal ikke ske! Dette var for Herforth en stor Skuffelse. Men skal Kritikken af 1855 analyseres, maa den ramme haardest de to Herrer: Overauditor Holm, den senere Borgmester, som var med til at nægte Købet af Amaliegade 126, og Tømmerhandler *Maag*, Medlem af Borgerrepræ-

1) Af 8. Juli 1855 i Raadstue-Arkivet. 2) Dagsavisen 28. Juni 1844.

sentationen, de var nemlig begge med i Kommissionen, som dømte saa skaanselsløst om Hospitalets Tilstand. De ved begge - siger Herforth - at Borgerrepræsentationen stedse har tvunget Fattigskatten ned til det mindst mulige. I sin Favør nævner Herforth ogsaa et stort Forslag fra 1853.

6. Juni 1853 gjorde Direktionen Indstilling om at paaføre Forhuset i den Duntzfeldtske Gaard en 4. Etage samt at forhøje Sidehuset med 2 Etager - og saa skulde der indrettes Koppestuer, Obduktionslokale og Ligstue. Ved Forlængelse af Økonomi-Bygningen skulde i den anbringes en Butik med Udsalg til Lemmerne - tvende Dampkøkkener, Bolig for Oldfruen, Økonoma, Kandidatværelser, Vognskure bl. a. til Overlægenes Vogne med Karlekammer o. s. v., bl. a. Lysthus for Lemmerne. Kommunalbestyrelsen billigede Forslaget og bevilgede den kalkulerede Sum 32.000 Rdl.¹⁾, men saa kom Koleraen - og saa fraaadede Sundhedskollegiet Udførelsen af denne Plan.

“Da Direktionen ikke billigede mit Forslag om Købet af Gaarden i Amaliegade,” siger han, “maatte jeg saaledes for hele den øvrige Fremtid indskrænke mig til de Udvidelser, Forandringer og Forbedringer, som forhaandenværende Bygninger og Grunde kunde tilstede.”

Blandt de Forbedringer, som skyldes Herforth, fortæller han om en af dem paa følgende drastiske Maade: “Omkring i Gaarden stod forhen flere med brunrødt overstrøgne højst uhyggelige Hytter, som brugtes til ved Svovlrøgning at desinficere fnattede Patienters Klædningsstykker og at dræbe Utøj paa andre Patienters indbragte Klæder. Det sidste lykkedes dog ikke, og Utøjet krøb ofte udenfor Hytterne. I Stedet er nu bygget en lille Desinfections-Anstalt.” Herforth resumerer saaledes: “Efter at have anført, hvad der i Aarenes Løb er foranstaltet, tror jeg det bevist, at hverken Direktionen eller jeg har staaet stille i Hospitalets Administration - jeg maatte i saa Fald ogsaa have fornægtet min Natur - og at den fra Kommissionens Side skete Udtalelse er ubillig og uretfærdig.”²⁾

¹⁾ B. Forh., 14. Aarg., S. 107. ²⁾ F. S. R. Prot. 126 - 1854.

Efterskrift

I denne saa uhyggelige Kolera-Sommer var Lazarus-Seglets tavse Formaning bleven overhørt. De mange Liv udslykkedes. Skylden for, hvad der blev forsømt, kan vist godt deles lige mellem alle de nævnte Myndigheder. Indenrigsministeren greb ikke ind, da Fattigdirektionen stod magtesløs, og han var jo dog den egentlige ansvarlige som Direktionens statslige Overordnede. Han kunde have sat Hjælpearbejdet i Gang eller have samlet de nævnte og mange flere til Aktion.

Man finder blandt Papirer fra Kolerasommeren en Skrivelse fra Medlem af Fattigdirektionen, L. Maag, til hans Kolleger, der er som et lille Suk af Barmhjertighed. 24. Juli stiller Maag det Forslag, at Medicin, som maatte ydes til Kolerapatienter, baade af Lægeforeningens Visiterende og Distriktlægerne, skulde ikke betragtes som Fattigunderstøttelse. Indstilling derom skulde i fornødent Fald gaa til Borgerrepræsentationen. Men Forslaget forsvandt i Tavshed. Stor Energi udfoldede Myndighederne ikke i Sommeren 1853, og der er noget beskæmmende i at tænke paa Videnskaben og dens Fejlsyn netop, da Koleraen kom. Deri ligger en Undskyldning for dem, som havde Ansvar i de Dage.

Et af de førende Dagblade faldt over den overordentlige Sundhedskommission. Det var "Fædrelandet" 19. Juli. Bladet forlangte øjeblikkelig Oprettelse af en Velfærdskomit  ved en provisorisk Lov. Det fremhævede i stærke Udtryk Sundhedskommissionens Uduelighed, især Lægerne i den, Konferensraad Bang og Stadsfysikus Hoppe. Den første var lidet skikket - siger Bladet - til Administration, og den sidste var "af mange Aars Kampe med sl ve Autoriteter selv sl vet". Statsraadet kunde ikke bekvemme sig til at udstede en provisorisk Lov. Den offentlige Hjælp kom saaledes ikke.

Der blev udsendt en Redegørelse for Fattigvæsenets Tilstand 1853. Her nævnes, at Forhusbygningen i den Duntzfeldtske Gaard blev indrettet til Kolerasygehus. I Underrummet i det nye Pakhus ved Søen hensattes de Døde indtil Begravelsen. De dødes Antal forholder sig til det hele Patientantal som 1 til 5½

eller omtrent 18 pCt. De gamle Bræddeskure paa Søpladsen ud imod Toldbodgade blev nedrevne og en 5 Alen høj Mur opførtes i Stedet, og indenfor denne murede Kasser til Gødning, Fejskarn o. s. v. Besøgstiden til Patienterne var før Kl. 12-1 og fra Kl. 3-4, men forandredes nu til Kl. 12-6.

Dødsfaldene i København 1853 udgjorde 7305. Af dette Dødeantal er for offentlig Regning paa Alm. Hospitals Kirkegaard udenfor Østerport begravet:

a) Af de i Hospitalet døde, 617 Lig.

b) Af de fra Byen til Hospitalet afhentede døde, 312 Lig.

Baade i Vaskeriet og paa Sygestuerne maatte antages ekstra Hjælp, Vaagekoner, Gangpiger m. fl.

De betaltes egentlig med Kost 1 Rdl., uden Kost 1 Rdl. 48 Skilling.

De arbejdsføre Lemmer lønnedes med 24 Skilling eller 32 Skilling, efter deres Arbejde.

Direktionen klagede stadig over Pengemangel. Det ser ikke ud til, at man har haft Vanskeligheder med det tjenstgørende Personale, skønt en overmaade tung Byrde af Arbejde med Angst og Spænding var lagt paa disse Mennesker baade paa Kontoret og paa Stuerne. Forholdet mellem Tallet af de tjenstgørende og de Indlagte var den Gang 1 til 10, nu er det 1 til 3. Lyder og Mangler var der nok af, og den offentlige Kritik har ikke ladet Hospitalets Direktion dø i Synden, men udebleven er den offentlige Anerkendelse af, hvad disse, alt i alt maaske 150 Mennesker - nogle ekstra Stuekoner kom til - har maattet udføre af Arbejde i de varme Dage i ildelugtende Gaarde og Stuer og Gange.

Frk. Ilia Fibiger havde faaet Medlidenhed med de Kvinder, som skulde soignere de mange Kolerapatienter paa Alm. Hospital. Hun havde faaet Forstaaelsen af, hvor svært disse Kvinder var belastede; hun meldte sig derfor til Tjeneste ved Nattevaagen paa Kolerastuerne, og Direktionen tog imod hende. Ilia Fibiger havde hørt, at man manglède Vaagekoner paa Hospitalet, og hun meldte sig for at gøre Vaagekone-Tjeneste. Man raadede hende fra at inlade sig paa denne Stilling, men hun

blev ved sit. Fra 23. Juli til 15. August gjorde hun Tjeneste paa Hospitalet. Løn vilde hun ikke modtage. Ilia Fibiger var dengang 36 Aar gammel¹⁾). Frk. Fibiger var grebet af Søren Kierkegaards Idealisme. Inspektøren henstillede til Direktionen at sende hende en Takkeskrivelse, hvilket skete den 27. August. Frk. Fibiger svarede paa denne Skrivelse med at takke Direktionen for hendes Tjeneste paa Hospitalet.

Om Frk. Ilia Fibiger udtalte²⁾) Engelsted sig meget anerkendende. Hun vilde gøre sig lige med de ringeste til Overdrivelse. I den Henseende var der noget søgt hos hende. Under Tjenesten som Vaagekone - Stuekone - blev hun selv syg af Overanstrengelse. Dr. Engelsted, som behandlede hende, lagde hende ned i et Værelse i Kælderen ved Siden af Badestuerne. Men herover var Frøkenen meget misfornøjet, skønt Engelsted havde gjort det for det bedste og med nogen Opofrelse. Men hun vilde ikke være bedre end de andre, d. v. s. Kolerapatienterne, og derfor dele Kaar og Lejlighed med dem. Med andre Ord, hun vilde lægges ind paa de virkelige Kolerastuer. "Sikke noget Sludder," sagde Engelsted, "De har ikke Kolera, faar De den, kan vi jo altid tale om Resten."

Hospitalets Direktion uddelte ekstra Gratialer til nogle af Personalet som Paaskønnelse af disse Personers ekstra Arbejde - og Direktionen har jo nok set, hvad der var bleven ydet, men havde den haft Midler nok, kunde den godt være gaaet langt videre i Rundhaandethed. For ekstraordinære Forretninger i Alm. Hospital under Kolera-Epidemien blev der udbetalt cand. med. & chir. *V. York* 140 Rdl., cand. med. & chir. *Steenberg* 140 Rdl. + 50 Rdl., Inspektør *Andersen* og Inventarieskriver *Westerby* hver ekstra 100 Rdl., og Kontorpersonalet ialt 276 Rdl.

Dr. Engelsted afslog at modtage noget ekstra Honorar: "Man maa tage Forretningerne paa sig," sagde han, "som Embedsstillingen medfører, selv om der til en Tid er flere end sædvanlig, og man har derfor intet Krav paa Godtgørelse." Direktionen

1) Berl. Tid. 4. Marts 1913. 2) i mundtlig Samtale.

tilkendegav Doktoren sin Paaskønnelse. Da Borgerrepræsentationen skulde bevilge Penge til disse Gratifikationer, satte den et surt Ansigt op, fordi Fattigdirektionen ikke forinden havde indhentet Kommunalbestyrelsens Samtykke. For denne Gang vilde man dog efter Omstændighederne approbere det opgivne Beløb, 1005 Rdl., og føre det til Udgift¹).

Et Roman-Kapitel

Alm. Hospital er i sin sørgeligste Periode gaaet over i Skønlitteraturen. I Vilhelm Bergsøes Novelle-Cyclus: "Fra Piazza del Popolo", som udkom 1866, findes en Skildring af Kolera-Episoden paa Hospitalet²), saa frisk og saa bitter i Tonen, som om den kun var døgngammel, og saa skal Skildringen endda være en forsinket Fortælling i Rom, givet til bedste som Underholdning. Fattigdirektionen bliver i de bitreste Ord lagt for Had, der altsaa 13-14 Aar efter Jammeren var lige frisk.

Det er jo Læge *F. L. E. Smith*, som under Navnet Aabye fortæller om Tilstanden i Kolera-Aaret paa Alm. Hospital. Han var Kolerælæge i København 1853, og blev fra 1857 Kandidat paa Alm. Hospital. Senere var han Reservelæge paa Kommune-hospitalet og døde som Sygehuslæge i Vejle 1893. I Romanen udtaler Aabye Ønsket om at blive en duelig Læge, det vil da sige "at faa en lavhjulet Vogn, to Heste og en Kusk, hvis Skæg svarer til Bæsternes Farve, thi først med en saadan Befordring kører man lige ind i Dueligheden". Smiths Skildring beror altsaa ikke paa Selvsyn.

Skrifter om Koleratiden

V. Bergsøe: Krigen og Koleraen, S. 143.

I. R. Hüberts: Beretning om Koleraepidemien i København 12. Juni-1. Oktober 1853. Kbh. 1855.

Th. Bricka: Koleraepidemien i Kongeriget Danmark i Aaret 1853. Kbh. 1855.

Mathilde Fibiger: Et Kvindeliv - om Ilia Fibiger.

¹) B. F. 1853, den 12. November. ²) 1ste Del "Tordenskyen".

I. C. Magnus: Nogle Billeder af København under Kolera-epidemien 1853. Magnus fik mange Oplysninger af sin Ven, Kontorchef L. I. Brunn i Magistraten.

Fr. Hammerich: Et Levnedsløb II, S. 125 ff. Her fortæller H. en Del om Gymnastikhuset paa Bastionen ved Vartov og Liget, som var staaet op og blevet levende. Om Alm. Hospital og Suppen der: 100 Potter Vand paa 10 Pund Kød. Om Begravelserne paa Assistens Kirkegaard, om at han selv paa een Dag jordede over 50 Lig.

En 3die Overlæge 1855

I 100 Aar var der ikke bleven bygget noget nyt Hospital i København. Fattigdirektionen havde ved Udvidelser, Forandringer og Forbedringer søgt at hjælpe sig med sit ene Hospital til saadanne Patienter, som ikke kunde optages i Frederiks Hospital. Grænsen var ogsaa naaet, Hospitalet kunde ikke udvides, Rammerne maatte saa udvides.

De paa Hospitalet foretagne Forandringer og Forbedringer var ikke uvæsentlige.

I 1850erne naaede man Etablering af en Damp-, Koge- og Vaskeindretning, Opførelse af en ny Staldbygning 1856, Ansættelse af en Fuldmægtig og af en 3die Overlæge. Ved Ansættelse af en Fuldmægtig skulde Inspektøren befries for en Del af Kontorarbejdet, saa han kunde faa Tid til at øve et virksomere Tilsyn. *Fritz Th. R. Bentzon* blev 1855 konstitueret Fuldmægtig. Patienternes Antal var mange Slags:

 Patienter med kronisk Sygdom,
 Patienter med akute Sygdomme,
 Barselkoner med Børn,
 Ældre Børn, 5-600 aarlig,
 Mænd og Kvinder med syfilitiske Sygdomme, og
 Offentlige Kvinder med syfilitiske Sygdomme,

saa brogede Tavlesedler kunde nok tale for Deling under en 3die Overlæge.

Februar 1856	579	Patienter	
Oktober 1857	611	do.	
1847	1247	Lemmer samtidig	
1856 Oktober	966	do.	do.

Denne Stigning medførte, at man foruden de nedennævnte Filialer 1857 maatte tage Værkstedslokalerne i den nylig opførte Staldbygning i Brug til Patienter; der blev anbragt 40 Patienter (1856)¹⁾.

1856 befandt der sig af Hospitalets Belægning 245 udenfor Hospitalet. Dels dimitterede med Bolig i Byen, dels anbragte i Holmens Arbejdshus, dels i St. Annæ Hospital, St. Annæ Plads 113 (nuværende Nr. 13), som var købt af Kommunen 1854 for 94.100 Rigsdaler.

Direktionen tænkte ogsaa paa at købe Landkadetakademiet, den nuværende Landsretsbygning, som Regeringen var tilbøjelig til at sælge. En Komité, hvori bl. a. Kaptain Herforth sad, var endogsaa nedsat 1857 for at forhandle om Købet, men Planen gik itu. Men under de nævnte Forhandlinger var Sagen med Ansættelse af en 3die Overlæge bleven gennemført.

Forslaget om Ansættelse af en 3die Overlæge, især for Patienter, der led af Syfilis og Udslet, var fremkommen første Gang 1842 ved Professor Thals Afgang, og det var Medicinaldirektørerne, Stadsfysikus Hoppe og Konferensraad O. Bang, som stillede det. Begge Hospitalets Overlæger modsatte sig det imidlertid, og hermed bortfaldt det. Men under Forhandlingerne var en anden Sag kommen paa Tale, nemlig Lægetilsynet med Lemmerne, med hvilket man var ret misfornøjet. Det var overladt til Overmedikus, som derfor erholdt 50 Rdl. af det Wilderske Legat, men han forsømte dette Tilsyn.

Anden Gang blev atter Kravet om en 3. Overlæge 1847 rejst, og Anledningen hertil var et fra Dr. Hassing indkommet Forslag om forandret Lægetilsyn med Lemmerne. Medlem af Direktionen, H. C. Sager, var opmærksom paa Manglerne. Han saa ogsaa med kritisk Blik paa den daværende Overmedikus, Dr. med. M. Christensen. Sager skriver om ham, at han ikke med sine andre fortrinlige Egenskaber forener det Talent at kunne økonomisere med sin Tid og anvende underordnede Kræfter - nok er det, Lemmerne savnede ordentlig Lægetilsyn.

1) B. F. XVII, S. 399 ff. - B. F. XV, S. 293, 1855.

Dr. med. Mads Christensen, som efter Professor Wendts Død var bleven Overlæge, 5. Marts 1838, overlod Tilsynet med Lemmerne til en Kandidat - det samme havde Wendt forøvrigt gjort, endogsaa til en ueksamineret ung Mand, men at en ny ung Overlæge vedblev dermed, fandt man ikke rigtigt, Kandidaterne ikke heller. De havde endogsaa 3. Januar 1840 tilsendt Overlægen en Skrivelse, hvori de besværede sig over Tilsynet med Lemmerne og bl. a. skrev: "Deres Sygebesøg hos Lemmerne var i Begyndelsen hyppige, men snart blev de sjældnere og sjældnere, saa at de i de sidste 6 Maaneder har indskrænket sig til Tallet 5." Disse Ord var jo dristige overfor en Overordnet, men de gjorde deres Virkning, idet Overmedikus foreslog ansat en egen Læge for de syge Lemmer paa eget An- og Tilsvær, og Tilsynet med hele Lemmeafdelingen blev saa i Begyndelsen af 1843 overdraget til den ældste Reservelæge, eller den Reservelæge, som ikke havde Visitationen i Byen. Reservemedikus *C. F. Bock* blev Læge (død 1843) blandt Lemmerne, men kunde paa Grund af Lungesygdom ikke overtage Posten, der saa midlertidig blev overtaget af Kandidat *Bramsen*. Derefter blev Læge *M. Hassing* ansat 1843. Under dennes Udenlandsrejse i videnskabeligt Øjemed 1845-46 blev Posten i 1½ Aar bestyret af Kand. *Schleisner*.

Direktør Sager havde 1847 stillet Forslag om Ansættelse af en 3. Overlæge, og Konferensraad *O. Bang* var meget stemt derfor og motiverede Nødvendigheden af en Deling af Servicerne, men Overlægerne satte sig atter imod Planen, hvorfor den igen strandede. Ikke desto mindre havde Dr. Christensen Aaret før Sagers Forslag fremkom ansøgt om Forhøjelse af sin Gage paa Grund af stigende Arbejde ved Hospitalet. Denne Overlægernes Holdning gjorde til visse ikke noget godt Indtryk med Henblik paa Hospitalets Tarv. Tiden var maaske heller ikke just gunstig til Fremme af en saa dyr Sag, saa længe Krigen varede.

Endelig i 1855 blev Sagen gennemført, og nu skete det paa Forslag af de to Overlæger selv, som tidligere saa vedholdende

havde modsat sig ethvert Forslag derom. I Pressen¹⁾ var fremkommet Insinuationer imod de to Overlæger, som om de ikke omhyggeligt nok soignerede deres Patienter. Det kunde jo tyde paa, at det var en almindelig Stemning, som de nu bøjede sig for. Flertallet af Direktionen gav ogsaa Overlægernes Forslag sin Tilslutning. Det var især den medicinske Afdeling i Hospitalet, som trængte til at deles. Her udgjorde de syfilitiske Kvinder omtrent Tredjedelen af Patienterne, hvorimod de syfilitiske Mandfolk ved kirurgisk Afdeling var langt færre. Den nye Afdeling skulde altsaa omfatte de syfilitiske Patienter. Den i Koleratiden skærpede Kritik har maaske fremskyndet Afgørelsen. Direktionen tog saa Sagen op og indsendte Betænkning og Forslag til Borgerrepræsentationen om Delingen af den medicinske Afdeling.

Overpræsident Lange vilde have Sagen stillet i Bero, indtil det paatænkte nye Hospital var opført, men Forsamlingen fulgte Overlægerne og vedtog i Mødet den 11. Juni 1855 Ansættelsen baade af en 3. Overlæge og af en 3. Reservelæge. Indenrigsministeriet gav ved en Skrivelse af 20. Aug. 1855 Delingen sin Approbation. Og en 3. Overlæge og en do. Reservelæge skulde nu ansættes.

Til Overlæge for 3. Afdeling valgtes Dr. med. M. Hassing og til Reservelæge Dr. med. S. Engelsted. Den sidste var Distriktslæge i Byen og havde ønsket at beholde denne Stilling ved Siden af Reservelægestillingen, men opgav den, da det ikke kunde tillades. Eet Værelse paa Hospitalet blev nu Engelsted overladt. Medens Engelsted fik en lang Tjenestetid, blev dette ikke Tilfældet for Hassings Vedkommende, men han satte i sin korte Funktionstid dybe Spor i vort kommunale Hospitalsvæsen. Han var Medlem af den berømmelige Kommission af 1853, og forstod ved sine velbegrundede og fremsynte Indlæg i Forhandlingen at vinde de øvrige Kommissionsmedlemmer for sig. Hassing har ogsaa en væsentlig Del i, at Alm. Hospital fik en Cellebygning, idet det var efter hans Opfordring, at

¹⁾ Borgerrepr. Forhdl. XVI, S. 60.

Sabine Diempker bestemte sit Legat til en saadan Bygning. En Hjernesygdom gjorde 1861 Hassing udygtig til at vedblive i sin Gerning.

Dr. S. Engelsted blev ved Dr. Hassings Fratrædelse hans Efterfølger som Overlæge, Kandidat Georg F. Borch blev saa Reservelæge.

I sin Ansøgning om Reservelægeposten siger Engelsted, at hans videnskabelige Udvikling altid har haft og har en praktisk Retning. Han har udført flere videnskabelige Arbejder, navnlig et større Arbejde om Phthisis og en Fortsættelse deraf om Tuberkulosens Helbredelighed, der er bleven anset værdig til at benyttes som Doktordisputats. Ansøgningen var dateret 26. November 1855.

M. Hassing siger i sin Ansøgning om Overlægeposten ved den nye Sygeafdeling paa Alm. Hospital, at han 1838 blev Kandidat med laud. og samtidig blev ansat som Kandidat paa Alm. Hospitals medicinske Afdeling. 1842 blev han Distriktslæge. 1. Juli 1843 vendte han tilbage til Alm. Hospital som Reservemedikus og Læge for Stiftelsens Lemmeafdeling, hvor han forblev til 1850, da han blev Reservelæge ved Fødselsstiftelsen. 1845-46 foretog han en videnskabelig Rejse til Udlandet (Paris), i Sommeren 1855 en lignende gennem Tyskland. 1849-50 holdt han offentlig Klinik for en Del medicinske Studerende. Under Udenlandsrejsen 1845-46 drev han ogsaa fortrinsvis Studiet af de samme Sygdomsformer, som nu skal henhøre under 3. Overlæge, nemlig syfilitiske og Hudsygdomme, og bivaanede i Paris fuldstændige Kursus af de Forelæsninger, som de berømte Docenter holdt over disse Specialiteter. Endelig havde han i Sommeren 1854 foretaget en kort Rejse gennem Tyskland, hvor han havde benyttet Lejligheden til at gøre sig bekendt med Hospitalstilstanden i de største Stæder, hvad Syfilis og Hudsygdomme angaar.

Hvad hans videnskabelige Kvalifikationer angaar, henviste han til sin Licentiatdisputats: Om Brugen af Jodkalium i Behandlingen af Syfilis (1845) og til sin Doktordisputats: Om Kolik hos offentlige Fruentimmer (1848) samt Bidrag til Læren

om Smitsomheden af konstitutionel Syfilis (Ugeskr. for Læger, 15. Maj 1847) og om Petyriasis (Ugeskr. for Læger, 20. Maj 1848).

1861 maatte Hassing af Helbredshensyn søge sin Afsked, og uagtet han ikke havde tjent i de 15 Aar, som Vedtægtens § 25, Nr. 12, nævner, blev der ham dog tilstaaet Pension, og ligeledes hans eventuelle Enke. Hans Pension blev 400 Rdl. Han havde været Overlæge siden 14. Dec. 1855. Han døde 1863.

Overlæge Hassing var greben af den stærke nationale Stemning, som efter 3 Aars Krigen var en saa naturlig Følelse, og Hassing skrev i "Fædrelandet" imod *Wilhelm Meyer*, den senere saa berømte Ørespecialist, hvis Statue staar ude ved Frihavnen. Meyer var nemlig gaaet med Schleswig-Holstenerne og gik i Tjeneste hos dem under Krigen.

Dr. Hassing blev angrebet af en Hjernesygdom, som lammede ham ganske. Ligeledes ramtes ogsaa Dr. *Aarestrup* og blev lammet. Underligt nok, tilføjede Engelsted under en Samtale, at det skulde ramme begge Konferensraad, Dr. Bangs Svigersønner.

Professor Hassings kommunale Biografi, se Borgerrepr. Forhdl. XXII, S. 226.

Kong Christian VIII gav København en ny Forfatning af 1. Januar 1840, Borgerrepræsentationen. For Fattigvæsenet direkte fik den ingen Betydning, men 11. Maj s. A. bestemte en kgl. Resolution, at to af Fattigdirektionens Medlemmer fremtidig skulde vælges af Kommunalbestyrelsen. Forfatningen af 1840 var ikke demokratisk nok, man havde i Grunden set saaledes paa den lige fra Begyndelsen. Igennem 1840erne træffer man Ytringer om Forfatningens Mangler med flere praktiske Forslag, bl. a. imod de specielle Direktioner, som man vilde have i nærmere Forbindelse med Magistraten, men først 1857 kom den nye Forfatning, og da forsvandt visse af Direktionerne, bl. a. Fattigvæsenets Direktion. Alm. Hospital havde nu faaet sit oprindelige Areal samlet igen mellem Amaliegade og Ny Toldbodgade. Grunden udgjorde nu 23.000 + 1200 Kv.-Alen, 35.000 Kv.-Alen, d. v. s. 2½ Tønde Land. Til Sammenligning

kan anføres, at Grunden i Nørre Allé, hvorpaa Hospitalet stod fra 1892, udgjorde 14 Tønder Land. Man maatte altsaa bort fra de snævre Grænser.

1836-1857

Ved Fattigvæsenets Direktion skete der af og til nogle Smaaforandringer. 1857 var dens Tid forbi. Det bestemtes ved kgl. Resolution af 29. Juli 1836, at Stadens 32 Mænd skulde vælge 2 af Direktions-Medlemmerne med Funktionstid paa 4 Aar, den ene lønnet, og 12. Marts 1841 fastsættes Lønnen til 1200 Rdl. r. S., og at Embedstiden for de lønnede Direktører, som udnævnes af Kommunalbestyrelsen, fastsættes til 8 Aar. Indgivelse af Forslag om disse Direktørers Adgang til Pension stilledes i Bero.

Protokollerne skiftede 1838 Navn og hedder: Fattigvæsenets Sekretariats Protokoller 1838-1857.

Perioden igennem til 1857 kan man gennem de skiftende Navne i Protokollerne se, hvem der gaar ud af Direktionen, og hvem der kommer til i Stedet. 1834 bestemmes, at et Medlem af Direktionen skal holde daglig Kontrol paa Alm. Hospital, og paa Sygehuset skal henlægges Anke-Protokol. 1838 kommer 2 Medlemmer af de 32 Mænd ind i Direktionen¹).

1841 indtræder Kaptain H. H. Herforth, og det bliver ham, som kommer til at holde daglig Tilsyn med Økonomien og den indre Orden²).

1841

Etatsraad, Professor Dr. med. O. Bang tiltræder samtlige Direktioner som lægekyndigt Medlem i Bestyrelsen af Hovedstadens samtlige civile Hospitaler og Stiftelser, navnlig Direktionen for Frederiks Hospital, for Fattigvæsenet og for Straffeanstalterne. Bang havde selv tilbudt sig til denne Stilling. Han fik Bopæl i Fødselsstiftelsen. Og endvidere: Overauditør Johan Peter Holm, Borgerrepræsentant, Medlem af Direktionen (1843-46). Han blev 1858 Borgmester for Magistratens 3. Afdeling.

¹) Colleg. Tid. 1834, S. 89. ²) Borgerrepr. Forh. 1842, den 13. Oktober.

1842

Den efter Major Mangor (død 1842) valgte Direktør, d. v. s. Kaptajn Herforth, ulønnet Medlem 1841, 2. og 9. September, agtede Direktionen at overdrage Tilsynet med Økonomien og den indre Orden i Fattigvæsenets Hospitaler og Stiftelser samt Referatet af de enkelte Stiftelsers ugentlige Beretninger, og Delagtighed i Realrevisionen af Fattigvæsenets samtlige Regninger og Regnskaber. I et Plenarmøde mellem Magistraten og Borgerrepræsentanterne den 25. Januar 1842 blev Kaptajn i det borgerlige Artilleri, Hans Henrich Herforth af begge Autoriteter med absolut Pluralitet valgt til lønnet Medlem af den administrerende Direktion for Stadens Fattigvæsen i Stedet for afdøde Major Mangor. 18. Februar approberet af Kongen.¹⁾

Imod Herforth vendte Byens Vrede sig 1853. Han blev udpeget, næsten udpebet som Skyld i Kolera-Jamren paa Alm. Hospital.

C. S. Mangor

død 1842.

1811 den 5. September resolverede Kongen, at Premier-Løjtnant Christian Siegfried von Mangor af Kongens Livjægerkor skal i Stedet for Justitsraad Löwmand indtræde i Direktionen for Københavns Fattigvæsen paa Land-Militær-Etatens Vegne²⁾). Mangor arbejdede i mange Aar i Fattigvæsenets Tjeneste. Han var for meget "Militær" i dette Arbejde. I 1830 kom han ind i en mærkelig Konflikt, i Anledning af hvilken der blev skrevet, at "Mangors Mildhed kunde taale at forøges".

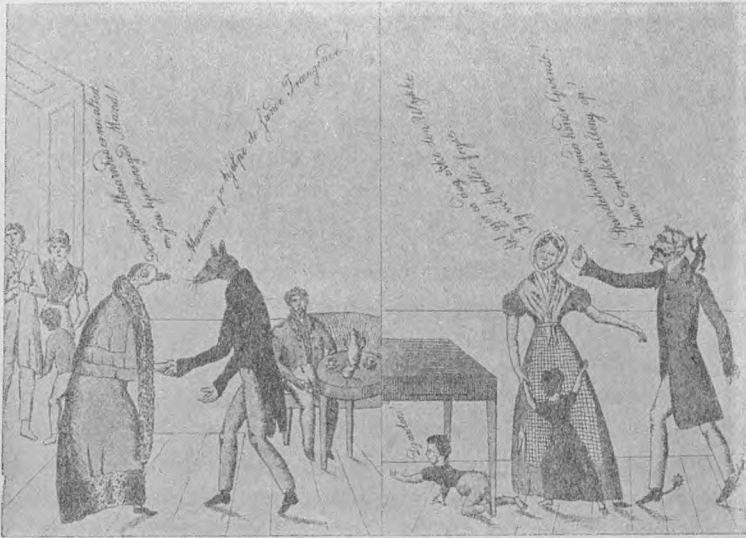
Fattigbestyrerdjævelen

Der findes et satirisk Blad fra 1830erne: Fattigbestyrerdjævelen, i Parentes: Fattigdirektør Mangor. Schiøtt sc.³⁾).

Dette Billede har sin ejendommelige, næsten triste Historie. Der fandtes en Litterat, *Mathias Winther*, Udgiver af et Blad

1) Borgerrepr. Forh. 3 S. 120 - 4 S. 22. 2) Penia 1811, S. 16. 3) Raketten 1831-32.

“Raketten”, hvis Indhold ikke var skaansomt overfor Redaktørens Uvenner og højtstaaende Personer. Winther havde været Eskadronskirurg, men uden Eksamen. 1830 havde han faaet sin Afsked fra Tjenesten i Odense. Han levede nu i København, hvor han fik med Mangor at gøre, idet han skyldte til Kommu-



Fattigbestyrerdjævelen.

nen et Alimentationsbidrag paa 25 Rdl. 75 Sk. som han vred sig ved at betale.

Affæren udviklede sig til en Bladpolemik. I “Raketten”s 1. Bind, Side 178, findes Artikler af Hammeleff, Fuldmægtig G. C. P. Møller og R. Philipp. Og i “Københavnsposten” 1832, Nr. 157, findes en Artikel af M. W. Olrik. Denne kedelige Affære affødte saa det satiriske Blad, som endnu er i Behold.

Igennem de mange Aar har der i Fattigvæsenets Administration siddet en Række ansete og dygtige Mænd, og navnlig da ansete Læger. Men to af Direktørerne har ved deres litterære Arbejder fremfor de øvrige Betydning for Kundskaben om Alm. Hospitals Historie, ja, om Fattigvæsenet i det hele. Bäreus

var en Filantrop blandt de bedste i Datiden, og det var et sandt Udtryk for hans Følelse for de Fattige, naar han efter sin Vilje kom til at hvile paa de Fattiges Kirkegaard ved Østerbros Allé. Hans Tidsskrift i mange Bind, "Penia", 1806-1821, er en af de trykte Hovedkilder til Fattigvæsenets Historie.

Den anden var Carl Pontoppidan - omtalt foran. Hans "Magazin for almenyttige Bidrag til Kundskab om Indretninger i de danske Stater", I-II-III Del, 1792-95, er en uundværlig Kilde ogsaa for Alm. Hospitals Historie. Her findes navnlig en Mængde Resolutioner og Reskripter vedrørende Fattigvæsenet, 2 Medlemmer af Den almindelige Direktion og 2 Medlemmer af Den administrerende sammen med Magistraten og de 32 Mænd skulde som nævnt konferere om Ligning af Fattigskat.

Kommissionen 1853-1855

I Betænkningen af 1855, som Direktør Herforth saa stærkt polemiserede mod, tales baade om "ikke ufortjent Vanrygte" og om "Mangel paa tidssvarende Udvikling og sørgelige Stillestaaen", og Kommissionen foreslog at slippe Alm. Hospital og bygge et nyt Hospital, hvilket skete 1863. Men da var Fattigdirektionen traadt fra og Magistraten kommen i Stedet. Udviklingen er iøvrigt i sine Enkeltheder besynderlig. Den begyndte allerede i Efteraaret 1852. Reservemedikus ved Alm. Hospital L. J. Brandes var tidligst oppe og fremkom med Forslag om en Kommission. Dr. med. Hassing ligesaa, og Brandes uddybede sine Tanker i en lang Artikel i Berl. Tidende.

Men Brandes vandt hverken Professor O. L. Bang, første Mand i Hospitalsdirektionen, eller Alm. Hospitals Overlæger. Bangs Skrivelse er fra Januar 1854, altsaa da Misstemningen imod Hospitalet endnu var stærk. Overlægerne vilde fjerne Lemmerne og gøre Alm. Hospital til et egentligt Kommunehospital. Direktionen vilde det omvendte: gøre Alm. Hospital til en Plejestiftelse og bygge et helt nyt Kommunehospital. Hvad skulde saa Alm. Hospital blive til efter denne Polemik? Det blev til en Plejestiftelse. Om at bygge et nyt Kommunehospital og

en Byggeplan drejede Forhandlingen sig i den store nedsatte Kommission fra Slutningen af 1853. Og der skete det besynderlige, at ingen af Hospitalets Læger, hverken Overlægerne M. Christensen eller S. Larsen eller L. J. Brandes kom med. Derimod tog Ministeriet M. Hassing med, som den Gang ikke var Læge ved Alm. Hospital. Fattigdirektionen var altsaa gaaet af 1857 og Magistraten traadt i Stedet, men udenfor Hospitalet arbejdede saa de Mænd, som undfangede Planen til det nye Kommunehospital.

Kommissionen af 9. December 1853 talte følgende Medlemmer: Direktøren i Indenrigsministeriet *C. F. Simony*, Overinspektør ved Fængselsvæsenet, Professor, Dr. phil. *C. N. David*, Dekanus i Sundhedskollegiet, Professor, Dr. med. *C. P. M. Hansen*, Overauditor, Raadmand *I. P. Holm*, Dr. med. *M. Hassing* og Borgerrepræsentant, Tømmerhandler *C. L. Maag*. Kommissionen afgav sin Betænkning den 30. December 1854. Den foreslog et nyt Hospital, som skulde blive et Kommunehospital, en for sig bestaaende særegen Stiftelse uden administrativ Forbindelse med Københavns Fattigvæsen.

Borgerrepræsentanterne contra Kancelliet

Fattigdirektionen blev altsaa ophævet 1857, man kan godt sige, at den faldt, og den faldt for Aanden fra 1848 og 1853, og Slaget ramte paa Alm. Hospital, næsten knusende ramte det. Fattigdirektionen rummer en Fylde af fine Navne, hele den Kreds af Mænd, Direktører eller Ledere af Københavns Fattigvæsen i Enevældens Dage, da Kongen havde Haand i med Udnævnelserne, medens Kancelliet ellers var den raadende Myndighed. Mænd fra mange Samfundsklasser, Adelsmænd som Grev *J. H. E. Bernstorff*, til at begynde med, Embedsmænd som Københavns Politidirektører og sammes Overpræsidenter som Michael Lange, der i Martsdagene 1848 stillede sig i Spidsen for Kommunalbestyrelsen paa dens Tog til Christiansborg Slot. Her var mange Grosserere og Storhandlere som N. Ryberg, her var Erhvervets Repræsentanter, Byens gode Borgere

som Brygger I. C. Jacobsen, her var Borgerrepræsentanter, da de kom til at bære det Navn, og mens de hed de 32 Mænd som H. C. Sager, der blev Herredsfoged. Her er Officerer af Københavns Væbning, som Major C. S. Mangor, og endelig Læger som Stadslægerne og den store Autoritet Oluf Lundt Bang, Geheimekonferensraaden, som i Aarene før Kolera-perioden stod i Spidsen for Direktionen, der har Ansvaret for de Tilstande ved Alm. Hospital i 1853, som blev fordømte. Var disse mange Mænd ikke velmenende og medfølende overfor de Fattige? Jo vist! Men Dommen over deres Virksomhed er alligevel bleven den haardeste. Niels Ryberg var god, det er længe siden, men fallit. Og nu Mændene fra 50erne? Alm. Hospitals Overlæge mener, at han kender Aarsagen.

L. I. Brandes: "Enhver Bestemmelse i Planen af 1799, der lod sig benytte til at afskrække Befolkningen fra at søge Fattigvæsenets Hjælp, blev nøje overholdt, medens man mindre brød sig om at følge den humane Aand, der gik igennem Loven"¹⁾.

Saaledes lyder Ordene, og det er bleven Samfundets Dom over Enevældens Fattigbestyrelse. Brandes' Ord har faaet almindelig Sanktion. Og alligevel er der noget af en Uret deri. Der er to Momenter af afgørende Værdi og af mægtig Indflydelse, som maa tages med i Bedømmelsen. 1803 sender Fattigvæsenets Direktion Indberetning til Kancelliet, igennem hvilket Fattigvæsenets Underskud skulde dækkes, her hedder det:

I ingen af de forskellige og forhen afvekslende Bestyrelses-Perioder har Fattigvæsenet hidtil endog med langt mindre Antal Fattige og endog under mindre tilstrækkelig Forsørgelse været holdt paa Fode, uden af og til at faa umiddelbare og betydelige Tilskud fra Finanserne enten til visse Tider eller aarligen. Dette Aar giver ogsaa Underbalance. Fattigvæsenets Udgifter har efter Middelaar været i de forløbne 3 Aar, siden Direktionen overtog Bestyrelsen, 210.182 Rdl.

I Krigsaarene 1807-14 var Fattigvæsenets Underbalance ste-

1) W. Christensen: »København«, S. 321-325. - »Hver 8. Dag«, 1908.

get til 500.000 Rdl., og af dets Kapital var forbrugt 800.000 Rdl. Dette Deficit medførte, at den lille Fattigskat, 9000 Rdl. 1762-1812, maatte erstattes af en Ligning efter det aarlige Behov 1816-1861, baseret paa Fattigdirektionens Skønnende, og ikke som nu Fattigvæsenets Udgifter indeholdte i de almindelige kommunale Skatter. Direktionen maatte aabenlyst kræve Pengene, udsat mer og mer for Skatteydernes Mishag. En saadan Skattesituation var ugunstig for den Fattiges Ven. J. H. Bäreus var derimod glad for Fattigskatten¹⁾.

Og igennem hele Perioden udvikledes mer og mer den Betragtning, som man kan høre den Dag i Dag, at Formaalet med Forsørgelsen ikke er at drage de Fattige ind under sig, men omvendt, hvorfor man let kommer ind paa at indrette sin Praksis med nogen Ubehag for de Søgende, og dette igen for at knappe af paa Pengene. Staten gav ikke villigt, og Kommunen jo ikke heller, og saaledes var Opinionen fra begge Sider ingenlunde i Favør af de Medlemmer af Direktionen, som gerne gav. Er den fældende Dom over Direktionen saaledes end rigtig, maa den bæres af alle Parter.

Det var Borgerrepræsentationens Ønske, at det kommunale Element maatte blive det fremherskende i Bestyrelsen af Fattigvæsenet²⁾. "Naar der findes Medlemmer udnævnedes af Kongen og andre udnævnedes af Borgerrepræsentationen, vil de som Følge af denne Forskel ikke faa lige Indflydelse."

Staten havde regeret med Fattigvæsenet dyrt og daarligt - det i økonomisk Henseende betydeligste Rigs-Væsen - nu vilde Borgerrepræsentanterne selv til, og det kom de. Ifølge Vedtægten af 30. December 1857 overtog Magistratens 3. Afdeling Bestyrelsen af Fattigvæsenet 1. Januar 1858. En ny Tid skulde nu komme. Det gamle skulde være forbigangent - alt blive nyt!

1) Penia 1811, S. 222. 2) Borgerrepr. Forh. 1840, 9. og 12. November.

The text on this page is extremely faint and illegible. It appears to be a standard page of text, possibly a letter or a report, but the characters are too light to be transcribed accurately. The layout consists of several paragraphs of text, with some lines appearing to be indented. There are also some small, dark spots or artifacts on the page, particularly near the bottom center.

ALMINDELIG HOSPITAL

III

1857-1892

1857-1892

Hospitalet hjemme fra Aar til Aar

Magistraten overtog altsaa Bestyrelsen af Fattigvæsenet og dermed af Alm. Hospital 1857. Og dermed oprandt den sidste Periode af Hospitalets Historie i den gamle Bydel. Uviljen imod Hospitalet fra 1853 levede videre, men Følelsen af, at Velstanden og Fordringerne til Livet var voksede i Befolkningen omsattes ogsaa i Bestræbelsen for bedre Kaar for de Fattige ogsaa i Hospitalet. I de to Kommissioner fra 1853 og 1865 kom denne Stemning tydelig til Orde, navnlig da i den sidste.

Først vilde man fjerne Sygehuset fra Amaliegade og gøre det til et Kommunehospital, derefter organisere en Fattigforsørgelse, der havde det i sin Magt at skelne mellem værdige og uværdige Trængende, det er at føre mere humane Principper ind i Fattigforsørgelsen, endelig til sidst lade Hospitalet rømme Amaliegade, for at det kunde faa rundeligere Plads med videre Grænser udenfor Søerne. Det var Opgaverne, som de tre Borgmestre: J. P. Holm, H. A. V. Knudsen og H. A. Jacobi blev satte til at udføre, og det blev disse praktiske Opgaver og Ideer, som navnlig for H. A. V. Knudsen i Modgang og Medgang sled overmaade stærkt paa Arbejdskraften og Beslutsomheden. Nu var det altsaa Magistraten, som havde Ledelsen paa Hospitalet, det er Borgmesteren for 3. Afdeling, og han vidste god Besked. Sundhedskollegiet havde i 1853 udtalt, at Hospitalet ikke fyldestgjorde de Fordringer, som hverken fra et sanitært eller humanitært Standpunkt maaatte stilles til det, og det var bl. a. denne Udtalelse, som gav Ministeriet Anledning til at ned-

sætte Kommissionen af 1853, og i denne Kommission var Borgmesteren, daværende Overauditor og Raadmand Holm Medlem. Forbedringer, som nu indtraadte, skyldes en mere human Stilling overfor de Fattige.

Udviklingen under Magistratens Ledelse

1857 blev der indlagt Gas paa Hospitalet, men ikke i Sygestuer og Sovelokaler. Paa Lemmestuerne o. s. v. var Tranlampernes Tid nu forbi. Der indtraf endnu enkelte Kolera-tilfælde. Saaledes fik et kvindeligt Lem, 16. September, Kolera. Hun blev udbragt til Barakkerne, hvor hun straks døde. St. Annæ Hospital paa St. Annæ Plads, Matr. Nr. 113, blev rømmet for sine Lemmer, der indlagdes i Alm. Hospital og i Holmens Arbejdshus, og St. Annæ saa indrettet til Kolera-hospital. Det var en ret stor Ejendom, som var vurderet til 85.000 Rdl. Til at imødegaa de indtræffende Tilfælde af Koppepidemier, som den Gang ikke var sjældne, havde Alm. Hospital ikke som før Plads, og man lejede saa Ejendommen Nørrebrogade Matr. Nr. 19 B 3 M og indrettede der Koppe-hospital 1859.

1863 begyndte man for Alvor paa at gøre Alm. Hospital til at være kun en Lemmestiftelse, en Plejestiftelse. 19. September aabnedes Kommunehospitalet, og derhen flyttedes fra Alm. Hospitals Sygehus 206 Personer. Fra 19. September til 31. Oktober behandlede Overlægerne Etatsraad *Christensen* og Professor *Larsen* med 4 Kandidater de tilbageblevne Patienter. 1. November oprettedes en Afdeling for fritliggende incurable Patienter, der soigneredes af Dr. med. *Brandes* med 1 Kandidat og en Afdeling for fritliggende Patienter med Fnat, Skurv og Utøj samt indskrevne offentlige Kvinder, hvilke behandlede af Dr. med. R. Bergh med 1 Kandidat. Da disse to Afdelinger begyndte, var Tallet 140 Patienter. Ved Aarets Begyndelse var der af Patienter 338 Mænd, 311 Kvinder, ved dets Udgang 62 Mænd, 87 Kvinder. Lokaler for Lemmer blev forøgede ved at inddrage de tidligere af Hospitalets Overlæger, Fuldmæg-

tigen, Kandidaterne og andre Funktionærer benyttede Embedsboliger og anvende dem til Rum for Lemmer.

Kommissionens Forslag 1853 var at lade Hospitalet blive igen, hvad det oprindelig bestemtes til, nemlig en Lemmestiftelse, en Plejestiftelse, og saa lade det blive, hvor det var, men at fjerne Sygehospitalet, som i Tidens Løb var vokset op i Læ af den oprindelige Stiftelse og nu overskyggede denne. Det blev ogsaa Magistratens Standpunkt til nogle Aar før Aarhundredets Slutning, men da faldt det ogsaa - man kan sige: uden Sværdslag. Byen havde 1769 70.514 Indbyggere, 1895 333.835 Indbyggere.

Hospitalet havde 3 Overlæger og fik nu en fjerde 1860. Patientpladsernes Antal var nu 273 paa den medicinske Afdeling. Professor *M. Christensen* foreslog at oprette en ny medicinsk Afdeling. Borgerrepræsentationen gik ind derpaa, bevilgede de nødvendige Midler baade til en fjerde Overlæge og en Reserve-læge. Fra 1. November 1860 blev Reserveaccouchør ved Fødselsstiftelsen Th. Aarestrup Overlæge, og 4. Reserve-læge blev Kandidat *C. T. A. Drejer*. Og denne Foranstaltning betragtedes ikke som midlertidig, men som stadig, der vilde finde Anvendelse ved det nye Kommunehospital. De to nye Læger fik ikke Bolig i Hospitalet. De to andre Overlæger var S. E. Larsen og M. Hassing, den første siden 1843, den sidste fra 1855. 1864 var Duntzfeldts Gaard militært Lazaret fra 7. Februar til 10. September. Hovedbygningen blev udelukkende forbeholdt Kvinderne - Nybygning og Sidebygningen, den tidligere Staldbygning for Mændene. Ved Sygehospitalets Ophævelse 1863 blev Lemmekøkkenet inddraget og hele Økonomien samlet i eet Køkken, under Bestyrelse af Økonomen. Lemmekøkkenet blev Værksted for Lemmer. Inspektørens Have blev lagt til de aabne Pladser for frisk Luft.

Holmens Arbejdshus inddrages under Hospitalet

Arbejdshuset ophævedes som selvstændig Stiftelse. Her fandtes Bredgades Skole, de øvrige Lokaler blev nu underlagt Alm.

Hospital 1863 til Lemmestuer og til Optagelses-Anstalt for konfirmerede Drengene uden Anbringelse. En Del Lemmer blev fra Holmens Arbejdshus overlagte i Hospitalet. 110 Personer blev der tilbage. Kirken gennemgik 1865 en Hovedreparation med nye Stole m. m.

I Alm. Hospital arbejdedes med Syning, Spind, Haandværk. Der indtjentes:

1857	5639	R.	12 $\frac{1}{2}$	Sk.
1874	4926	R.	58	Sk.
		2375	R.	20	Sk. Lemmer som Opsyn.
1881	9523	Kr.	62	Øre
		6474	Kr.	18	Øre Lemme-Opsyn
1890	11787	Kr.	26	Øre
		2329	Kr.	05	Øre

Det aarlige Gennemsnit af Understøttede af Fattigvæsenet var:

1862	6,82	pCt.
1864	6,82	pCt.
1870	5,34	pCt.

Lemmenes Antal ved Magistratens Overtagelse af Hospitalet var det normale ca. 1000.

Mænd	350
Kvinder	605
		<u>955</u>

Antallet steg siden, og beløb sig 1875 til

Mænd	423
Kvinder	725
		<u>1148*</u>

Dette for store Antal medførte Oprettelse af Filialer.

*) Rubin siger 1441 (Patienter med) S. 105.

1863

1. Januar 338 Mænd, 311 Kvinder	649
19. Septbr. til K. H. S. E. Larsen + 4 Kand.	206
1. Novbr. I Afd. incurable fritlig. Dr. Brandes + 1 Kand.	140
II Afd. offl. Kvinder, Hudsygd. Dr. Bergh + 1 Kand. ...	140
31. Decbr. 62 Mænd, 87 Kvinder	149

1870

Borgmester, Etatsraad J. P. Holm¹⁾ afgik efter egen Begæring 1. Marts 1869. Ansat 19. Febr. 1858. Hans Afgang gik saa stille af, saa man glemte at meddele det i "Beretn. om Kommunens Anliggender" 1869, underskrevet af Overpræsidenten *E. Emil Rosenørn* 20. Aug. 1870. Justitsraad *Harald August Valentin Knudsen* valgtes til Borgmester, og Kongen stadfæstede Valget 6. April 1869. Raadmand *Børge Petersen* bestyrede Embedet i Vacancen ifølge Konstitution. Ved Aarets Udgang fandtes i Hospitalet 470 Mænd, 833 Kvinder. I Holmens Arbejdshus 230 Mænd og 5 Gangkoner (Lemmer).

Velstanden og Fordringerne til Livet havde i al Almindelighed udviklet sig - dette maatte naturligvis gøre Forbedringer paa Hospitalet i alle Retninger rimelige, saa at sige være en Hjælp i det skjulte for Administrationen, naar den vilde være godlidende imod de Fattige. Og Fremsættelsen og Vedtagelsen af de 49 Punkter gjorde ligefrem bedre Kaar derude beretigede. Man ser ogsaa i de aarlige Beretninger, at snart det ene, snart det andet af Punkterne var gennemførte. Men Tilgangen til Hospitalet baade af Børn og Voksne var ogsaa stadig stigende, og naar Hospitalet ikke havde Plads, oprettede man Filialer.

Saadanne skød op rundt om for Børn og Voksne, for syge og raske, som maatte under Forsorg. Efterhaanden fremkom de i Fattiggården, Vor Frelser's Arbejdshus, St. Annæ Hospital, Nyboder, Holmens Arbejdshus, Søkvæsthuset, Islemark, Nørrebrogade Nr. 19 B. 3 M. o. s. v.

¹⁾ Brandes: Mine Arbejders Historie, S. 25.

I de 20 Aar, Borgmester H. A. V. Knudsen ledede Byens Fattigvæsen, var det et aabent Spørgsmaal, om Alm. Hospital skulde flyttes bort eller blive paa sin gamle Plads i Amaliegade, og for denne sidste Anskuelse stred Borgmesteren alle sine Dage. Sagen gav Anledning til meget langvarige Forhandlinger inden for Kommunalbestyrelsen, men til sidst stod Borgmesteren alene som den, der holdt paa Hospitalets Bevarelse, der hvor det var, men han døde lige inden, det kom fra Amaliegade. Borgmesteren støttede sig til de berømte 49 Punkter, som fremkom i Begyndelsen af hans Borgmestertid.

1871 - De 49 Punkter

Denne berømte Serie af Forslag til Forandring og Forbedring af Fattigvæsenet i København kaldte Borgmester Knudsen et Systemskifte, og Direktør *St. A. Bille* gjorde ligesaa. For ham var det et System og en Systemforandring. Punkterne stammede fra et af Borgerrepræsentationen den 6. November 1865 nedsat Udvalg, som skulde underkaste Fattigvæsenets Stiftelser en Revision, gøre Forslag til en Samvirken mellem den private og den offentlige Godgørenhed og organisere en Fattigforsørgelse, der havde det i sin Magt at skelne mellem værdige og uværdige Trængende, d. v. s. føre mere humane Principper ind i Fattigforsørgelsen. Udvalget, d. e. Fædrene til de 49 Punkter, bestod af Etatsraad *F. C. Esskildsen*, Inspektør *C. Brix*, Direktør *Hellmann*, Højesteretsadvokat *C. S. Henrichsen*, Professor *Jul. Thomsen*, Overretsprokurator *C. L. Herforth* og Dr. med. *F. J. Howitz*. I Maj 1866 tiltraadte Professor *F. Meldahl* Udvalget, og om Efteraaret samme Aar udtraadte Professor Thomsen. Magistraten fremkom med et Forslag med Hensyn til Omordningen af Københavns Fattigvæsen, og efter at have gjort sig bekendt med dette Forslag afgav Udvalget til Borgerrepræsentationen en Udtalelse om, hvorledes Udvalget i det hele stillede sig til Sagen. I 3 Møder var Sagen blevet undergivet 1ste Behandling, hvor der fremkom en Række Forslag, Ændringsforslag m. m., ialt 56 Forslag, og ved Afstemning i Salen

under Mødet 24.-27. Marts 1871 blev nogle af Forslagene udstemte, men 49 blev tilbage og blev vedtagne af Forsamlingen. Disse er saa de berømte 49 Punkter. Det var en lang og meget indviklet Afstemning, der altsaa strakte sig over 4 Aftener, og i disse Aftener kom saa det nye System for Lyset. Det kom til at spille en stor Rølle i Borgerrepræsentationens Forhandlinger den følgende halve Snes Aar. Nogle Aar senere fremkom Borgmester H. A. V. Knudsen med sine vidtløftige Planer til Omorganisation af Fattigvæsenet, der i Borgerrepræsentationen afholdte en meget langstrakt Forhandling. Knudsen stillede sig paa de 49 Punktets Standpunkt: at Alm. Hospital skulde bibeholdes paa sin gamle Plads i Modsætning til de ledende Mænd inden for Forsamlingen, og han kom derunder i en Kamp med Borgerrepræsentationen, hvor han trak det korteste Straa.

Borgmester Knudsen fastholdt sin Idé om, at Hospitalet skulde vedblive paa den gamle Plads, hvor det havde staaet i de mange og lange Aar. Borgerrepræsentationen vilde nok beholde Æren for de nyopførte Stiftelser ude paa Nørrebro. Det fik Borgmesteren at vide i en Tale, som *H. H. Kayser* holdt den 12. Januar 1891 kort før Borgmesterens Død: "Det var ikke fra Borgmesteren, at de nye Planer var kommen". Kayser undlod dog ikke at tirre Borgmesteren lidt: "Man maatte vistnok hellere ønske, at Fattigvæsenet ganske kunde undvære det nuværende Alm. Hospital, og han var ogsaa overbevist om, at det i sin Tid vilde finde en anden Anvendelse".

Saa langvarig blev Forhandlingen, og begge Parter, baade Borgmesteren og Borgerrepræsentationen, var trætte efter den lange, en 26-aarig Forhandling, en handlingsløs Forhandling.

Borgmesteren selv mødte mere Sympati end hans Plan. Under Forhandlingen den 15. Oktober 1877, S. 648, udtalte Hofmøbelfabrikant *L. Larsen*: At Fattigvæsenet har den Lykke at blive bestyret af en Mand, der har forstaaet at erhverve sig en høj Grad af Agtelse, baade hos de Fattige og hos dem, der arbejder under ham. Hans Plan aander en høj Grad af Velvilje og Retfærdighedsfølelse overfor de Fattige.

Samtidig med, at Borgmester Knudsen arbejdede med sine Planer under Debatterne i Borgerrepræsentationen, var han jo nu Alm. Hospitals Overhoved. Med stor Interesse tog han sig ogsaa af sit Hospital og prægede Udviklingen der i de følgende 20 Aar. Hans Hovedtanke var at gøre Anstalten saa tjenlig for dens Formaal, som nu Pengene tillod ham, og at bevare det paa dets gamle Plads efter Programmet i de 49 Punkter.

1871

Med de 49 Punkter gik hen over Hospitalet en Luftning, hvis Betydning man bedst ser ved at betragte i Sammenhæng Punkternes Virkning paa det daglige Liv i Hospitalet. 26. Maj 1871 stadfæstede Indenrigsministeriet den af Kommunalbestyrelsen vedtagne Omordning af Stadens Fattigvæsen, ogsaa de 49 Punkter.

Punkt 21, Sondring mellem værdige og uværdige. Der var 5 Hovedfordringer, som gav Beslutningerne af 1871 deres egentlige Karakter som et 1) bestemt System. Se Punkt 21, Sondring mellem værdige og uværdige Trængende; 2) Fordeling af Rummene i Fattigvæsenets Bygninger; 3) Fuld Forplejning; 4) Forudgaaende Undersøgelse og Kontrol, som kræver et dygtigt Opsynspersonale; 5) Indrettelse af særskilte Sygestuer.

Bille kaldte ogsaa Punkterne for Systemforandring.

Hospitalet ude

I Plejeafdelingen, som man nu begyndte at sige, var der 1863 461 Mænd og 757 Kvinder. Og disse mange Mennesker plejedes foruden i Hospitalet i Holmens Arbejdshus i Bredgade og i Nyboder m. fl. Steder. Her fremkommer Filialerne, som foran sagt. Ogsaa Arbejdshusene og Fattiggaarden maatte her gøre Tjeneste.

Nikolaj Arbejdshus 1878

Fattiggaarden 1860-1870 B. F. 12. Jan. 1891

Vor Frelser's Arbejdshus 1861-1885	
Nyboder	1862
Holmens Arbejdshus	1853 F.S.R. Prot. 869 ell. 81-9
	1853 1853
Filial	1863

Men foruden kom en ny Plads til, som oven i Købet har sin egen Historie. Det er Søkvæsthuset paa Christianshavn.

Søkvæsthuset

Holmens Arbejdshus henlagdes 1863 som Filial til Alm. Hospital. Her var anbragt konfirmerede Drengene. Tilsynet med dem var betroet til et Hospitalslem. Nu blev i Stedet ansat en Op-
synsmand, der om Aftenen skulde undervise Drengene i Læsning, Skrivning og Regning. I Holmens Arbejdshus og Alm. Hospital var der 55 Børn. 1880 var der i Arbejdshuset 255 Mænd. Det solgtes 1881, Bygning og Grund ejedes af Opfostringshuset. Det solgtes til Bebyggelse. Da Arbejdshuset blev lukket 1881, flyttedes Lemmerne til Søkvæsthuset paa Christianshavn midlertidigt. Her findes en Fløj, som kaldes Fattighuset, som var Filial under Alm. Hospital. Det er den langs med Baadsmadsstræde liggende Fløj. Til Afholdelse af Gudstjeneste dør opføres 1887 og 1888 under Alm. Hospital 100 Kr. aarlig. I Søkvæsthuset fandtes 271 Lemmer. Søkvæsthuset var oprindeligt et Plejehus ligesom Christians Plejehus.

Paa Forslag af Pastor *Holck* indrettedes i Søkvæsthuset et Lokale i Loftetagen til Gudstjeneste for Mænd og fra 1. Juli 1882 afholdtes der Gudstjeneste under Ledelse af Kateketen ved Vor Frelser's Kirke. Hans Løn var 200 Kr., for Salmesangen gaves 100 Kr. Kateketen prædikede i Vor Frelser's Arbejdshus. 1883 forhøjedes Lønnen for Gudstjenesten i Søkvæsthuset til 150 Kr. Gudstjeneste afholdtes Søndag Formiddag, men kun for faa Kirkegængere. Tiden blev saa forandret til en Søndag Formiddag. De yngste Præster ved Vor Frelser's Kirke blev paa den Maade ansatte under Alm. Hospital.

Filialen paa Fattiggaarden var indrettet til 90 Lemmer, de mest drikfældige og støjende Kvinder. De skulde arbejde, 3 Sk. Dagløn til Smaafofnødenheder. Lemmeafdelingen aabnedes den 21. Juli. I Løbet af Sommeren indrettedes ogsaa i Fattiggaarden Husvildeafdeling i Fløjen ud imod Ladegaardsvejen, aabnet 18. Oktober 1870. I Alm. Hospital og Holmens Arbejdshus var 1. Januar 54 Børn. 1870 havdes følgende Filialer:

Fattiggaarden

Vor Frelsers Arbejdshus - kvindelige

Søkvæsthuset - mandlige

Islemark Fattiggaard - Internat for fredsforstyrrende Mænd

Vanløse Mark - aandssvage Piger.

De idiotiske Børn, der var optagne i Lemmeafdelingen, anbringes hos en Familie paa Vanløse Mark 1886. Brønshøj-Rødovre Sogneraad tilbød 1886 Magistraten at lade indlægge 50 Lemmer paa Fattiganstalten paa Islemark à 50 Øre daglig og 75 Øre for en Sygedag. Der udsendtes saa til Islemark drikfældige Individuer og saadanne, som helst burde fjernes fra Hospitalets øvrige fredelige og nettere Befolkning. 1872: Islemark Fattighus¹⁾ kommer med blandt Filialerne. Her var 49 Mænd i 1880erne. I 1882-88 var Filialen flyttet til Stolpegaard.

1878 opkom paa Alm. Hospital en ret stor Dysenteri-Epidemi, saaledes rantes deraf 259 Kvinder. En Del af Hospitalet maatte evakueres. Lemmerne blev henflyttede til Nikolaj og Vor Frelsers Arbejdshus. 90 Lemmer flyttedes til Vor Frelsers Arbejdshus. Der maatte ansættes ekstra Opsynspersonale og en ekstraordinær Læge-Kandidat. Der var i Forvejen 12 Læge-Kandidater. Forplejningen i Anledning af Epidemien kostede 157.000 Kroner.

En Tid tænkte Borgmester Knudsen endogsaa paa at leje Opfostringshuset i Store Kongensgade til en Udvidelse af Alm. Hospital, og da dette Projekt glippede, lejede han Søkvæsthuset paa Christianshavn i samme Øjemed. En Flytning af

1) B. F. 1891 - 12. Jan.

Alm. Hospital var for ham jo ikke nogen farbar Vej. Det forstaaer sig, at Hospitalet fremdeles begravede sine egne Lemmer ogsaa i Filialerne samt Ligene fra Fødselsstiftelsen. De indbragte Døde overgik derimod fra 1886 til St. Johannes Stiftelse. Skolen paa Alm. Hospital blev nedlagt 1888¹⁾.

Borgmesteren havde ogsaa Forbedring af Maden for Øje. I Punkt 24²⁾ hedder det: Alm. Hospitals Lemmestiftelse gives udelukkende Karakteren af en ren Forsørgelsesanstalt . . . med fuld Forplejning. Siden 1874 var der anvendt en ikke ubetydelig Pengesum til Forbedring af Kosten i Stiftelserne, ca. 15.000 Kr. aarlig. Ved Professor Panums Medvirkning er Ernæringsbestanddelen i Maden forøget. 1883 blev der nedsat et Udvalg af Inspektørerne for Fattigvæsenets Stiftelser for at gennemgaa Forplejningsreglementerne. Borgmesteren syntes, at Tiden nu var kommen til at gennemføre § 24, men det naaedes alligevel ikke den Gang.

Der blev opført en ny Økonomibygning, som tages i Brug i Maj 1883. Fra samme Tid anvendes Damp til Madlavning, Vask, Tørring, Badning o. s. v. Den kostede 108.670 Kr. 68 Øre. Ved samme Lejlighed vurderes Hospitalet til 1.234.331 Kr. 33 Øre.

1886 gaves en Tillægsbevilling paa 5400 Kr., der skulde gives mere Mælk - bl. a. til Kogning af Risengrød o. s. v. Køkkenet leverede ogsaa Mad til nogle af Filialerne, f. Eks. Holmens Arbejdshus og Vor Frelses Arbejdshus. I 1889 bespistes paa Hospitalet 1800 Mennesker. 1883 fik Hospitalet Besøg af en preussisk Kommission i August Maaned, som skulde studere Københavns Fattiganstalter. Det blev en lille Festdag for de indlagte, idet den østrigske Minister Friherre v. Frankenstein gav større Gaver til Brød, Sukker, Kaffe m. m. Der var dengang 405 Mænd og 770 Kvinder i Hospitalet. De offentlige Fruentimmere var 67. I 1877 blev 2 Elever fra "Foreningen til Syges og Saaredes Pleje" uddannede som Sygeplejersker paa Hospitalet. De fik fuld Forplejning i Læretiden. Vaagekoner

1) XLVIII S. 1135-37. 2) 50 Aarg. S. 382 ff.

m. fl. blev fra 1876 tagne af Folk udenfor Stiftelsen (Punkt 49). Overlæge ved Frederiks Hospital, Professor *Reisz*, faar 1873 Tilladelse til at benytte det i Hospitalets Lighus værende Sektions-Materiale til Undervisning for de Studerende 2 Dage ugentlig. Lektor, Dr. med. *Gædeken* havde tidligere faaet Tilladelse til at benytte Obduktionsstuen til retsvidenskabelige Forelæsninger ved Obduktion af Børnelig. Samtlige Apotekere leverede Medicin mod $33\frac{1}{3}$ Procent Rabat, dette fandt Sted fra 1872. Punkterne 42 og 44 udføres. Ifølge det første bortfaldt Overinspektøren, og ifølge 44 oprettedes i Magistraten et 2det Sekretariat, hvorunder Alm. Hospitals Sygeafdeling henlagdes.

Foruden disse nævnte Forandringer og Forbedringer er der mange flere, som Administrationen iværksatte paa Hospitalet under Forudsætning af, at Hospitalet skulde blive liggende, hvor det laa, og fra de 49 Punkter, Ideen i dem og de mange enkelte Paragraffer der, har for Borgmesteren været Lageret, hvorfra han har villet hente Fornylsen. Ved en Lejlighed, da de 15.000 Kr. til Forbedring af Kosten var paa Tale, ytrede han "At de Indlagte efter hans Forslag vilde kunne føre en saa tilfreds og rolig Tilværelse, som de paa nogen Maade er berettigede til at gøre Krav paa"¹⁾).

Foruden de mange Forbedringer, hvortil endnu kunde føjes flere, lod Borgmesteren 1883 Cellebygningen meget udvide. Bekostningen var 27.581 Kr. 73 Øre. Og Aaret efter begyndte man at bortflytte Patienterne.

11. Marts 1884 bestemtes, at St. Johannes Stiftelse skulde optage 1ste Service og en Del af 2den Service paa Alm. Hospital, det er Patienter med Fnat, Skurv, Utøj, men ikke Syphilis-patienter. St. Johannes Stiftelse i sin Helhed skulde tages i Brug 1. Januar 1885. 1ste Service ophævedes i Juli. Patienterne overførtes til St. Johannes Stiftelse. Der findes 1 Overlæge, 1 Reservelæge og 3 Kandidater ved Lemmeafdelingen. Ved Overflytning af 1ste Service til St. Johannes Stiftelse overdrages Le-

¹⁾ B. Forh. 1880 5. Juli S. 468.

verancen af Medicin til Frederiks Hospitals Apothek alene, tidligere var Svaneapoteket med.

Faa Aar efter igen fjernedes Syphilisafdelingen. Tilstrømningen havde været saa stor, at baade øverste Etage og Stueetagen i den Duntzfeldtske Gaards Forhus maatte tages i Brug til Patienter, offentlige Fruentimmere, hvor før Patienter med Fnat, Skurv og Utøj havde haft deres Sygestuer. Og 1886 flyttedes hele Afdelingen til Vestre Hospital.

1881

Ved Forhandling i Borgerrepræsentationen 14. Februar 1881 om Udbedring af Bolværket ved Havnen, mulig Salg til Havnevæsenet, fremsatte flere Talere (Meldahl, Kayser, Grosserer Mannheimer) Tanken om Salg af Alm. Hospital. Som Grund dertil nævntes baade Byens Udvikling paa denne Kant og Mulighed for en heldigere Beliggenhed (41. Aarg. 1224). 1879 var det blevet paalagt de Skibe, som lossede ved Hospitalets Slæbested, at betale de reglementerede Bolværkspenge til Hospitalet. 1882 nedlagdes Slæbestedet paa Søpladsen, og Bolværket forlængedes. Alm. Hospital beholdt Bolværksretten. Bolværket ved Søpladsen blev udlejet til Blaa Pakhus, d. v. s. Grosserer Prior, paa 50 Aar for en aarlig Afgift af 1200 Kr.

Under Forsvaret af et Forslag sagde Borgmesteren, at han regnede Alm. Hospital og Arbejdshusene til Stiftelser af 2den Grad. Til Stiftelser af 1ste Grad regnede han kun Vartov og Abel Kathrines Stiftelse.

Mødet i Salen holdtes den 12. Januar 1891. Borgmester Knudsen døde den 20. Januar 1891.

Nu havde Borgmester Knudsen i mange Aar stræbt at gøre det saa godt, som det var muligt, for de Fattige paa Hospitalet, og samtidig havde han, som man sagde, lappet paa den gamle Anstalt. Han vidste, at den vilde falde, skønt han var haardt derimod. Hans Død blev Udgangen af denne kommunale Skæbne.

Regnskabet 1886: Efter at der ved Borgerrepræsentationens

Beslutning af 14. September 1885 er bevilget 1.779.800 Kr. til Opførelse af en ny Arbejdsanstalt i Nørre Allé, har man i Foraaaret paabegyndt Arbejdet. 6 Bygninger er i dette Aar under Tag.

1ste Service havde i Januar 1886 5 Patienter

2den Service havde i Januar 1886 37 Patienter

Dagligt Gennemsnit af Lemmer udgjorde 1620.

Den ny Borgmester forlod straks Borgmester Knudsens Forslag, og dermed var det gamle Hospitals Skæbne beseglet. 1892 den 14. Marts tiltraadte Borgerrepræsentationen et af Magistraten fremsat Forslag, hvorefter Anstalten i Nørre Allé efter en Del Byggeforandringer fremtidig benyttes til Lemmestiftelse for samtlige under det københavnske Fattigvæsens fuldstændige Forplejning og Forsøgelse værende helt eller saa godt som helt arbejdsudygtige Trængende. Overflytning af Lemmerne saavel fra Alm. Hospital som fra Filialerne paa Fattiggaarden, Søkvæsthuset og paa Islemark begyndtes i Midten af September og var tilende ved Aarets Slutning.

1892 S. 1087.

Stiftelsen i Nørre Allé havde kostet	1.946.000 Kr.
Forandringer 1892	185.000 Kr.
1580 Lemmer × 1350 Kr.	2.130.000 Kr.

Fattigvæsenets Omordning og Borgmester H. A. V. Knudsen 1861-1881

Det var ved Indførelse af kommunalt Selvstyre i København, at Fattigvæsenet kom ind under Magistraten. Alm. Hospital var jo med, og 1857 bliver saaledes et Mærkeaar i Hospitalets Historie. Byen var iøvrigt ikke hidsig efter at faa det kommunale Styre, som var lovet eller tilbudt allerede 1849 i Grundlovens § 96. København tøvede 8-9 Aar, inden man i Kommunalbestyrelsen satte sig i Bevægelse for at faa Selvstyre, og imens bibeholdt Staten Bestyrelsen af Fattigvæsenet.

Det blev ogsaa bemærket i Folketinget under Forhandlingen om Kommunal-Loven. Her udtalte *A. Hage* den 18. Februar 1857 følgende: "Der har ikke i København været vist den Deltagelse for at faa Grundlovens Tilsagn om Autonomi bragt ud i Livet som paa saa mange andre Steder. Vi har levet under et saadant Tilsagn siden 1849, men der er intet egentligt Livstegn vist blandt Borgerne til at faa en gennemgribende Reform iværksat." I denne skaansomme Dom spejler sig det politiske Frisind fra visse Sider i Folketinget i Modsætning til det konservative Sind i Kommunalbestyrelsen. Ved sin Efterladenhed undgik Kommunalbestyrelsen altsaa at styre Fattigvæsenet i 1853 under Kolera-Epidemien og undgik saa at blive Syndebuk, som Statens Repræsentation, Fattigdirektionen, blev det. Man kan dristigt spaa, at Magistraten ikke var kommen en Smule bedre fra det, end Direktionen gjorde. Men altsaa, da

Loven af 4. Marts 1857 om Styrelsen af de kommunale Anliggender endelig var bleven gennemført i København, tog Byen selv Styret. Direktionen for Fattigvæsenet blev nu ophævet, og Magistraten indtog dens Plads.

Med nogle nødvendige Pennestrøg bliver Fattigvæsenets Direktion entlediget af Overpræsidenten: F. S. R. P. indeholder følgende: 1858 2/1

Overpræsidenten: Direktionens hidtidige Bestyrelse af Fattigvæsenet ophører fra den 26. d. M. Middag Kl. 12. Han anmoder Direktionens Medlemmer at vedblive i Forening med ham at bestyre Fattigvæsenets Anliggender, indtil Bestyrelsen kan overtages af den vedkommende Borgmester. Aflevering af Fattigvæsenets Sager er berammet til d. 27. d. M. Kl. 5. De tre lønnede Direktører var T. Petersen, Herforth og Fasting.

F. S. R. P. 109/1858.

Overpræsidenten i København den 25. Febr. 1858.

Efter at have modtaget Indenrigsministeriets Meddelelse om, at Hans Maj. Kongen under 19. ds. allernaadigst har stadfæstet de af Københavns Borgerrepræsentanter i Medfør af Lov 4. Marts f. A. under 15. ds. foretagne Valg paa Borgmestre for Magistratens 4 Afdelinger, og saaledes de Bestyrelsen hidtil overdragne Forretninger vil overgaa til 3die Afdeling, saa vil Bestyrelsens hidtidige Virksomhed som Følge heraf ophøre fra i Morgen Formiddag Kl. 12, hvilket jeg ikke skulde undlade hermed at meddele d'Herrer Medlemmer.

Lüttichau.

Ref. 25/2 1858: Meddeles samtlige Medlemmer af den hidtil værende Bestyrelse for Fattigvæsenet.

Forevist 25/2 1858 - T. Petersen.

Forevist 25/2 1858 - H. H. Herforth.

Ligeledes L. Fasting - vidi O. Bang.

Ligeledes Borgen - Hoppe.

Ligeledes C. L. Maag - B. Petersen.

Til

Den midlertidige Bestyrelse af

Københavns Fattigvæsen.

Med dette Brev fra Overpræsidenten til de øvrige Medlemmer af Fattigvæsenets Direktion afsluttedes et af de betydningsfuldste Kapitler af det københavnske Fattigvæsens Historie. Skrivelsen er ganske fordringsløs paa et almindeligt Stykke Skrivepapir.

Saaledes formede sig Afgangen af den gamle og Tiltrædelsen af den nye Bestyrelse for Københavns Fattigvæsen - Direktionen og Magistratens 3. Afdeling. Der flød ingen Taarer over den gamles Afgang, og der lød intet Hurra den nye Bestyrelse i Møde. Hele den historiske Akt forløb paa den mest kontormæssige og tørre Maade.

Siden 1853 havde Fattigvæsenets Direktion ikke haft noget godt Lov paa sig, saa det var nok paa Tide, at den forsvandt. Selv i Rigsdagen kom dens Vanry paa Tale. Det skete under følgende Omstændigheder:

I 1855 var der stor Arbejdsløshed i København, og 13. Decbr. 1855 spurgte C. V. Rimestad i Folketinget Indenrigsministeren om Forholdsregler imod Nøden, og han sagde da: "Paa Grund af den Stemning, der nu en Gang er imod Fattigvæsenet, vilde de langt hellere lide megen Nød end henvende sig til denne Autoritet o. s. v." Og C. Ploug udtalte sig ved samme Lejlighed uhyggelig stærkt imod Fattigvæsenet: "Her maa jeg i høj Grad beklage, at Københavns Fattigdirektion ikke har saadan Tillid, at den private Godgørelse kan forene sig med den, og at det, at Fattigdirektionen, som en en nylig paadømt Retssag¹⁾ tydelig viser, ikke blot er en slet Administration, men ogsaa har Ord for at savne den Humanitet, som den Fattige aldrig bør savne hos sine Medborgere - det gør, at den private Godgørelse spreder sig paa tusinde andre Maader."

¹⁾ Se Borgerrepr. Forh. 26. Nov. 1855. Bagermester Sørensen's Bedrageri.

Under Magistratens 3. Afdeling

I Betænkningen fra 1855 var Alm. Hospitals Fremtid skitseret. Hospitalet skulde bibeholdes, men kun midlertidig, siden flyttes ud. Sygehuset gøres til et Kommunchospital uden for den gamle By. Og det er disse Planer, som spores i de Styrendes Tanker. Fra Raadhuset maatte Reformerne udgaa. Borgmestrene var:

I. P. Holm	1858-1869
H. A. V. Knudsen	1869-1891
H. A. Jacobi	1891-1909

Man tog den letteste Opgave først, nemlig at faa Hospitalets Sygehus bortflyttet. Kommunchospitalet blev bygget 1863 og i September Maaned taget i Brug. Hertil blev saa Patienterne paa Alm. Hospital flyttede og selve Hospitalet bibeholdt i dets daværende Skikkelse. Det andet Punkt om Alm. Hospitals Bortflyttelse kom jævnlig under Omtale i de følgende Aar, uden at man dog turde tage dette alvorlige Skridt. Udvalget af 30. Oktober 1865, hvis Betænkning først forelaa 1868, var vel enig med Udvalget af 1855 i Tanken om Alm. Hospitals Flytning¹⁾, men turde af Hensyn til Bekostningen ikke foreslaa det.

Den nævnte Kommission af 1865 havde Etatsraad F. C. Esskildsen til Formand, og fra 1865-68 prøvede dets Medlemmer at gennemtænke og raadslaa om Reformer til Bedste for Fattigvæsenet. I dets Betænkning paa 126 Sider findes Forslag og Planer om Reorganisation af Fattigvæsenet, derunder altsaa ogsaa Alm. Hospital. Det skulde anvendes udelukkende som Lemmestiftelse, og dets Sygeafdeling flyttes til et andet Lokale.

Betænkningen blev afgivet til Borgerrepræsentationen, som nok tog sig af Sagen - og Magistraten ligesaa - men foreløbig ingen Vej kunde komme, fordi der indtraadte Borgmesterskifte kort Tid efter. 1. Marts 1869 entlediges Etatsraad, Borgmester I. P. Holm fra sit Embede paa Grund af Svagelighed. Embedet

¹⁾ Betækn. S. 57.

blev søgt af mange, og fhv. Herredsfoged i Arns og Treja Herreder i Sønderjylland, Kancelliraad Harald Aug. V. Knudsen blev valgt til Eftermand 22. Marts 1869 som Borgmester for Magistratens 3. Afdeling.

I Bilagene til Kommissionsbetænkningen af 1855, som bl. a. omhandler den Mulighed at bortflytte Hospitalet til et mere passende Sted, har Stadsbygmester N. S. Nebelong leveret en Plan til et nyt Alm. Hospital, en Lemmestiftelse, til en Pris af 1.309.296 Kr.¹⁾. *Nebelongs* Plan vakte nogen Opmærksomhed, og under Forhandlingerne langt senere kom Forslaget paa Tale - men ingen af Myndighederne rørte sig alvorligt for Planen.

Paa Basis af den af Udvalget den 28. December 1868 afgivne Betænkning og Magistratens derover 1870 byggede Forslag²⁾ vedtoges i Forsamlingen den 27. Marts 1871 de bekendte man kunde næsten sige berømte, 49 Punkter, der skulde danne Grundlaget for hele den nye Ordning af Fattigvæsenet. I disse Punkter var angaaende Alm. Hospital bestemt: at Alm. Hospital skulde omdannes til udelukkende at være Lemmestiftelse - en Forsørgelsesanstalt - at 2den Service skulde bortflyttes fra Hospitalet, og at 1ste Service skulde have sin egen Bygning derinde.

Den af Kommunalbestyrelsen vedtagne Omordning af Stads Fattigvæsen er den 26. Maj 1871 stadfæstet af Indenrigsministeriet.

Men de 49 Punkter stillede Magistraten langt vidererækkende Opgaver, og det var dem, som den nye Borgmester for 3die Afdeling fik lagt paa sine Skuldre.

Borgmester H. A. V. Knudsen

Denne nye Borgmester tiltraadte den 1. Maj 1869, og paa hans Anmodning blev Behandlingen af Betænkningen udsat først til 1. November og siden til 1. Maj 1870. Knudsen var

¹⁾ Betækn. S. 121. ²⁾ Rubin S. 64.

nu 46 Aar gammel. Efter sin Udnævnelse til Borgmester var han i længere Tid syg og sengeliggende, og han maatte desuden have god Tid til at sætte sig ind i alle de Forhold, som hans nye Stilling gav ham at virke i. Knudsen tog fat med megen Iver, men det varede rigtignok en langsommelig Tid, inden han blev færdig til at kunne forelægge sine Forslag for Borgerrepræsentationen. Hans Forslag til Omordning og Nybygning af Fattigvæsenets Stiftelser i Overensstemmelse med de 49 Punkter er dateret den 9. Februar 1875, og det fylder 338 + 97 Sider i Borgerrepræsentationens Forhandlinger. Det er et vældigt Opus, og det har kostet Borgmesteren et umaadeligt Arbejde med de mange Beregninger, Beskrivelser, Tegninger o. s. v., men der kom saa saare lidt ud deraf. Knudsen var meget glad for sit Værk. Ved Forelæggelsen deraf i Salen 15. Oktober 1877 taler han med synlig Glæde om et "Systemskifte".

Det nye System skulde han nu være Bærer af. Dette Udtryk gaar igen under Forhandlingen. Med overmaade mange Ord udvikler Borgmesteren sine Planer, der baade krævede Nedlæggelse af nogle ældre Institutioner, Oprettelse af nye og en gennemgribende Omordning af andre alt bestaaende Institutioner. Basis for det hele var, at Alm. Hospital skal blive i Amaliegade. Herom kom han i Konflikt med Borgerrepræsentationen, han ændrede sine Planer noget, men Repræsentationen fulgte ham ikke.

Forhandlingshistorien om de Knudsen'ske Forslag og Planer til Omordning o. s. v. af Fattigvæsenet i København er vist et Unicum af parlamentarisk Forhandling, thi "Historien" begyndte 1869 og endte først i 1882. I et Utal af Møder behandlede Borgerrepræsentationen hans Planer. Det er næsten kuriøst at tænke sig en saadan Række af Møder.

1869 - 4. Oktober.	1877 - 15. Oktober.
1871 - 24.-27. Marts.	1879 - 21. April.
1871 - 19. Juni.	1880 - 5. Juli.
1877 - 2. Juli.	1881 - 16. Maj.

1881 - 13. Juni.		1881 - 27. Juni.
1881 - 16. Juni.		1882 - 9. Oktober.

Det vil sige igennem 13 Aar. Knudsens hele Tankegang gik ud paa, at en Omordning af Fattigvæsenets Stiftelser skulde være knyttet til de bestaaende Stiftelser. Han støttede sig her til de 49 Punkter fra 1871, men her kunde han ikke faa de Mænd i Borgerrepræsentationen med, til hvem hans Planer maatte støtte sig.

1881 saa Borgmesterens Forslag saaledes ud:

- 1a Omordning af Ladegaarden.
- b Opførelse af en Lemmestiftelse i dens Nærhed.
- 2 Forandring af Alm. Hospital og dets Bygninger, bl. a. Opførelse af en ny Sygebygning paa Pladsen.
- 3a Opførelse af et Sygehus ved Stockholmsgade, bl. a. for 1ste Service paa Alm. Hospital.
- b Opførelse af et Arbejdshus sammesteds.
- c Opførelse af et Optagelseshus for Plejebørn sammesteds.
- d Opførelse af en Desinfektions-Anstalt sammesteds.

Arbejdshuset i Stockholmsgade skulde ogsaa senere optage Alm. Hospitals 2den Service. Dette Hospital tilligemed Duntzfeldts Gaard skulde blive alene Lemmestiftelse¹). Alm. Hospital skulde have nyt Navn og hedde: St. Anna Hospital. Lemmestiftelsen ved Ladegaarden skulde hedde: St. Johannes Hospital. Oprindeligt var det Tanken at flytte Alm. Hospitals 2den Service til den nye Boulevard og hedde: Ryssenstens Hospital.

I de 10 Aar, som nu var forløbne med Forhandling i det uendelige, var begge Parter, baade Borgerrepræsentationen og Borgmesteren bleven trætte. Den sidste fastholdt dog endnu sit Standpunkt: at beholde de gamle Stiftelser paa deres egne Pladser. Men nu vendte Stemningen sig afgjort imod Borgmesteren og hans Planer. Knudsens Forslag vilde koste

¹) B. F. 1881 S. 243.

1.405.000 Kroner. Allerede 1855 var Tanken om Bortflytningen af Alm. Hospital udkastet, den havde fænget i Sindene, og Borgmesterens "Systemskifte" kunde ikke besejre den.

Det blev langt om længe Etatsraad, Professor F. Meldahl, som førte Sejren hjem. Han gjorde sig til Talsmand for Flytning - ogsaa Alm. Hospital, og som Anerkendelse af Meldahls Standpunkt blev det sagt, at han havde fundet "Guldkornet" - eller "Gnisten"¹⁾. Han kunde vel ogsaa have ført den nye Tanke igennem, men af Helbredshensyn traadte han ud af Udvalget 7. Januar 1878. Overretssagfører L. C. Herforth og Højesteretsadvokat S. Nellesmann vendte sig afgjort imod Borgmesteren, og dermed var han slaaet ud²⁾.

Nellesmann var nyt Medlem i Salen, og hentydede først til, at Forhandlingerne om Sagen havde strakt sig over et Tidsrum af 16 Aar. Og noget senere sagde han: Den omtalte Gnist havde ikke vist sig for 14 Dage siden, men kom frem allerede i Betænkningen af December 1868, hvor Herforth havde været med til at tænde den, og en Gnist, som havde ligget hen i 15-16 Aar uden at slukkes, men stadig havde ulmet, indtil den nu brød ud i lys Lue, kunde man ikke undlade at tage Hensyn til.

Det er, som Borgerrepræsentationen tager sig sammen. Maa-nedsdagen efter tog Forsamlingen den Beslutning at nedsætte et kombineret Udvalg af Magistratsmedlemmer og Borgerrepræsentanter, og nu kom der Fart i Tingene.

Meldahl, Fussing, Thomsen, Nellesmann, Hüttemeyer og Borgmestrene Fenger, senere Borup og Knudsen, samt Abrahams, Raadmand, kom ind i dette Udvalg, og det førte i nogle Aar Sagen til en foreløbig Ende.

Herforth var betænkelig ved at lade Udvalget arbejde under Borgmesterens Ledelse. Under en vis Kamp med Udvalget, sagde Herforth, var Borgmesteren successive gaaet tilbage uden dog nogen Sinde at have haft en saadan Overbevisning, at han kunde sige: Hertil og ikke videre! Han frygtede for, at Sagen

¹⁾ 1881 16. Juni Herforth, Meldahl. S. 408-409-412. ²⁾ 16. Maj 1881. 16. Juni 1881.

under Borgmesterens Ledelse kunde glide ind i nye Forhandlinger, der ligesom tidligere vilde forhale den. Dette skete dog ikke, uagtet Borgmesteren mente, at hans Planer om Ombygning og Nybygning vilde være i Stand til at opfylde de Krav, som vilde møde indtil Aarhundredets Slutning¹⁾).

Meldahl havde erklæret, at i Borgmester Knudsens Tegninger til hans paatænkte Anstalt i Stockholmsgade var "Hø og Hakkelse" imellem hinanden. Borgmesteren deltog med Fællesudvalgets Medlemmer i Forhandlingerne om deres Planer og Forslag, og det uden at skænke sine egne saa meget som et Hjertesuk. Fællesudvalget desavouerede ham, og han er, tilsyneladende uden Rørelse, selv med i Underkendelsen. Nu vilde Alm. Hospital komme af med begge sine Sygehuse, baade 1ste og 2den Service, og Hospitalet vilde faa den Udbedring, som var nødvendig for dets Belægning, saa længe det forblev paa sin gamle Plads.

Nu vilde man altsaa tage fat. Der blev udset en Grund imellem Blegdamsvejen og Sortedamssøen til Arbejdshus, Sygehus til Alm. Hospitals 1ste Service, Optagelsesanstalt og Desinfektionsanstalt. Og i Efteraaret 1882 vedtog Borgerrepræsentationen at lade dem bygge. En Maaned senere tilvejebragtes ved Forhandling med Havnevæsenet en Plads til en Anstalt for Alm. Hospitals 2den Service, og i Juni 1883 vedtog Borgerrepræsentationen at bygge et Hospital paa 200 Senge. Og 1884 den 4. Februar vedtog man at bygge Arbejdsanstalten for Mandfolk af 2den Klasse paa Grunden ved Nørre Allé og Møllegade m. m. til en Pris af 1.250.000 Kr. Og alt dette i Løbet af 3½ Aar. Borgmester Knudsens Planer, som findes beskrevne B. F. 1881 16. Maj, nævnes ikke mere, de er ikke til.

Det var ikke alene Pladsforholdene i de gamle Stiftelser, som var generende, Thomsen pegede tillige paa "at Velstanden og Fordringerne til Livet havde udviklet sig", og dertil kunde man bedre tage Hensyn i nye Anstalter. Det nedsatte Udvalg betragtede det som ganske uvist, naar Bortflytningen af Alm. Ho-

¹⁾ 1881 d. 13. Juni.

spital kunde ske. Man havde tænkt sig, at Staten vilde erhverve Hospitalets Grund for at tilfredsstille Toldvæsenets Behov, men det skete ikke. Paa Forslag af Udvalget blev det 27. Marts 1882 vedtaget at opføre en ny Økonomibygning til godt 100.000 Kr. paa Alm. Hospital¹⁾).

Sammen med Etatsraad Meldahl var der 3 andre Medlemmer, som den 13. Juni 1881 fremkom med Forslaget om Opførelse af nye Stiftelser til Afløsning af de gamle og om Nedsættelse af det kombinerede Udvalg, nemlig Malermester *Severin Jensen*, Dr. *Julius Thomsen* og Muremester *Wienberg*. Her er altsaa "Gnisten". De nye Stiftelser blev saa opførte. Kunde disse fire Medborgere ikke fortjene at faa en Minde-
rude paa Solsiden i en af Stiftelserne?

Af Planerne under Forhandlingerne mærkes følgende: Duntzfelts Gaard, Forbygningen med Sidehus, forandres, saa at den udelukkende benyttes af Administrationen. Man har saaledes tænkt sig, at en Del af Forbygningens Kælder og Stueetage kunde indrettes til Kirke, og Resten af Stueetagen indrettes til Kontorlokaler m. m. 1ste Salsetage indrettes til Inspektørbolig, og 2den Sal benyttes som Bolig for enkelte Funktionærer, Læger m. fl. (1880 S. 728 Udvalget).

Borgmesteren tænkte paa at lægge St. Johannes Hospital paa Ladegaardens Grund, saa det kunde indbefatte Tvangshuset, Bakken, eller ogsaa skulde det ligge i Blegelunden eller paa den gamle Kirkegaards Plads. Her er altsaa de gamle Marknavne.

1891

Borgmester Jacobi kritiserede Kommissionen af 1853. Denne Kommission udtalte, at den ansaa Benyttelsen af Alm. Hospital blot som Lemmestiftelse, Sygehospitalet maatte under alle Omstændigheder fjernes, som en aldeles foreløbig Foranstaltning og helst være af saa kort Varighed som mulig. Efter at Kommissionen havde afgivet sin Betænkning, gik det her som saa ofte i Livet, at naar der indtræffer en Ulykke, er alle rede

¹⁾ 42. Aarg. S. 306 og 308.

til at drøfte, hvorledes man skal hindre en Gentagelse heraf, og var der saa gaaet nogen Tid, gøres der dog intet alvorligt.

Borgmester Jacobi mente, at hans Formand, Knudsen, ikke havde handlet con amore, men alene af Pligtfølelse overfor de 1885 vedtagne Beslutninger.

22. Juni. 1891 S. 229.

Borgerrepræsentationen vedtog 1871 følgende Programpunkter for Styrelsen inden for Fattigvæsenet

De 49 Punkter (1871)

- 1) Det skal staa Fattigbestyrelsen frit for at anbringe Lemmer i Alm. Hospital og Arbejdshusene uden for Stiftelserne hos Familier mod et passende Vederlag, dog kun for saa vidt de Vedkommende selv ønsker det, og det kan ske med behørig Kontrol fra Fattigvæsenets Side.
- 2) De Trængende, der melder sig for at blive optagne i Stiftelserne, overgaar ikke til fast Forsørgelse enten i disse eller hos Familier mod et fast Vederlag fra Fattigvæsenet, forinden de har været underkastede en passende Prøve.
- 3) Alm. Hospitals 2den Service bortflyttes snarest muligt fra Hospitalet, hvorefter Afdelingens 1ste Service, der forbliver sammesteds, afsondres i en egen Bygning (Magistratens Forslag).
- 4) De i Alm. Hospital henliggende, nogenlunde arbejdsdygtige, men dovne Individier, henflyttes til en virkelig Arbejdsanstalt eller udskrives af Stiftelsen for selvstændig at for tjene deres Ophold.
- 5) De i Alm. Hospital henliggende Sindssyge, Idioter, Fjollede o. s. v. bortflyttes.
- 6) Optagelses-Anstalten i Alm. Hospital for de konfirmerede Piger og Drengene bortflyttes.
- 7) Optagelses-Anstalten i Alm. Hospital for de ukonfirmerede Piger ophæves som særlig Anstalt.

- 8) Fattigbestyrelsen drager Omsorg for, at de i Skolen for tungnemme Lemmebørn optagne Individuer, der ikke egner sig til Optagelse i St. Hans Hospital, anbringes til Op-lærelse uden for Alm. Hospital.
- 9) Optagelses-Anstalten i Holmens Arbejdshus for de konfirmerede Drengene flyttes andetsteds hen og stilles under en strengere Kontrol.
- 10) Holmens Arbejdshus nedlægges.
- 11) Frue Arbejdshus nedlægges, for saa vidt testamentariske Bestemmelser ikke derfor maatte være til Hinder.
- 12) Nicolaj Arbejdshus nedlægges.
- 13) Den forlangte Bevilling til en Udvidelse af Frelsers Arbejdshus nægtes.
- 14) De i Arbejdshuset indlagte Individuer erhoder fuld Forplejning i Stiftelsen.
- 15) Samtlige Fattigskoler ophæves, og Disciplene anbringes i Friskolerne.
- 16) Denne Forandring gennemføres i Løbet af 5 Aar, i hvilken Overgangsperiode der efter en liberalere Maalestok end hidtil meddeles Børn under Fattigvæsenet Tilladelse til at søge Kommunens Betalings- eller Friskoler, dog ikke ud over den Grænse, som af Skoledirektionen hvert Aar maatte blive fastsat. Fattigvæsenets Kontrolret efter Planen af 1. Juli 1799 § 139 og § 157 forbeholdes.
- 17) Optagelses-Anstalterne for interimistiske Plejebørn i Frelsers og Frue Arbejdshus nedlægges snarest muligt, og Børnene søges derefter anbragte i Pleje i Byen eller efter Omstændighederne paa Landet.
- 18) Paa lignende Maade forholdes fremtidigt med de til Fattigvæsenet afleverede moralsk fordærvede Børn, saafremt de ikke maatte kunne blive optagne i særlige dertil indrettede Institutter.
- 19) De Børn, paa hvis Forhold der intet findes at udsætte, bør ubetinget og fra første Øjeblik af, tages under Fattigvæsenets Forsorg, holdes adskilte fra dem, med hvem det modsatte er Tilfældet.

- 20) Paa Fattiggaarden bevares et afsondret Lokale til Optagelse af husvilde Familier. De Husvilde, som indlægges paa Fattiggaarden, maa i Reglen ikke forblive der længere end i 14 Dage. Det gøres til Pligt for de Fattige i Husvildeafdelingerne at indbetale en Del af deres daglige Fortjeneste til Fattigvæsenet, for at den kan opbevares som et Depositum, ved hvis Udbetaling de vil blive satte i Stand til lettere at skaffe sig Bolig. Dette Depositum forbrydes, naar den dem givne Frist til Udflytning oversiddes, eller naar Indbetalingen i 8 Dage ikke er præsteret. Med Hensyn til Forsørgelsen sorterer de Husvilde under Distriktsforstanderen, men med Hensyn til Disciplin og den indre Orden under Ladegaardens Inspektion.
- 21) De værdige og uværdige Trængende i alle de Fattigvæsenet underlagte Anstalter bør saa vidt muligt sondres fra hinanden i forskellige Lokaler og under forskellige disciplinære Bestemmelser.
- 22) Som Mellemed mellem Alm. Hospital og Ladegaarden oprettes en særegen Stiftelse for mandlige Lemmer i Lighed med den paa Fattiggaarden indrettede Lemmeafdeling for Fruentimmer. En detailleret Plan til Udførelsen heraf med fornødent Overslag forelægges snarest muligt.
- 23) I de egentlige Arbejdsanstalter skal Maaltiderne indtages i de til Ophold eller Arbejde indrettede Lokaler. Saavel i de egentlige Forsørgelsesanstalter som i Arbejdsanstalterne indrettes uaflaasede Smaaskabe til Opbevaring af Spiseredskaber. (Adskillelse mellem Arbejds- og Opholdslokaler paa den ene og Sovelokaler paa den anden Side.)
- 24) Alm. Hospitals Lemmestiftelse gives udelukkende Karakteren af en ren Forsørgelsesanstalt, hvori der vil kunne optages indtil 1200 Individuer, som skal nyde fuld Forplejning i Stiftelsen, og de til en saadan Ordning sigtende Foranstaltninger udføres efterhaanden, saa snart Omstændighederne tillader det.
- 25) Der drages Omsorg for, at Rummet i Alm. Hospital og de

- saakaldte Arbejdshuses Opholds- og Soveværelser kan fordeles mere ligeligt blandt Lemmerne end for Tiden.
- 26) Badekamrene i Alm. Hospital for de forskellige Køn bør ikke ligge Dør om Dør med hinanden, og Fnatbadet bør fjernes fra de andre Badelokaler.
 - 27) Naar Hovedreparationen eller evt. Ombygningen af Økonomibygningen i Alm. Hospital foretages, anbringes der i samme indmurede Kedler efter det af Docent *Fjord* indførte System.
 - 28) Da ingen kontrollerende Myndighed i Hospitalet fremtidigt bør udøves af noget Lem, ansættes de i denne Anledning nødvendige Funktionærer, der som Vederlag erholde Logis, Forplejning og aarlig Godtgørelse lige med de nu fungerende Lemmer, samt en aarlig Beklædning, der for Fruentimmernes Vedkommende bestaar af Stof til 1 Kjole, 1 Klokke, 2 Forklæder og 2 Stkr. Linned, og for Mandfolkenes Vedkommende af 1 Trøje og et Par Benklæder, samt 2 Stkr. Linned.
 - 29) De nogenlunde arbejdsføre Lemmer i Alm. Hospital bør dels ved Belønning, dels ved Tvang holdes til at arbejde saa meget, deres Kræfter formaar.
 - 30) Lemmerne i Fattigvæsenets Stiftelser henvises i Sygdomstilfælde til Alm. Hospitals Sygeafdelings 1ste Service, for saavidt som de kan behandles der. (Magistratens Forslag.)
 - 31) Fra Ladegaarden udsondres de Individier, som mere passende maa henvises til Lemmestiftelserne eller Arbejds-
huset.
 - 32) Med Hensyn til Disciplinen paa Ladegaarden træffes efterhaanden som Konsekvens af de Forholdsregler, der alt er bleven udførte, saa vidt muligt saadanne Bestemmelser, der yderligere kan tjene til Disciplinens Overholdelse. Udgangstilladelse tiltaas ikke paa een Dag Individier af forskellige Køn.
 - 33) Saadanne hensigtsmæssige Forandringer ved Lokalerne paa Ladegaarden, som bliver mulige ved Befolkningens Formindskelse eller saadanne mindre væsentlige Forandringer,

- som efterhaanden bliver nødvendige, udføres efter Omstændighederne, hvorimod Afgørelsen af Spørgsmaal om en fuldstændig Reorganisation af Ladegaarden udsættes mindst i 3 Aar.
- 34) Da der fremtidig paa Grund af Fruentimmerafdelingens Overflytning til Fattiggaarden vil være at afholde Guds-tjeneste for Ladegaardslemmerne paa to Steder, indrøm-mes der den paa Ladegaarden ansatte Præst eller den Gejst-lige, som i hans Sted maatte komme til at besøge Guds-tjenesten i Fruentimmerafdelingen paa Fattiggaarden, en Godtgørelse af 8 Rdl. 32 Sk. maanedlig, og Degnen et Til-læg af 20 Rdl. aarlig.
 - 35) Den Fabrikarbejderne paa Ladegaarden givne Tilladelse til at købe Brændevin i Marketenderiet hæves, saa snart Reorganisationen af Ladegaarden er saa vidt fremskreden, at Borgmesteren finder, at denne Foranstaltning kan gen-nemføres.
 - 36) Spørgsmaalet om Ansættelse af en bygningskyndig Mand til at føre Opsigt med Fattigvæsenets Bygninger og til at staa Magistraten bi ved Byggeforetagender forbeholdes til Afgørelse under en særskilt Sag.
 - 37) Licitation fastholdes som Princip ikke blot ved de væsent-ligere Bygningsarbejder og Anskaffelsen af de dertil for-nødne Materialier, men overhovedet saavidt muligt ved Anskaffelsen af Varer til Fattigvæsenets Forbrug.
 - 38) De nuværende Forstandere afgaar, og der ansættes 12 løn-nede Distriktsforstandere, som udnævnes af Magistratens 3die Afdeling. Opsigelse vil gensidig kunne finde Sted med 3 Maaneders Varsel.
 - 39) Distriktsforstanderne erholder en Gage af 1000 Rdl. aarlig, der for hver 3 Aars Tjeneste stiger med 100 Rdl. aarlig indtil 1200 Rdl. som Maximum. Kontorbud, Skrivemate-rialier etc. leveres dem frit. Til Anskaffelse af Brændsel og Lys tillægges dem 50 Rdl. aarlig. De har Forpligtelse til at bo i Distriktet og til sammesteds at holde et passende Kontorlokale samt et Konsultationsværelse for Distriktets

Læger med Lys og Varme, for hvilket sidste de erholder en Godtgørelse af 100 Rdl. aarlig.

- 40) Magistratens 3die Afdeling kan, indtil andet bestemmes, beskikke ulønnede Forstandere i Henhold til de nugældende Lovbestemmelser.
- 41) Tilsynet med Fattigvæsenets konfirmerede Børn indtil deres fyldte 18. Aar underlægges for Eftertiden Forstanderne.
- 42) Overinspektørposten, det nuværende Tilsynskontor under Sekretariatet, samt Posten som Inspektør for Plejebørn under Fattigvæsenet bortfalder samtidig med, at den nye Ordning træder i Kraft.
- 43) Det nuværende Sekretariat organiseres under Benævnelsen 1ste Sekretariat med en Chef, en Fuldmægtig og 2 Assistenten, derunder henlægges den almindelige Korrespondance, Sager, der angaar Understøttelse af Personer, der er hjemmehørende i København, men nyder Hjælp i fremmede Kommuner, samt alle Sager vedkommende Kommunehospitalet og St. Hans Hospital.
- 44) Det nuværende Forsørgelseskontor under Sekretariatet organiseres under Benævnelsen 2det Sekretariat som et egentligt Kontor, ligeledes med en Chef, en Fuldmægtig og 2 Assistenten. Derunder henlægges hele den indenbys Forsørgelse, baade af inden- og udenbys Forsørgelsesberettigede, med al dertil hørende Korrespondance, herunder indbefattet Korrespondancen med og for Stiftelserne og Ladegaarden, samt Alm. Hospitals Sygeafdeling vedrørende Sager.
- 45) De nuværende Distriktslæger afgaar, og der ansættes i hvert Distrikt 2 Kommunelæger, der udnævnes af Magistraten. De ansættes for 3 Aar med gensidig Ret til Opsigelse med 3 Maaneders Varsel.
- 46) Kommunelægerne skal bo i Distrikterne, de lønnes af Kommunen dels med en fast aarlig Gage paa 500 Rdl., dels med et særligt Honorar for Behandling af udenbys forsørgelsesberettigede Patienter, idet der for hver saadan Patient, uden Hensyn til, om Københavns Kommune som Opholdskommune skal afholde Udgifterne eller ikke - af

Kommunens Kasse godtgøres dem 16 Sk. for hvert Besøg i Hjemmet og 8 Sk. for hver Assistance i Konsultationslokalet. Kommunalægerne har ingen Ret til Pension, men efter 15 Aar Tjeneste skal Kommunalbestyrelsen kunne tilstaa dem en saadan. For Ladegaarden ansættes en egen Læge med en aarlig Løn af 300 Rdl. Konsultationslokale med Lys og Varme, Opvarmning udner Konsultationstiden samt de fornødne Skriverekvisitter leveres dem frit.

- 47) Kommunalægen har Pligt, saavidt Forholdene tillader det, at yde de fattige Patienter Lægehjælp i deres Hjem, at bo i sit Distrikt og at modtage Konsultation i sit Hjem. Hvor Forholdene formenes at gøre det nødvendigt, kan Magistraten meddele Lægen Tilladelse til at bo uden for Distriktet.
- 48) Kommunens Visitor, samt de hidtidige 13 Sygeplejersker afgaar, og der indføres følgende Fremgangsmaade ved Indlæggelsen i Hospitalet: Patienterne henvender sig til Forstanderen, derefter til Kommunalægen; i Tilfælde af Meningsforskel mellem disse Personer om, hvorvidt den Paagældende skal indlægges paa Hospitalet, henvises Afgørelsen deraf til Magistratens 3die Afdeling.
- 49) Saasnart den private Forsørgelse er saaledes ordnet i Hovedstaden, at dens forskellige Forgørelser, byggede paa forud bestemte Principper og Regler, virker gennem en fælles Overbestyrelse, skal der søges tilvejebragt en organisk Forbindelse mellem det offentlige og det private Fatigvæsen og en derpaa grundet stadig Samvirken mellem begge Institutioner¹⁾.

¹⁾ Rubin S. 64: Disse Punkter fik Indenrigsministeriets Billigelse 26. Maj 1871 og traadte i Kraft 1. Maj 1872.

Køkkenet og Maden

Køkkenlokalerne 1769-1892

Hospitalets Økonomikøkken var oprindeligt i Hovedbygningens Kælder i den fremspringende Del med Kirken, som ovenover gik igennem 2 Etager. Studiosus Winding anker i sine "Betænkninger" 1791, S. 12, over det usle Lemmekøkken, som er indrettet for 700-800 Lemmer og er dog kun paa eet Fag. Køkkenet blev 1812-13 fjernet fra Hovedbygningen og henlagt til en i Gaarden opført ny Bygning, hvor Økonomen ogsaa kom til at bo. Køkkenbygningen kom til at ligge op imod den Brunskke Plads. Sygegaarden var opdelt for hvert Køn for sig med særskilt Indgang til Økonomikøkkenet og særskilt Indgang dertil for Lemmerne.

Stadsbygmesterens Overslag lyder paa 35.000 Rdl. Pengene blev laant paa Obligationerne af Ladiges Legat. I en Række Aar var dette Køkken fælles for alle i Hospitalet, baade Patienter og Lemmer.

Saa hed det sig, at Maden til Lemmerne tillavedes i Sygehospitalets Køkken. Men dette Fællesskab ophørte 1854. Da blev nemlig indrettet Køkken for Lemmerne i det saakaldte Laboratorium. I Koleratiden tog man Laboratoriet i Brug til der at lave en lidt bedre Mad til Tjenestepersonalet - som allerede nævnt - og i 1854 blev Laboratoriet saa helt indrettet til Lemmekøkken, hvilket vedvarede til 1863, men da Sygehusets Patienter var overflyttede til Kommunehospitalet, blev Lemmekøkkenet igen inddraget, og Stiftelsens hele Økonomi samledes i eet Køkken¹).

¹) B. F. 1868 S. 46.

I det i 1812-13 opførte Økonomikøkken tillavedes Maden i Hospitalets længste Tid, nemlig i ca. 70 Aar. 1851 blev der saa foretaget en Udvidelse af Køkkenet, for at man kunde iværksætte en paatænkt Bispising af Tjenestepersonalet ved Hospitalet. 1882 fik Hospitalet en ny og større Økonomibygning.

Den nye Økonomibygning 1882

Man fandt i 1880erne, at den gamle Økonomibygning ikke kunde gøre Fyldest mere, selv ikke efter en Ombygning. Som Følge heraf foreslog Fællesudvalget angaaende Fattigvæsenets Stiftelser 17. Februar 1882 Opførelse af en ny Økonomibygning med Kedelhus, Dampskorsten o. s. v. Magistraten gav Forslaget sin Tilslutning og Borgerrepræsentationen ligesaa. Det skete den 27. Marts 1882. Der bevilgedes 104.831 Kr. 33 Øre, men Køkkenbygningen kom til at koste 108.670 Kr. 68 Øre. Professor *Vilhelm Petersen* byggede den. Fra 1. Juli 1886 levede Hospitalet i Madvogn Maden til Vor Frelser's Arbejdshus.

Den nye Økonomibygning opførtes 8 Alen bag den ældre Bygning og parallelt med denne. Den skulde være paa 2 Etager, bestaaende af et Midterparti med 2 fremspringende Endefløje. Façade 55 Alen. I Stueetagen: Bade, Køkken, Rum til Madudlevering, Vaskeri. 1. Etage: Bolig for Funktionærer, Lejlighed til 2 Kvartermestre. I Tagetagen: Soverum for 8 faste Vaagekoner, saa disse ogsaa om Dagen kan forblive paa selve Hospitalet. Dampindlæget til ca. 15.000 Kr. skulde ogsaa opvarme Cellebygningen¹⁾. Økonomibygningen toges i Brug 1. Maj 1883 med Køkken for hele Anstalten.

Spisereglementet

Det første Spisereglement fra 1769 lyder saaledes: I Føde faar de 200 Lemmer af begge Køn efter et trykt Reglement Morgen og Aften hele Ugen igennem Smør og Brød.

¹⁾ B. F. 20/3 1882.

Mandag: Mælkvælling, Stokfisk med Smør og Sennep.

Tirsdag: Ærter med røget Flæsk.

Søndag og Onsdag: Suppe med Kød.

Torsdag: Øl og Brød med Sild.

Fredag: Kaal med røget eller grønsaltet Flæsk.

Lørdag: Byggryngrød kogt i sur Mælk.

Ethvert Lem faar tillige 3 Pgl. ordinær Øl daglig. De syge faar: Havregrynssuppe, Vandgrød og Vælling. De øvrige mere rørige Lemmer, 200-230, nyde intet andet end frit Hus samt Seng, hvis de ej selv har Sengeklæder.

Der er beskikket en Spisemester for de 200 Lemmer, der nyder Spisning i Hospitalet, og en anden for de andre, hos hvem de for egne Penge kan faa Mad til Købs. Lemmer af 2. Klasse rykker ved tiltagende Alder og Svaghed op i første Klasse, naar Pladser bliver ledige. For Patienterne paa Sygestuerne, som 1800 blev afsondrede fra Lemmestuerne og indrettede til et egentligt Hospital for Patienterne, fastsættes et udførligt Reglement ogsaa med Spiseseddel fra Dag til Dag. Her var 4 Slags Menuer.

Hospitalskost: 1) Ordinær Pleje med fuld Kost. 2) Halv-Diæt. 3) Hel-Diæt. 4) Bedste Pleje med fuld Kost. Dette Spisereglement ser meget pænt ud, men Maden var ofte Genstand for Kritik.

Adr. Kontor Efterr. 1769 Nr. 54.

Den første Spisemester paa Alm. Hospital, som omtales, var *Giesemann*, men han blev der kun faa Aar, idet han blev forflyttet til Frederiks Hospital. Herom berettes følgende:

Direktør for Frederiks Hospital, Lægen Professor *Chr. Joh. Berger*, vilde i Foraaret 1771, at Økonomus Lund skulde gøre Overslag og overtage hele Økonomien (ikke blot som tidligere Bepisningen) for en vis Dagpenge for hver Patient. Hans Overslag 12½ Sk. pr. Patient blev forkastet af *Berger*, som ansaa 11½ Sk. for tilstrækkelig. Lund kunde ikke indgaa derpaa og fik sin Afsked, medens den af *Berger* protegerede Spisemester paa det nye Alm. Hospital, *Giesemann*, blev ansat i Stillingen.

Senere fik han dog Forhøjelse i Betalingen, mere end Lund havde forlangt¹⁾).

Efter Giesemann træffes *Fynboe* som Spisemester. Han var næppe synderlig dygtig til sit Metier, thi i Juli 1773 klager han til Direktionen over, at Lemmerne ikke købte deres Mad hos ham, og han ønsker, at Direktionen skal tilholde dem til at gøre det, men herpaa svarer den afgjort Nej. "Men," tilføjes der, "han, som nyder fri Beboelse i Hospitalet for at give god Mad til disse usle og svage Mennesker, skal stræbe at beholde Lemmernes Yndest og levere dem forsvarlige Varer". Spisemesteren fik fra Hospitalets Kontor sin Betaling beregnet med en bestemt Sum pr. Individ, og han havde saa selv at gøre sine Indkøb efter det approberede Spisereglement.

Spisemesteren lavede Maden til Patienterne efter Lægernes Ordre, og til Lemmerne af 1. Klasse og til dem af 2. Klasse, som for deres Almisser vilde købe Maden hos ham. Disse sidste var delte i 8 Klasser efter den dem tilstaaede ugentlige Almisser.

Lemmernes 8 Klasser:

1. Kl.	40-32	Sk. ugl.
2. -	28	- -
3. -	24	- -
4. -	20	- -
5. -	16	- -
6. -	12	- -
7. -	8	- -

Gang-Koner 48-24 Sk.

8. Kl. Frihus-Lemmer, som intet faar, 57 Personer.

Det alm. Hospital, 25. Juli 1776.

*S. Hempel*²⁾).

¹⁾ Historisk Tidsskr. 1891-92 S. 393. Jvf. Thaarup: Journal og Haandbog for Københavnerne. Kbh. 1797 S. 572 ff. ²⁾ Dokumenter til Forhandl. Protokol 1778-79 Nr. 1-5, Rigsark. Skab 8 Pk. 214a. - Hempel sendte sin Meddelelse til Hovedbogholder S. T. Raadmand Schiøtt (1770-93).

Fra 1780 haves et Spisereglement for Patienterne paa Alm. Hospital. 1771 fik Fattigvæsenet en ny Bestyrelse, nemlig "Direktionen for den almindelige Plejeanstalt", og det var denne Direktion, som vilde vise sin Godhed imod Alm. Hospital. Spisereglementet er undertegnet af Direktionsmedlemmerne M. Lunding, C. Wendt, J. S. Cortsen, Sekretær, den 30. December 1780, og skulde træde i Kraft fra 1. Januar 1781. Det ser saaledes ud:

Reglement, hvorefter Patienterne paa Alm. Hospital skal bespises fra 1. Januar 1781:

Søndag: Fersk Okse- og Lammekød, Suppe med Rødder og Grønt, samt et Stykke Kød, 4 Lod, i Suppen.

Mandag: Vandgrød af fehmerske Gryn med Smør og Mælk.

Tirsdag: Havresuppe med Sukker og Eddike og fint Brød med Smør og Kød paa.

Onsdag: Vandgrød af Boghvedegryn med Smør og Mælk.

Torsdag: Som Søndag.

Fredag: Bankebyg, Risengryns- eller Byggrynssuppe med Svedsker og et flakt Rundebrød med Smør og Kød.

Lørdag: Som Mandag.

Morgen og Aften fint Brød med Smør.

Dette Reglement blev af Professor, Dr. Saxtorph og senere afdøde Overlæge Jacobsen lempet efter Sygdomstilfældene. Det slutter med den Bemærkning, at for de Syge laves efter Medici Anordning Havresuppe eller Vandgrød og Vælling o. s. v. Wendt siger, at Læge Rogert adskillige Gange paa en sarkastisk Maade moverede over dette daarlige, endog skadelige Spisereglement. Wendt og Overkirurg Block foreslog efter Forbillede i Spisereglementet for Militæretatens Sygehuse et nyt Reglement 1813¹⁾, som saa blev indført af den specielle Direktion, ivrig støttet af Major v. Mangor.

1812 blev Spisereglementet paa Alm. Hospital forbedret for Patienterne, idet der gaves dem Rosiner og Svedsker i Gryn-

1) Wendts Uddrag Haandskr. S. 1 ff.

suppen, og alt iøvrigt i Spisereglementet blev ordineret til Maal og Vægt.

Reglementet fra 1813 var en betydelig Forbedring af Plejen for de Syge, men det medførte ogsaa betydelig forøgede Udgifter, nemlig 500 Rdl. D. Crt. mere om Ugen. Men en Del deraf indtjente man senere ved de mange betalende Patienter, som indkom paa Alm. Hospitals Sygehus. 1822 var der 701 Personer og 1823: 607. Det samlede Antal Patienter var 1828: 2607 Personer. Tiderne var svære, og Dyrtid herskede snart paa den ene, snart paa den anden Vare, ogsaa Levnedsmidler. 1815 f. Eks. steg Smørret til ganske overdrevne Priser, og Direktionen maatte derfor forandre Spisereglementet. Om Middagen gaves ikke Smør i Grøden, og om Aftenen ikke Smørrebrød. Om Middagen gaves i Stedet en større Portion Grød og om Aftenen ligesaa. Paa Forslag af Professorerne Thal og Wendt blev det dog igen forandret fra den 6. Februar 1816. Patienterne blev lede ved den megen Grød, saa at de kastede den op eller spiste den ikke. Mandag, Onsdag og Torsdag Aften gaves igen Smørrebrød, som efter det trykte Reglement. Den første Menneskealder i det 19. Aarhundrede var en meget streng Tid. Byens Brand 1795 mærkedes længe, store Værdier var gaaede op i Luer. 1799 indtraadte en særdeles streng Vinter, og da Aarhundredet begyndte, kom Krigen. Aarene 1807-1816 var særlig vanskelige, fordi Varer ikke kunde indføres. I Vinteren 1817-1818 maatte man give Lemmerne Kartoffler i Grynsuppe af Mangel paa Byggryn, og Vælling kunde ikke gives af Mangel paa sød Mælk. Ind i 30erne mærkedes Efterkrigstiden endnu føleligt. Surrogater som Blandingsbrød, Bensuppe kogt i Papinspote o. s. v. Og saa havde Direktionen stadig Pengemangel¹⁾. De 32 Mænd havde ingenlunde en aaben Pung. Mangen Indtægtskilde blev stoppet - skriver Bärens. Goddædigheden forlod Fattigvæsenet for at udstrække sit Horn til kæmpende eller saarede Krigere; og Bestyrerne, ængstelige ved at gribe til Ansætning til Fattigskat, som det eneste Middel til at forsørge, som

1) Penia 1808 S. 3. 214 ff.

de bør, maatte være glade ved at kunne give de første Fornødenheder, overladende til Ønsket saa megen anden Trangs Afhjælpning. Den Forsagthed hos Bärens er i Grunden den fælles Følelse hos Fattigvæsenets Styrere i den Menneskealder, som fulgte efter Krigen med England.

Nogle Aar senere saa man et besynderligt Udslag af Direktionens Pengeløshed. I 1813 beklager den, at den vanskelig kan paatale nogle Uordener ved Bispisningen, eftersom Spisemesteren staar i Forskud for Pengene til Bispisningen, og i Øjeblikket, det er den 31. August 1813, havde 27.194 Rdl. 12 Sk. D. Courant tilgode. I Juni 1814 var Stillingen endnu værre, idet Beløbet var steget til 160.000 Rdl. D. Courant. Den daværende Spisemester hed *Johannes Abel*. Spisemesteren eller Økonomen paa Hospitalet havde efter sin Kontrakt at levere forskellige Sager til Hospitalet, f. Eks. at forsyne de 23 Sygestuer med Varme, levere Brændsel til Medicinkøkkenet, levere Eddike og Enebær til Rygning paa Stuerne foruden altsaa at sørge for Bispisningen paa Sygestuerne. Han havde Bolig paa Hospitalet. Johannes Abel gik af efter 33 Aars Ansættelse i Fattigvæsenet, og fik da Lov at bo med sin Hustru i et Par smaa Værelser. Han betalte herfor en Gang for alle 5000 Rdl.

1811 fik Spisemesteren for Lemmerne tilstaaet 6 Sk. daglig for en Portion Middagsmad. Abel fik paa samme Maade Betalingen beregnet pr. Portion. Han havde ingen fast Løn.

Til Abels Efterfølger valgtes *Madam Jacobsen*, som havde varetaget Spisningen og Vadsken paa Opfostringshuset. Den nye Økonoma fik Løn, og hvad hun leverede til Hospitalet, fik hun betalt efter Regning. Hun indgik snart Ægteskab med Christen Lund, som saa blev Spisemester, og hun hans Medhjælperke. Men Direktionen kæmpede med Vanskelighederne, saa godt den kunde. Kommissionen af 1828 er et Vidnesbyrd herom. Spisesedlen for Lemmerne ser 1828 saaledes ud:

I Ugens 7 Dage gives

2 Dage Søbekaal.

1 Dag Ærter med Kartoffler.

- 1 Dag Saakaldet Kaalsuppe med Kartoffler.
- 1 Dag Øllebrød med Sirup.
- 2 Dage Grød med Øl.

Daglig 1 Pund Brød, men ingen Slags Drikke, uden hvad Havresuppe der kan blive tilovers fra Patienterne efter Økonomens Gunst. Lemmerne faar en ugentlig Pengehjælp fra 2 til 24 Sk. hver, efter samme Princip som i 1776. I 1825 skete et lille Fremskridt paa Hospitalet. Det blev besluttet at give Gangkonerne paa Hospitalet fuld Forplejning lige med Patienterne, foruden deres Ugeløn af 1 Rdl. Sølv. 1826 blev Sommeren en Plage for Byen. Der indtraf en kvælende Hede¹⁾ paa 22-24½ Grads Varme i Skyggen. Et Blad fortæller, at Heden bragte Hjernen i Forvirring hos nogle. Byen var tilmed plaget af arbejdsløse Mennesker²⁾, som gik og tiggede rundt paa Gaderne. Bladet roser Fabrikken udenfor Byen, det er Ladegaarden, som burde udvides til at optage disse Arbejdsløse. Direktionen manglede Penge, men den maatte desuagtet forhøje Lønnen for de mest travle Gangkoner med 3 Mark ugentlig. Men det blev en Nødvendighed, denne Velgerning, thi Overkirurg, Professor Thal erklærede, at ordentlige Mennesker var ikke til at faa for den lille Løn: "Blev det ikke anderledes, saa han sig ikke i Stand til ret længe at kunne opfylde sin egentlige Bestemmelse ved Hospitalet". Direktionen gjorde altsaa en Dyd af Nødvendigheden.

Samme lille Lønforhøjelse havde iøvrigt en anden Grund, nemlig en pudsig Klage fra de to Overlæger Wendt og Thal, der skriver følgende til Direktionen: "Veneriske Patienter, som næsten alle er unge, uopdragne Haandværkssvende eller ryggesløse Mennesker af den lavere Klasse, har ved kaade og undertiden højst uforskammede Handlinger givet Anledning til adskillige Uordener, hvorpaa Lægerne har søgt at raade Bod, men at deres Helbred og den for Udførelse af deres egentlige Kald nødvendige Sindsrolighed lider for meget derved". Lægerne ønsker Politiforhør og ufortøvet at lade vedkommende

1) Telegrafan 1826, I. C. Lange. 2) Nye Freia 1827, 102.

ved Politiret indsætte i Hospitalets for Lemmer bestemte Arrest. Lægerne er ogsaa utilfreds med, at de stadig skal undervise nye Gangkoner. De skriver: "De evige Underretninger og Irettesættelser afleder ham (d. v. s. Lægen) fra hans egentlige Formaal, svækker hans Sjæl og nedbryder hans Legeme. Stuekonen lader sig af den laveste Pøbel købe til ved en Bagatel at eludere enhver Anordning af Lægen og Inspektøren." Tilstanden har altsaa været uhyre slem. For i længere Tid at beholde Stuekonerne blev de, som nævnt, lidt bedre aflagte. Det gik Direktionen altsaa ind paa, men vist ikke paa Forslaget om at sætte Patienterne i Hullet. Man siger jo om Professor Thal, at "han kunde opføre ret vilde Slagsmaalsscener med uregerlige Patienter paa sine Stuer", her var altsaa virkelig noget for en stærk Mand at gøre, og alligevel klager han saa ynkeligt. Men at baade Helbredet og Sindsrolighed sættes til, ja, at Lægernes Sjæle svækkes, og deres Legemer nedbrydes, det maatte naturligvis forpurre.

Kommissionen 1828

I de dyre Tider i 20erne steg Fattigvæsenets Udgift mægtigt, og Alm. Hospitals ligesaa. Dets aarlige Udgift var over 80.000 Rdl. Der skulde altsaa spares, og her maatte en Kommission sætte ind. 1828 nedsattes en Kommission til at gøre Forslag til mulig Besparelse ved Københavns Fattigvæsen. Alm. Hospitals Udgift 1831, da Kommissionen afsluttede sine Undersøgelser og sit Arbejde, steg til næsten 90.000 Rdl. Fattigskatten udgjorde en trykkende Byrde, og store Laan har maattet optages.

Af Kommissionens Medlemmer skulde Grossererne E. C. Busch og C. F. Selmer paatage sig en Undersøgelse af Alm. Hospital og meddele Kommissionen Resultatet. Den første var en af Stadens 32 Mænd (1819-40). Af alle Fattigvæsenets Husholdninger var Alm. Hospitals jo langt den største, som den Gang tilligemed de paa Hospitalet ansatte Personer havde en Befolkning paa ca. 1100 Personer. Denne Anstalts Husholdning maatte derfor anses for den vigtigste. De to Herrer maatte især

undersøge Tilstanden i Køkkenet, altsaa Spisemesterens Omraade. De indfandt sig paa Hospitalet 24. November 1828, og de to Kommissions-Medlemmer foreslog, at Hospitalet skulde oprette sit eget Bageri, men derpaa kunde Direktionen ikke gaa ind. Magistraten havde ansat en Takst for Blandingsbrød, men ved Overenskomsten af 6. Juli 1818 med Bagermester *Møller* var Brugen af dette Brød ophørt. De to Herrer fandt en Dag, at der manglede Mad - 48 Portioner. En anden Dag manglede Kød til 15 Personer af Patienterne, og disse fik ingen Eftermad o. s. v.

De to Herrer sluttede deraf, at der manglede Kontrol. Det Spisereglement for Patienterne, som fulgtes i de Dage for Sygehusets Vedkommende, ser saaledes ud: Om Morgenen Rugbrød med Smør. Om Middagen:

Søndag, Tirsdag, Torsdag: Suppe, kogt Kød uden Ben og Sener, Havegrøntsager efter Aarstiden.

Mandag, Fredag: Byggrynsgød med Mælk.

Onsdag, Lørdag: Bankebyg eller Byggrynsuppe med Honning eller Sirup, og om ske kan, stærk Øl-Eddike.

Om Aftenen Rugbrød eller Sigtebrød med Smør.

Der fandtes ogsaa Halv-Kost og streng Diæt, og Ekstrapleje. Til sidste Ret hører undertiden Tobak, Brændevin og Gl. Franskvin. Økonomen leverer disse Sorter for særskilt Betaling.

Middag er Kl. 12-1.

Aften er Kl. 6-7.

Dersom Økonomen vilde fordre den højeste Vægt af Leverandørerne og give den laveste Vægt ved Uddelingen, kunde han tjene ved enhver Kødmiddag paa Patienter 19 Pund Kød, og paa Lemmerne 40 Pund Kød.

Efter Inspektørens Opgivelse var Lemmernes Mad saaledes:

2 Dage Søbekaal.

1 Dag Ærter med Kartoffler.

1 Dag Kaalsuppe med Kartoffler.

1 Dag Øllebrød med Sirup.

2 Dage Grød med Øl.

Daglig 1 Pund Brød, men ingen Slags Drikke, uden hvad Havresuppe, der kan levnes fra Patienterne efter Økonomens Gunst. Lemmerne faar som sædvanlig efter Direktionens Skøn en ugentlig Pengehjælp fra 2-4 Sk. efter enhvers Behov. I December 1827 erholdt Økonomen Naturallevering til 9300 Portioner Middagsmad og til 5400 Portioner Aftensmad, men har kun udleveret 6976 Portioner Middagsmad og 3729 Portioner Aftensmad. For Ekstrapleje erholdt Økonomen Betaling. "Vi har Grund til at formode," siger de to Herrer, "at den ordinære Pleje, i hvis Sted ekstra Pleje er leveret og aparte beregnet, til dels er flydt i Økonomens Lomme." De to antyder ogsaa, at Økonomen paa anden Maade gør sig uberettiget Fordel, hvorved der tillige kastes Skygge paa Inspektøren. Hospitalets Brænde ligger under aaben Himmel f. Eks., og lige ved Siden af Økonomens Køkken.

Sammen med Professor Wendt forhandlede Kommissionen om Hospitalets Spisereglement, og Wendt fremkom med Forslag til et nyt Reglement, baade for Patienter og Lemmer, som man enedes om¹⁾.

De spurgte Inspektøren om Spisereglementet for Lemmer, men han kendte det ikke. Det fandtes dog. Som man vil forstaa, gennemgik Kommissionen omhyggeligt Spisereglementernes Historie, ogsaa de Eksempler, som her er fremdragne, og den endte saa med Reglementet fra 1830. Men det var bleven klart for alle, at adskilligt var gaaet i Svang, som naturligvis burde paatales. Det blev Inspektøren, som maatte tage imod en Misbilligelse. Han gik af 1838, og hans Eftermand blev *Andreas Christian Andersen*, der var begyndt som Kopist i Sekretariatet og nu var Fuldmægtig. Kommissionens Betænkning gik til Kancelliet, og Statsminister *Stemann*, som gjorde sig bekendt med Sagen, sagde, at han var enig med Overpræsidenten i hans kritiske Syn paa Uordenerne. I sit Votum af 22. Maj 1836 siger han, at der ved Alm. Hospital har fundet mangehaande Uordener og Misbrug Sted, men at Manglerne i mange væsentlige Dele var afhjulpne.

¹⁾ Wendt Alm. Hosp. S. 24 ff.

Det blev paalagt et Medlem af Direktionen at holde daglig Kontrol i Hospitalet. Paa Sygestuerne og paa Lemmestuerne henlagdes Protokoller til Indtegning af Mangler. Det var allerede traadt i Kraft 1834. Baade Inspektøren og Overlægerne skulde paaanke Manglerne. Spisemesteren, Christen Lund, blev 1834 entlediget, da "den med ham truffne Accord fandtes mindre hensigtsmæssig". Der blev saa antaget en Økonomibestyrelse. Og Jomfru *Hammerich* fik Pladsen 1. Maj 1834.

1834-1859

Jomfru J. Hammerich blev Økonoma og Spisemester (Spisemesterske). Hun indhentede og fremsendte Aug. 1834 Attester fra begge Hospitalers Overlæger og Inspektøren m. H. t. deres Tilfredshed med Maden, foranlediget ved "Raketten"¹⁾ Omtale af hendes Mad i Bladet den 16. August. "Raketten"s Ud-giver var R. Philip. Jomfru Hammerich tilstodes en Løn paa 500 Rdlr. Sedler. I mange Aar var hun Økonoma, hun fik Afsked med Pension 1. Maj 1859²⁾. Efterfølger blev *Rebækka Lynge*, ansat som Økonoma 1. Maj 1859. Hendes Løn var 1500 Kroner ved hendes Afgang 1. December 1880. Frk. Lynge fik i Pension 300 Kroner.

I Bladet "Raketten med Stjerne" Nr. 118 Lørdag den 23. April 1836 findes en Artikel: "Hold inde med Grødhandelen paa Alm. Hospital". Sagen omtales 1836 Nr. 140. Der skete kun det, at Inspektøren fik Paalæg om at paase, at den foreskrevne Orden for Hospitalet overholdtes.

I Hospitalets første Tid, da Amaliegade endnu ikke var bebygget, og der hverken fandtes Bager eller Købmand i Gaden, kunde de Lemmer, som kun havde frit Ophold i Hospitalet, købe deres Smaafornödenheder i Økonomi-Køkkenet. Ifølge en i Oktober 1812 tagen Bestemmelse skulde Spisemesteren ved Alm. Hospital udsælge til Lemmer og Patienter Mad- og Drikkevarer, undtagen Brændevin, og i Henhold her-til blev det December 1820 betydet Portnerne, at de ikke maatte

¹⁾ "Raketten" 16. Aug. ²⁾ B. F. 1859 S. 355. B. F. 1881 S. 787.

befatte sig med noget Udsalg, være sig af Spise- eller Drikkevarer.

Men det synes, som dette Udsalg ogsaa har været blandt de af Kommissionen kritiserede Punkter, thi Udsalget blev opgivet og gik igen over til Porten, thi 1842 omtales, at *Frederikke Bendtskovhus* havde Stade i en af Hospitalets Porte for at ud-sælge Fødevarer til Lemmerne.

I 1847 var der Dyrtid paa Kaal, og til sidst kunde man slet ikke erholde den. Man maatte derfor forandre Spisereglementet paa Hospitalet. Det kom til at se saaledes ud:

Søndag: Ærter som hidtil.

Mandag: Grød i Stedet for Kaal.

Tirsdag: Ærter med Flæsk.

Onsdag: Grynsuppe som hidtil.

Torsdag: Grød med Flæsk i Stedet for Ærter.

Fredag: Ærter med Flæsk i Stedet for Kaal.

Lørdag: Øllebrød som hidtil.

Tjenestepersonalet faar fuld Kost

I 1847 klagede Portørerne paa Alm. Hospital over, at de ikke kunde komme ud af det med de dem tilstaaede Kostpenge, nemlig 10 Mark ugentlig. Levnedsmidlernes Priser var i denne Tid særlig høje. Af Hospitalet fik de tillige hver en Portion Middagsmad af Patienternes Mad. Portørerne skulde ogsaa grave Gravene paa Kirkegaarden, hente betalende Patienter i Portechaisen og Ligene fra Byen i "Dødekassen". Portørerne gentog deres Klage baade 1848 og 1850.

De fik en lille Forhøjelse i deres Ugeløn. I sin Erklæring om Lønsørgsmaalet henstillede Inspektøren til Direktionen at give hele Hospitalets Tjenestepersonale fuldstændig Kost, d. v. s. foruden Portørerne, Kusken, Vægteren, Karlen og Pigerne ved Økonomien, Kandidatpigen samt Opvartnings-Konerne ved Sygeafdelingens og Lemmeafdelingens tvende Sygestuer. Opvartnings-Konerne fik Middagsmad, men af saa simpel Slags, at de ofte selv maatte supplere Maden med at stege lidt Fisk eller

Flæsk i det for dem indrettede Køkken. Direktionen svarede med at forlange et Forslag fra Inspektøren til et Spisereglement for det omhandlede Personale, og i 1851 fremsatte han et Forslag til et Spisereglement. Han oplyser først, at Forplejningen + Løn til

30	Opvartnings-Koner
6	Portører
1	Kusk
1	Vægter
1	Karl ved Økonomien
3	Piger ved Økonomien
1	Kandidatpige

tilsammen ugentlig koster 43 Rdl. 85 Sk.

Han fremsætter saa et Spisereglement, som + Løn til Personalet vil beløbe sig til 46 Rdl. 19³/₄ Sk. Middagsmaden fra Dag til Dag var følgende:

Søndag: Kødsuppe med Kød, Peberrodsauce m. m.

Mandag: Vandgrød med Smør og Mælk.

Klipfisk med Kartoffler m. m.

Tirsdag: Kaal eller Ærter med Flæsk m. m.

Onsdag: Grynssuppe med Oksesteg m. m.

Torsdag: Kødsuppe med Kød, Peberrodsauce m. m.

Fredag: Bygvælling og Fisk

Lørdag: Øllebrød og Oksesteg m. m.

Økonomaen erklærede, at hun af Mangel paa Plads i den meget indskrænkede Kogeindretning umulig kunde udføre denne særskilte Forplejning. Sagen maatte da opsættes, til det paatænkte nye Køkken var bleven indrettet. Det var i 1851, man kom saa vidt, men fra 1. November 1853 blev Inspektørens Forslag endelig approberet af Direktionen.

“Under Kolera-Epidemien,” siger Inspektøren, “har Hospitalets Tjenestepersonale været tildelt en bedre Forplejning end reglementeret, hvilken er bleven tillavet i det forhenværende Laboratorium, og da dette Lokale fremdeles vil kunne benyttes

til Køkken, indtil Økonomi-Køkkenet faar den paatænkte Udvidelse, vil den ærede Direktion muligen nu tage Anledning til at lade bemeldte Personale bespise efter det Reglement, som jeg under 21. Oktober 1851 bragte i Forslag.”

Saaledes blev det altsaa. Opvarnings-Konernes Antal er nu 31. Inspektøren anstiller Beregning over, hvad hans Forslag pr. Portion nu vil koste, og han gør det med næsten penibel Nøjagtighed.

Søndag	} 2 ×	7 ³⁷³ / ₄₈₀	Sk.
Torsdag ..			
Mandag		7 ¹⁶⁵⁰⁵ / ₂₉₅₆₈	-
Tirsdag		8 ⁶⁵ / ₁₃₂	-
Onsdag		10 ²⁵³⁵ / ₉₈₅₆	-
Fredag		7 ⁶³³ / ₁₂₃₂	-
Lørdag		11 ¹⁰¹ / ₄₄₈₀	-
Rugbrød		30	-
Smør		14 ⁴ / ₇	-
Øl		5 ³⁹ / ₆₅	-
Ialt		1 R. 6 ¹¹⁷³⁰⁸¹⁹¹ / ₁₄₇₉₈₇₈₄₀	Sk.

Det er et Tal, som er lettere at skrive end at sige¹⁾.

Til det samlede Personale bliver Forplejning i

Penge	556 R. 57 ⁵ / ₇ Sk.
+ Lønnen	650 R.
Ialt	1206 R. 57 ⁵ / ₇ Sk.

Morgen og Aften fik Personalet The, Sukker, Mælk og Smør.

Surrogater

I de dyre Tider brugte man Surrogater. En Otting Smør kostede 100 Rdlr., Kaffe og Sukker var næsten ikke til at faa. Man lavede Kaffe paa brændte Ærter og kogte Gulerødder o. s. v., lavede The paa tørrede Brødstrimler. Det var Surro-

¹⁾ A. H. R. P. 1851 Nr. 15 med Sagerne.

gater, og naar Fattigvæsenet slog ind ad samme Vej, skyldtes det de strenge Tider, skønt Kritikken ingenlunde udeblev. Surrogaterne var:

Benpulver
Bendejg
Bensuppe
Kartoffelbrød
Halmbrød
Blandingsbrød o. s. v.

Bensuppens Opfinder var en Franskmand, *Cadet de Veaux*, som var en af sit Lands Lærde. Han udgav 1802 et Skrift om denne Spise. Kødben skulde knuses i en Maskine, og Pulveret eller Dejgen udkoges til en Suppe i et tæt tildækket Kogekar eller i den saakaldte Olla papiniana, Papinspotte. Som Tilsætning kunde bruges Ærter, Kaal eller Grød o. s. v. Regeringen tog sig af Benpulverets Udbredelse og ligesaa Landhusholdningsselskabet. I Kastelet blev oprettet et Benstøderi, og paa Alm. Hospital lod Landhusholdningsselskabet 1807 opstille en Benstødnings-Maskine, som dog kun i kort Tid blev benyttet.

En kgl. Resolution af 8. August 1811, tilsendt Fattigvæsenet af Kancelliet, paalægger Fattigvæsenet, Tugt- og Forbedringshusene i København hver at købe 100 Pund Benpulver og Bendejg og anstille Forsøg dermed. Foreløbig forlanges ingen Betaling.

Hertil svarer Fattigvæsenets Direktion:

Man overdrager til Fuldmægtig *Møller* ved Militaire Depot¹⁾ skriftligt at requirere ved Beenstøderiet paa Fattigvæsenets Vegne ifølge den Kongelige Resolution 100 Pund Beenpulver og Beendeig, Halvdelen af hver, tilligemed nogle Exemplarer af de trykte Anvisninger, det halve deraf beholder han selv i Depot og det andet halve afgives til Directør *Weibel*. Derpaa anstiller Depotet og Kogeriet paa Christianshavn for Mad til Fattige nøjagtige Prøvekogninger efter Anvisningen,

1) Christians Plejehus Depot.

især med Ærter; hvornæst man anmoder om Indberetning angaaende Prøvekogningernes Udfald, og i hvad Forhold Beenpulveret og Beendeigen kunne bruges i Stedet for Kød¹).

Prøver med Benpulver blev anstillede under Fattigvæsenet med det Resultat, at de Fattige med Behag spiste Maden, men vedvarende og paalidelige Prøver kunde ikke anstilles, da Økonomien paa Fattigvæsenets Stiftelser efter Accord var overdraget Spisemestrene og andre.

Kritikken over Bensuppen var, som nævnt, ret haard, og det var naturligtvis ikke uden Grund. Dr. G. L. Baden skrev om "den for Ro i vore Grave frygtelige Bensuppe"²), og fra selve Direktionens Midte lød Spotten ugenert over den. Det fortælles saaledes om en af Direktørerne, Købmand *Ole Lund*, bekendt fra den Kierkegaardske Familiekreds, i hvilken han paa Grund af sin Dragt kaldtes "Grønne Lund", at da der var Tale om at indføre Besparelse ved Bensuppen, forbitrede det meget Lund, som havde megen Interesse for Fattigfolk, og da der netop samtidig var mange Oldenborrer, medens det Spørgsmaal, hvorvidt de paa en eller anden Maade kunde anvendes, tilfældigvis blev gjort, svarede Lund spydigt: "Jo, dem kunde de Herrer jo passende bruge til Boller paa Bensuppen"³).

Om Udfaldet af Bensuppekogningen paa Alm. Hospital indberettede Hospitalets Inspektør, Baumann, ved en senere Lejlighed, at Kogning fandt Sted fra 1. November 1808 til 24. Juni 1809 en Gang ugentlig, og fra 24. Juni til 2. September 1809 ikkun 8 Gange. Suppen blev givet til de Lemmer, som vilde have den, foruden deres sædvanlige daglige Kost. En Del Lemmer modtog Suppen i Begyndelsen, men hentede den ikke senere, og man fandt det upassende at paanøde dem den. Herefter fraraadede Stadsfysikus, Professor Hoppe, at tilvirke en ren Bensuppe, men raadede til at koge den saaledes, at Bensuppen kunde bruges til at forbedre Hospitalets sædvanlige Suppe med, men hermed var den jo som selvstændig Ret op-

1) Formands Protokol 1811 8. Aug. 2) Athene, Januar 1815 S. 46.

3) Henriette Lund: Erindringer fra Hjemmet 1909 S. 75 ff.

hørt. Benknusningsmaskinen blev dog staaende i Hospitalet, og en Række Aar senere omtales den paany.

Kritikken i den følgende Tid over Maden var ellers rettet imod Grøden, som gaves meget rigeligt. Et af Datidens Smaa-blade siger endogsaa, at man af Grødens Rigelighed tog Anledning til at kalde Hospitalet Grødslottet¹⁾. Der er næppe Tvivl om, at Klagen var berettiget. Der var i de Aar efter Sparekommissionens Undersøgelser en Tendens til at knibe, hvor man kunde, ogsaa paa Maden. For Eksempel blev der i 1833 rettet en Forespørgsel til Overlægerne, om man til Søbe-kaal for Lemmerne kunde benytte *Ægopodium podagraria*, d. v. s. Skvalderkaal. Overlægerne sagde Nej, og hermed bortfaldt Sagen, men Kaal kunde jo dog gro paa Fattigvæsenets egne Jorder, om galt skulde være. Bladet "Politivennen" kritiserede meget haanende Brugen af de omtalte Surrogater som Næringsmidler²⁾.

Det var Bespareselskommissionen af 1828, som atter skænkede Indretningen sin Opmærksomhed. Efter at Kommissionen havde endt sine Arbejder, blev Justitsraad P. M. Peterson i. November 1833 beskikket som Medlem af den administrerende Direktion med Fattigvæsenets Industri under sig, og han syntes, at Bensuppe skulde genoptages. Han mente, at Bempulveret igen maatte i Brug. Paa Alm. Hospital henlaa en Papinpotte, den skulde nu indmures til deri at afkoge Kødben deres Kraft, og samtidig blev en Jernstøder til Benknusning istandsat til den Maskine, som man alt havde paa Hospitalet.

Blandingsbrød³⁾

Et ggl. Reskript af 31. Oktober 1800 bevilgede, at i Betragtning af Omstændighederne maa Blandingsbrød af Rug, Byg, Hvede, Ærter og Kartofler bages af Bagerne og sælges. Dette Kartoffelbrød fik naturligvis Indpas i Fattigvæsenet, som fra 1800 havde et eget Bageri paa Opfostringshuset. Det blev snart

¹⁾ "Raketten med Stjærner" 1836 den 23. April. ²⁾ 1806 Nr. 451.

³⁾ Copiebog Litra L. Nr. 358.

til et "Kartoffelbageri", og i 1808-1809 føres der Forhandlinger om, hvorvidt saadant Brød kan anses for usundt. De Fattige klagede over, at de blev syge af dette Brød, men Klagen blev betragtet som ubeføjet. En anden Sort Brød, nemlig Brød af sædvanligt Mel blandet med Halmmel, blev ogsaa fabrikeret efter Kommercekollegiets Forslag. 1803 spørger Collegium medicum, om ikke nogle af Fattigvæsenets Stiftelser kunde anstille Forsøg med Brugen af dette Brød, og Tvangshuset og Opfostringshuset udpeges særlig. I den sidste Stiftelse tør man dog ikke vove Forsøget "af Frygt for at vække ubehagelig Sensation". Man henviser til i Stedet at forsøge med Brødet i Garderstaldens Fattigbolig paa Slottet. Stalden var reddet fra Branden og nu indrettet til Fattiggaard. Den Sort Brød blev Alm. Hospital dog fri for. Grev *Rumford* bragte ca. 1800 de brændselsbesparende Komfurarnesteder i Brug. Den af ham opfundne Suppe blev heller ikke anvendt paa Alm. Hospital.

Hvor langt man var ude i Henseende til Surrogater ses af følgende Meddelelse:

Lehnsmand *Sivert Knudsen Aarsflædt* har faaet Medaillen i Guld for ædel Daad for hans uegennyttige Bestræbelser med at udbrede Brugen af islandsk Mos til Fødemiddel for Mennesker. Udprægningen af Medaillen paa Mønten har kostet 156 R. 8 Sk., som maa anvises af den kongelige Kasse¹⁾.

Sidste Eksempel angaar ikke Alm. Hospital, og naar man læser det, er det maaske med et Smil, men det raaber alligevel højt om Tidens Nød i al Almindelighed, og naar man ynkes over de Fattige og den ringe Kost, som stjal Madglæden fra dem, saa gælder denne Medynk ogsaa de Fattige paa Alm. Hospital. Det gamle latinske Ordsprog er her den eneste Trøst: commune naufragium dulce! - Det er en Trøst at have Lidelsesfæller!

I 1827 kostede Lemmernes Middagsspise paa Alm. Hospital for hver $2\frac{1}{3}$ Sk., naar de fik Suppe, eller $1\frac{1}{4}$ Sk., naar de fik Grød, eller gennemsnitlig $2\frac{1}{175}$ Sk. beregnet efter alle Middagsretterne. Spisereglementet for Alm. Hospital 1827 fra Dag til

1) Finanskol. Forestil. og Resol. 1803 d. 2. Marts. Bruuns Col. IV.

Dag med nøjagtig Angivelse af Viktualierne og deres Priser findes anført i Wendt: "Om Fødemidler" S. 63. I Oktober 1837 fik Hospitalet en ny Madgryde, som holdt ca. 1400 Potter. I de Dage, som medgik til Indmuringen og Udkogningen, blev udbetalt til Lemmerne 4 Sk. til Middagsmad. Til Sammenligning kan mærkes, at Carl Ploug som Student i Vinteren 1838 fik sin Middagsmad for 2 Sk. ude paa Holmen¹⁾. Inspektøren havde foreslaaet samme Beløb paa Hospitalet.

Levende Køer skænkes til Hospitalet

Ikke sjældent i disse Tider modtog Hospitalet Gaver til de indlagte Fattige. Det kunde være i Penge, men tillige in natura. Adskillige Borgere og højtstaaende Personer betænkte de Fattige ved Familiefester og lignende Lejligheder og lod Hospitalets Husfæller bespise o. s. v.

Af de ejendommeligste Gaver til Hospitalets "Køkken" er to saadanne at nævne fra Aaret 1818. Den 23. Oktober skænkede nemlig Revisor Kisbye efter Anmeldelse til Professor Wendt en levende Ko, som han ønskede anvendt til en ekstra Vederkvægelse for Hospitalets mest værdige og svage Lemmer. Gaven blev med Tak modtaget og anvendt efter sin Bestemmelse og anmeldt i "Adresseavisen" i Overensstemmelse med Planen af 1. Juli 1799 § 183. Dette Eksempel smittede, thi den 30. s. M. skænkede Kancelliraad *Rommelhoff* ogsaa en levende Ko, som blev anvendt til et Maaltid for Lemmerne²⁾.

Det tog lang Tid, inden Kommunalbestyrelsens Beslutning af 1871 om Lemmernes Bispising blev gennemført. Beslutningen gik ud paa, at de i Lemmeafdelingen indlagte Personer skulde nyde fuld Forplejning i Stiftelsen. I en Forhandling 9. April 1883 i Borgerrepræsentationen omtales Beslutningen i Forbindelse med, at den nye Økonomibygning var færdig, men kun som Genstand for Overvejelse. Her findes iøvrigt en interessant Fremstilling af Bispisingen i det hele. Der fandtes 3 Klasser af Forplejning:

¹⁾ Hother Ploug: C. Ploug I S. 50. ²⁾ A. H. Prot. 1818 d. 23. Oktbr.

1. Funktionærforplejning 1. Klasse 69¼ Øre daglig
2. Funktionærforplejning 2. Klasse 34½ Øre daglig
3. Lemmekost.

Stuekoner: Lemmestue-Koner, som fik Lemmemiddagsmad, faar fra 1. November 1889 Funktionærforplejning af 1. Klasse.

1873

Det fra 1863 for Lemmer bestemte Forplejnings-Reglement revideredes og forandredes fra 1. November saaledes:

<i>Lemmer:</i>	<i>Sygekost:</i>
S. Kødsuppe - Kød	Kødsuppe - Kød
M. Kaal - Flæsk	Havresuppe, Fisk
Ærter - Flæsk (Sommer)	
T. Risenvandgrød	Bygvælling, Frikassé
Lobescovs	
O. Sulevælling - Flæsk	Vandgrød. Fisk
T. Byggrød, Klipfisk med Kartoffler	Kødsuppe, Kød
F. Ærter, isl. Lammekød	Havresuppe, Fisk - stegt
Kødsuppe, Kød (Sommer)	
L. Grynssuppe, Oksekød med Sauce	Grynssuppe, Frikassé
Morgen: Skum. Mælk el. godt Øl	¼ Pot Mælk, Rugbrød
	3 Kv. Smør
Aften: Skum. Mælk el. godt Øl	¼ Pot Mælk, Rugbrød
	3 Kv. Smør

Lemmer, som gør Tjeneste i Vaskeri, Køkken o. s. v.: 6 Kv. Smør og ½ Pot Øl.

Faste Vaagekoner (Lemmer): 1 Kop Kaffe daglig.

Lægerne kan forandre.

Maden, som gaves de indlagte paa Alm. Hospital, var altsaa forbedret netop i de sidste af Aarene i Amaliegade, og det var store Skridt henimod Maalet § 24. Kommunalbestyrelsen har ogsaa fundet den forsvarlig, som den var. Alligevel fremkom der nogle faa Aar før Flytningen en ret haandfast Kritik af den. Det var i Aaret 1888 i en Betænkning over "Sygeforsikring og Alderdomsforsørgelse", afgivet af et af

de københavnske og frederiksbergske Sygekasser nedsat Udvalg. Betænkningen var udarbejdet af P. C. Knudsen, den senere Borgmester i København 1909-10. Henimod Beretningens Slutning rejses Spørgsmaalet, om Livrentesystemet eller Forsørgelsessystemet skal foretrækkes ved Alderdomsforsørgelse, og her indflettes nogle Tal, tagne fra Budget for Staden København i Aaret 1888. Forplejningen paa Kommunehospitalet for Funktionærer og Patienter tilsammen er anslaaet til 61,36 Øre for hver pr. Kostdag. Lemmernes Forplejning paa Alm. Hospital er anslaaet til 27,5 Øre daglig. Selvfølgelig, hedder det saa, at Kosten paa Alm. Hospital da hverken er tilstrækkelig nærende eller tilstrækkelig afvekslende, men det kunde den antagelig blive for de 61,36 Øre, og der udvikles saa videre, at de derved forøgede Udgifter kommer de Forsørgelsesberettigede mere tilgode ved Forsørgelsessystemet end ved Livrentesystemet. Der var da paa Alm. Hospital 1650 Personer, Sygeafdelingen indbefattet, at forpleje. Kritikken af Maden paa Hospitalet kommer altsaa ligesom ved et Tilfælde ganske en passant, men den er ret haandfast.

21 Aar efter var Forsørgelsesvæsenet lagt i P. Knudsens Haand.

Efter denne Kritik steg Kostprisen noget i de følgende Aar. Prisen for Kosten i de følgende Aar var:

1889	-	25 $\frac{1}{4}$	Øre
1890	-	30	Øre
1891	-	30 $\frac{3}{4}$	Øre
1892	-	31 $\frac{1}{2}$	Øre

Lemmernes Antal, Filialernes medregnet, var 1892: 1310. 1894 i Nørre Allé gik Kostprisen ned til 29 $\frac{1}{2}$ Øre.

1889 skete den sidste Forbedring af Maden i Borgmester Knudsens Levetid. Forbedringen omtales i B. F. 1889 S. 386. Her findes et helt Kapitel derom:

Almindelig Hospital. Lemmeforplejningen.

Den nye Økonomibygning blev færdig 1. Maj 1883. Borgmesteren tog deraf Anledning til at foreslaa nogle Forbedringer

af Kosten. Han mindede ogsaa om, at § 24 i de 49 Punkter paabød fuld Forplejning. Han vilde nu give mere Franskbrød og mere Smør til en Udgift af 29.944 Kr. for 1275 Personer¹⁾.

Men nu i 1889 gik han endnu videre.

En 9 Dages Turnus blev indført, og 1889 blev Rationerne forøgede med Kød, Fisk og Flæsk, og om Aftenen blev tilføjet The med Hvedetvebakker. Man mente, at Beslutningen om fuld Forplejning nu var opfyldt. Stuekarle og Stuepiger, hvis Antal nu var 59, fik 3. Pleje.

Ugepengene nedsattes fra

25 - 30 - 35
til 20 - 25 - 30 Øre

Professor *C. G. Lange* udtalte, at denne Foranstaltning var præget af en sand human Aand, hvad der paa Forhaand var givet, derved at den skyldtes Borgmester Knudsen. Forslaget blev vedtaget 15. Juli 1889.

Det nye Reglement var følgende:

I Sommerhalvaaret:

1. Kødsuppe og Kød
2. Grynsuppe, Æg med Sennep
3. Sagovælling, Ragout
4. Ærter, Flæsk
5. Øllebrød, Plukfisk
6. Vandgrød, Flæsk stuvede Kartofler
7. Grynsuppe, Spegesild med Kartofler
8. Kartoffelsuppe, Flæsk
9. Bygvælling, Lobescovs

I Vinterhalvaaret:

1. Grønkaal, Flæsk
2. Kødsuppe, Kød
3. Bygvælling, Lobescovs
4. Grynsuppe, grill. Kalvekød med Kartofler
5. Vandgrød, Ragout

¹⁾ B. F. 1883 d. 23. April.

6. Ærter, Flæsk
7. Grynssuppe, Klipfisk med Kartoffler
8. Kartoffelsuppe, Flæsk
9. Vandgrød, Sild med Kartoffler

En Portion = 12³/₄ Øre. Efter forrige Reglement 12 Øre.
Endvidere: The om Aftenen med Hvedetvebakker.

For Patienter indførtes et 14 Dages Reglement. Maden pr. Portion kostede 22 Øre i Gennemsnit.

Med dette Forslag anser vi, sagde Borgmesteren, Beslutningen af 27. Marts 1871 § 24 om fuld Forplejning til Hospitalets Lemmer for opfyldt. Der er siden 1871 gjort betydelige Skridt henimod Maalet: at Hospitalet i Virkeligheden kunde blive en Forsørgelsesanstalt under passende humane Forhold. Borgmesteren udtalte ogsaa, at nu da Fattigvæsenet gav Lemmerne fuld Forplejning, saa maatte det demoraliserende Torsdags-tiggeri ikke længere tolereres. Da nu § 24 er opfyldt, er Forplejningsspørgsmaalet afsluttet for en længere Aarrække¹).

Festivitets-Oksen 1779

Alm. Hospital fik i Foræring en hel Okse den 24. Januar 1779. Den blev skænket til Hospitalet af *Joh. Wilh. Baron v. Sprengporten*, svensk Envoyé extraordinær i København. Den daværende svenske Konge var Gustav III, Tjusare-Konungen, som Svenskerne kaldte denne bedaarende Fyrste. Man frygtede i København et krigerisk Indfald af den svenske Konge ind i Norge, hvilket dog ikke skete, selv om Kongen end har haft Planer dertil. For nu at gøre Forholdet til Danmark godt igen benyttede den svenske Gesandt, Sprengporten, Lejligheden, da han i Anledning af Kronprinsen, Gustav Adolfs Fødsel, holdt en stor Festlighed i sin Bolig, til at skænke de Fattige paa Alm. Hospital en stegt Festivitets-Okse, som med Tilbehør af stegte Grise og Brød m. m. i et stort festligt Optog blev ført igennem Byen til Hospitalet. Sprengporten synes at have indstalleret sig i Alm. Hospital, som da stod ledigt (1775-1785), og saaledes

¹) 8. Juli 1889 S. 386 ff.

er hans Gave da kommen dets fraflyttede Husfæller tilgode. Paa en højt bygget Vogn førtes Oksen om i Byen til Skue for Borgerne for saa at blive fortæret paa Hospitalet i Sølvgade. Hvilken Glæde Oksen har vakt paa Hospitalet, kan ikke vides, da Protokollerne fra disse fjerne Tider ikke mere findes.

Alm. Hospital

Gl. Nr. 71 C. D. E.

Ny Nr. 128 Gadenummer 26.

Efter Undersøgelser efter Vejviseren 1770 og paa Stads-konduktørens Kontor i hans Kortsamling maa det siges, at den svenske Gesandt, Sprengporten, havde Bolig paa Alm. Hospital Matr. Nr. 71 E, og hans Legationssekretær, *Scheven*, lige-saa. Maaske kan han have haft sit Kontor paa Hjørnet af Sct. Annæ Plads.

Almindelig Hospitals Sygehus

1771-1892

Alm. Hospital blev færdigbygget og taget i Brug i Struensee-Perioden, og oprindelig var der kun 16 Sygesenge paa Hospitalet, som gav Plads til egentlige Patienter, men dette Forhold forandredes meget snart ved Kabinetsbestemmelser, og der kom mange. To af disse angik Frederiks Hospital, der først blev gjort til et militært Hospital i 1771 og til Hospital for betalende Borgere et Par Aar efter. Den første Bestemmelse medførte, at 100 Patienter¹⁾ overførtes til Alm. Hospital, der altsaa maatte indrette flere Sygesenge.

De to Hospitaler, Frederiks Hospital af 30. Marts 1757 og Alm. Hospital af April 1769, var de to første egentlige Hospitaler i Landet. Før disse fandtes ingen Hospitaler for den civile Befolkning, heller ikke i København.

Frederiks Hospital med	230 Senge
Almindelig Hospital med.....	182 Senge
Ved Aarhundredets Slutning ...	<u>412 Senge</u>

Det vil igen sige, at der fandtes 1 Sygeseng for hver 202 Indbyggere. Med disse to Hospitaler maatte Byen saa hjælpe sig i næsten et helt Aarhundrede, indtil Kommunehospitalet blev bygget.

1880 saa Tilstanden anderledes ud, da fandtes i Byen 10 offentlige Sygehuse med Sengeantal 1946, d. v. s. 1 Sygeseng for hver 120 Indbyggere²⁾. Men ved Aarhundredets Udgang,

¹⁾ Wendt S. 9. ²⁾ P. Knudsen: Sygeforsikring o. s. v. 1888 S. 231.

da Alm. Hospital var flyttet til Nørre Allé, var der 9 Hospitaler med ca. 2900 Senge, d. v. s. 1 Sygeseng for hver 127de Indbygger. Siden 1842, da Lemmeafdelingen paa Alm. Hospital fik sine egne Sygestuer, var Alm. Hospital praktisk talt Byens Kommunehospital.

Den nyoprettede Plejedirektion fra 1771, bestaaende af Etatsraad *Ryberg*, Pastor *Resewitz* og Raadmand *Lunding*, havde under Overvejelse en Reorganisation af Københavns Fattigvæsen ogsaa med Hensyn til Sygehjælp. Man oprettede 3 Sygestuer: en paa Alm. Hospital var allerede tilstede, desuden en i Vartov og en ved Opfostringshuset paa Christianshavn. Den radikale Afspærring af Frederiks Hospital var i Virkeligheden ikke saa ganske barbarisk, som det kunde synes, idet Militæretaten den Gang var uheldig stillet med Hensyn til Sygehuse, eftersom det oprindeligt for Syge bestemte Kvæsthus for en stor Del maatte anvendes som Plejestiftelse. Plejedirektionen havde derfor sine Planer om Udvidelse af det ny opbyggede Alm. Hospital, der nu altsaa skulde modtage de Syge af Borgerstanden, især de fattige Syge. Plejedirektionen ansatte 3 Fattiglæger for Byen, og den ene af disse, Dr. *Mathias Saxtorph*, fik Opsyn med de Syge i Alm. Hospital tilligemed en underordnet Kirurg, *Helmke*, med Bolig paa Alm. Hospital. Men havde Plejedirektionen med sine Planer om Reorganisation med Hensyn til Sygehjælp med Tanken henvendt paa Alm. Hospital, var Direktionens egentlige Opgave jo ved Industri at beskæftige de Fattige og ved deres Arbejde skaffe dem Fortjeneste. Direktionen opfattede sin Mission som en politisk Foranstaltning¹⁾ til Fremme af Vindskibelighed, og hertil kunde Patienter ogsaa benyttes. Paa en pudsig Maade kom Teorien i Anvendelse paa Alm. Hospital.

I 1779 4. Febr. omtales det, at nogle Rekonvalescenter var bleven besvangrede, en svag Tjenestepige fødte endogsaa Tvillinger, hvorved Fattiggassen erholdt flere Onera - som det hed. Disse uheldige Forhold medførte, at Direktionen foreslog, at

¹⁾ Rigsark. Pk. 5, Wendts Haandskrift B. F. 1891 d. 12. Jan. (S.1149).

Rekonvalescenter paa Alm. Hospital skulde sættes til Arbejde med at plysse Værk, strikke, spinde og sy, hvilket Forslag Professor Saxtorph tiltræder og siger, at en saadan Indretning vil være gavnlig for Skørbug, Fnat og Dovenskab og til Lettelse for Stiftelsen. Wendt mener, at Johan Just v. Berger¹⁾, kgl. Livmedicus, som var Medlem af Plejedirektionen, har haft Medicinal-Væsenet under sig. Hospitalets første Udvikling skyldes maaske ham.

Planen for Fattigvæsenet af 1799 anordnede en Direktion paa 24 Medlemmer, og Direktionen deltes i Kommissioner, Udvalg, for hver af Fattigvæsenets Grene. En Kommission blev tilforordnet Alm. Hospital. Efter Planen skulde et Hospital med egne Stuer indrettes.

Den specielle Direktion, som valgtes for Alm. Hospital i Begyndelsen af Aaret 1800, kom til at bestaa af Assessor I. H. Bärens, Stadsfysikus, Dr. *C. E. Mangor*, Etatsraad *C. O. Lawätz* og Købmand J. G. Blanckensteiner, af hvilke de to første har indlagt sig stor Fortjeneste af Alm. Hospital. I Begyndelsen af Maj Maaned 1800 forhandler man om Adskillelse mellem Patienter og Lemmer i Hospitalet. For at skaffe mere Plads blev Kirken beskaaret baade i Højden og i Længden. 10. Maj fremkom Den specielle Direktion med et Forslag til Adskillelse mellem Sygeindretningen og Pleje- og Forsørgelsesindretningen i Hospitalet, hvilket blev godkendt af Den almindelige Direktion. Patienterne blev nu samlede i den Del af Hospitalets Bygninger fjernest fra Byen, den nordre Ende, og Indkørselsporten her blev forbeholdt Sygehospitalet, Sygestueporten, og den anden Del ind imod Byen blev Lemmehospital, og Indkørselsporten blev kaldt Lemmeporten. Gaardspladserne for de to Afdelinger blev adskilte ved et Plankeværk.

Efter Slaget 1801 blev kvæstede Militære indtagne paa Alm. Hospital, men de forblev der ikke ret længe. Det hedder i det Promemoria fra Admiralitets- og Kommissariatskollegiet af 6. April s. A., at de paa Alm. Hospital indlagte kvæstede, naar

¹⁾ Hist. Tidsskr. 6. R. 3. Bind S. 391.

de var helbredede, afleveres til de paagældende Afdelinger. De enrollerede, Limiterne og Divisionsmandskabet til Værbingschefen, Kommandør-Kaptain Platou, men de frivillige og de pressede til Sekretær Aagesen. Alm. Hospital modtog efter Regning for disses Kur og Pleje 884 Rdl. 58 Sk.¹⁾

Alm. Hospital maatte ligesom Byens andre Sygehuse ogsaa modtage Saarede under Bombardementet 2.-5. September 1807. Paa Hospitalerne blev indbragt ialt 768 Saarede, hvoraf 195 døde. Af Saarede blev paa Alm. Hospital indbragt 147, af hvilke 38 døde, kun 12 af de sidste havde absolut dødelige Saar²⁾.

Lægerne paa Hospitalet ansøgte i November 1807 om Honorarer for Behandlingen af de mange Saarede, ligesom de fik i 1801. Sagen gik til General-Kirurgus' Winsløvs Erklæring, og derefter blev der udbetalt til Lægerne:

Til Kirurg N. Jacobsen	200 Rdlr.
Til Underkirurgen	100 -
Til 2 Kandidater	{ 70 -
	{ 50 -

Udbetalingen skete 8. Januar 1808.

Direktør C. E. Mangor

Af de her nævnte Læger er der en, som maa have et anerkendende Ord, det er Christian Elovius Mangor. Han havde en væsentlig Andel i Fattigvæsenets store Reform af 1799 og vedblev at være Medlem af Direktionen for Københavns Fattigvæsen. Tiden var human, vel en Følge af den franske Revolutions Idéer om Menneskeværd.

Og Mangor var dette i eminent Grad. Han var human af Kærlighed, af Medlidenhed. Mangor blev 1783 Stadsfysikus i København, og blev i denne Stilling til sin Død 1801. Han var

1) Penia 1806 S. 23. Paa Alm. Hospital kostede Medicinen daglig til en Patient 4 Sk. 2) Henrich Callisen: *Physisk medicinske Betragtninger over Kbh.* 1807 I, S. 619 ff.

Fattigforstander i København og han udførte Arbejdet blandt de Fattige med Aand og med Hjerte. Som Medlem af den specielle Direktion for Alm. Hospital fik han god Lejlighed til at kende og give sig af med de i Hospitalet indlagte. Han kendte de fleste af dem, deres Forfatning og Trang, deres moralske Forhold o. s. v. I Planen af 1799 skyldes Afsnittet om Sygeplejen Mangor. I § 90 her hedder det, at Indretningen for Syge i Forsørgelsehus for Almislemmer bør forlægges i Stiftelsernes Bygninger, aldeles adskilte fra Værelserne for Almislemmer. For Alm. Hospitals Vedkommende kom denne Forlæggelse, som nævnt, til at betyde en Adskillelse af de to Hovedafdelinger. Der blev indført en bestemt daglig Besøgstid paa Sygestuerne. Denne Reform skyldes Mangor.

Om C. E. Mangor siger K. L. Rahbek i sine Erindringer "den Mand, der havde fortjent sig Hædersnavnet af Armodens Læge og Ven"¹⁾.

Mangor var en Præstesøn fra Lyngby. Blev Dr. med. 1764, var Læge forskellige Steder og tog til København, hvor han 1783 blev Stadsfysikus. Mangor havde videnskabelige Interesser og har udgivet en Række Skrifter af forskellig Art, bl. a. har han udgivet "Beretning om de velbekendte Molboers vise Gerninger" o. v. s.

Dr. Mangor tog sig især af Indretningen af Sygehuset. Det blev nu udvidet til et Sygehospital med Plads til 300 Syge, og der blev ansat en Underlæge og to Lægeassistenter. Dr. Saxtorph døde 1800, og i hans Sted blev Nicolaj Jacobsen ansat som Overlæge.

Adskillelsen mellem Sygepleje- og Forsørgelsesindretningen kostede ca. 11.000 Rdl. 1808 blev Sygehospitalet delt i en selvstændig kirurgisk og medicinsk Afdeling²⁾.

J. F. Bloch blev 1808 Overkirurg.

Lic. W. P. Rogert 1808 Overmedicus.

Mangor er det altsaa, som har gjort Alm. Hospital til et regulært Hospital, ogsaa med behørigt Lægetal, som det er

¹⁾ 5te Del S. 290. ²⁾ Betænkn. 1855 S. 7.

vedblevet at være Resten af sine Dage i Amaliegade. Byens Borgere saa med Sympati paa Alm. Hospital i Mangors Tid. Denne Sympati kommer frem i en Udtalelse af Professor Heinrich Callisen, der er bleven til en ubetinget Ros over Hospitalet. Den lyder saaledes:

Alm. Hospital 1809

Fattigvæsenets almindelige Hospital var siden dets Stiftelse en Samlingsplads for 1000 Mennesker, som bestod af Syge, af-fældige Invalider og arbejdende Almissemlemmer. Nu er her et vel indrettet Hospital for 300 Syge, Sygestuerne er aldeles afsondrede fra Almissemlemmerne. Sygehospitalet har nu sin egen Bygning, Gaard og egen Indkørsel. Sygestuerne fik Udgang hver for sig. Inventarium blev meget forbedret og fornyet. Flere Læger blev ansatte, og deres Løn forbedret; den første Læge blev her, ligesom ved andre Hospitaler, anset som Inspektøren sideordnet, ikke, som forhen, ham underordnet. Der er indrettet Bade, findes Redningsanstalter for Livløse, Rensningsværelser for alle indkomne Syge, saa at de kunde rene indlægges i Sygestuerne, her findes nu afsondrede Værelser for smitsomme Syge, Bagerovne og Røgningsanstalter, for at Inventarium og de Syges Klæder, som maatte være smittede, kunde renses, Indretninger, som forhen savnedes. Nu sørges ogsaa i dette Hospital med Nøjagtighed for Orden, Renlighed, fri Luft, tilbørlig Pleje og Arbejde for de Syge, som kan arbejde. København skylder ogsaa dette Hospitals specielle Direktions liberale Tænkemaade og Villighed, at den ondartede Koppe-Epidemi i Aaret 1808 blev standset, hvilket ellers næppe vilde have været Tilfældet. Alle Koppesyge, saasomt man opdagede dem, blev henbragte til afsondrede Værelser paa dette Hospital, og paa den mest hensigtsmæssige Maade behandlede. Manges Liv er derved bevaret. Siden denne forbedrede Indretning af Hospitalet har ogsaa jævnligen Antallet af de der indlagte Syge tiltaget. Callisen tilføjer i sin Bog II Del S. 618 en Statistik over Patienter og Døde i Alm. Hospital fra 1799-1808. Dødeligheden har været stor. Fra 1779-1794 angives den. Fra 1794-1799 har den været

1 af 5³/₇. Grunden til denne betydelige Mortalitet er, at de mindre farlige Syge behandles i Byen, de sletteste derimod paa Hospitalet. De, som i Følge Fundatsen ikke kan modtages paa Frederiks Hospital, bliver indlagte paa Alm. Hospital; og da disse som oftest er gamle, svækkede og kroniske Syge, saa maa dette bidrage meget til Dødelighedens Forøgelse - Mortaliteten iblandt de syge Fattige i Byen er derimod meget mindre; den forholder sig i de senere Aaringer i et Middeltal som 1 til 9. Til de 300 Syge, som der nu haves Plads til paa Alm. Hospital, haves nu 1 Overkirurg, 1 Overlæge, 1 Underlæge, 4 Kandidater, 20 Opvartningskoner og 2 Vaagekoner. Fundatsen for Frederiks Hospital byder, at i Begyndelsen skulde 300 fattige Syge modtages i Hospitalet og siden, ligesom dets Midler og Formue voksede, forøges til flere. Hospitalets Indkomster har dog hidtil ikke tilladt at modtage et større Tal af fattige Syge end 227¹).

Veneriske Patienter

6. Februar 1809 "lader Kancelliet fornemme, om i Alm. Hospital kunde bevirke nogen Lejlighed, hvor efter Hs. Majestæts allerhøjeste Befaling kunde anstilles Undersøgelser i Henseende til Fruentimmer, som er mistænkte for at være veneriske". (Veneriske Syge indlagdes ellers til Kur for Københavns Regning i St. Hans Hospital.) Direktionen svarede Ja. Hospitalet fik saa Syphilispatienter.

At Syphilispatienter blev henviste til Alm. Hospital hænger saaledes sammen: Overlæge Nicolaj Jacobsen havde især givet sig af med Forsøg paa med Syrer²) at helbrede Syphilis ligesom i Lægekredse flere Steder i Europa, og Jacobsen havde nu kastet sig over denne Metode. Syrerne skulde træde i Stedet for Kviksølv, der var ret dyrt som Lægemiddel.

Overvejelserne endte da med, at alle Syphilispatienter henvises til Alm. Hospital. Fattigdirektionen saa ogsaa deri en Be-

¹) Henrich Callisen: *Physisk medic. Betragtninger over Kbh.* II 1809, S. 616 ff. ²) *Penia* 1810 S. 97 ff, 1807 Nr. 5 ff.

sparelse for dens Budget. Og i Overlæge Jacobsen havde man da tillige Manden med Tro paa Sagen. Det var i Aaret 1809. Han levede med fuld Overbevisning om Midlets Fortrinlighed og døde med den — som Bärens siger¹⁾.

Jacobsen²⁾ havde ogsaa ført Journal over sine Patienter, men de forsvandt i Bombardementstiden. Jacobsen døde i 1808, men den afdødes Stedsøn og Efterfølger i Embedet, Overkirurg Johan Fr. Bloch, som havde overværet Faderens Forsøg, ja, ofte selv forestaaet dem, havde Lyst til at fortsætte Faderens Kur-Metode, og det tilstod Direktionen ham ogsaa. I det første Aar fra Begyndelsen af 1809 til Begyndelsen af 1810 var 242 Patienter under Behandling, og 129 Personer blev udskrevne som helbredede.

Direktionen ansaa det Offentlige forpligtet til at tage enhver Borger i Staten, som ikke selv har Evne til at bestride de Omkostninger, hvilke hans Kur medfører, under Behandling, saa han kan blive helbredet, men paa den anden Side: at det Offentlige ogsaa har Ret til at forlange Arbejde af saadanne Patienter³⁾ efter deres Evne til at formindske Udgifterne ved deres Kure. Paa Alm. Hospital blev efter disse Tanker indrettet en Arbejdsanstalt, i hvilken de Syphilitiske, mens de laa under Kur, skulde aftjene noget af det, som deres Kur og Pleje kostede Hospitalet. 1809 kom nu 100 nye Sygesenge i Hospitalet til ialt 400, og derved blev det i de følgende Tider. I April 1810 laa der paa Hospitalet 121 syphilitiske Kvinder paa Sygestuer i Mansard-Etagen i den nordre Ende af Hovedbygningen. Syphilitiske Patienter laa ogsaa før 1809 paa Alm. Hospital, dog ikke særskilt samlede for sig, men spredte mellem de andre Patienter. Saa vidt muligt holdt man skjult, hvori deres Sygdom bestod⁴⁾.

Oprettelsen af den syphilitiske Afdeling paa Hospitalet skadede meget dets Omdømme iblandt Publikum. Overkirurgen og den medicinske Overlæge ansøgte 1809 om Tillæg i deres Gage. De havde 360 Rdl. aarlig, fri Bolig og Brændsel. Lønnen blev

1) Penia 1810 S. 100. 2) Wendts Bog S. 52. 3) Wendts Haandskr. 1813.

4) Penia 1807 S. 174.

saa forhøjet til 600 Rdl. for den ældste og 550 Rdl. for den yngste af Overlægerne¹).

Sygehospitalet 1814-1892

Alm. Hospital havde nu faaet et egentligt Hospital ved Siden af Lemmestiftelsen med 2 Overlæger, men endte med at faa 4 saadanne med tilsvarende Reservelæger, Kandidater og nødvendigt Opvartningspersonale.

Læge ved Vartov, Johan Christian W. Wendt, blev 1813 ansat som Overmedicus efter Lic. W. P. Rogert. Og 1. Oktober 1814 blev Regimentskirurg Lector Chemiæ Rasmus Samuel Thal ansat som kirurgisk Overlæge i Stedet for J. Fr. Bloch, som rejste bort, idet han var beskikket til Landphysikus i Vestindien. I Sommeren 1815 indstillede de to Overlæger Wendt og Thal til Direktionen, om den ikke vilde foranledige, at samtlige syphilitiske Patienter blev henviste til Kur i Alm. Hospital²). Listerne over dem kunde da føres med mere Nøjagtighed end nu, naar Patienterne kunde vælge mellem Frederiks og Alm. Hospital. Direktionen vedtog Indstillingen. Man flyttede i Tidens Løb lidt rundt med Syphilispatienterne. De laa først paa Kvisten i Hovedbygningens nordre Ende. I 1825 var der indrettet 3 Stuer i 4de Etage til syphilitiske Patienter med Plads til 88 Personer. Her laa kun kvindelige Patienter, som Regel fra 40-60 Personer. 1834 laa Mændene i Kælderen. 1855 findes begge Køn i Bygningens nordre Ende. 1865 blev Bagbygningen i Duntzfeldts Gaard anvist til Kvinderne.

Under Behandlingen af de syphilitiske Patienter kunde Professor Wendt tabe Taalmodigheden. Han havde saaledes i 1820 en Patient, Lovise Harms, født i Mecklenburg, 29 Aar gammel, som 29 Gange var blevet helbredet for Syphilis, ofte i den Grad smittet, at Kuren tog flere Maaneder. Han henstiller nu til Direktionen enten at beholde hende paa Hospitalet som Vaskepige, for at hun kunde aftjene lidt af den utilgivelige Gæld, hun var i til Hospitalet, eller sende hende ud af Landet.

¹) Penia 1809 S. 381. ²) A. H. Resol. Pr. 1815, 18. Marts, 24. Juni.

Direktionen maatte desværre svare, at dette laa uden for dens Myndighed.

Omkostningerne paa de veneriske Patienters Kur i Alm. Hospital beløb sig i 1820 til 19.218 Rdl. 3 Mark 12 Sk. foruden hvad der er betalt af Laugene for Haandværkssvende, der havde ligget for den Sygdom. Nogle Aar efter Wendts og Thals Ansættelse som Overlæger indtraf en lille Begivenhed, som næsten kunde kaldes en Kadidatrevolte, om end efter beskedne Forhold. Og da denne Revolte faar forøget Interesse derved, at en udvidet kommunal Virksomhed for Lægepersonalet paa Alm. Hospital derved blev hindret - om til Gavn eller Skade for det Offentlige skal være usagt - maa Hospitalets Kandidater frem i forreste Række.

Kandidat-Strejke

(Lægepakken A 4 ³²/1802 12. August 1816)

Det blev 1. Jan. 1812 bestemt, at Hospitalets 2 Lægeassistentter à 100 Rdl. og 3 Lægekandidater à 50 Rdl. skulde ophøre, og i Stedet ansættes 5 Lægekandidater med hver 110 Rdl. i aarlig Løn. I Aaret 1816 var der paa Hospitalet 6 Lægekandidater, nemlig *C. F. Nagel, Knud Kongsted, Jens Westergaard, J. Dithlefsen, A. Johansen* og *J. E. Weyle* og desuden nogle Reservekandidater.

Og det er disse Lægekandidater, som satte sig op imod deres øverste Foresatte, Fattigvæsenets administrerende Direktion, hvis lægekyndige Medlem var Stadsfysikus Professor *A. Lund*. Det var i disse Tider Sædvane, at Fattigvæsenets Skolebørn for Skoleforsømmelser og andre Forseelser blev straffede med Ris, og ret hyppigt er saadanne Tilfælde sikkert forekommet. Men nu hændte det i 1816, at et Rygte blev udspremt i Byen, nemlig at et Barn skulde være død af den ustandne Straf. Rygtet var falsk, men ubehageligt for Direktionen, og efter Raadslagning udsteder den den 12. August en besynderlig Bestemmelse, nemlig at Børnene skulde have Risene paa Alm. Hospital, hvor Fattigvæsenets Arrester med en Arrestvogter fand-

tes, samt at Kandidaterne paa Hospitalet som Lægekyndige efter Tur skulde tilkaldes for ved Undersøgelse af Børnene at bedømme, om de, som skulde rises, formedelst Blodspytning, Brok el. lign. ej burde underkastes Straffen. Hospitalets Overlæger havde gjort Indstilling om Sagen og synes at være Tankens egentlige Ophavsmænd.

For Kandidaterne var Bestemmelsen ret ubehagelig og vilde jo medføre forøget Arbejde for dem. Om de har forsøgt nogen Forhandling med Overlægerne er uvist, men straks efter indsendte de til Direktionen et Pro Memoria, hvori de udtalte, at de nok vilde medvirke ved Afstraffelsen af Hospitalets eget Personale, men at de ikke indsaa at være mere forpligtede til at gøre denne Tjeneste ved de af Fattigvæsenets Børn, som fra Distrikterne sendtes til Hospitalet til Revselse, end til at tilse dem i andre Maader. Direktionen gentog kun sit Paabud, og da først Kandidat Kongsted og siden Nagel ligefrem nægtede at møde efter Overlægernes Ordre, blev disse enige om indtil videre selv at paatage sig Forretningerne, og saaledes skete det f. Eks. den 23. August med tvende i Fattigvæsenets Arrest til Afstraffelse hensatte Børn. Direktionen tilskrev Overlægerne og anmodede dem om at sammenkalde Kandidaterne og meddele dem, "at de af dem, som ikke vilde efterkomme Direktionens Resolution af 12. August, skulde opsiges til at kvittere Hospitalet om 3 Maaneder". I denne Rigorisme kunde Stadsphysikus dog ikke følge de andre Direktionsmedlemmer og underskrev ej heller deres Skrivelse til Overlægerne. Han mente, at det kunde være vanskeligt at faa "de øvede Assistenten" erstattede uden Skade for Hospitalets Syge og foreslog, at man burde modificere Ordren noget og kun forlange af Kandidaterne, at de skulde undersøge de skyldige og tilføje deres Videtur, men fritage dem for at overvære Eksekutionen.

Kongsted og Nagel fik Opsigelse, men den første fraflyttede næppe Hospitalet. Han søgte i December Maaned i ret ydmyge Vendinger om at maatte indtræde i sit forrige Nummer som Kandidat. Han haabede "at den Misfornøjelse, som han og de øvrige Kandidater havde paadraget sig, maatte anses som

en Misforstaaelse, og tilsiger Direktionen loyalt at følge enhver Instruks fra den". Nagel var sikkert Hovedmanden i denne lille Kandidat-Strejke. Udfaldet blev forøvrigt, at man fulgte den Mellemvej, som Stadsphysikus havde antydnet: Kandidaterne skulde syne Børnene og tilføje deres Videtur, men blev saa fritagne for at overvære Afstraffelsen. Om denne som saadan mæles ikke et Ord. Lægerne havde det dog nu i deres Haand at indrette deres Videtur til Bedste for Børnene efter humane Hensyn¹). For det tidligere udbredte Rygte om, at et Barn var død af den ustandne Straf, maatte Etatsraad Bäreus udholde en vidtløftig Proces for at afbevise en til Kongen indgivet ugrundet Klage over Straffebehandlingen.

Omtrent samtidig med Kandidatrevolten opkom Tanken om en Udvidelse af Virksomheden for Hospitalets Læger. Fattigvæsenets Direktion havde udarbejdet en Plan om at afskaffe Distriktslægerne i Byen og overdrage Tilsynet med Distrikternes Syge til Alm. Hospitals Læger og Kandidater. Fra Den almindelige Direktions Side og fra Kancelliet ventede man ingen Indvendinger, men saa indtraf Kandidatstrejken paa Alm. Hospital, og med et Slag ændredes Direktionens Syn. Den blev saa betænkelig ved denne Plan, at den med et standsede hele Sagen. Den fandt, at det med Kandidaterne forefaldne gjorde det betænkeligt at overdrage disse en større Virkekreds, hvilket kunde give Anledning til endnu flere Ubehageligheder. Forslaget blev tilbagekaldt fra Den almindelige Direktion med den Motivering, at indtrufne Omstændigheder nødte Direktionen til at afstaa fra det.

Men Tanken var ikke uddød, den dukkede op igen paa et senere Tidspunkt. Professor Wendt tog den gamle Tanke op i Sparekommissionen 1828, men i en lidt større Stil. Han foreslog at forøge Distriktslægernes Tal fra 6 til 12 og da at underordne deres Virksomhed under Overlægerne paa Alm. Hospital, ligesom Kompagni- og Eskadronskirurgerne ved Landmilitæretaten stod under Regimentskirurgerne. Mellem Distriktslægerne

¹) Oraklet, under B.

og Overlægerne paa Hospitalet skulde ugentlig Konference finde Sted, og Distriktslægerens Sygejournaler skulde revideres af Overlægerne o. s. v. Professor Wendt tilstræbte paa denne Maade at gøre hele Fattigvæsenets Sygebehandling i København til et eget polyklinisk Institut, saaledes som Tilfældet var i Berlin, Würzburg og mulig flere Steder og derved tilvejebringe Ensformighed i Behandlingen. Daværende Politidirektør Kierulff, som var Medlem af Fattigvæsenets Direktion, var navnlig imod Wendts Forslag. Heller ikke i Sparekommissionen fandt det nogen Støtte, og dermed var Forslaget ude af Verden.

Spedalskhed paa Sygehuset¹⁾

1836 den 30. November fandtes paa Stue Litra D. D. et Fruentimmer lidende af virkelig Spedalskhed. Gangkonen blev syg, og et af Lemmerne blev antaget til at passe Patientten. Det ser ud, som Gangkonens Sygdom skyldes Patientens Sygdom.

Almindelig Hospital bliver Læreskole for unge Læger

Kgl. Resolution af 3. April 1840 opretter en fælles medicinsk-kirurgisk Eksamen for alle Læger. I denne Resolution hedder det, at Overlægerne ved Alm. Hospital skulde ved næste Ansættelse tilholdes til at holde kliniske Forelæsninger for de Studerende. For de 2 Overlæger vilde det jo blive en betydelig Forøgelse af deres Arbejde, men det er "Almindelig Hospital, som ene har den talrige Mængde af Tilfælde at fremvise og anbyde til Behandling, som et practisk Studium udkræver. En Fordel, som dette Hospital afgiver, ikke uden Bekostning, ikke sig, men Staten, Sundhedspolitiet, Landets forskiellige Communer tilgode, idet at duelige, med Sagkundskab berigede Læger i Communen siden ansættes". Manglen paa klinisk Undervisning var naturligvis en stor Ulempe for de Studerende. I de

1) Alm. Hosp. Prot. 1836 S. 157.

unge Lægers Forening af 1829 "Filiatrien" blev Manglen ogsaa behandlet, og derfra er Stødet givet til Sagens Ordning med Alm. Hospital. Samtidig fik Overlægen ved Frederiks Hospital ogsaa Pligt til at holde kliniske Forelæsninger for de Studerende¹⁾.

Et Par specielle, men aparte Sygestuer var indrettede. Den første var en Sultekur-Stue. Herom hedder det: Regimentskirurg Wendt fik i August 1814 efter Anmodning anvist en Sultekur-Stue, hvilken han vilde benytte til de Mandspatienter, som han fandt kvalificerede dertil, og 1817 kom en Sultekur-Stue for Fruentimmerpatienter til. Sultekuren vilde efter Wendts Skøn være et godt Middel til at rense Sygestuerne for mange Benskade-Patienter. Den anden Stue var til en Svovlrøgnings-Indretning²⁾ for Fnatpatienter. Den begyndte i September 1816, og Indretningen blev siden udvidet til 2 Værelser. Fra Marts 1818 blev Patienter fra Byen modtagne til Behandling uden at være indlagte som Patienter i Hospitalet. Man anvendte Dampe, Cinnober og andre mineralske Dampe eller Røg, som lededes ind i opretstaaende Tønder forsynede med Skindhætter. Patientten steg ovenfra ned i Tønden og fik Hætten bundet til om Halsen, saa Aandedrættet kunde være frit.

Svovlrøgningen kom ogsaa Lemmerne tilgode, uden at de derfor egentlig var Patienter. Det hedder nemlig i 1818, at da en Del gamle Lemmer var bleven befængt med Alderdoms-Kløe og andre Sygdomme, sattes den i Lemmehospitalets Gaard værende Svovlrøgningsanstalt, som var et Hus med Tag, men som i flere Aar ikke havde været brugt, atter i Stand. Svovlrøgning anvendtes for Fnat, som før nævnt, men ogsaa for Gigt, Ringorme og Alderdoms-Kløe. Folk fra Byen betalte 1 $\frac{1}{4}$ for et Op- hold i Tønden $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ Time ad Gangen.

Til Svovlrøgningen blev siden føjet et varmt Bad for Fnatpatienterne, og naar saadanne kom fra Byen, maatte de betale det samme for Badet som for selve Røgningen, nemlig 16 Sk.

¹⁾ Ugeskrift for Læger 1839 S. 559 og 1840 S. 289 ff. ²⁾ Penia 1821 S. 157 ff. A. H. R. Prot. 1814 d. 12. Aug. 1832 d. 17. Marts.

I 1817 maatte enkelte af de saakaldte Koppekældere tages i Brug til Fnatpatienter. Wendt skriver i sit Forslag herom, at Fnatkur "for nærværende Tid for hele Publikum og Staden er lige saa vigtig som fordem Koppernes Udryddelse". I December 1817 henlaa paa Fnatstuerne Litra T (for Mænd) og Litra Ø (for Kvinder) 24 Subjekter (Mandfolk) og 47 Patienter (Kvindfolk), og af Mangel paa yderligere Plads blev derfor bestemt, at ingen Fnatpatient maatte modtages, forinden han var fremstillet for Direktionen ved dens Møde i Hospitalet. Foruden Svovlrøgnings-Apparaterne var der i Hospitalets Gaardsrum anbragt 2 — siden 4 tætte firkantede Hytter af Brædder, hvori de fnattedes Gang- og Sengeklæder gennemrøgedes med Svovl eller andre mineralske Dampe.

En Dag om Ugen var Direktionen tilstede i Alm. Hospital for at indlægge til Kur. Patienterne fik 1835 Lov til at vente i Skolestuen, tidligere havde de kun Porten at vente i. Ved St. Hans Hospitals, d. v. s. Ladegaardens Nedlæggelse 1816 modtog Alm. Hospital baade afsindige og rasende Patienter og maatte til disse anskaffe baade Spændetrøjer og Spænderemme til Fødder. De paagældende Patienter blev kun midlertidigt i Alm. Hospital og afsendtes senere til Bidstrupgaard. Der blev dog ved at indkomme til Hospitalet rasende Patienter, som saa sendtes til St. Hans Hospital i Roskilde. 1830 i Oktober Maaned anskaffede Hospitalet 10 nye Spændetrøjer. Samtidig fandtes der 6 ældre. Og de benyttedes baade til Patienterne og i Kachotterne. Spændetrøjerne var ophængte i en af Sygestuerne, naar de ikke var i Brug. 1834 anskaffedes igen 8 nye Spændetrøjer, og 1840 tvende Sæt Læderspændetrøjer.

Opvartningspersonalet

Dette Personale paa Sygeafdelingen bestod af Stuekoner (Gangkoner) fra Byen, Gangpiger og Vaagekoner (Lemmer). I 1816 og 1821 havde Professor Wendt fremsat Forslag om at tage Vaagekoner fra Byen, saaledes som man gjorde i "Guldhuset", men her kunde Direktionen ikke følge ham. Der fandtes

i 1821 14 + 15 Lemmer, som gjorde Tjeneste henholdsvis som Vaagekoner og Gangpiger. I sin Erklæring, der var en Kritik af saadanne Kræfter, oplyste han, at der endnu fandtes 70 dobbelte Senge belagte med to Patienter.

Man maatte altsaa fremdeles benytte sig af de indlagte, Lemmerne, som tjenestgørende kvindeligt Personale paa Sygestuerne, og den Opfattelse af Lemmernes Tjenlighed holdt sig langt ned i Tiden. Selv den Kritik, som efter Kolera-Aaret vendte sig skarpt imod Hospitalet, gik her udenom. Kommissionsbetænkningen 1855 medførte en Forhandling i Borgerrepræsentationen om Opvarningspersonalet¹⁾: Stuekoner, Gangpiger og Vaagekoner — men Forsamlingen fastholdt stadig, at Lemmer benyttedes, om det var muligt. Se S. 227.

Hospitalets Takster

Der var jo kun Fællestuer paa Sygehospitalet, men naar de dygtige Læger kunde indlægge velhavende Patienter paa Hospitalet, var der til det Brug de saakaldte Kamre. Der var ogsaa mange, som søgte Hospitalets Læger. Overlæge Wendt maatte 1823 antage sig en Medhjælper, en stud. med., som fik Lys og Ildebrand i Hospitalet. Det var Wendts 5. Medhjælper.

Om den omtalte Dr. Nicolaj Jacobsen siger Bärens, at “endog fornemme Folk søgte at komme ind paa Hospitalet, uagtet dets Bestemmelse egentlig er Fattighospital”. Naar saadanne Patienter indlagdes, betalte de efter en højere Takst, hvad der jo ogsaa gav Penge i Kassen. En Kancel. Resol. af 1. September 1813 bestemmer efter Den alm. Direktions Indstilling, Betalingen for Patienter til følgende Takster :

- | | |
|---------------------------------------|-------------------|
| 1) Ordinærpleje i Fællestue | 12½ Rb. Mark s.v. |
| 2) Patienter paa Kamrene | 18 Rb. Mark s.v. |
| 3) Patienter af de bedre Klasser..... | 21 Rb. Mark s.v. |

Alt sammen ugentlig Betaling.

¹⁾ B. F. 16. Aarg. S. 140.

Juni 1817 blev f. Eks. den sindssyge Præst ved den reformerte Menighed i Fredericia, *Cousin*, indtaget til Kur og Pleje paa Alm. Hospital.

Steen Blicher paa Alm. Hospital

Steen Blicher var kommen til København i Oktober Maaned 1845 for bl. a. at arbejde for en ny Udgave af sine Noveller. Han blev syg under Opholdet her i Byen. Blicher boede paa Knapstedgaard og blev den 17. December indlagt paa Alm. Hospital, som var det billigste Hospital her i Byen. Reserve-medikus M. Hassing tog imod Digteren med den Bemærkning, at han "lider af Nervesvækkelse", og Overlægen, M. Christensen, tilføjer, "at han kan indlægges paa Litra N, som laa i 2. Etage mod Gaarden og var en Legatstue. Blicher blev paa Hospitalet til den 24. Januar. Digteren manglede Penge, og fra Hospitalet skriver han baade Lillejuleaften og 2. Juledag Breve dels til Studenterforeningens Seniorat og til Kongen om at faa Hjælp. Overlægen mente, at Digteren vilde være fuldkommen helbredet efter et Par Ugers Forløb. Professor F. C. Sibbern kautionerede for ham, hvis Ophold paa Sygestuen kostede 20 Rm. Sølv ugentlig. Blicher blev vist ikke udskrevet fra Hospitalet, men er gaaet derfra en Dag, han følte sig rask¹).

Om Alm. Hospital fortælles følgende i E. Bodenhoff: Kongesorger, Hofliv under Frederik VII, S. 131. Det meddelte indtraf i Aaret 1855.

En mærkelig Komædie spilles i denne Tid af det slesvigske Ministerium med Oprøreren v. Leesen fra Fehmern, som i 1848 tog Kaptain Dirchinck-Holmfeldt til Fange, hvorved en Matros blev dræbt. Denne v. Leesen flygtede naturligvis, da Fehmern i 1850 blev besat af vore Tropper, og har nu opholdt sig i Udlandet og foretaget Rejser i Europa og udenfor samme. I Foraaret blev han af Appellationsretten i Flensborg dømt til Livsfange paa Fæstningen af 2. Grad, og Citadellet i Frederiks-

1) Jeppe Aakjær: St. St. Bl. Livstragedie III S. 166 ff.

havn blev bestemt til hans Opholdssted. I Juni Maaned fik Kommandantskabet dersteds Ordre gennem Generalkommandoen til at modtage ham. Jeg troede ikke, han vilde give Møde, thi han var stedse i Udlandet. Den 28. Juni paa Sorgenfri spurgte jeg Minister Simony (Justitsministeren), hvad alt dette skulde betyde og fik til Svar: "Hvis han ikke kommer, bliver hans Formue konfiskeret, og efter nogen Tid bliver han vel benaadet." Den 7. Juli blev en Herre med Guldbiller meldt hos Oberst Lunding, og hin præsenterede sig som Hr. v. Leesen, der løs og ledig kommer lige fra Dampskibet, hverken fulgt af Politi eller nogensomhelst fra det slesvigske Ministerium. Ved at fremvise sine Papirer dokumenterede han sig som den rette. Kommandanten sender nu Bud efter Kaptain-Vagtmesteren, og imens vil Hr. v. Leesen være konversabel og elskværdig. Til Lykke traf han her paa den urette til at byde sligt; thi Lunding bad ham erindre, i hvilken Stilling han (Leesen) befandt sig her. "Deres Plads er ved Døren — vær's god," tilføjede Lunding. Nogle Dage efter blev v. Leesen indlagt paa Alm. Hospital, hvor Statsfanger indlægges. Kommandantskabet lod sig give Kvitting for ham af Politiet; men den 16. Juli meldte Leesen sig atter løs og ledig paa Frederiks Hospital og er nu indlagt der. Saaledes leger man Statsfange i København 1855. "Dat sind de fromme Dänemarker."

Det er som bekendt Generalmajor Frederik Gotthold v. Müllers efterladte Papirer, som Bodenhoff har udgivet. Det er altsaa v. Müller, som fortæller om v. Leesen. Müller var i over 23 Aar Adjutant hos Arveprins Ferdinand, tog sin Afsked derfra i Marts 1856. I Alm. Hospitals Mandtalsbog over Patienter findes v. Leesen indført som August Ferdin. v. Leesen, Godsejer, Fæstningsarrestant, indlagt i Hospitalet den 11. Juli og udskrevet til Frederiks Hospital den 16. Juli.

Regiments-Kirurg Fries modtoges 1815, Juli, paa Alm. Hospital. Hans Sindstilstand var i den Grad uefterrettelig, at han maatte sættes under Værgemaal.

Men det ser ud til, at Prisstigningen efter Krigen tvang Hospitalstaksterne op, thi Aaret efter Freden i Kiel hedder det

i Kancelliets Resol. af 19. Oktober 1815, at Betalingen for Patienters Kur og Pleje i Alm. Hospital maa tages overensstemmende med den, som er bestemt for Patienterne i Frederiks Hospital 1. Juli sidstl., nemlig:

Fællesstuer:		} ugentlig
ordinær Pleje	7 Rdl. 63 Sk.	
bedre Pleje	10 Rdl. 90 Sk.	
Enkelte Værelser:		
ordinær Pleje	9 Rdl. 39 Sk.	}
bedre Pleje	12 Rdl. 66 Sk.	

1839

Hvor langt Alm. Hospital var kommet i Retning af at være et Byens Hospital, et Kommunchospital, kan skønnes af Størrelsen af Indtægten af de betalende Patienter. Den var 1839: 14.723 Rdl. 48 Sk., d. v. s. omtrent $\frac{2}{5}$ af Hospitalets hele Indtægt.

Inspektørens Løn var 1833: 1051 Rdl. 16 Sk.

Forplejningsudgifter: 24.183 Rdl. 65 Sk.

Refunderede Forplejningsudgifter: d. e. Indtægter 11.190 Rdl. 8 Sk.

1816-1826

Lemmers og Patienters Antal

Lemmenes og Gangkonernes Antal noget over	600
og Patienternes	200
af og til flere, men i 1820'erne begyndte Stigningen. 1820 var der plus 22 Senge til Gangkonerne af Sygesenge 395.	
1826 var højeste Antal Patienter paa en Gang 312. Og Aaret efter det højeste Antal 322 og Lemmenes Antal 711	
og nu tiltager Stigningen jævnt fra Aar til Aar. 1837 i Oktober naaede Lemmenes Antal	
og Patienternes	1006
men inden Aarets Udgang var Tallene	356
og	1027
og	377

1828 var der ialt paa Hospitalet af Patienter	2607
1833 var Middeltallet	318
i 1840'erne naaede Tallene over	1200
og	400
1862 voksede Patientantallet paa en enkelt Dag til	734

Til Sammenligning med Belægningen ved Aarhundredets Begyndelse kan anføres en Opgørelse, der ser saaledes ud:

Bruuns Collect. VI 39: Stadens almindelige Hospital i Amaliegade 71 C. D. E. havde et Folketal af 1016 Personer, 298 M., 718 Kv., 981 over 15 Aar, 35 under 15 Aar og 2 Heste.

Januar 1801: Patient-Tallet var stadig voksende. Den Constantin-Brunske Gave 1836 af 50 Senge blev fordelt ligeligt med 25 til hver Afdeling. Patienternes Senge blev opstillede i de medicinske Sygestuer, Lemmernes i den nye Bygning, købt 1832 af det Duntzfeldtske Handelshus, men det var Sygehospitalet, som fortrængte Lemmerne. Men hvor miserabelt: Man købte i de samme Dage 24 gamle Natpotter af Tin, som vejede fra $2\frac{1}{2}$ - $3\frac{1}{4}$ Pund Stykket, og lod dem støbe om til Spølkummer paa Sygestuerne.

1835-1836

En Koppeepidemi hjemsøgte i 1835-36 København. Følgerne heraf fik Alm. Hospital ogsaa at føle. Et interimistisk Koppehospital havde været indrettet i Søkvæsthuset, men det blev i Maj Maaned ophævet, og Patienterne henvistes fremtidig til Alm. Hospital. Sygehuspersonalet derinde havde nok at gøre i Forvejen, men nu blev den enkelte overlæstet med Arbejde. Den store Spindestue, som et Lokale kaldtes, blev indrettet til Koppepatienter, som nu strømmede ind.

Patientantallet var størst i Efteraars-Maanederne:

30. November	129 Md., 108 Kv.
10. December	130 Md., 93 Kv.

I 1836 sagtnede Epidemien og standsede. Men paa Alm. Hospital fik man Kræfterne rørte. I November 1835 maatte

Reservekirurg Mackeprang opgave Ævret, han meldte sig syg af Overanstrengelse af det forøgede Arbejde, han som assisterende Læge havde maattet udføre i de sidste 5-6 Maaneder under Epidemien. Paa Hospitalets Kontor hobede Arbejdet sig ogsaa op i disse Dage, og især gik det ud over Inspektør S. Bauermann, som var højt oppe i Aarene. Men det er, som om Direktionen her lukker Øjnene, den fo'r noget haardt frem imod den gamle Mand. Inspektøren kunde ikke under den stærke Epidemi med de mange Patienter naa at fremkomme med sine Referater og fik gentagne Gange Udsættelse, endnu i 1836.

Under normale Forhold indkom der ugentlig paa Hospitalet paa Sygestuerne 50-60 Patienter, men fra 18.-24. Oktober indkom der 83 Patienter. Fra 1.-7. November 120 Patienter. Fra 8.-14. November 119 Patienter. Kvartermesteren ved det ophævede Koppehospital paa Søkvæsthuset maatte antages ad interim paa Alm. Hospital. Epidemien vedblev, og Patientantallet tiltog. Fra 15.-21. November indkom 130 Patienter og i Dagene 22.-28. November 138 Personer. Fra Epidemien 1834 havde Fattigvæsenet tilgode hos Kommissionen til Epidemiens Standsning 29.217 Rdl. 70½ Sk., hvilke ifølge kgl. Resolution af 5. April 1837 ikke skal godtgøres Fattigvæsenet.

En Student, Jørgen Cronberg, blev i November 1835 indbragt som Koppepatient i Hospitalet, her mistede han sine Klæder. Der kom naturligvis en Sag ud deraf, og Carl Ploug m. fl. indgav Andragende til Direktionen for ham om nye Klæder. 1830: Personer, som ikke var forsørgelsesberettigede her i Staden, men bliver syge under deres Ophold her, skulde gives Kur paa Alm. Hospital imod 2 Rdl. Sølv ugentlig Betaling. Indvaanere i København maatte derimod betale 3 Rdl. 4 Mark ugentlig¹).

Udskrivningsdagen for Patienter i Alm. Hospital var før 1834 om Tirsdagen, men derefter om Mandagen, begrundet i Politichef Kierulffs Udnævnelse til Overpræsident Januar 1934.

1) Wendts Bog S. 42.

Kierulff vedblev som Overpræsident at være første og styrende Medlem af den administrerende Direktion for Fattigvæsenet med Løn 1200 Rdl. Sølv aarlig. Hans fulde Løn var 4000 Rdl. Sølv aarlig.

1844 - Midlertidig Fødselsstiftelse

Om Sommeren 1844 hærgede Barselseber i den egentlige Fødselsstiftelse ved Frederiks Hospital. Det gik endogsaa saa vidt, at Fødselsstiftelsen helt maatte lukkes. Der er jo visse Sygdomme, som Hospitalerne stedse er udsatte for, de saakaldte Hospitalssygdomme. Ingen Hospitaler kan her sige sig fri. Der er imidlertid det Gode for Alm. Hospitals Vedkommende i ældre Dage, at det var meget skaanet for saadanne Sygdomme. Dets dygtige Læger arbejdede med stor Duelighed, og overfor Epidemier med stort Held. Det er saaledes bekendt, at Hospitalssygdomme næppe nogensinde fandt en Udbredelse paa Alm. Hospital, som de f. Eks. havde paa Frederiks Hospital i gamle Dage¹. I 1844 bredte Barselseber paa Fødselsstiftelsen sig saaledes, at dens Direktion maatte ty til Alm. Hospital om at laane den sine Lokaler, for at man kunde faa Bugt med Feberen i selve Stiftelsen. Kancelliet havde anbefalet Direktionen, Kaptein Herforth, at samvirke med Fødselsstiftelsen. 4 Værelser i Duntzfeldts Gaard blev indrettede til Barselkvinder, og Lemmerne midlertidigt overflyttede til Holmens Arbejdshus. Den midlertidige Fødselsstiftelse fik sin egen Portner, og forskellige Embedsmænd og Betjente fik udbetalt 280 Rdl. for udført ekstraordinært Arbejde. Men i 1846 maatte Fødselsstiftelsen igen laane Hus paa Alm. Hospital, de samme 4 Stuer blev igen ryddeliggjorte, og der var igen Fødselsstiftelse paa Hospitalet i 6 Uger²).

For Renter af Agent eller Partikulier *Eibeschyts* og Hustru skænkede 10.000 Rdl. til Fattige er oprettet fra 1. Oktober 1852 tvende Sygesenge, 1 paa Litr. N. og 1 paa A³).

1) Salomonsen I S. 591. 2) F. S. R. P. 936/1852. 3) F. S. R. Prot. 1844 d. 15/11 ff. B. F. Aarg. 26 S. 19 ff.

3. Afdeling

Sygehospitalet var naaet til at omfatte 400 Senge, men de var saa at sige stykkevis bragte tilveje. Sygehospitalet fandtes nu ved Aarhundredets Midte paa 2. og 3. Etage, og det havde 21 Stuer i den medicinske og 17 i den kirurgiske Afdeling, og nogen Udvidelse fandt ikke Sted siden hen, fordi der ingen Mulighed dertil gaves. Omtrent de tre Fjerdedele af Bygningen var benyttet til Sygehospital, den ene Fjerdedel til Lemmeafdelingen¹⁾. Koleratiden er det sørgeligste Kapitel i Sygehospitalets Historie, men det er her i Bogen skildret i et særligt Kapitel, dette Aar var jo ogsaa af ekstraordinær Art.

Det første vigtige Resultat af Bestræbelserne for at reorganisere Hospitalet tilskrives Dr. M. Hassing. Patienterne med Syphilis og Hudsygdomme blev adskilte fra de øvrige Patienter og kom til at udgøre en egen Hospitalsafdeling, en 3. Afdeling, og 20. December 1855 tiltraadte Dr. Hassing Stillingen som Overlæge for denne Afdeling, og Dr. S. Engelsted som Reserve-læge. 1862 maatte Dr. Hassing, der var bleven titulær Professor, paa Grund af alvorlig Sygdom træde fra, og Dr. Engelsted blev saa Overlæge ved Afdelingen. 1863 flyttede Engelsted med til Kommunehospitalet. Hassing havde været Lægekandidat paa Hospitalet. Under Fødselsstiftelsens midlertidige Henflytning til Alm. Hospital i 1844 var Hassing tilsynshavende Læge ved denne Gæsteafdeling. Det var disse to Læger, Hassing og Engelsted, som havde været de skarpeste Kritikere af Alm. Hospital, af Forholdene derinde, men det havde ikke gjort noget Skaar i deres Avancementer.

1853 - St. Annæ Hospital

1853 købte Københavns Kommune en stor Ejendom paa Hjørnet af St. Annæ Plads og Amaliegade, Matr. Nr. 113 paa St. Annæ Plads, til Isolation af Kolerapatienter. Dette var sket for bl. a. at berolige Gemytterne. Om Sommeren var en Af-

¹⁾ Betækning 1855 S. 10.

deling af Frederiks Hospital bleven benyttet, og snart efter aabnedes ogsaa Søhospitalet for den civile Befolkning, men da man ikke kunde regne med, at disse vilde staa til Raadighed fremtidig, og et Hospital maatte have i Beredskab til øjeblikkelig Afbenyttelse, købte Kommunen ved Auktion Nr. 113 for 94.100 Rdl. Den købtes af Staten, havde været benyttet som Hospital under den seneste Epidemii, og var altsaa indrettet til det paatænkte Brug. De under den sidste Epidemii anskaffede Inventariesager opbevaredes i Ejendommen¹⁾. 1859 indtraf en Koppeepidemi, og da Alm. Hospital ikke havde Plads til at modtage Koppepatienter, lejede man Ejendommen Nørrebro-gade Nr. 19 B 3 M og indrettede der Koppehospital. Men dette midlertidige Hospital blev hurtig opgivet, og Patienter igen modtagne i Alm. Hospital endogsaa samme Aar.

Alm. Hospital, 3. Afdeling

Overlægen oplyste for Magistraten, at Sygefrekvensen ved denne Afdeling var i høj Grad tiltagende. Ved Afdelingens Udsondring 1855 varierede den mellem 150-190 daglig, nu var det daglige Sygetal i Aaret 1857 steget til 250-280, hvilket Antal i Aarets 1. Kvartal endogsaa havde oversteget 300. Overlægen fik derfor ansat en 4. Kandidat med den for de øvrige Kandidater normerede Løn 150 Rdl. Denne Kandidat blev Hospitalets 12. Kandidat.

Imens Opførelsen af Kommunehospitalet stod paa, blev Alm. Hospitals medicinske Afdeling delt i to. Overlægen, Professor Christensen, androg i 1860 paa en Deling, fordi Arbejdet var ham uoverkommeligt. I Vinteren 1850-60 havde han maattet forøge Afdelingen med 90 Pladser, saa den nu talte 270 Pladser. I Frederiks Hospital udgjorde en Afdeling kun 80-90 Pladser. Kommunalbestyrelsen gik ind paa Overlægens Andragende, og der blev saa fra 1. November 1860 ansat en 4. Overlæge med Gage paa 1000 Rdl. og en 4. Reservelæge med Gage paa 300 Rdl.

¹⁾ B. Forh. 1854 d. 6/4.

4. Overlæge Andreas Th. Aarestrup.

4. Reservelæge C. T. A. Drejer.

Fra 1842-1856 var Antallet af samtlige paa Alm. Hospital optagne Patienter snart lidt over og snart lidt under 4000 fra Aar til Aar. Efter 1856 indtræder en stærk aarlig Stigen. I 1862 naaede det op til 7339. Denne Stigning var foranlediget dels af Pengekrisen og dels deri, at med Næringslovens Indførelse 1857 og Laugsinstitutionens Ophævelse havde man ikke draget tilstrækkelig Omsorg for vel organiserede Sygekasser.

Sygeafdelingen flyttes

De alvorlige og vidtgaende Overvejelser over, hvad der kunde gøres for at forbedre Tilstanden paa Alm. Hospital medførte, at den store Kommission fra 1854 i sin Betænkning foreslog at bygge et Kommunehospital udenfor Byens Volde og flytte Sygehusets Patienter derhen. Dette skete saa i Efteraaret 1863. Hospitalets Overlæger havde fremsat den modsatte Plan at bortflytte Lemmestiftelsen og beholde Sygehuset som saadant i Amaliegade, men Kommissionens Forslag sejrede.

I Løbet af Eftersommeren 1863 flyttedes saa Patienterne fra Alm. Hospital derud. Denne Flytning var overstaaet 1. November. Alm. Hospitals gamle Overlæge, Professor M. Christensen, vilde ikke med ud til Kommunehospitalet, og hans Afgang regnedes netop fra 1. November d. e. Overflytningens Afslutning. Samtidig gik Professor S. E. Larsen af.

Fra Alm. Hospital overførtes nu inden 1. November 206 Patienter og ialt ca. 450 til Kommunehospitalet. Men ca. 140 blev tilbage i det gamle Hospital. Professor Mads Christensen var født 1805, og han døde allerede den 27. April 1864. Professor S. E. Larsen var født 1802, og han var saa rask, at han kunde vedblive i sin Virksomhed som Læge. Han havde en betydelig Konsultations- og Huslægepraksis. Han døde den 17. November 1890.

M. Christensens Pension blev 933 Rdl. 32 Sk.¹⁾.

¹⁾ B. F. 1863 31. Aug. Lukkede Døre.

Efter Flytningen oprettedes :

- 1) En Afdeling for de uhelbredelige Patienter, syge Barselkvinder, samt selve Lemmestiftelsens Sygeafdeling.
- 2) En Afdeling for Patienter med Fnat, Skurv, Utøj og Benskade 1858 tilflyttede fra Vor Frelses Arbejdshus¹⁾ og offentlige Fruentimmer, som lider af venerisk Syge eller indlægges til Observation.

Paa Begæring fra Kommunehospitalet og Frederiks Hospital kunde de overlægge uhelbredelige Patienter under 1. Service. Det samlede Antal af Sygepladser skulde være 260, deraf til de offentlige Fruentimmer 60.

Af Pladsmangel paa Kommunehospitalet bemyndigedes Magistraten 7. November 1864 til fra Kommunehospitalet at overflytte 60 Patienter med epidemisk Øjensygdom til Alm. Hospitals Sygeafdeling, da Antallet der kun var 150.

1. Service anvises Lokaler i Hovedbygningen 1. Sal. 2. Service anvises Lokaler i Duntzfeldts Gaard, Bagbygningen, til de offentlige Kvinder. Visitation af de offentlige Kvinder finder Sted i Lokaler i "Nybygning" med Indgang fra Toldbodgade og aflukket fra al Forbindelse med Hospitalet. De af Hospitalets Overlæger benyttede Embedsboliger og Oldfruens Lejlighed med Magasiner, Systue, Rullestue o. s. v. forandredes til Lemmestuer. Oldfruen flyttedes hen i Økonomibygningen. Overlægernes Stalde og Karlekamre indrettedes ogsaa for Lemmer.

1. Service: Fra 1. September 1863 Overlæge, Dr. med. L. I. Brandes med 1 Kandidat.

2. Service: Dr. med *Rudolph Berg*, ogsaa med 1 Kandidat. Overlægerne fik ikke Bolig i Hospitalet.

Overlæge Bergh havde fra Slutningen af 1866 indført for Fnatpatienter en Behandlingsmaade: Søbåd og Indsmøring med Svovlkalkvælling.

Efter Overflytningen til Kommunehospitalet fandtes de forhen omtalte Sygestuer for Lemmer fra 1842²⁾, som jo havde

¹⁾ B. F. 1891 d. 12. Jan. ²⁾ A. H. Prot. 1842 Nr. 9 og 48.

faaet deres egen Læge. Disse Stuer blev nu Stammen til den nye 1. Service.

De offentlige Fruentimmer havde først kun Lokaler i Bagbygningen i Duntzfeldts Gaard, senere blev Mellembygningen og en Stue til Gaarden paa 1. Sal i Forbygningen ogsaa belagt med syphilitiske Kvinder.

2. Service var beregnet paa at kunne rumme 200 Patienter. Kommunalbestyrelsen foreslog 1871 2. Services Bortflytning. Borgmester Knudsen foreslog saa i 1875 at lægge den ved Siden af Kommunehospitalet paa dettes nordøstlige Side, men frafaldt siden dette Forslag, efterdi Magistraten havde henlagt det nye Hospital under Magistratens 2. Afdeling.

1883 begyndte Borgerrepræsentationen at arbejde med Bygningen af et Hospital, hvortil Alm. Hospitals 2. Service kunde henflyttes. Paa Grund af de yderst slette Lokalteter paa Hospitalet var Patienterne saa at sige bleven holdt under Laas og Lukke. Dette Forhold maatte jo tilskynde til en Flytning.

Det nye Hospital fik Navn af Vestre Hospital. 22. Januar 1886 hævedes 2. Service, og de offentlige Fruentimmer, som jo var Patienterne der, overflyttedes til Vestre Hospital.

Professor Dr. med. R. Bergh og Reservelæge *Jespersen* fratraadte samtidig deres Embeder ved Hospitalet.

I Slutningen af 1880erne voksede Belægningen paa Alm. Hospital stærkt, saa der igen blev Pladsmangel. 1887 var der paa Hospitalet 1300 Individer. Og Patienternes Tal, Cellebygningen medregnet 170-180 pr. Dag.

1. Service blev efterhaanden udvidet til 69 Mandfolkesenge og 99 Fruentimmersenge ialt 168.

En stærk Dysenteri-Epidemi herskede i 1882, saa det blev nødvendigt at isolere Patienterne. Ca. 90 Lemmer maatte udflyttes til Vor Frelsers Arbejdshus. Og for at forsone disse med Byttet tilstodes der dem ekstraordinært en Kop Kaffe, $\frac{1}{2}$ Pot sød Mælk og 6 Kvint Smør daglig.

Kommunehospitalet og St. Hans Hospital gik ved Vedtægten af 1. Januar 1858 over under Magistratens 2. Afdeling, men Alm. Hospital under 3. Afdeling. Dette var mere end en

formel Ordning, det var en moralsk Adskillelse. Magistratens 3. Afdeling var Fattigvæsenet. Den afgaaede Fattigvæsenets Direktion ønskede ikke dette, og sammen med Byens Overpræsident forsøgte Direktionen at lempe Hospitalet over i 2. Afdeling. Borgerrepræsentationen ønskede noget lignende¹⁾, i det mindste for Sygeafdelingens Vedkommende, men Magistraten satte sig derimod, og begge Afdelinger: Lemmeafdeling og Sygeafdeling fulgtes ad ind i 3. Afdeling.

F. S. R. Prot. 519/1857.

1) Behandl. af Budget 1864.

Lemmeafdelingen

I Tidens Sprog kaldtes Alm. Hospital et borgerligt Fattighus¹⁾. Der var paa Hospitalet Frie Folk, d. v. s. Frihus-Lemmer samt Lemmer til Forflegning²⁾. Hospitalet vilde ogsaa give Arbejde til de arbejdsføre. I Modsætning til Hospitalets Husfæller kaldtes de til Sognene hørende Fattige "Kirkelemmer". I Tidens Løb fik Sygeafdelingen Forrangen og trængte Lemmeafdelingen i Baggrunden. Lemmepladser tilstodes dels paa Tid fra 3 Maaneder til 3 Aar - dels indtil videre.

Hospitalets ansete Overlæge ved 19. Aarhundredes Slutning, Professor L. J. Brandes, kunde udtrykke Forholdet saaledes: Den med Hospitalet forbundne Lemmestiftelse³⁾. Husfællerne kaldes ogsaa Nummerfolkene. For de arbejdsføre vilde Hospitalet yde Hjælp til Selvhjælp, d. v. s. Arbejde.

1799 blev truffet Anstalt til Adskillelse mellem Lemmer og Patienter. Kasernerings-Systemet paa Lemmeafdelingen er senere blevet stærkt kritiseret, saaledes i Betænkningen af 1868, S. 28⁴⁾ men i Datiden følte denne Ulempe næppe som senere.

I Hospitalets 1. Periode, den som kaldtes Plejeanstaltens Periode⁵⁾, og som havde Struensee til Ophavsmand, havde de ledende Personer den bedste Vilje til at gøre noget godt for Lemmerne. Der findes en Udtalelse af Niels Ryberg, som viser hans gode, næsten ædle Hensigt, idet han havde ladet sig vælge til Direktør for Plejeanstalten. N. Ryberg skriver i en af sine

1) Vejviseren 1784 S. 96. B. F. 66 p. 246o ff. 2) Inventariebogen 1770.

3) Mine Arbejders Historie 1891 S. 39. 4) B. F. 29. Aarg. Slutningen

5) Om denne se Ravert: Handels- og Industritid.

Indstillinger af 3. Januar 1775: En Ottendedel af Indbyggerne i København er fattige og trænger til Publici Hjælp, og paa Landet gives 30.000 Husmænd, arme Skabninger, som maa gives Arbejde. At opfinde Arbejde, som for disse Armes Tilstand, og et Fattigvæsen, hvis Fond er ringe, kunde være mest passende, var da Plejedirektionens fornemste Genstand. Ryberg havde af Patriotisme paataget sig at være Direktør, og han gav Afkald paa den reglementerede Gage, men han og hans Kolleger magtede ikke at føre deres gode Hensigt igennem. Med indforskrevne Udlændinge som Ledere og danske Fattige som Arbejdere gik Fabrikken fallit. I et Pro Memoria af den bekendte Finansdeputeret Carl Wendt¹⁾, som var Medlem af Plejedirektionen fra 1775 og senere Medlem af Kommissionen, fra hvem den store Plan af 1799 stammer - i et Pro Memoria af 13. September 1776 skildrer han med megen Sympati Tilstanden paa Hospitalet:

Indtil 700 Personer skulde indtages paa Hospitalet. Foruden deres Ugepenge eller fri Hus, Lys, Ildebrand, Senge, Thevand nyder de ingen videre Underholdning, men saa mange, som kan arbejde, forsynes dermed fra Anstaltens Magasin.

Med dette Hospital er forbundet 2 Sygestuer med ca. 160 Patienter, den ene altsaa den i Hospitalet, den anden i Vartov²⁾. Til at have Opsyn med disse Patienter antages Stuekoner af Hospitalets Lemmer. Wendt peger paa, at der i Hospitalet findes Pensionister fra det gamle Hospital i Brøndstræde, desuden 8 Ligdragere, 8 Fattiges Fogder med deres Formand, 2 Kvartermestre ogsaa fra det gamle Hospital, en Sygetrøster, 2 Heglemestre, en Spindemester m. fl. De maa alle gøre Nytte hver paa sin Maade. Driften koster mange Penge, som Wendt ogsaa opregner. At en saadan Anstalt var en Seværdighed den Gang er forstaaeligt, og naar Arbejdet var i fuld Gang i alle dets Grene, var det jo ogsaa imponerende.

Der findes fra Begyndelsen af Aarhundredet en gunstig Ud-

¹⁾ Rigsarkivet Pk. I S. 27. ²⁾ Maaske Lille Vartov O. Nielsen VI S. 390.

talelse om Hospitalet, og denne kan maaske staa som Udtryk for Tidens offentlige Mening. Den fremkom fra Amtmanden i Pløn, August Hennings. Denne var Dr. jur. og en frugtbar historisk og socialøkonomisk Forfatter, med politisk Interesse og vel kendt med de danske Regeringskredse. H. besøgte København 1802 og besaa de forskellige Forsørgelses-Anstalter. Om Alm. Hospital skriver han: Fra Opfostringshuset gik jeg til Alm. Hospital, som ialt rummer 1200 Mennesker. 700 er Hospitalslemmer, 300 arbejdende Fattige. Du kan tænke Dig, hvad her er for et Virvar af Senge, Rokke, Strømpestriking m. m. Af 400 Spindersker spinde de halve for Institutet, de andre for Folk i Byen. De første er ikke flittige, thi de spinde kun 87 Pund om Ugen. Lægen Hr. Jacobsen førte mig om mellem de Syge; overalt hersker der den største Renlighed; en Sal opvarmes med varm Luft, der ledes ind ved et Rør. Det lidet, jeg har set af Fattigvæsenet her, viser mig, at Aanden i det hele er fortræffelig¹).

København den 2. August 1802.

Der findes ogsaa en Dom af en ubehagelig, næsten ondskafuld Karakter, den lyder saaledes:

Riegels: Noget ganske Nyt om Pesthuset og almindelig Hospital fra 1796-1798 som et Rammestykke til Københavns Skilderi med Bilag. 1798.

Om Alm. Hospital siger han en Del Ubehageligheder, navnlig at der er Stank af Fnat og Smaalopper. At Missionær Brun knap 150 Skridt fra Hospitalet har opført et Bræddemagazin og fyldt det med Tjæretønder for just at lade Hospitalet og Flaaden svæve i Fare for Ild, kalder han Rigdoms Despotisme. "Særdeles meget Ørkesløshed syntes mig at herske i denne Stiftelse. Arbejdsstuerne vare collegia publica for Spøgs Skyld, da der deri ikke blev examineret." R. foreslaar at lade de Fattige paa Hospitalet undervise i at gøre Duketøj, "thi at vi faar Adel, Grever og Baroner fra Tyskland er nu saa vores Skæbne,

¹) Bruun: Collect III S. 220 ff.

men de store Tønder fra Nürnberg med Dukketoj i kunde dog ikke saa strygende indføres, gamle Hænder maa jo kunne sammenlime og male slige af Pinde sammensatte Spilleværk. Bøger maa og her kunne indbindes . . .

Overmaade nydelig var denne Stiftelses Kirke. Den kongelige Stol, Magistraten haver i samme, lader formode, at deres Gavmildhed til denne Stiftelse og er kongelig, hvormeget haver de til den henlagt af Bidstrup Ladegaards enten Landgilde eller store Skove?" Riegels er Journalisten, der nok har forhørt sig hos Lemmerne, og deres Syn paa Anstalten er blevet hans. Enige er Amtmanden og Journalisten saaledes ikke, men Retten er dog vel mest paa Amtmandens Side.

En Fortegnelse af S. Hempel 25. Juli 1776 udviser, at der paa Alm. Hospital fandtes 519 Personer, fordelt i 8 Klasser efter Almissens Størrelse fra 8 til 40 Sk. ugentlig. 8de Klasse omfatter Frihuslemmer ialt 57, som intet faar, 6 Lemmer over 90 Aar, 93 mellem 50-60. Og ifølge en Mandtalsbog ultimo Februar 1778, undertegnet af C. Meden, fandtes paa Hospitalet 480 Personer, som nyder Almisser, og 107, som kun har frit Hus uden Almisser. Desuden ogsaa Værelser for frie Folk.

Men Lemmestiftelsen kunde ikke alene fremkalde oprigtig Sympati som hos Amtmanden fra Pløn eller spotsk Kritik som hos Journalisten, den kunde ogsaa fremkalde en lidt blødagtig Medynk som hos Anstaltens Præst, E. Olsen¹⁾, en Nordmand, naar han ser paa de aller svageligste, som dog ikke kommer paa Sygehuset. For dem - siger han - var Hospitalslivet den ynkværdigste Elendighed. For 2 Mark ugentlig kunde de ikke skaffe sig Føde og Klæder. I Hospitalets Køkken og i Porten kunde Lemmerne købe Madvarer²⁾.

Plejeanstaltens Periode under den ofte nævnte Plejedirektion var naturligvis især Arbejdsperioden i Alm. Hospital. Omtrent $\frac{2}{3}$ af det hele, som spandtes for Plejeanstaltens Regning, blev spundet paa Alm. Hospital, d. v. s. over 5000 Pund om Aaret.

1) Faa Tanker om mulige Forbedringer. 1791. 2) Wendts Uddrag 1834, 15. Maj.

Ved Tvang holdtes ingen paa Hospitalet til Spind eller andet Arbejde for ikke at gøre samme forhad, men alle Hospitalets Lemmer havde Frihed til at vælge, ogsaa om de vilde spinde for Folk i Byen. Til hvert Slags Arbejde var der anvist Arbejdsstuer. Det var noget usikkert, om Hørspind skulde blive Hovedarbejdet, eller om Uldspind skulde fortrænge det. Til Haspning brugtes Talhasper. Ud over Byen spandt man som paa Hospitalet. I hvert af Byens 9 Sogne var samtidig med Plejeanstalten oprettet Plejekommissioner, og de havde deres Spindestuer.

Et pudsigt lille Træk fra Spindetiden er fortalt saaledes: I "Domprovsten i Roskilde" ved Clausen og Rist S. 64 fortælles, at Tante Lisbeth Wandel jævnlig sad og spandt i Præstegaarden om Aftenen, og naar Herrerne da spillede Kort, kunde Landinspektør S. Schultz, Broder til Rektoren i Roskilde, ikke dy sig for at drille hende. Han sagde: "Nej, nu faar Tante Rokkeslut" - som han forklarede var saadan, som de gamle Hospitalskoner, der altfor tit stak Fingeren i Munden for at bløde den, saa kom Underlæben til at hænge (Jens Michael Hertz 1804 Domprovst i Roskilde).

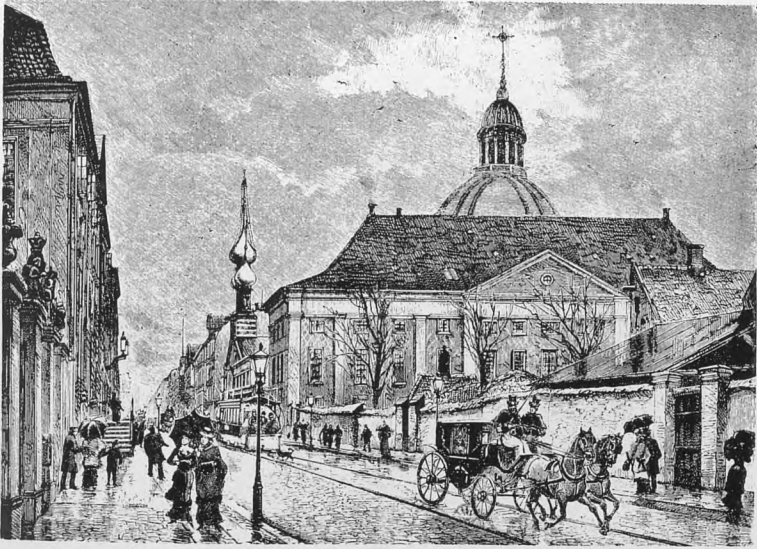
Det sorte Bræt¹⁾

Naar Lemmerne skejede ud, kom de paa det sorte Bræt. 5 Lemmer havde kommunikeret i Byens Kirker, og nu mente Inspektøren, at de derved vilde tilvende sig Almisser i vedkommende Sognekommisioner, han spørger Direktionen, om de maatte slippe for at komme paa det sorte Bræt i 1 à 2 Uger efter Reglementet. Direktionen svarer Ja!

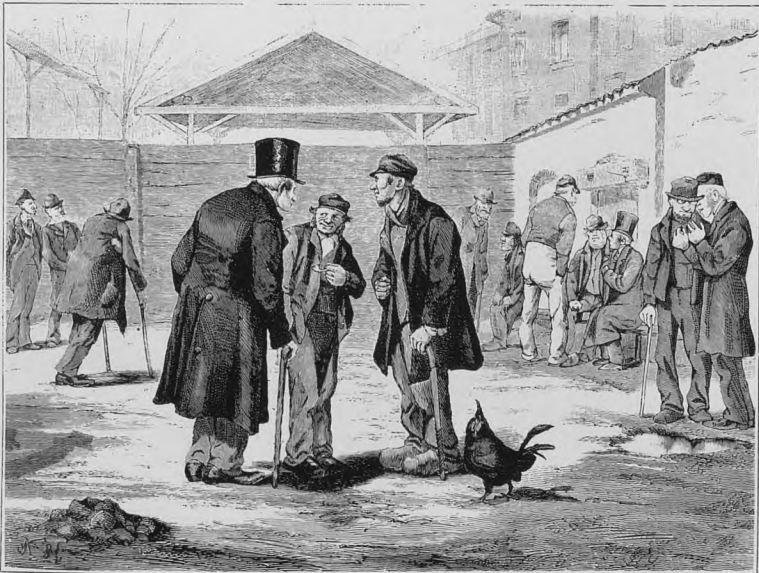
Kaffe-Kommission²⁾

Andre Lemmer var forfaldne til den skadelige Brug af Kaffe, de brugte endog over 6 Sk. daglig til Kaffe. En særlig Kommission bestaaende af en Konferensraad, en Etatsraad og en

¹⁾ Pontop. 15. Oktbr. 1774. ²⁾ Bruuns Collect. VIII S. 172 (1778).



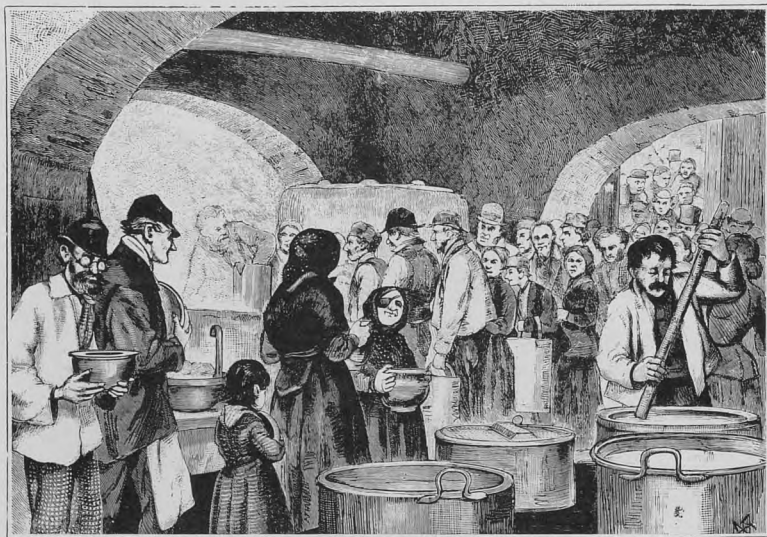
Holmens Arbejdshus i Bredgade.



Husfæller hjemme.
Efter Tegning af Alfred Schmidt.



Det lille København.
Efter P. Klæstrup.



Husfæller henter Mad.
Tegning af Alfred Schmidt.

Justitsraad m. fl. blev nu nedsat til at dømme i denne og andre lignende Poster.

Gadefejning

1810 overtog Fattigvæsenet ved Licitation Gadefejning i Byen. Arbejdet blev overdraget til Politisekretær P. W. Heiberg, hvis Kone var Oldfrue paa Hospitalet, og Heiberg fik Tilladelse til at rekvirere saa mange af Lemmerne, som behøvedes til dette Arbejde, men Lemmerne brød sig ikke om at være med dertil¹⁾.

Der fandtes fem Arrestkamre, hvori Fattigvæsenet efter Politirettens Dom lod Lemmer og andre Fattige og Børn for Skoleforsømmelser indsætte. Hospitalets "Husorden" var ikke altfor mild.

Udgangsdage

I mange Aar havde Lemmerne i Alm. Hospital Lov til daglig at gaa ud i Byen, og for de saakaldte Frihuslemmer var det en Nødvendighed. De skulde jo selv tjene deres Underhold og skaffe sig deres Forplejning. Men den stadig aabne Port medførte sine Ulemper og havde skadelige Følger for Hospitalets Ro og Orden. Udenfor var jo nem Lejlighed til Misbrug. Men lukkede man Porten og holdt de indlagte hjemme, maatte man nødvendigvis give alle Kost paa Hospitalet.

Man maatte ombytte Penge-Almissen med Naturalforplejning. For de Lemmer, som daarligt kunde gaa ud og gøre Indkøb, vilde det være et stort Gode. Det første Forsøg blev gjort i Aaret 1804. Forplejning blev da partielt paabudt - Porten lukket, og Udgang kun tilladt om Søndagen. Modstanden herimod kom især ude fra, nemlig fra Lemmernes Venner i Byen, og Bestemmelsen vistnok ikke denne Gang gennemført, men Krigens og Byens Indeslutning kom her snart Direktionen til Hjælp. Da Englænderne laa omkring København, maatte alle Hensyn vige. Nødvendigheden bød det. Fødemidlernes Pris steg

¹⁾ Penia 1811 S. 308.

nemlig hurtigt, altsaa maatte Pengealmissen snart blive aldeles utilstrækkelig. En omfattende Plan for Forplejning i Hospitalet blev nu udarbejdet, og henimod Efteraaret blev Forplejning indført.

Men Spørgsmaalet blev nu, hvor ofte Lemmerne skulde have Udgang. Direktionen vedtog, at Udgang kun maatte have hele Søndagen og Onsdag fra Kl. 11-6¹). Og de Hospitalslemmer, som ikke var fornøjede med denne Tilladelse, blev saa anvist at fraflytte Hospitalet og søge Lejlighed i Byen og lig andre Almisselemmer at faa Naturalforplejning og Betaling til Husleje. Forretningernes Gang paa Hospitalet blev ogsaa derved simplere. Et ikke ubetydeligt Arbejde var det at undersøge, hvad 6-700 Hospitalslemmer fortjener i Byen og derefter at tillægge dem det, de behøver i Almisse; at tilse, at kun de og ingen andre gaar ind; at gøre Beregninger med Spisemesteren over, hvad der hver Dag skal tillaves, alt eftersom flere eller færre Lemmer den ene Dag fremfor den anden bliver hjemme, at paase, at de kommer hjem i rette Tid o. s. v. Langt lettere bliver denne Ordning for Hospitalet. Herved tilvejebragtes ogsaa en større Lighed. Saa længe Lemmerne gik ud, maatte Udgang tillades for nogle en Dag, for andre en anden Dag, for nogle to eller flere Dage, for andre alle Dage om Ugen. Lemmerne havde Venner og Bekendte, deres Ønsker og Lejlighed maatte ogsaa tages med i Beregningen.

Krigens Trængsler hjalp til at komme over disse Vanskeligheder. Selvfølgelig hed det nu, at man ved denne Ordning gjorde Lemmerne til Fanger. Efter Ordets egentlige Mening er det ikke rigtigt, selv om Reglementet jo meget beskar Friheden²).

Først ved Krigens Slutning kom Spørgsmaalet om Udgangen igen alvorligt paa Tale. Direktionen fandt, at 2 Udgangsdage om Ugen af Hensyn til Hospitalets Orden var for rigeligt, og den bestemte derfor, at fra 4. Juli 1814 skulde Lemmerne kun have Udgang om Søndagene og alle Helligdagene, og Udgangs-

¹) St. P. 1807 September. ²) Penia 1807 S. 273 ff.

tiden blev fra Gudstjenestens Slutning tidlig paa Formiddagen og til Solens Nedgang. Men naturligvis vakte denne Rigorisme igen Misfornøjelse, som bl. a. kom til Orde i "Nyeste Skilderi af København", og Direktionen maatte i dette Blad forsvare sin Beslutning. (Se Bladet 1814 S. 901-905.)

Større Omfang tog Avisfejden dog ikke. Direktionen blev ved sit og Afslog ogsaa et Andragende fra et af Lemmerne og paa samtlige hans Husfællers Vegne om at beholde Udgang ogsaa om Onsdagen.

Flere Aar efter, i Anledning af at Direktionen søgte at udføre, hvad der i Pl. af 1. Juli 1799 var befaleet, kom Kancelliet ind paa Udgangsspørgsmaalet, idet "det Rygte skulde have gjort Sensation", at det nu i Almindelighed ganske forbydes Husfællerne at gaa ud. Herimod udtaler Kancelliet sig. Dets Skrivelse bliver taget til Efterretning for Hospitalets Inspektør. Det var i Efteraaret 1818.

Endnu i 1833 havde Lemmerne kun Udgang Søn- og Heligdage¹), men ikke længe efter er der vist sket Forandring, og den berømmelige og velkendte Udgang om Torsdagen indført. Referatsprotokollerne tier fuldstændig om denne Sag, men i "Oraklet" findes følgende, lakoniske Linie: Udgang for Hospitalslemmer 17. Maj 1837, og der kan næppe være andre Forandringer at tænke paa. Det var altsaa endnu Onsdagen.

Kommunalbestyrelsen besluttede 27. Marts 1871, at fuld Forplejning skulde gives til alle Lemmer, men denne Beslutning blev først gennemført helt 1885, og samtidig blev det gamle privilegerede Betleri indskrænket for endelig helt at bortfalde fra 1890²).

Forbedringer i Aarene indtil 3 Aars Krigen

1831 klager Overlægen over, at Pladsmangelen var saa stor, at Personerne, lagte oppe paa Lofterne, vanskeligt kunde komme forbi hverandre mellem Sengene, og om Vinteren frøs de, og om Sommeren transpirerede de o. s. v.

¹) Wendts Alm. Hosp. S. 23. Realregister til Journal I, N. ²) Ill.Tid. 1893.

I det i 1832 indkøbte Duntzfeltske Pakhus, som blev restaureret til "Den nye Bygning", blev de Brunske 25 Senge opstillede, saa de Indlagte kom til at ligge lidt bedre, naar de sov. Her blev indlagt ialt 100 Lemmer, og alle sengeliggende Lemmer kom til at ligge i Varmen. Alle Stuer i den nye Bygning forsynedes med varm Luft paa den af Meiszner opfundne Maade. I Kælderen var der opstillet to Jernfyrovne, hvorfra varm Luft igennem Rør blev tilført hver Stue. Det var især de Lemmer fra Lofts-Afdelingerne, som nu fik bedre Husly.

Et lille Gode kunde Direktionen berede Lemmerne. Konferensraad Brun havde foruden andre Gaver 1837 skænket til Hospitalet et Stykke Jord¹⁾, den senere saakaldte Brunske Plads, som blev indrettet til Spadsereplads for Lemmerne. Direktionen kaldte Pladsen: Spadsershave. Det var en betydelig Forøgelse af Hospitalets Omraade, og der blev forholdsvis god Plads til Lemmerne. Der blev plantet Træer og anbragt Bænke. 1840 blev der oprejst et lille Monument til Minde om "den Veldædighed, ved hvilken Pladsen var bleven Hospitalets Ejendom". Pladsen var over 4000 Kvadrat Alen. Patienterne fik ogsaa Adgang til Pladsen, men disse var generede af "det altid nedtrykkende og hyppigt modbydelige Syn af Usselhed og Elenighed i alle Former, hvorpaa Lemmestiftelsen er saa rig, og som desto mere kommer tilsyne, jo mere Vejrliget indbyder til at nyde den friske Luft". Saa uskaansomt har Kommissionen af 1853 udtalt sig²⁾.

Efter de mange nationale Ulykker, som Folket maatte døje i 19de Aarhundredes 1ste Halvdel, var Folkets Stemning mørk og nedtrykt. Fattigdom og Pengemangel pinte allevegne. Men i 30erne lettede det noget, men selv Aarene i 30ernes Slutning var ikke lyse. Har man det i Tanke, forstaar man noget af en Skildring fra Alm. Hospital, som følger:

I Januar 1837 klager Oldfruen paa Alm. Hospital Madam - ogsaa kaldet Fru A. M. Melby over, at kun meget lidt af det 1836 tilstaaede Linned endnu er anskaffet. Følgen deraf er,

1) Matr. Nr. 295 udskilt fra Matr. Nr. 302. 2) Betænkn. S. 25.

at Dynerne er lasede, saa Lemmerne næsten laa i de blotte Pjalter, og at Urenlighed og Lus havde taget Overhaand paa Lemmeafdelingen, da Lemmerne intet havde at skifte med. Der var den Gang 50 Lemmer, der benyttedes som Sygestue-Gangpiger og Vaagekoner. Man opdagede ogsaa Lus paa to medicinske Stuer, hvilket foranledigede en Undersøgelse af dem alle, og det viste sig, at næsten Halvdelen af Gangpigerne og Vaagekonerne fandtes skidne og lusede. Paa Overmedikus' Forslag blev der 1842 indrettet 2 Sygestuer for skrøbelige Folk, hvis Sygdom ikke egentlig kvalificerede dem til det egentlige Sygehus, hvor Pladsen var kostbar¹⁾).

De Fattige og Grundloven - Fattighjælp

Man har sagt, at almindelig Stemmeret, som fulgte med den politiske Frihed rundt i Landene, var Folkenes "Erobring" 1848. Dette politiske Gode kan maaske nok betragtes som en Erobring, men ikke for den Klasse Medborgere, som var Lemmer paa Almindelig Hospital. I den vedtagne Grundlov af 5. Juni 1849 hedder det i § 34b: Valgret har enhver, medmindre han nyder eller har nydt Understøttelse af Fattigvæesenet o. s. v. De paa Alm. Hospital indlagte stod altsaa udenfor.

Bestemmelsen findes første Gang udtalt i Amerika i Massachusetts' Statsforfatning fra 1780. Massachusetts er den ældste engelske Koloni i de forenede Stater. Her landede 1620 de saakaldte Pilegrimsfædre, og 1780 dannede de deres Stats Forfatning. Efter Meningen findes Bestemmelsen om Tab af Valgretten allerede her, men ved "Ændringer" deri 1821 findes den udtalt.

Siden i Forfatningerne i England og Skotland 1832, i Preussen og i Danmark 1849, i Freiburg og Zürich i Schweiz 1857 og 1859, i Tyskland 1871, i Østrig 1873, i Irland 1874 o. s. v. Massachusetts var fra Begyndelsen en Fristat.

Det hedder om Valglisterne: De Personer, som erholder fri

¹⁾ Alm. Hosp. Prot. 1842-9-48.

Sygehjælp i Alm. Hospital, udelukkes (Dir. Skr. af 28. Oktober 1851).

Før 1848 var Fattighjælpens Følger:

- 1) Den Fattige mistede Valgret o. s. v. til Stændervalgene.
- 2) Mistede Raadighed over sit Bo og Slægtninge Arveretten.
- 3) Fik Forpligtelse til ved Arbejde at aftjene sit Underhold.

Det var ikke saa mange Aar efter Alm. Hospitals Tilblivelse, at den almindelige Valgrets Historie begynder. "Erobringen" viser sig i den Periode, som hedder den nordamerikanske Frihedskrig. Kommer frem siden i Frankrig under Revolutionen. Den samme Bestemmelse fandtes iøvrigt i Valgloven for Rigsforsamlingen, der vedtog Grundloven.

Man var ogsaa i en anden Forstand kommen ind paa at tale om 2den Klasses Mennesker paa Hospitalet. Det var under Forhandlingerne om de 49 Punkter, og siden efter regnede man de fleste af Lemmerne til 1ste Klasse og kun dem, som var sendte til Filialerne, til 2den Klasse. Dette var dog kun Teorier, men med Hensyn til Lars Wilders Legat-Stuer gjorde man en virkelig Adskillelse, hvilket imidlertid kun avlede Misundelse og Had¹⁾ mod de foretrukne. Man ophævede saa disse Stuer.

Kvartermesteren maa have et Tegn til at bære paa Brystet ligesom Fattigvæsenets Politibetjente. Han respekteres nemlig ikke af "Haandværkssvende og Personer af den lavere Klasse", der ligger Patienter og forarsager Uorden i Stuerne og i Gaarden, naar han skal holde Styr paa den. Saaledes begærer Overlægerne Wendt og Thal²⁾. Der var to Kvartermestre Christensen og Petersen den Gang.

¹⁾ Brandes: Mine Arbejder S. 51 (1891). ²⁾ Alm. Hosp. Referat-Prot. 1836 den 13. April.

Lemmelægen

M. M. Hassing og Lemmelægen

En af Hospitalets betydeligste Læger, et skarpt Hoved og en energisk Natur. Var Kandidat paa Hospitalet 1838-42, Reserve-medicus 1843-50. Overlæge ved Afdelingen for Syphilis og Hudsygdomme 1855-1862. Professor 1856.

Lemmeafdelingen havde især hans Sympati. Denne Afdeling var overfyldt og forsømt, og den var ikke alene stillet i Skygge af Sygehospitalet, men af Hospitalsvæsenet i det hele taget. Da Hassing var bleven Reservelæge, tog han sig for med al sin Energi at tale denne forsømte Afdelings Sag. 3. April 1847 fremkom Hassing med et langt historisk begrundet Forslag om Ansættelse af en særskilt Læge for Lemmeafdelingen.

Fra Begyndelsen - siger Hassing - var Hospitalet kun et Fattighus med faa Sygesenge. Tilsynet med Lemmerne blev overdraget Overmedicus, men det er mig ubekendt - skriver H. - om Overlægen nogensinde har fundet Tid til personlig at tilse Lemmerne. 1833 var der saa mange Lemmer, at de var "sammenpakkede". Fattighuset var tilmed nu blevet en Plejestiftelse. Overlæge Wendt overlod 1814 Afdelingen til den næst yngste, kun halvt gagerede Kandidat. Jeg har tilfældigvis et nøjere Bekendskab til Afdelingen i hin Periode, idet jeg som yngste, men eksamineret Kandidat assisterede Overlægen i et længere Tidsrum 1838-39-40.

Hassing karakteriserer Lemmestiftelsen efter 1840 som en Sygeplejestiftelse, som en Forsørgelsesanstalt, en Stiftelse for til dels arbejdsløse Personer, og han klager over, at Hospitalets

Udvidelse fra 1832 slet ikke kom Lemmestiftelsen tilgode, men at Overfyldningen vedblev.

Denne Overfyldning medførte, at der i 1843 blev ansat til Hjælp for Inspektøren en Økonomi- og Inventarieskriver med Gage 400 Rdl. samt fri Bolig, Brændsel o. s. v. Og samtidig indtraadte rigtignok en Forandring af Lægetilsynet ved Lemmestiftelsen, idet man tog Byrden ved Tilsynet fra Overlægen og overførte det til den yngste Reservelæge uden Gageforhøjelse for ham. I 1842 blev to Sygestuer med 36 Senge indrettede for Lemmeafdelingen, og disse er i alt ordnede som Sygeafdelingens Sygestuer. Hassing slutter sit Indlæg, som her er gengivet i Hovedtrækkene, saaledes: For mere bestemt at paavise det nuværende Omfang af Lægetilsynet ved Lemmehospitalet vil det være passende og tillige tilstrækkeligt at fremhæve enkelte Momenter af dets Udvikling i den sidste Periode. (Her anføres saa en tabellarisk Oversigt), og saa hedder det: "Lemmernes Antal fra Begyndelsen af 1841 er vokset fra 1130 til 1220, eller forøget med 18,45 pCt. Det er interessant at bemærke, hvorledes Lemmeafdelingen efterhaanden, især i den sidste Periode, er kommen til at indeholde flere og flere Elementer af et Sygehospital, og hvorledes disse Elementer har begyndt at udsondre sig. De i 1842 oprettede to Sygestuer (med 36 Senge), der i enhver Henseende kom til at ligne Sygeafdelingens, de to mindre Stuer for kroniske Hudsygdomme (med 18 Senge), danner allerede en lille Sygeafdeling, der omtrent udgør to Trediedele af en almindelig Service i Paris." Denne interessante Oversigt af Dr. Hassing viser tilfulde, at Lemmeafdelingen savnede det fornødne Lægetilsyn.

Det blev ogsaa Dr. Hassings Tanker, som omsider sejrede, d. v. s. Lemmehospitalets fuldstændige Adskillelse fra Sygeafdelingen med egne Sygestuer. Dr. Hassing er vist ikke klar over, hvornaar Professor Wendt overlod Lemmeafdelingen til en Kandidat. Det skete allerede i 1819 og strakte sig altsaa over den største Del af Professor Wendts Overlægetid. Kandidat *Niels Henningsen* blev ansat som 3die lønnet Kandidat ved medicinsk Afdeling med Forpligtelse til at have Tilsyn med

Lemmerne, og først nogle Aar efter, nemlig i 1822, lod Professor Wendt de 50 Rdl. af Wilders Legat overgaa til den 3die Kandidat, saa at denne som de andre Kandidater blev lønnet med 100 Rdl. Tilsynet med Lemmerne gik altsaa i 1843 over til den yngste Reservelæge, som ikke havde Visitationen i Byen. Hans Navn blev Lemmelæge, og han fik tilstaaet de Wilderske Legatpenge. Denne Forandring fremkom ved Professor Thals Afgang 1842, ved hvilken Lejlighed videregaaende Planer ogsaa var fremme, nemlig om en Deling af Lægetilsynet mellem Overlægerne. Professor Christensen foreslog allerede den Gang at ansætte en ældre Kandidat ved Lemmeafdelingen paa eget An- og Tilsvær, men Direktionen kunde ikke strække sig videre end til at overdrage Tilsynet til den yngste Reservelæge, som den Gang var C. F. Bock. Efter ham fulgte cand. P. A. F. Bramsen og M. Hassing, da Distriktslæge fra 1. Juli 1843.

L. J. Brandes 1850.

C. S. M. N. Engelsted 1852.

De to sidste støttede Reformkravene, som omsider gennemførtes. Dr. P. A. Shleisner, 1843-1847 konstitueret Reservelæge, fik udvirket, at Lemmelægen fik en Assistent.

Lemmelæge¹⁾

1859 oprettede Direktionen en ny Lægestilling for den første selvstændige Lemmelæge, et Navn altsaa paa en Stilling forskellig fra Sygeafdelingens Reservelæger. I denne Stilling blev ansat *Fr. Ludv. Erik Smith*. Han blev ansat som Hospitalets 11te Kandidat og skulde tillige have Tilsyn med de i Holmens Arbejdshus overlagte Lemmer. Med sine Sygestuer og sin egen Læge var Lemmeafdelingen allerede ved ligesom at blive en Stiftelse for sig selv.

Fr. Smith blev kun 4 Aar paa Alm. Hospital som Lemmelæge. Han var en Mand, som omfattede denne lidet taknemmelige Gerning med megen Omhu og Interesse. Han kaldtes

1) F. S. R. Prot. 1847-717-790; 1849-109.

mellem Kolleger: Lemme-Smith. Men han behandlede sine uhelbredelige Patienter med den ham ejendommelige Humor, men sikkert ogsaa med al den Humanitet, som udmærkede ham. Han fortalte som Bevis paa sommes nøjsomme Smag, at det kunde hænde, at en og anden ved Forskrivningen af Medicin søgte at snyde sig Vokssalve til i Mangel af Smør - eller "sur Mixtur" (fortyndet Svovlsyre med Hindbærsaft) som Limonade. Fr. Smith var siden Reservelæge ved Kommunchospitalet, men døde allerede i 1892 som meget afholdt og anset Læge i Vejle.

PERSONALIA

Lægernes Historie

Har Almindelig Hospital nogen Anseelse, saa er det som Sygehus med dets udmærkede Læger. Den nordligste Ende af Hovedbygningen var forbeholdt Sygehuset med dets egen Indkørselsport, og her virkede altsaa Hospitalets Læger fra den Tid af, da Hospitalet blev bygget.

Paa den Tid var der i København vel 90 Læger, den Forøgelse, som Hospitalet tilførte Byen, var ikke af den daarligste Part, og af den Ros, som Lægepersonalet paa Hospitalet fik og ogsaa fortjente, maa en Part vel ogsaa tilkomme Fattigvæsenets Direktion, som ellers er saa ringe aflagt, hvad Ros angaar.

Paa Lægerne kommer alt an, hvor Talen er om et Hospitals større eller mindre Værd, og deres Historie bliver det interessanteste Afsnit af et Hospitals, et Sygehuses Krønike. Lægernes Historie er som følger:

Fra sin første Begyndelse havde Alm. Hospital 2 Læger, som begge tilmed havde Lejlighed i Hospitalet. De var mærkelig nok begge Kirurger. *Johan Henrick Helmcke* var den ene. Han blev tilflyttet fra Pesthuset og havde formodentlig tjent ved dette, baade mens det laa ved Kallebodstrand og derefter paa Ladegaarden. Fattigvæsenets Direktion udstedte et formeligt Kaldsbrev til Helmcke, som fik den Pligt (ligesom de følgende Kirurger) i paakommende Fald at tjene som Overmester ved den kgl. Flaade. Den anden Læge var Kirurgus *Stein*, om hvem ellers intet meddeles i Hospitalets Arkiv. Ikke identisk med S. A. W. Stein, som var kommen til København for at uddannes til Kirurg, han var da kun en 17-18 Aar. Han kom ind paa Kirurgisk Akademi og blev indskreven som kirurgisk Volon-

tør paa Alm. Hospital, hvor Overkirurg *Thal* blev hans Lærer. Efter et Par Aars Studium blev han ansat som kirurgisk Kandidat paa Hospitalet. 1819 tog han kirurgisk Examen og blev nu Underkirurg (Reservekirurg) paa Hospitalet. Stein blev af Professor *Jul. Petersen* kaldt Danmarks største kirurgiske Autoritet. Han var i en Række Aar fra 1844 Professor ved Universitetet.

Hofmedicus *Lorentz Clausen* omtales som Medicus ved Brøndstrædes Hospital 1769 og ved Alm. Hospital 1770¹). Ved Sygehusets Oprettelse 1771 blev Lægeforholdene ændrede, og Alm. Hospital blev forbundet med Byens almindelige Medicinalvæsen. Det var Medlem af Direktionen, Professor *C. I. Berger, Struensee's* nære Ven, hans âme damnée, som man sagde, der foretog denne Forandring. Samme Berger fik ogsaa Byen inddelt i 3 Hoveddistrikter og tildelte derpaa sin Discipel, *Mathias Saxtorph*, 1771-1800 den ene af de 3 Plejelægeposter i Byen i østre Distrikt. Hermed blev ogsaa forbunden Overlægestillingen ved Alm. Hospital. Saxtorph var berømt som Professor i Accouchement. Om hans særlige Virksomhed ved Hospitalet er intet opbevaret ud over dette, at der paa hans Forslag paa Sygestuerne blev indrettet Arbejdsstuer, hvor Rekonvalescenterne kunde beskæftiges med let Haandarbejde.

Kirurg *J. H. Helmcke* blev i sin Stilling, men underordnet Saxtorph. Helmcke var i 12 Aar Læge ved Plejeanstalten. Hans Hustru skriver Navnet Helmke. Efter Helmkes Død i April 1779 fulgte i hans Plads *Nicolaj Jacobsen*. 1800 døde Professor Saxtorph, og Jacobsen forenede nu begge Klasser af Hospitalets Syge under sig. Han blev Overlæge baade for de medicinske og de kirurgiske Patienter²).

Wulf Nicolaj Jacobsen fra 1799 til sin Død Læge ved Alm. Hospital var af Fødsel Holstener og selv en Lægese. Lægen og Digteren *J. Clemens Tode* var hans Lærer og blev senere hans Ven. Han var en meget anset Læge, saa endog fornemme Folk søgte i Sygdomstilfælde ind paa Alm. Hospital, uagtet

¹) Hof- og Statskal. ²) Pontoppidans Mag. II, S. 225-227. Fagtm. Reskv. 1785 12. Aug.

dets Bestemmelse var at være Fattighospital. Han var en dygtig Operatør, i høj Grad sit Ansvar bevidst. En forestaaende betydelig Operation skaffede ham gerne en søvnløs Nat¹).

Jacobsen søgte i 1793 om forøget Hjælp i sit store Arbejde ved Hospitalet. Der fandtes 650 skrøbelige Hospitalslemmer, 150-170 Patienter paa Sygestuerne foruden Tilsynet med Abel Kathrines Stiftelse. Han havde kun 1, men maatte holde 2 Underkirurger. Han minder om, at paa Frederiks Hospital er der 1 Underlæge for hver 40 Syge og paa Søkvæsthuset 1 til hver 70 Syge.

Kongen bevilgede ham 60 Rdlr. aarlig til endnu en Underkirurg, saa der altsaa var 2 Underlæger, 1800 kom 2 Lægeassistenter foruden de 2 Kandidater, som var i Forvejen. 1800 slap Jacobsen for Abel Kathrines Stiftelse, som blev lagt under 6te Distrikt. Jacobsen døde 25. Februar 1808 knap 55 Aar gammel.

Overkirurg Nicolaj Jacobsen omtales som en af de Læger, der brugte det nye Lægemediel Syrer mod Syphilis, som før omtalt.

Under 25. Febr. 1808 oprettede Læge Jacobsen Testamente, som ogsaa angik Alm. Hospital. I en Nekrolog over ham i "Kbh. l. Efterretn." 1808 Nr. 24 af Dr. med *I. I. Alb. Schönberg* stilles Jacobsen paa Linje med Lærde som Abildgaard, Saxtorph, Vahl, Tode og Krazenstein, og skønt han var oplært i det tyske Sprog, elskede han meget det danske. Jacobsen var Medstifter ligesom Hospitalets Inspektør, *B. Matzen*, af Selskabet "Det forenede Understøttelses-Selskab", som udgav Bladet "Borgervennen", stiftet 1788²).

To Lægeafdelinger 1808

"Af de Aarsager", siger Direktionen, "at Hospitalet har et saa betydeligt Antal Syge, og at det er vanskeligt for en ringe Løn at faa eet Subject, som er lige duelig i begge Fag" ∴: det

¹) Penia 1808 S. 100. 1810 S. 100. ²) Bruun Col. X, S. 130. Sjæll. Tegn. 1793 d. 13. Decbr. (1012). Wendt Alm. Hosp. S. 54. Pontop. Mag. II, S. 366.

kirurgiske og det medicinske, delte man nu Lægetilsynet imellem 2 Overlæger, en Overkirurg og en Overmedikus. Den første fik de Værelser i Hospitalet at bebo, som Jacobsen havde haft. Dernæst blev ansat en 1ste og en 2den Underlæge, en kirurgisk og en medicinsk, af hvilke den første ogsaa fik Bolig i Hospitalet, og Direktionen gav yderligere Tilladelse til at antage en 3die Kandidat. Læge-Assistenterne vedblev indtil 1811, de 2 sidste omtales i dette Aar. Fra 1812 bestod Lægetilsynet af 2 Overlæger, 2 Reservelæger og et stadigt voksende Antal Kandidater, i sidstnævnte Aar 5.

Hermed var Rammen altsaa færdig, og kun indenfor den skete der underordnede Forandringer, indtil den store Reformperiode indtraf efter Kolera-Aaret. 1855 blev oprettet en 3die Afdeling for Hudsygdomme og veneriske Sygdomme, og 1860 blev Overmedicinet delt i 2 Afdelinger: A og B. Den første Overkirurg blev den unge 28-aarige Lic. med & chir.

Johan Frederik Block,
der havde været Underkirurg fra 1802.

Block var afd. Professor Jacobsens Stedsøn og var af denne bleven opdraget med den ømmeste Omhu og Samvittighedsfuldhed. 1800 blev han antaget til Lægeassistent ved Hospitalet og 1802 til Underlæge. Om hans udmærkede Dygtighed i sit Fag stemmer alle Vidnesbyrd overens, men herom handler alligevel Arkiv-Meddelelserne mindre og mere om de økonomiske Vanskeligheder, hvormed han straks fra sin Overlægetids Begyndelse havde at kæmpe.

Block var kommen i stor Gæld til 8 forskellige Kreditorer, og han kunde ikke selv klare sig ud af den. Blandt Kreditorerne var en Jøde, *Meyer Jacobs* Enke. En af Fattigvæsenets Direktører traadte imidlertid til med et foreløbigt Udlæg, og den samlede Direktion gik ind paa imod en af Block udstedt Panteobligation at paatage sig Udbetaling af Afdrag paa Gælden. Direktionen mente, at den maatte beholde Block, fordi han saa nøje kendte den Kurmethode fra Stedfaderens Tid, som fremdeles maatte bruges, og med mange anerkendende



CONSTANTIN BRUN



M. SAXTORPH
Overlæge, Professor.



S. C. ØRSTED
Apotheker.



J. C. W. WENDT
Overmedicus, Etatsraad.



R. S. THAL
Professor, Overkirurg.



MADS CHRISTENSEN
Overmedicus. Professor.



W. N. JACOBSEN
Overlæge.



MORTEN HASSING
Overlæge, Professor.



S. E. LARSEN
Overkirurg, Professor.



F. SMITH
Læge.

Ord tiltræder den den nævnte Plan, som Assessor *Bärens* havde foreslaaet til at redde ham ud af Gælden. Senere laante Direktionen ham gentagende store Summer, 800 og 900 Rdl. men han blev ikke derved reddet. Jøden gjorde Exekution hos ham, og Direktionen maatte modtage Møbler af ham som Pant. Halvdelen af hans Gage lod Direktionen dog udbetale til hans Familie, Kone og Børn, "hvilke Fattigvæsenet dog, naar dette ikke skete, maatte underholde". Under disse triste Omstændigheder fandt Block det raadeligst at søge ud af Landet, og han opnaaede da i Juni 1814 at erholde Bestalling som Landphysikus paa St. Croix.

Til Efteraaret 1816 henstod Kirurg Blocks Effekter i Alm. Hospital som Pant for hans Gæld, men udleveredes saa til hans Hustru imod, at hun forpligtede sig til at betale Gælden.

Hermeline Marie Block, Enke efter Landphysikus Block, ansøgte Aug. 1828 forgæves om Plads som Lærerinde ved Bredgades Pigeskole.

R. S. Thal

Blocks Eftermand blev den 29-aarige, men allerede den Gang ansete Kirurg R. S. Thal, som blev ansat ved Alm. Hospital den 29. September 1814 som Overkirurg. Han var Regimentkirurg og Lektor Chemiæ og foretrukken for andre Ansøgere, hvoriblandt Regimentskirurg *I. K. Jacobsen*, "med Hensyn til hans Bevandring i den operative Chirurgi". Hans Løn blev 550 Rdlr.

Rasmus Samuel Thal, f. 1785

Lector ved det kirurgiske Akademi, havde et Par Aar i Forvejen erholdt Regimentskirurgs Karakter. Thal var vel af Personlighed den ejendommeligste af alle Hospitalets Overlæger og i Besiddelse af et meget stærkt kolerisk Temperament. Thal blev en søgt Lærer for mange kirurgiske Studerende, som søgte hans Afdeling.

Og Thal var bekendt for den gode Tone, som herskede der. Han taalte ingen Udskejelser hos sine Disciple, hvorved hans

Afdeling var særlig anset. I 1829 var Volontørerne paa Thals Afdeling 31 i Tal, et Vidnesbyrd om hans Anseelse som kirurgisk Lærer, men da man netop i Fattigvæsenet paa denne Tid overvejede Muligheden af at spare, blev det fremhævet, at det store Antal kirurgiske Volontører kostede ikke saa lidt.

Til Hospitalets Operationsstue, hvor hans Kunst jo især kom til Udfoldelse, forærede han en Buste af vor berømte Kirurg, Heinrich Callisen. Den blev opstillet paa Konsol imellem Vinduerne. Den nye Overlæge maatte først nøjes med et Par Værelser i Hospitalet, og først i 1819 indrettedes der Beboelseslejlighed til ham, idet nogle Sygestuer blev omdannede. 1813 var Læge *I C. W. Wendt* bleven Overmedicus, og ved hans Død 1838 faar Thal den af Wendt benyttede Lejlighed, som til den ene Side vendte ud imod Amaliegade. Thal havde her sin Moder boende hos sig. 1818 fik Thal og hans Kollega Wendt Bestalling af Kongen i deres Embeder ved Hospitalet, den første som *hans* Overkirurg og den sidste som *hans* Overmedicus. Overmedicus og Overkirurgus fik iøvrigt siden hver sin Lejlighed paa 1ste Etage ved hver sin Side af Sygestueporten.

Paa Grund af legemlig Svaghed og især at hans Syn var svækket, maatte Thal 1842 søge Afsked fra Hospitalet. Med et særdeles anbefalende Vidnesbyrd indsendte Direktionen hans Ansøgning til Kancelliet, og han afskediges derpaa 20. Decbr. 1842 med sin fulde Gage 660 Rdl. i Pension og udnævntes til virkelig Etatsraad. Han boede siden i Amaliegade, nær ved Hospitalet.

Overlæge Thal var større end en Dværg, men en meget lille Mand, meget firskaaren, firkantet og meget stærkt bekendt for sin Styrke. En Gang vovede en Patient paa Thals Afdeling, en Skrædersvend, endogsaa før Krigen, at tale Tysk til ham, det tog Thal ham af nationale Grunde meget ilde op, og hidsig, som han var, greb han i sin Hidsighed Skræderen og kylede ham hen imod en Dør, men med en saadan Kraft at Skræderen gik igennem Fyldingen. Bagefter fortrød Thal ofte sin Hidsighed. Dette Træk har Professor *S. Engelsted* fortalt. Ligeledes fortælles, at Thal en Dag mødte en af sine tidligere Patienter

fuld paa Gaden. Overlægen havde behandlet Manden for en brækket Arm. Vreden løb igen af med Thal, og han gav Manden et Slag, saa Armen igen brækkedes¹).

Men hans Personale holdt af ham. I den haarde Vinter 1836 satte han igennem, at der blev bygget Skure, hvor Gangpigerne kunde staa og vaske Tøj, Omslagsposer, Madbrætter o. s. v. Det frøs denne Vinter meget stærkt, i lang Tid 7 Grader. Men blev Thal misfornøjet med Stuekonernes Arbejde, kunde han uden videre give en under Øret. Men bag efter fortrød han det og sonede det med en Rigsdaler. Han betalte mange Sonepenge. Pudsigt fortalte hans Husassistent om, hvor ulykkelig han var, naar han skulde til Taffel hos Kongen paa Sorgenfri. Han maatte her møde i Fløjels-Knæbenklæder og med hvide Strømper.

Thal boede i Amaliegade 137-2 lige overfor "Lille København". Om hans Død fortalte hans Pige følgende: Thal havde i Koleratiden været ude hele Natten og kom hjem om Morgen en syg. Læge Sommer blev nu hentet. Thal vilde gaa hen imod Sengen, men faldt inden han naaede den. Han skreg og hvinede. Det var en Lørdag, han laa saa fra Kl. 10 til Kl. 3, da han døde. Hans Moder boede hos ham, hun døde Søndag Morgen, og begge blev begravede uden Følge om Mandagen paa Holmens Kirkegaard. Samtidig døde Etatsraad C. C. *Withusen*, Frederiks Hospital, og Justitsraad *Hjorth*, som begge blev udkørte sammen med Thal. En Søster til Thal, Enkefru *Weyhe*, døde ogsaa af Kolera 8 Dage efter Broderen. En Søsterdatters Mand, Operasanger *Ferslev*, tegnede et Billede af Thal efter Døden, det var tegnet efter Hukommelsen, men lignede godt. Samtidig med Block og Thal paa den kirurgiske Afdeling fungerede *Rogert* og *Wendt* paa den medicinske.

Wilhelm Peter Rogert var Overlæge fra 1808-1813. Han døde kun 33 Aar gammel. "Han var særdeles kyndig i sit Fag, samvittighedsfuld i at udøve sine Pligter, og han var elsket af

¹) Oline Jensen, død 1911 paa Alm. Hospital.

sine Foresatte som af sine Underordnede". Han var født i Viborg. Hans Søster *Mathilde Elisabeth* blev 1819 gift med *A. S. Ørsted*.

I. C. W. Wendt

Efter Rogerts Død fulgte I. C. W. Wendt, hvis Onkel var Professor Jacobsen. Da Rogert fik Overlægeposten, var den bleven Wendt tilbudt, men han kunde paa dette Tidspunkt ikke modtage den, men nu fik han den den 24. April 1813 efter Indstilling af Medicinalkommissionen. Johan Christian Wilhelm Wendt var en interessant Mand med altid vaagen Sans for alt, hvad der vedrørte Hospitalet og Fattigvæsenet, med sin særlige historiske Interesse og Forskning, sin lange og flittige Tjenestetid, har han indflettet sit Navn som ingen anden af Hospitalets Læger i den Periodes Historie, han selv tilhører i Fattigvæsenets og Hospitalets Udvikling.

Wendt begyndte sin Tjeneste ved Hospitalet som Volontør og blev snart Lægeassistent, men han forlod saa Hospitalet¹⁾. Hans Indflydelse ved Hospitalet kan man illustrere ved at beskrive den Plads, man efterhaanden indrømmede ham. Han fik straks Overkirurges Blocks Lejlighed til Bolig²⁾, og da han senere for sit Helbreds Skyld maa anskaffe sig en Hest og en Karl til at passe Hesten, giver Direktionen paa hans Anmodning Staldrum til Hesten, og senere, da Wendt var bleven Stabskirurg og Medicinalrevisor og i begge Stillinger maatte være borte paa Inspektion i flere Maaneder, maatte Karlen ledsage Wendt i Embedsforretninger. Senere fik han endogsaa en Skriver, som ogsaa blev indlogeret paa Hospitalet i samme Værelse som Karlen. 1829 søgte Wendt yderligere om Udvidelse af sine Lokaler. Han havde i en Række Aar samlet Værker til et Bibliotek af lægevidenskabeligt Indhold og sat mange Penge deri. Det udgjorde nu 8000 Bind og angik især de 2 Hovedarter af Sygdomme, som fornemmelig forekom paa Hospitalet, nemlig de syphilitiske og de kroniske. Sam-

1) Penia 1813, S. 128. 2) Resol. Prot. A. H. 1813, S. 81.

lingen vilde han især benytte til sine gratis holdende kliniske Forelæsninger for unge Læger og bad nu om nok et Værelse, som han agtede at benytte baade til Biblioteket og til Forelæsningerne. Direktionen indrømmede ham et af Kandidatværelserne til Bøgerne og Hospitalets Skolestue til Forelæsningerne. Allerede straks ved sin Tiltrædelse havde Wendt foreslaaet oprettet et Laboratorium i Hospitalet, saa vilde han selv lade indkøbe simplicia hos Apothekerne og tilberede dem i al Stilhed til Dekokter, Miksturer og Plastre. Et Køkken, som blev kaldet Medicinkøkkenet, var i saa Henseende bleven stillet til hans Raadighed. Wendt havde sluttelig til sin Raadighed 9 Værelser foruden Økonomilejlighed og Kudskekammer, Stald, Vognskur, Portkammer samt Have. Det vil være klart, at hans Ekspansionslyst alene ikke kunde forskaffe ham den Suite af Værelser med samt Udenomslejlighed, som han lagde Beslag paa. Hans Indflydelse paa Hospitalet og dets Anliggender har i nogen Maade svaret dertil, hvilket er saa meget vissere, som man allerede paa hans Tid led af Pladsmangel i selve Hospitalet og maatte med stor Bekostning foretage Udvidelser ved Tilkøb af et Nabohus. Ny Bygning 1832. Rigtignok efter Wendts Anvisning (Wendts Uddrag S. 40).

Penia 1809 S. 380 omtales ved Ansættelse af en 4de Kandidat (Kandidaterne har 50 Rdlr. aarlig, fri Bopæl og Varme), at Kandidaterne ogsaa maa hjælpe til at passe det medicinske Køgekøkken. I 1825 og senere arbejdede Wendt paa en Beskrivelse af Hospitalsvæsenet, i Særdeleshed især med Hensyn paa Fattigvæsenet. Til dette Arbejde krævedes ogsaa Plads, men han kom ikke langt med det historiske Arbejde. Hans Studier kan spores i de gamle Protokoller, men han fik kun udgivet et lille Hefte i 1829 "Bidrag til Fattigvæsenets Historie", 1ste Hefte, som slutter med Christian V's Død. 1833 udgav han "Almindelig Hospital i København", kortelig beskrevet, der nærmest er en Hospitalsberetning. Dette lille Skrift vidner om, at den store Plan om en Fattigvæsenets Historie synes at være opgivet.

Pennen laa Wendt let i Haanden, og med hans videnskabe-

lige Interesse laa det nær for ham at behandle Hospitalets Historie. Han har gjort betydelige Forstudier dertil og indsamlet en Del Materiale, men baade hans Manuskripter og Samlinger er forsvundne. 1820 fik han af Direktionen Adgang til Hospitalets Arkiv og Protokoller. Han havde tænkt sig noget andet end det, som findes i hans lille Bog.

Ved Wendts Død 1838 blev hans Lejlighed, førend Eftermanden tog den i Besiddelse, betydelig reduceret, og alle de Rum, som vedkom Wendt specielt og Hesteholdet tilligemed Haven faldt tilbage til Hospitalet igen, og kun en egentlig Beboelseslejlighed blev tilbage. Siden Adskillelsen mellem Lemme- og Sygehospitalet er Overlægerne bleven ansete som sideordnet med Inspektøren ligesom paa andre større Hospitaler, og hvad det havde at betyde for en saa idérig og impulsiv Natur som Wendt, er let at forstaa. Han betød meget i sin dobbeltsidige Gerning baade i Militæretaten og i Fattigvæsenet, derunder jo særlig ved Alm. Hospital. I Forbigaaende skal det blot nævnes, at han var Medlem af den Kommission, som fik oprettet det store, man kunde sige almindelige militære Hospital i Rigensgade 1817 i Stedet for flere mindre. Til Alm. Hospitals Apothek havde Prof. Wendt gjort Begyndelsen i det omtalte Medicinkøkken eller lille Laboratorium, som han fik indrettet, og her er den Vej anvist, som Direktionen slog ind paa, da den 1814-15 med Ministeriets Tilladelse i Hospitalet oprettede en Dispensationsanstalt, der sluttelig blev drevet som et egentligt Apothek. Ogsaa Udvidelse af Pladsen for Lemmerne havde Wendt forlangt en god Stund, førend det i 1832 skete ved Indkøb af det Duntzfeldtske Pakhus. Det var Frygten for Kolera, som Følge af denne Epidemis truende Nærhed, som havde grebet Wendt for Alm. Hospitals Vedkommende, naar han saa hen til Lemmestuerne, hvor de Indlagte endogsaa havde Vanskelighed ved at komme frem og tilbage forbi hinanden imellem Sengene. Af mindre Betydning, men i samme Aand kan følgende Træk anføres: Wendt havde foræret en Piedestal med en Fattigbøsse, opstillet i Gangen ved hans Værelse, hvor Hovedtrap-

pen gik op til Sygestuerne. Den bar en Paaskrift: "For Syge og Lidende". Første Aar 1824-25 indkom i den omtrent 60 Rdl.

Det er ogsaa Wendt, som begynder sine trykte og utrykte Skrifter med den latinske Sentens: *Res sacra miser*¹⁾. Paa Wendts Henstilling blev Arresterne i Alm. Hospital af Hensyn til de gamle og svage, som der maatte sone deres Fejltrin, udbedrede. Wendt havde foreslaaet dem forsynede med Varme og Sengeklæder. Endelig skænkede Wendt som en Gave fra sine Venner en Portechaise af en ny og mere bekvem Indretning til at bære de Syge i til Hospitalet. Paa hans og Thals Forslag bestemte Direktionen 1816, at intet Lig enten fra Hospitalet eller indbragt fra Byen maatte begraves uden Lægeattest. Tidligere udfærdigede Præsterne Dødsattester. Forordn. 5. Decbr. 1749²⁾.

Wendt var ogsaa iblandt de Læger herhjemme, som straks greb Lejligheden til at anstille Forsøg med Svovlrøgning som Middel imod Fnat og Hudsygdomme (1816), saa snart som Midlet var blevet anbefalet i Udlandet. Paa Alm. Hospital blev Midlet anvendt med Held ogsaa imod Ringormeudslet, Alderdomskløe og Gigt. Apparatet var meget simpelt. Det bestod af 4 Tønder, hvori indleddes Svovl- og Vanddampe, som tidligere omtalt.

Professor Wendts Venner er fulde af Lovtaler over ham i deres biografiske og andre skriftlige Notitser om ham. Imidlertid var der Sider i hans Karakter, hvor denne Ros mindre passer. Der var noget ikke helt ægte i hans Væsen, som skuffede, og som vakte Mishag i ikke ringe Grad. Han var en betydelig Kraft i Datidens Forsørgelsesvæsen, baade indenfor og udenfor Murene paa Alm. Hospital. Han var en studerende Mand, men Virkeligheden havde ligesaa fuldt Tag i ham som Ideen. Han var af den Slags Skikkelser, som er et Fund i Historien.

Han steg ved sin særegne Virksomhed og fremragende Dygtighed fra et Trin til et andet i det statsborgerlige Liv. 1832 paa den samme Dag blev han udnævnt til Stabskirurg for Ar-

¹⁾ Pontop. II, S. 74. ²⁾ Pontop. Magaz. II, S. 221, Medicinal Prot., S. 31.

méen, til Medlem af Sundhedskollegiet og af Direktionen for Garnisonens Hospital. Han blev ogsaa efterhaanden optaget som Medlem i flere lærde og videnskabelige Samfund i Udlandet. At derved ogsaa kastedes nogen Glans over hans Hospital, forstaar sig, og ikke sjælden ønskede Patienter af de formuende Klasser sig behandlede paa hans Afdeling. Af et Par betydelige Fattigvæsens-Kommissioner var Wendt Medlem - saaledes af den i 1828 nedsatte med Borgmester Schæffer til Formand og af den 1832 nedsatte til Undersøgelse af Bidstrup Hospital.

Wendt var meget afholdt af Kong Frederik VI, og han blev Konferensraad samme Dag, han døde. Han kom ind ad Porten i Alm. Hospital og sagde til Portneren: "Aa, min Ven, jeg er saa daarlig, hjælp mig op i mit Værelse!"

Kongen, Frederik VI, havde haft Bud efter ham og fik hurtigt at vide om Sygdommen. Wendt havde været i Selskab hos Professor *Meyer*, hvor han blev daarlig. Kongen kom ind til ham i hans Værelse, hvilket ofte skete gennem Laagen til Wendts lille Have. Wendt døde i sin Lænestol i det lille Studerværelse til Gaarden. Kongen gav ham Haanden og spurgte til hans Befindende. Efter Wendts Død sagde Kongen: "Nu lever heller ikke jeg længe."

Wendt var Kongens Livlæge. Han døde den 4. Marts 1838. Kongen døde inden et Aar var omme¹).

Wendt var en meget godgørende Mand, ogsaa imod de Fattige. Ved sin Død ejede han intet, skønt han havde tjent voldsomt, han gav alt bort. Da han var død, fulgte de Fattige ham ved Begravelsen. De sagde endogsaa, at han var forgiven, og der blev Spektakler derover, hvilket omtales i Bladene. Liget blev stillet hen i Kirken paa Hospitalet, saa alle kunde se ham. Wendt var meget troende og havde ofte bedt om at faa en hurtig Død. Han fik 1817 Professortitlen og 1823 Titlen af

¹) Om Wendt se: Dr. Schönberg: Nekrolog, Særtryk af Berl. Tid. Nr. 68-1838. - F. Thaarup: Dr., Prof. Johan Chr. Wendt. - Nekrolog. Bibl. for Læger Nr. 1-1838 (Særtryk).

Dr. medicinæ fra Kiels Universitet. Han blev kun 59 Aar gammel.

Wendts Slægt stammede fra Wien. Hans Fader var egentlig Greve Wendt til Eulenburg; men da Faderen blev Købmand, bortkastede han Grevetitlen. Det siger, at dersom den Wendtske Stamtavle havde været i Orden, vilde J. C. W. Wendt have været Arving til 2 Godser i den Bismarckske Familie¹).

“Die Regeln für eine gute Hausfrau” skrev han til sin Datter, lod den trykke. Den findes nu i Familiens Eje, den gemtes i en lille Æske af Sølv, som var foræret Wendt af Kong Frederik VI. Hvert andet Aar besøgte Wendt Hertugdømmerne paa Embeds Vegne. Han rejste da i sin egen Wiernervogn.

Direktionen overlod Overkirurg, Professor Thal den Lejlighed i Hospitalet, som oprindelig var tilstaaet Professor Wendt, nemlig:

- 3 Værelser til Amaliegade
- 1 mørkt Værelse i Sidefløjen
- 2 Værelser til Gaarden
- Køkken
- Spisekammer
- Tørreløft
- Sandrum under Trappen.

De øvrige af Professor Wendts Lokaler, nemlig 1 Kandidatværelse, 1 smalt Værelse til Gaden som Kontor, 1 Kudskekammer, Stald, Vognskur, Haveplads og Portkammer falder tilbage til Hospitalets Brug.

Wendt og Thal holdt længe ud i deres Tjeneste. Den første i 25 og den sidste i 28 Aar. Lang Tjenestetid fik samtidig Reservemedikus *Joachim Ballesig* fra 1808-1834. Fra 1812-1823 var han Visitator for Patienter i deres Boliger og var iøvrigt ofte konstitueret som Overlæge, naar Wendt som Medicinal-Revisor inspicerede Militærhospitalerne og hver 4de Aar rejste udenlands for at studere Hospitalsvæsenet. Den 20. Februar 1834 blev Ballesig plulselig ramt af et apoplektisk Anfald og

¹) I Raketten med Stjerner 1836 d. 2. April findes Prøve paa W.s gebrockne Dansk.

døde samme Aar. Ballesig var en duelig og samvitighedsfuld Læge, men Direktionen betroede ham dog ikke Overlægeposten¹).

Hans Marius Mackeprang blev nu Visitorator. I en Række Aar fra 1849 var der paa Frederiks Hospital en særlig Visitorator, der sammen med en af Fattigvæsenets Direktion for Alm. Hospitals Vedkommende ansat Visitorator skulde undersøge samtlige Syge, der meldte sig til Indlæggelse paa et af Hospitalerne for nærmere at bestemme, om og hvor de skulde indlægges²).

Efter Professor Wendts Død imødekom man Sundhedskollegiet i dets Ønske om at faa Ansøgninger om Overlæge-Embedet til Betænkning. Direktionen gik ind derpaa, og Dr. med. *M. Christensen* blev Overlæge. Han maatte ikke indtræde i noget andet offentligt Lægeembede, saa længe han var i Fattigvæsenets Tjeneste. Gage udbetaltes ham fra 4. Marts 1838.

Professor Wendt havde tidlig fattet megen Interesse for Mads Christensen, som 1829 tog den medicinske Eksamen, men som allerede fra 1826 havde fungeret som Kandidat paa Alm. Hospital. Han var her frattraadt 1831 for at blive Distriktslæge i København, men blev 1834 Reservemedicus hos Wendt og 1838 altsaa hans Efterfølger. Han var da 33 Aar gammel.

M. Christensen

Cand. med. Mads Christensen, som tidligere i 5 Aar havde været Kandidat paa Hospitalet, blev Ballesigs Eftermand som Reservemedicus. Han boede udenfor Hospitalet, undtagen naar Professor Wendt var borte³). Under en stærk Koppeepidemi 1835-36 blev først Søkvesthuset og siden Alm. Hospital indrettet til Patienterne. I November Maaned henlaa paa Hospitalet ca. 240 Koppepatienter. Reservekirurg Mackeprang maatte bruge Vogn for at kunne udføre Visitationen, men han blev

1) Penia 1813, S. 128. 2) Gredsted, S. 203. 3) C. Otto: Af mit Liv. o.s.v., 1874, S. 67.

syg, og Kandidaterne *Oluf Ditlev Sick* og *Theodor Fr. Vilh. Bricka* overtog hans Forretninger.

Syphilis skaffer Fattigvæsenet en Mængde Mennesker til Forsørgelse, idet den gør dem ude af Stand til at forsørge sig selv. Fattigvæsenet maa altsaa have særlig Interesse i Sygdommens Bekæmpelse, og saaledes forklares det da, at man i forudms Dage lod Fattigvæsenet bære Byrden ved Sygdommens Hospitalsbehandling (jfr. Planen af 1. Juli 1799 § 34, 84-85). En Plakat af 23. Decbr. 1829 forpligter Fattigvæsenet til at yde fri Kur og Pleje.

F. S. R. P. 1838 N. 353 den 6. Februar hedder det: Kancelliet ønsker, at der i Alm. Hospital overlades den Lærer ved det kirurgiske Akademi eller det medicinske Fakultet, som holder Forelæsninger over veneriske Sygdomme, et Par Stuer hertil. Imidlertid døde Professor Wendt, som dog tilligemed Professor Thal fik afgivet Betænkning, og Sundhedskollegiet foreslog saa, at det skulde paalægges den tiltrædende Overmedikus ved Alm. Hospital at holde saadanne Forelæsninger over de veneriske Sygdomme.

1840 befalede Kongen, at der ved fremtidig Ansættelse af Overlæger skulde gøres dem til Pligt at holde kliniske Forelæsninger over veneriske Sygdomme¹).

Forelæsningerne, som skulde begynde fra April 1840, var forberedte gennem tidligere Praksis. Thal var meget søgt af Volontører, og Wendt havde allerede fra 1821 holdt saadanne Forelæsninger. Hans Bibliotek benyttedes dertil, og et Værelse var blevet ham overladt til Bøgerne og Skolestuen til kliniske Forelæsninger. Fra 1834 holdt han disse Forelæsninger hver Fredag Kl. 7-9 Aften, navnlig over syphilitiske og kroniske Sygdomme. Veneriske Patienter modtoges fra tidligere Tid paa Alm. Hospital, men Sygdommen holdtes til dels skjult, den anførtes ikke paa Sygesedlerne og ikke i nogen Protokol eller Liste paa Kontoret. Kun Lægerne maatte være vidende.

Efter Københavns Bombardement, hvorved Ladegaarden

¹) Sagen fortsat F. S. R. P. 998/1840.

blev ilde tilredt og mulig skulde evakueres, var de veneriske Patienter bleven henviste til Alm. Hospital og deres Tilstedeværelse aabenlyst 1809. Siden 1813 havde disse Patienter været delte mellem Overlægerne, saa de veneriske Kvinder tilfaldt den medicinske, og de veneriske Mandfolk Kirurgen. Efter Overlægernes Forslag henvistes fra 1815 alle de kvindelige Patienter med Syphilis til Hospitalet. Antallet steg stærkt hen imod Slutningen af 1860erne, Prostitutionen.

Michael N. Nathanson

Paa Overlæge Christensens Afdeling laa 1845 en Patient M. L. Nathanson, som i 1845-46 udgav Ugebladet "Corvetten Politivennen". Denne Patient var ikke rigtig "vel forvaret", som man siger. I Bladet fremkom han med forskellige latterlige Ting om Forholdene paa Sygestuerne, hvoraf en Retssag blev Følgen. Nathanson paastod bl. a. at man havde skaffet en Patient, en polsk Greve, af Vejen ved at forgive ham. Pastor Rønne var ogsaa impliceret i Sagen, ved hvilken Lejlighed han iøvrigt fik Kancelliets Tilladelse til Besøg paa Stuerne uden Lægernes Tilladelse¹).

Professor S. E. Larsen

var meget berømt som Læge, og hans Ry naaede helt op til Lapland. En Dag kom en hel Lappefamilie til Alm. Hospital for at konsulere Larsen. Efter Konsultationen, som nok fandt Sted paa en af Hospitalets Sygestuer, dikterede han til Kandidaten en Recept paa lang og prangende Latin, hvoraf den korte Mening var: Gudshaandsplaster. Med dette Lægemiddel kunde Lappefamilien saa drage tilbage til Nordkap.

Dr. S. Engelsted

I Alm. Hospital var Engelsted bleven ansat som Kandidat efter at have taget Eksamen i Efteraaret 1847. Og da der dør som andetsted omdeltes Adresser med Opfordring til med sin

¹) F. S. R. Prot. 1846-774.

Underskrift at tilbyde at ofre Liv, Blod og Gods, underskrev Engelsted ogsaa, og han blev udnævnt til Underskibslæge i det første Skib, Korvetten "Najaden", som skulde afgaa til Slesvigs Østkyst. Men da 4 Kanonbaade var færdige til Afrejse inden Korvetten, blev Engelsted beordret til at afgaa med disse den 26. Marts 1848 til Sønderborg. Snart blev Engelsted dog overført til Korvetten "Najaden", og som Underskibslæge fulgte han den om Sommeren i Eckernførde, Femern, Flensborg o. s. v.

Efter første Felttogs Slutning vendte Engelsted tilbage som Kandidat paa Hospitalet. 1849 indkaldtes han paany til en Division af 6 Kanonbaade og var med dem i Sønderborg, Eckernførde, i Gudsøvig, Snoghøj, Fredericia o. s. v. Efter Udfaldet fra Fredericia modtog han til Behandling 1300 Saarede, der overførtes fra Fæstningen til Fyn og andre Lazaretter. Under Vaabenstilstanden var Engelsted igen i Tjeneste paa Hospitalet. 1850 var han atter i Tjeneste ved Kanonbaadene i Eckernførde, Slesvig og Femern Sund.

Engelsteds senere Svoger, senere Skibsreder *C. F. G. Stage*, gift med *Dorthea Marie Engelsted*, en ualmindelig stor og bred Mand med Kæmpekræfter, blev udkommanderet med den ene af Kanonbaadene. Engelsted var altsaa med som Læge, men tillige i kommende Fald Krigsmand.

Fra de forskellige Ekspeditioner, som de foretog, foreligger der i mundtlig Tradition nogle Minder. Engelsted udmærkede sig ved Tapperhed og blev for den Sags Skyld udnævnt til R. af Dbg. Men denne Orden holdt han senere ikke af at omtale. Han holdt jo i det hele taget ikke af at bære sin Dygtighed til Skue. Under en af Ekspeditionerne blev en af Mandskabet saaret i Armen af en Kugle. Saaret var saa alvorligt, at Armen maatte amputeres. Engelsted gik da med Manden ind i en Pløjemark, og der skar han Armen af Manden. Efter Amputationen fik Engelsteds "Assistent", der nok var Lirekassemand, en Mand fra Gaden i København, Ordre til at begrave Armen. Forinden Jordfæstelsen henvender han følgende Ord til

Engelsted : Gammelt og Nyt, S. 11 ff.

Engelsted: "Det er dog li'godt underligt, Hr. Doktor, med denne Arm, som nu i Dag skal begravet, for i Gaar laa den og pilkede Torsk dernere i Stranden."

Ved en anden Lejlighed var Mandskabet med Stage og Engelsted gaaet i Land for at fouragere, men de kom derunder i nær Berøring med Fjender, der var dem langt overlegen, og omsider fandt de det raadeligst, om de vilde undgaa det værste, at se at komme bort, de maatte altsaa se at bjærge sig ned til Kanonbaaden saa hurtigt som muligt. Under Flugten ser Engelsted, at Stage løber baglæns, hvilken Bevægelse naturligvis sinkede ham i Løbet. Engelsted raaber saa til ham: "Se nu for F at skynde Dem, om De ellers har Livet kært." — "Jeg vilde ikke saares i Ryggen, De," raabte Stage, idet han slog sig for Brystet, "derfor vender jeg Front til Tyskerne."

Professor *Nicolaj Holm*, som har fortalt denne Historie, tilføjede: "Se, det var den Gang, saadan ytrede Aanden fra 48 sig."

Ogsaa paa Alm. Hospital var Engelsted uforsagt. Det var ham, som i den værste Koleratid holdt Modet oppe hos Lægerne. Den Dag, da Professor Thal døde af Kolera og samme Dag et Par Kandidater, begyndte Modløsheden at gribe Kollagerne. Da Engelsted mærkede denne Stemning, sagde han til dem: "I Dag tager vi i Skoven - alle Mand!" Og de tog i Skoven. Saaledes fik han atter sat Mod i dem. Det kan ogsaa regnes Engelsted til Fortjeneste, at der efter Koleratiden blev nedsat en Kommission til Overvejelse af en Reform paa Alm. Hospital¹).

Under den nye Ordning af Sygehusvæsenet efter Bortflyttelsen af Sygehospitalet 1863 til Kommunehospitalet blev Lægerne *L. I. Brandes* og *R. S. Bergh* den 1. Sept. konstituerede²) som Overlæger for 1ste og 2den Service. 1866 den 5. Febr. meddeler Overpræsidenten Beskikkelse for *L. I. Brandes* og *R. S. Bergh* som Overlæger ved Alm. Hospital.

L. I. Brandes: 1850 blev han ansat som Reservelæge ved

1) Ugeskr. for Læger 1906, p. 1067. 2) Lønningslisten Marts 1864.

Alm. Hospital. Paa Alm. Hospital blev han kun et Par Aar, men vendte tilbage dertil i 1863 som Overlæge for Sygeafdelingsens 1ste Afd. og Lemmestiftelsen, og her kom han ind i en Virksomhed, hvortil hans Anlæg gjorde ham særlig skikket. Man har sagt om ham, at det egentlig videnskabelige var han ikke skikket til, men kun klarede denne Side af Overlægegeringen ved Bistand af sine dygtige Reservelæger, men om der end er noget derom, var Aarsagen, at Brandes fik daarlige Øjne og blev omsider helt blind, og af den Grund kunde han ikke følge med i den videnskabelige Lægevidenskab, men maatte i den Henseende støtte sig til Reservelægerne. Operationerne lod han som oftest udføre paa Frederiks Hospital. Men Brandes kendte alle sine Patienter, og hans Styrke laa i at kunne fortælle om dem. Lemmerne følte det ogsaa som en Lykke, naar han vilde henvende et Ord til dem. For hans gode Hjertes Skyld holdt de af ham.

Og paa Alm. Hospital var han en ideel Overlæge, fordi han, som hans Brodersøn *Georg Brandes* siger, helt var gaaet op i Filantropi, men paa den ejendommelige Maade, at han ikke fik Øje paa de Forhold, der var Skyld i Elendigheden, som han saa paa Hospitalet, men blot havde Samhu med de ugunstigst stillede uden ringeste Gnist af Oprør, ligesom han ogsaa saa et kærligt Forsyn allevegne, der vilde sørge for, at hans til Menneskevelværd sigtende Foretagender sattes i Værk, et Livsyn, som maatte fremkalde Tillid hos de ulykkelige Individuer paa Hospitalet¹).

Særlig ved at lære den gamle Lemmestiftelses grænseløse uhyggelige Forhold at kende maatte han dybt oprøres over, at denne Anstalt i Virkeligheden var det eneste Setd, hvor ogsaa de hæderlige uformuende københavnske Borgere af Middelstanden kunde finde Tilflugt, naar kronisk Sygdom og som Følge deraf Hjælpeløshed indfandt sig. En Kandidat, *Falkenskjold*, havde tegnet en Del Billeder fra Alm. Hospital, hvoraf nogle Karikaturer af Brandes. Dem tog Brandes til sig, skønt de egentlig til-

¹) Det nye Aarh. 15. Jan. 1904.

hørste Engelsted. Brandes kunde ikke lide Spøgen og har formodentlig tilintetgjort Billederne¹).

Den anden Overlæge, Rudolph Bergh, var af en anden Natur, han var en af disse urkraftige Typer, som lige fra deres tidlige Ungdom ved, hvad de vil og staar paa egne Ben. Han var og vilde være Videnskabsmanden, men Lægegerningen var for ham i første Række en human Gerning. Han var umaadelig afholdt paa Hospitalet af de underordnede Funktionærer, men ogsaa meget hensynsfuld imod dem. Han lod f. Eks. altid Plejemoderen gaa først ind ad Døren. Han var en udpræget Idealist²).

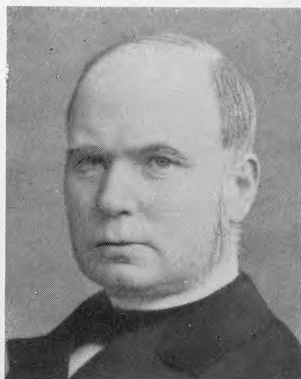
Kandidaterne

Lægekandidaterne har kun een Gang spillet nogen Rolle i Hospitalets Udviklingshistorie, nemlig under den tidligere omtalte lille Fejde i Aaret 1816, ved hvilken jo ogsaa Planen om at henlægge hele Byens Fattigsygepleje under Alm. Hospital blev forpurret. Skønt det maaske var bedst, at det gik, som det gik, var Planen, som nu blev skrinlagt for stedse, ikke uden betydelig Interesse. Ret livlig kunde denne Kreds af unge Mennesker være, hvorom bl. a. en Protokol fra 1844 ogsaa har nogle Notitser. Her er Tale om en natlig Affære, hvorover de bagefter maatte dække. Og i en til Politiet afgiven lunefuld Erklæring undertegnet af dem alle 9 gjorde de det saaledes, at Sagen dermed bortfald. En Gang senere lod Kandidaterne høre fra sig, hvilket ogsaa skal blive anmærket paa sit Sted. Her skal kun anføres nogle Linjer om det kammeratlige forfriskende Samliv, som disse unge Æskulap-Disciple levede under Former, som er specifikke for Alm. Hospital. Nu er sikkert ingen tilbage, der har levet som Lægekandidat under "den frie Forfatning" paa Hospitalets Kandidatgang, og Forfatteren til efterfølgende Linjer er ogsaa død, men saa hyggeligt og saa interessant har han tegnet et Billede af Hospitalets "Husliv", at det meget maa paaskønnes ogsaa her i denne Fremstilling. Det er skrevet af

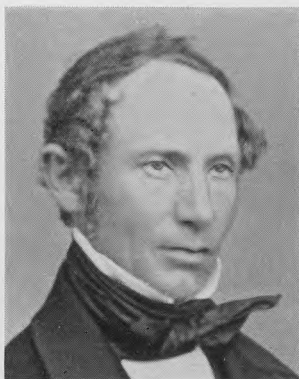
1) Ill. Tid. 1894, Nr. 53. L. J. Brandes: Mine Arb. Historie. 2) Tilskueren Febr. 1911.



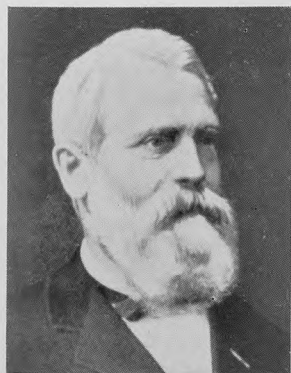
H. H. HERFORTH
Major.



S. ENGELSTED
Professor.



M. C. RØNNE
Præst.



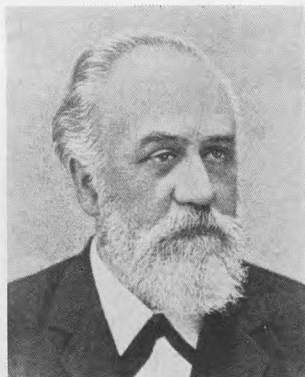
H. A. V. KNUDSEN
Borgmester.



H. A. JACOBI
Borgmester.



F. MELDAHL
Kammerherre.



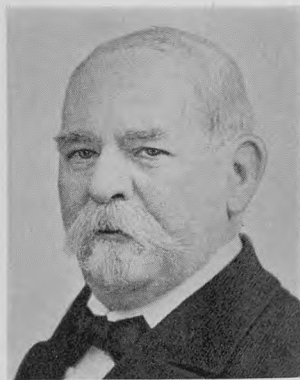
SEVERIN JENSEN
Møbelfabrikant.



Professor JUL. THOMSEN
Kemiker.



C. P. WIENBERG
Murermester.



P. KNUDSEN
Borgmester.

afdøde Læge *S. V. Køster*, der var Lægekandidat paa Alm. Hospital 1858-60. Køster indleder med et Tilbageblik paa Hospitalets betydelige Overlæger i det 19. Aarh. - først de kirurgiske og derefter de medicinske.

Kirurgisk Overlæge, Regimentskirurg Rasm. Thal, senere Prof. ved kirurg. Akademi, var bekendt som dygtig Kirurg og talentfuld Operatør (især ved Stenoperationer), han fratraadte 1842 og døde af Kolera 1853. Hans Efterfølger fra 1843 blev *Søren Eskildsen Larsen* lige til 1863, da hele Sygeafdelingen flyttedes til det nye Kommune Hospital. Larsen udmærkede sig særlig ved den tillidsvækkende Ro og Værdighed, hvormed han færdedes blandt de Syge, den sikre lette Maade, hvormed han opererede. Han udførte den første Transfusion her til Lands, ogsaa adskillige Tracheotomier (for Croup), som forløb mærkelig heldigt; en Tid interesserede han sig ogsaa for plastiske Operationer i Ansigtet ("kunstig Næse"). Efter at have forladt Alm. Hospital havde han endnu i mange Aar en udbredt Praksis - døde først i 1890 (88 Aar gl.). Overlægen ved medicinsk Afdeling var I. C. W. Wendt fra 1813 til sin Død 1838; han havde stor Fortjeneste af det københavnske Fattigvæsens Ordning og var frugtbar Medicinal-Historiker. Efter ham kom Dr. med. Mads Christensen lige til 1863 (død 1864). Uagtet hans beskedne, stilfærdige Karakter var han dog saa anset for sin praktiske Dygtighed og Grundighed, at han (efter Fengers Afgang) konstitueredes som Lærer i medicinsk Klinik ved Fakultetet 1860-62 og erhvervede sig en betydelig privat Praksis. Det meste af hans Formue havde han efter sin Død bestemt til et Legat for trængende Lægeenker og Lægedøtre. Fra 1855 var der tilige oprettet en tredje Afdeling for Hudsygdomme og veneriske Sygdomme, som hidtil vel havde været behandlede, men fordelte saaledes, at de mandlige Patienter indlagdes paa kirurgisk Afdeling, de kvindelige paa medicinsk Afdeling. Som 1ste Overlæge paa den nye Afdeling ansattes Dr. med. *Morten Hassing*, den første, som her til Lands særlig havde studeret Syphilidologien og nu kom til at holde stærk søgte kliniske Forelæsninger over sin Afdelings Sygdomme. Han fratraadte paa Grund af

Svaghed ved Nytaarstid 1862, og Dr. med. *S. Engelsted* blev da Overlæge ved Afdelingen, saa han fulgte ved Flytningen til det nye Kommunehospital 1863. Køster fortsætter: Ved disse baade videnskabelig og praktisk saa ansete og tilmed saa elskværdige Overlæger, som havde ledet Sygebehandlingen paa Alm. Hospital ved Midten af 19. Aarhundrede, havde det Hospital hævet sig som "Skole" for den studerende Lægeungdom, næsten til Linje med det kgl. Frederiks Hospital, der dog som Fakultetets officielle Skole vedblev at øve nogen mere Tiltrækning. Men Hospitalet havde dog saa det Fortrin, at man der kunde studere specielle Sygdomme, som ikke optoges paa Frederiks Hospital, men vare af Vigtighed for enhver praktisk Læge at kende. Der var derfor altid Søgning nok om de 9-10 Pladser som faste Kandidater ved Alm. Hospital, uagtet de Værelser, der bødes dem til Bolig, var lovlig tarvelige. Det var nemlig i en 2-Etages Bygning inde i Gaarden¹⁾ hvor der var Vaskeri etc. i Stuen, at de fleste Kandidater, 6-7, havde deres Værelser ovenpaa. Paa Grund af disse Forhold var der en fugtig kvalm Luft, hvori Kakkerlakker trivedes nok saa godt som de unge Læger. Ved det hyggelige Kammeratliv, som der i Reglen udviklede sig her paa "Køkkengangen" og med Udsigt til de 2-3 bedre Værelser i Forhuset, hvortil de ældre Kandidater kunde rykke op, holdt man dog ud. Hvad der ogsaa bidrog særdeles til de behagelige Forhold indbyrdes i Lægebesætningen paa Hospitalet var den "frie Forfatning", det Selvstyre, som paa en Maade herskede der. Efter en gammel Vedtægt, hvis Oprindelse det kunde være interessant at efterspore, blev nemlig Pladserne som Kandidat ikke besatte - som nu - ved Udnævnelse af Hospitalsbestyrelsen blandt Ansøgere, men ved Oprykning af de saakaldte "faste Volontører", hvis Rækkefølge bestemtes ved Valg blandt alle de ved Hospitalet tjenende Volontører, som foretoges baade af Reservelægerne - med 3 Stemmer - Kandidaterne - med 2 Stemmer hver - og af Volontørerne - med 1

1) Økonomibygningen, opført 1812-13, afgav ogsaa Bolig for Lægekandidater. (Se Resol. Prot. Alm. H., S. 73.)

Stemme hver - saaledes, at der hver Gang, en Plads som Kandidat blev ledig, rykkede straks den ældste "faste Volontør" ind i den, medens der blev valgt en ny "fast Volontør".

Det blev altsaa Kammeraters Dom over ens Dygtighed, Værdighed - vel ogsaa andre menneskelige Egenskaber, der blev det afgørende for de unge Lægers Udsigter til disse saa lærerige Stillinger. Medens disse kunde beholdes i højst 2 Aar med Tjeneste i Reglen 8 Maaneder paa hver af de 3 Afdelinger, var Pladserne som Reservelæger paa 3 Aar kun paa 1. Afdeling, og de udnævntes af Hospitalsbestyrelsen efter Indstilling af vedkommende Overlæge. Ved disse for et godt Kammeratskab saa gunstige Forhold, med den rige Lejlighed til at lære og til at øve sig i Sygebehandling uden Trykket af det store Ansvar, som den selvstændige Praksis senere fører med sig, og ved det daglige Arbejde under Ledelse af de altid velvillige og elskværdige Overlæger, blev disse Par Aar, som Kandidaterne tilbragte inden for Alm. Hospitals Mure, sikkert for de fleste af dem at regne for nogle af de lykkeligste Aar, de have oplevet. Naar jeg nu mindes dem med saa megen Glæde, skyldes det ikke mindst Samlivet med mine Venner: Storch, Borch og Røse, som ogsaa ved deres Musik bredte megen Fornøjelse og Hygge over Samlivet derude (Borch ved sine glade Sange, Storch ved sit Citarspil, Røse ved Klaverspil). De, der i min Tid var Kandidater paa Hospitalet, var: Chr. Bünger 1857-58, senere Stiftsphysikus i Aarhus, Konferensraad Laur. Hansen 1857-59, senere Distriktslæge i Helsingø, L. A. Otzen 1858-59, Læge i Odder, død 1859. H. Brønne 1858-59, Læge i Sø-Etaten, Overlæge, privatis. i Hellerup, S. V. Køster 1858 til Sommeren 1860, Læge i Randers, fra 1879 i København. N. J. Strandgaard 1858-59, senere Distriktslæge paa Amager, O. Storch 1859-60, Dr. med. Professor, Læge ved Ladegaarden, død 1896. Chr. Heerfordt 1859, Læge i Helsingø, død 1864. Chr. Arild Drejer 1859-60, Reservemedikus, Underlæge i Hæren, død 1865. Chr. Røse 1859-60, Distriktslæge i Grindsted-Rudkøbing, død 1895. M. Plesner 1859-61, Læge i Hillerød. R. Bay 1860-62, senere Læge i Brørup-Svendborg, død 1889.

F. S. R. P. 1772/1838

Sagen 1772/1838 indeholder Direktionens Forhandling om Volontørvalget, den frie Forfatning, men Kandidaternes Forslag (i §§) mangler i Sagen - Forfatningen blev indført 1838 efter Henstilling til Direktionen fra Reservelægerne og de faste Kandidater ved Hospitalets kirurgiske Side. Allerede da skete der Henvisning til den tilsvarende Praksis paa Frederiks Hospital. Af Direktion var Stadslægen, Professor Hoppe, stemt for Kandidaternes Forslag, og det forekom ham at have saa meget for sig, at han ogsaa syntes, at Direktionen burde bifalde Valgmaadens Indførelse paa Hospitalet, hvilket saa ogsaa skete. Naar der kun var Tale om Hospitalets kirurgiske Side, var det, fordi den Gang saa faa Volontører besøgte den medicinske Afdeling, at det der for det første maatte forblive ved det gamle, men det var dog Overlægen, Professor Christensens Ønske at faa en saadan Valgmaade indført paa sin Afdeling, saa snart Omstændighederne maatte tillade det. Man opfyldte altsaa Kandidaternes Ønske, der iøvrigt var formuleret i flere Paragraffer. Særlig stemt for de unge Lægers Forslag var Professor Thal; hans Iver aflokkede endogsaa Direktionen en ironisk Bemærkning.

Hospitalets Inspektører, Kontrolløren 1784

Inspektørnavnet brugtes om Forstanderen ved Konventhuset. Det hedder i en kgl. Resol. af 7. Februer 1749, at Oldermændene for de Fattiges Forstandere i København maa være afskaffet, og Inspektøren ved Konventhuset tillægges hans Forretninger. Det var Konventhusets Inspektør, som blev første Inspektør ved Alm. Hospital.

1. *Søren Tillemann Hempel, 1769-1777.* Om Hempel er tidligere fortalt. Han var en meget dygtig Mand, som det viste sig, at andre ogsaa forstod. Han blev tillige en meget gammel Mand¹). 1769 den 21. December afgav han Generalberegning over Alm. Hospitals og Pesthusets Indtægter og Udgifter. Aaret

¹) Prot. over Legatbreve: Instrux for Hempel 6. Febr. 1759.

efter har han begæret Vidnesbyrd om, at han har aflagt rigtig Regnskab. Denne Begæring er besvaret af Hospitalets første Direktionskommission: Hæseker, Hegelund, F. Liunge, M. Lunding, Waage og Peter C. Kinchel. Det er en Anbefaling for Hempel, der 1777 blev forflyttet til Frederiks Hospital som Inspektør. Inspektøren havde Stald til Heste og Køer¹).

I Aaret 1821 udsatte en Enkefru Qvist en Præmie paa 50 Rdlr. Sedler for den bedste Mindesang om Luther. En saadan Sang blev tilsendt Fattigvæsenets Direktion af fhv. Inspektør Søren T. Hempel fra Faaborg, hvor han da opholdt sig. "Forhen 18 Aar Inspektør ved Fattigvæsenet i København, siden 20 Aar Inspektør ved Frederiks Hospital. Endnu skal leve i gode Aars Alder som Pensionist aldeles ubemidlet." Saaledes tilføjer han neden under sit Navn. Sangen, han sendte, var digtet af en Bonde, Husmand Jens Jørgensen.

2. *Claus Meden, 1777-1792.* Hans Historie er det uhyggeligste Kapitel i Alm. Hospitals Historie. Den endte med, at han ved Dom blev fradømt sit Embede ved Kommissionen af 25. November 1796. Claus Meden var ligesom Forgængeren Inspektør tillige ved Abel Kathrines Stiftelse. Han havde ogsaa en lønnet Stilling ved Examinationskommissionen, idet han var Kommitteret ved samme. Reskr. 15. April 1773 og Resol. af 6. Maj 1777. Hovedbogholder-Kontoret var ophævet for mange Aar siden²), og Inspektøren hævdede alle Hospitalets Indtægter og udbetalte Regninger, og fik saaledes aarlig over 100.000 Rdl. mellem Hænder.

1784 blev der saa oprettet en Post som Kontrollør og Direktions-Kommissions Skriver ved Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse. Den nye Kontrollør hed Knud Olsen. Han lovede at holde sin Instruks "saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord". Han blev ogsaa Regnskabsfører over Bomuldsspinderiet, Uldmagazinet og Friskolerne.

¹) Copiebog Litra D. 221, Sjæll. Tegn. - 1773 Aug. 385. Bruuns Coll. IV, S. 102. - Pakke 4 Fattigv. i Rigsarkivet. ²) Pontop. Magazin III 1792. Coll. XII, S. 259.

Om Kontrollør-Stillingen hedder det: Den Betjening, hvortil Magistraten i Magazinforvalter Knud Olsens Sted (død 20. November 1808) har antaget en ny Betjent, maa fremdeles vedblive under Navn af Kontrollør-Embedet ved Alm. Hospital med 400 Rdl. i aarlig Løn. De Fattiges Fogder stod under Kontrollørens Opsigt¹).

Rigsarkivet: Skabssager om Fattigvæsenet findes: Lærredsfabrikken o. s. v. ved Alm. Hospital 1772-1780. En større Pakke Regnskaber affattet af Knud Olsen, S. 55-61, og dateret Københavns Alm. Hospital 11. Marts 1780. Her nævnes ogsaa Blegegaarden i Lyngby.

3. 1791 blev *Søren Ament* Kontrollør og Aaret efter konstitueret som Inspektør, da Meden frattraadte.

4. *Matzen*²), *Johan Bernhard*, 1797-1808. Han var forinden Inspektør ved St. Hans Hospital (Penia 1808, S. 16). Indtil 1799 havde han ogsaa Fattigvæsenets Hovedkasse under sine Hænder. Han ansattes ved Alm. Hospital ifølge Bestalling fra Københavns Magistrat af 12. Juni 1797.

Inspektør Johan Bernhard Matzen modtog en udførlig Instruks for sin Stilling ved St. Hans Hospital og svarede herpaa paa højtidelig Maade, at han i alle Maader og med højeste Flid og Evne vil efterleve samme Instruks "saaledes som jeg vil forsvare og være bekendt for Gud, Hs. kgl. Majestæt og den høj Kongelige anordnede Direktion".

Instruksen begynder: St. Hans Hospital, forhen Pesthus kaldet, og er dateret 23. April 1787.

Inspektør Matzen indstilles til Entledigelse fra Nytaar 1808 formedelst hans tiltagende Øjensygdom. Han fik 700 Rdl. i aarlig Pension³) og Tilladelse til at beholde sine Værelser i Alm. Hospital til næste Paaske. Hans evt. Enke 50 Rdl.

Adam Christian Kaalund, Kvartermester ved Alm. Hospital 1810.

1) Penia 1808, S. 351. 2) Riegels: Noget ganske nyt om Pesthuset og Alm. Hospital 1796-1798. 3) Dokumentkasse IV, Penia 1808, S. 16. Formands Protokol A. 516 ff, 533.

5. *Baumann, Søren, 1808-1838.* Var først Fuldmægtig ved Fattigvæsenets Kassererkontor og blev 1803 konstitueret som Forstander for Tvangshuset i Pustervig. Hans Løn som Inspektør var 450 Rdl. aarlig med Løfte om mere siden.

1807 var blevet bestemt, at Inspektøren antager og lønner selv sin Fuldmægtig.

Inspektør Baumann var godt skikket til sin Gerning med Dygtighed til at lede og vejlede i den store Anstalt med det store Mylder af Mennesker, men meget efterladende med den skriftlige Behandling, som de mange Sager udkrævede. Allerede tidlig kommer Direktionens Misfornøjelse hermed til Orde..

1816 klager Inspektør Baumann over uforholdsmæssigt Arbejde og anholder om Forhøjelse i sin Løn. Direktionen ansætter saa fra 1. December 1816 den ved Fattigvæsenets Sekretariatskontor hidtilværende Fuldmægtig Kryger som Fuldmægtig ved Alm. Hospital i Fattigvæsenets Tjeneste, med sin hidtilværende Løn 250 Rdl. s. v. aarlig. Baumann beholder til Kontorhold de forhen tilstaaede 180 Rdl. s. v. aarlig. For det Tab, han har haft ved de betydelig forøgede Forretninger i sidste Aar, tilstaas ham 200 Rdl. N. V.

1811 ønsker Inspektør Baumann den ugentlige Pengeanvisning til Hospitalets Drift forhøjet, og han nævner Summen 1441 Rdl., d. v. s. at han aarlig maatte have ca. 75.000 Rdl. Saa meget kostede det til Hospitalets Underhold¹⁾).

Da Baumann fremdeles var efterladende, gav Direktionen Kasserer Platou og Bogholder August Ordre til at undersøge hans Regnskabsbøger, men de fandt intet at udsætte. 1818 blev han mulkteret i Henh. til Forordning af 30. Januar 1793 § 27.

Forholdene blev ikke bedre for Inspektøren. Han fik, kunde man sige, Kommissionen af 1828 over sig, og en Koppeepidemi at kæmpe med i 1835. I to Uger indkom 119 Patienter. Direktionen brød nu overtvært og lod Fuldmægtig Andersen overtage Opgørelsen af samtlige Restancer ved Inspektørembedet fra ældre Tider til Dato, til hvilken Revision et eget Lokale maa

¹⁾ Formd. Fors. Prot. 1811, S. 31.

uopholdelig indrømmes til disse Sagers Opgørelse¹⁾). 1838 konstitueredes en Fuldmægtig A. C. Andersen som Underinspektør, og han skulde nu overtage Ekspeditions- og Regnskabsvæsenet ved Hospitalet samt lige med Inspektøren besørge Tilsynet fra 1. Februar. Direktionen ønskede Oprettelse af en Underinspektørplads, men herpaa vilde Kancelliet ikke gaa ind.

Inspektør Baumann havde i Begyndelsen af 1830 indgivet en Ansøgning til Kongen²⁾), hvorpaa denne under 10. Juli 1830 meddelte ham, at der i Betragtning af hans lange Tjenestetid og udviste Virksomhed fra 1. Januar dette Aar vilde blive ham personlig forundt et Gagetillæg paa 300 Rdl. Sølv aarlig af Fattigvæsenets Kasse, men at det forøvrigt ansøgte efter Omstændighederne ikke kunde bevilges.

Inspektør Baumann skildres i Anledning af Kommissionsbetænkningen af 1831 af Politidirektøren saaledes: Inspektøren er en særdeles ordentlig og nøjagtig gammel Mand, der viser udmærket Omhu for Hospitalet samt er besjælet af en sand økonomisk Aand, der har sparet Hospitalet mange Penge, og hvis Plads Direktionen vil have vanskeligt ved at faa besat efter hans Afgang efter Naturens Orden, men han er i Besiddelse af for liden Hjælp, saa det efter min Mening er ham umuligt at overvaage alt³⁾).

Kommissionen af 1828 gjorde Bemærkning om, at Inspektør Baumann ifølge Regnskabet skyldte Fattigvæsenet 5302 Rdl. 20½ Sk. Kommissionen ved Major Mangor anmoder om at faa denne og lignende Fordringer inddragne. Der spørges ogsaa om Aarsagen til en saadan fleraarig Henstaaen af en saa betydelig Sum hos en underordnet Embedsmand.

Inspektør Baumann døde den 2. Juli 1838, og Fuldmægtig Andersen ansattes som Inspektør og faar Baumanns Lejlighed i Hospitalet og Haugen. Md. Baumann faar indtil næste Flyttedag Lov at bebo det Værelse, som var udset til at være Direktionstværelse. Ved Baumanns Død befandtes hans Regnskaber

¹⁾ St. Prot. XXXIV Nr. 741. ²⁾ Indholdet uvist. ³⁾ 10. Maj 1833 - (Rigsark. II, S. 113)

ikke at være i Orden. Det var de ham betroede Oppebørsler, som Revisionen studsede ved. Hans Enke lod her Provenuet af en ham tilhørende Ejendom komme Fattigvæsenet tilgode¹).

1843 oprettedes paa Inspektør Andersens Forslag en Stilling som Økonomi- og Inventarieskriver, som tilfaldt Niels Peter Westerby.

Sagen om Baumanns Pension, Prot. A. 516 ff, Nr. 533.

7. *Andreas Christian Andersen, 1838-1844.* Om et Penge-
tyveri den 14. Oktober 1843 paa ca. 400 Rdl. og Inspektørens senere Død, se Borgerrep. Forhdl. 6. Aarg. 1846, S. 42. Kirke-
bogen udviser: Andreas Christian Andersen, død 6. September 1844 og begravet den 12. September, ugift, 41 Aar gl. Ved Inspektørens Død blev det paa Forslag af Kaptajn Herforth besluttet af Direktionen, at Haven²), som hidtil havde tilhørt ham tilligemed et Værelse, skulde fratages Efterfølgeren i Inspektørembedet.

8. *Fuldmægtig F. J. Andersen*, en Broder til den afdøde Inspektør, blev dennes Eftermand.

Inspektør F. J. Andersen omtales i Betækn. 1855, S. 32, meget rosende, og her gøres der Ret og Skjel mellem det Arbejde, som man kan forlange af et Menneske og det Arbejde eller Slid, som hans Stilling kræver.

F. J. Andersen var født den 14. Juli 1808. Hans Forældre var Fuldmægtig ved Det kgl. Landhusholdningsselskab i København, Simon Andersen og Hustru Marie Lovise, f. Thiel.

Examinatus juris 1831. Kopist i Fattigvæsenets Sekretariat, hvor han avancerede til 1ste Fuldmægtig. 1842 Fuldmægtig i Fattigvæsenets Kassererkontor og s. A. tillige Skriver i Fattigvæsenets Politikommission. 24. Aug. 1844 konstitueret som Inspektør ved Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse, fast ansat 1845.

1. September 1863 Forstander ved Københavns Kommune-hospital. Blev 1869 Kammerraad, Rang i 7. Klasse Nr. 2, 1873 R. af Dbg.

¹) Borger. Forh. 6. Aarg. 1846. ²) 30 Skridt lang og 14 Skridt bred.

1834 blev det ham overdraget at gennemgaa og ordne Fattigvæsenets Arkiv.

Inspektør Andersen, f. 1808, Enkemand, blev 1856 viet til ug. Albertine Frederikke Beck, f. 1813. Vielsen forrettedes af Pastor J. N. Lange i hans Stue. Lange var tillige Forlover.

9. *Keilgaard, Eugenius Vincent*, Krigsraad, Inspektør, 29. November 1865-1883. Paa Forlangende af Krigsministeriet blev den Duntzfeldtske Gaard med 170 Senge stillet til Stabslægens Disposition og 7. Februar taget i Brug som Lazaret for syge og saarede. Gaarden paa St. Annæ Plads 113 blev ogsaa benyttet til Lazaret. Keilgaard var Fuldmægtig paa Alm. Hospital under Krigen, og han fik som Anerkendelse for sit Arbejde paa Hospitalet for de indlagte Krigere Titlen Krigsraad, hvormed fulgte en militær Uniform med trekantet Hat. I denne Uniform optraadte Inspektør Keilgaard ved festlige Lejligheder. Keilgaard var Søn af Supercargo Niels Keilgaard og var født i København 1816.

1. September 1863 blev Keilgaard konstitueret som Inspektør ved Alm. Hospital. Han døde 5. Februar 1890.

9. Overinspektør ved Københavns Fattigvæsen *Severin Adrian Bojesen*, Kancelliraad, 1858-72. Født i Sunds Præstegaard i Jylland den 3. December 1802. 1833 Kontorchef i Generalpostdirektoratets Sekretariat indtil 1841. Købte derpaa Ejendommen Skovsgaard i Sjælland. 1850 udnævnt til Inspektør ved det kgl. Frederiks Hospital, i to Aar tillige Kasserer. 1858 fra 1. Maj af Københavns Magistrat udnævnt til Overinspektør ved Stadens Fattigvæsen og opgav saa Stillingen som Hospitalsinspektør. Ved Magistratens Skrivelse af 6. Maj 1872 blev det ham meddelt, at Embedet som Overinspektør ved Fattigvæsenet ved de stedfundne Forandringer (jvfr. Borgerrep. Forhdl. 1871, S. 334, og flg. Bind) i Fattigvæsenets Ordning og i dets Bestyrelse, var inddraget fra 1. Maj 1872, blev saa entlediget med Pension. De 49 Punkter.

Sluttede sig med stor Interesse til og deltog i den Bevægelse, som i 30erne arbejdede for en friere Udvikling af vore Forfat-

ningsforhold, og som lededes af Mænd, hvem han stod meget nær: Biskop Gad, H. N. Clausen, N. Hansen, Hvidt m. fl. (Biografiske Optegnelser af Bojesen selv i Ass. Høyers Besiddelse).

Paa Borgmesterens Ansvar skulde han udføre de Forretninger, som ikke denne eller Raadmanden personlig udfører. Borgmester Holm kunde ikke med særlig Energi kaste sig over Bestyrelsen af Fattigvæsenet.

10. *Hans Valdemar Kruse, 1883-1905*, var født 6. August 1838. Søn af Malermester Andreas Mouritzen Kruse og Hustru Anna Trelde. Han blev 18. Maj 1866 viet til Anna Cathrine Petersen, Datter af Raadmand Børge Petersen. H. V. Kruse blev konst. Inspektør ved Frue Arbejdshus 1. Februar 1873.

Inspektøren begyndte som Skriver paa det gamle Hospitals Kontor i September 1863, blev snart Assistent og et Par Aar efter Fuldmægtig. 1ste Maj 1883 avancerede han og blev Inspektør. I Slutningen af 1892 blev Hospitalet flyttet til Nørre Allé, hvor Inspektøren fik en overmaade rummelig Lejlighed, hvilken det har været hans Glæde at udsmykke endogsaa paa Gange og Trapper med et Utal af Malerier.

Ogsaa udenfor Alm. Hospital har han indehaft flere betroede Stillinger. Han har saaledes været Medlem af Bestyrelsen for Børneplejeforeningen, for Sygeplejerindeforeningen, for Foreningen til Ædruelighedens Fremme, og Medlem af Bestyrelsen for Centralkomiteen.

Ved Regeringsjubilæet blev han Kancelliraad og R. af Dbg. Inspektøren har i sin Embedstid været en flittig og energisk Mand, der med stor Interesse og Omhyggelighed har omfattet Alm. Hospital, hvor han ogsaa stedse har været meget afholdt af de gamle. (Af Pressens Udtalelser.)

Inspektør Kruse meddelte 11. November 1903, at hans Bedstefader paa fædrene Side nedstammede fra en Røverhøvding paa Guinea-Kysten, og han bemærkede herom spøgende, at han nok kunde ønske at faa Slægtskabet paa samme Kyst undersøgt, fordi der muligvis kunde henligge til ham store Arvesummer.

En Søn af Borgmester Knudsen var Skovrider paa Fyn og havde det saaledes der, at han i Skoven kunde holde nogle Kør, men af et saadant lille Mejeri kunde der ikke tilvirkes det bedste Smør. En Gang Borgmesteren bragte paa Tale, at Sønnen havde ondt ved at faa Smørret solgt, siger Inspektør Kruse, at Alm. Hospital jo saa kunde tage det og give Københavns Pris for det - og saaledes blev det.

Inspektør Kruses Afsked

Under 30. Marts 1905 meddelte Magistraten efter Ansøgning Inspektør Kruse Afsked fra 1. November 1905 at regne og tilstod ham en aarlig Pension paa 3666.07 Kr. samtidig med, at den udtalte følgende: Magistraten skal derhos bevidne Dem sin Tak for den Dygtighed og Samvittighedsfuldhed, hvormed De under Deres lange Embedsvirksomhed har røgtet Deres Gerning og særlig, fordi De har formaaet at hæve Alm. Hospital fra en almindelig, ret ilde anset Fattiganstalt til et Mønster paa en Fattigstiftelse for gamle skrøbelige Mennesker. *H. A. Jacobi.*

Skoler i København 1814

Foruden adskillige Kirkeskoler og andre, hvor Børnene undervises enten frit eller for en ringe Betaling, har Fattigvæsenet 8 Almueskoler, hvor nu over 1000 Børn nyder aldeles fri Undervisning. Alle disse Skoler er baade Læse- og Arbejdsskoler. 3 Timer anvendes til Læsning, Ret- og Skønskrivning, Tavle- og Hovedregning samt Religion. Den øvrige Tid anvendes til Arbejde: Haandarbejde, Spind, Syning og Strikning. Drengene arbejder udenfor Skoletimerne i Fabrikker eller paa Skolen i Spind, f. Eks. Kohaarsspind m. m.

Det er Bärens, som i sit Tidsskrift "Penia" 1814, S. 146, giver denne Oversigt.

Kirkeskolerne var nok Fattigskoler, men kaldes ogsaa med begge Navne. De oprettedes ved Sognekirkerne af Præsterne efter 1700, men de var ikke Arbejdsskoler. De hørte under Magistratens Ressort.

Sogneskolerne derimod eller Almueskolerne var oprettede af Plejeanstalten. Tilsynet med dem fik Plejekommissionerne i Sognene, der oprettedes sammen med Plejeanstalten 1771. Friskoler skulde være og blev forenede med Sognets Arbejdsanstalt, de var Industriskoler. Da Plejeanstalten hørte op, gik de ind under Magistraten som Fattigvæsenet. Kirkeskolerne var ikke egentlige Fattigskoler, og Navnet betyder, at Børn af Medlemmer, som hører til Kirken, er især berettigede. 1811 havde de 1500 Børn i deres Skoler.

Der var en Skole, som kom i nøjere Forbindelse med Alm. Hospital, nemlig Fattigvæsenets Drengeskole i Bredgade. Saaledes hed den i sin sidste Tid. Den laa oprindelig paa St. Annæ Plads, hvor den havde Lokale, men blev til sidst flyttet til Bredgade, hvor den fik Lokale i eller ved Holmens Arbejdshus, der laa paa Grunden, der støder op til Landsrets-Komplekset¹⁾.

Lauritz Hansen Giersing

var i denne Periode Degn ved Alm. Hospital. Af et pro Memoria til Direktionen for De Fattiges Plejeanstalt dat. Alm. Hospital 4. Marts 1779 fra Giessing, ses det, at Lærlingene ved "Hegle-Fabriquet" blev undervis i Regning og Skrivning, og han anmelder deres Fremgang i Februar Maaned i Regula de tri, de 4 Species o. s. v. 7 Lærlinge nævnes ved Navn, som altsaa har været Antallet ved Fabrikken. I en Ekstrakt over Hegleriets Indtægt og Udgift for April Maaned 1779 paa Alm. Hospital omtales en Degn S. Larsen, som for Information fik 4 Rdl. pr. Maaned. Der omtales ogsaa i samme Forbindelse Lærlinge, som Larsen formodentlig har undervist.

Denne Skole bestod før 1792, da den store Forordning af 9. Marts 1792 anordnede, at der skulde oprettes Arbejdsanstalter i hvert af Byens Sogne, og at ved hver af disse Anstalter skulde findes en Skole for Kvarterets fattige Børn. Skønt disse Bestemmelser ikke vedkom Alm. Hospital, fik dette alligevel ogsaa sin Skole. Det er, som om denne "Skolebevægelse" har

¹⁾ M. Vogelius: Kirke- og Skoleliv 1919. Her findes et Billede S. 72.

trukket Hospitalet med sig. Og den Skole, som det nu fik, var ikke som hine for raske Børn ved Fabrikvæsenet, men det blev en Skole for de syge Børn paa Hospitalet, hvis Sygdom eller Svaghed hindrede dem i egentlig Skoleundervisning som andre Børn, og som maaske saa slet ingen Undervisning vilde faa efter Hospitalsopholdet. Det er Præsten Erich Olsen ved Hospitalet, som her blev Foregangsmanden. I en Pjece fra 23. April 1792 om "Udkast til Plan for Skolen paa Alm. Hospital" ses det, at han har taget denne Opgave op: at etablere en Skole paa Hospitalet ved Appel til Publikum.

Alm. Hospitals Skole

Alm. Hospital blev jo i vid Udstrækning draget ind i de industrielle Virksomheder, som Plejeanstalten satte i Gang, og Hospitalet fik ogsaa sin Skole, nemlig for de Børn, som blev antagne i Fabrikken.

Skolen paa Alm. Hospital har at takke Publikum for sin Oprindelse, siger Olsen. Der fandtes i 1792 10-20 Børn, som paa Grund af Sygdom i Maaneder holdtes paa Hospitalet, undertiden til Konfirmations-Alderen. Olsen foreslog at antage som Lærerinde en af Hospitalets egne Lemmer for 3 Mk. ugentlig til Lære-Moder. Et Lem kunde ved Spind kun tjene 8-12 Sk. ugentlig. Skolen opretholdtes ved Publikums Gaver, som Inspektøren eller Præsten modtog. Olsen omtaler Skolen som "vor Skoleanstalt". Skolen begyndte først hos Portneren. Hans Tanke var ogsaa at forskaffe noget Arbejde til Børnene, og de skulde selv beholde Arbejdslønnen, ligesom Tilfældet var i de andre Plejeanstalter. Olsen vilde samlet et Fond, hvoraf Udgifterne kunde afholdes. Her aabnedes tillige, siger han, Lejlighed for Giverne til at samle sig et Liggendefæ i Himlen.

I et lille Regnskab over indkomne Gaver ses det, at Læremoderen har faaet sin Løn udbetalt fra 3. Marts 1792. Denne Dato er altsaa Skolens Begyndelsesdag. I Perioden 1771-81, da Alm. Hospital henhørte under Den almindelige Pleje-Anstalt, blev der paa Hospitalet altsaa givet Undervisning til en anden Klasse Børn end Patient-Børnene, nemlig Lærlingene ved Hegle-

fabrikken, men saadanne Børn fandtes næppe paa Pastor Olsens Tid 1789-93. Hvordan man bedømte hans Arbejde ses af følgende:

“At Hr. Olsen har virkelige Fortjenester af Alm. Hospital, hvor meget han end til en Tid blev miskendt, har Tiden allerede vist,” siger “Kritik og Antikritik” i Anledning af hans Plan til Skoleanstalten paa Alm. Hospital¹⁾). Men Industriperioden var nu forbi, og i Planen af 1. Juli 1799 gives Skoleprogrammet:

I Planens § 61 hedder det:

“Undervisning i Skolerne skal være delt mellem Videnskab, Haandarbejde og nyttig Legemsøvelse. Ved Videnskab forstaas det, som for den menige Almue er fornødent, fatteligt og brugbart saasom Læsning, Skrivning, Regning, Religion . . . om borgerlige Indretninger og Pligter . . . om Fædrelandets Forfatning o. s. v. efter korte og simple Lærebøger.”

Den nye Direktion antog Niels Grønbech, som 1799 var bleven theol. Kandidat, til Lærer ved Skolen paa Alm. Hospital, men allerede 1801 forlod han Skolen, idet han var bleven Kateket ved Holmens Kirke. Da han blev antaget, havde Direktionen vedtaget følgende Bestemmelser om Skolen: Øjemedet af denne Skole, hvori der i Middeltal omtrent er 16 Børn - dels af dem, som ligger paa Sygestuerne - dels af dem, som er antagne til Lemmer, formentlig burde være at forebygge Ørkesløshed, at anføre Børnene til saadanne Kundskaber og saadant Arbejde, som kunde være passende til deres forskellige Alder og Legems Beskaffenhed o. s. v.

For nærværende Tid gives der tvende Timer Undervisning om Dagen, en om Formiddagen, og den anden om Eftermiddagen. Betalingen er 12 Sk. om Timen.

Disse Bestemmelser er underskrevne:

Den specielle Direktion for almindelig Hospital den 4. Maj 1801 Bärens - Blanckensteiner - Schlegel.

¹⁾ Kr. & Antikr. 1792 Nr. 45.

1800 havde Alm. Hospitals Skole 3 Lærere - 8 Dreng og 14 Piger i Skolen.

9. April 1813: Læremoder Karen Bierring, der er Lem i Hospitalet, og som i en Tid af ca. 16 Aar har været tillagt 16 Sk. d. C. ugentlig for at holde Bøn om Aftenen for Lemmerne, faar tilstaaet 4 Sk. Rigsbp. ugentlig for Bønholdelse fra 1. Januar 1813.

I 1814 underviser samme Læremoder Karen Larsdatter Biering i Hospitalets Skole, som havde Lokale i Sygehospitalet. Efter hendes Død blev antaget paa Prøve som Læremoder Lemmet Nr. 85 Mette Kirstine Mundt, og da hun er svagelig i Særdeleshed i Benene af Gigt, har hun faaet sin Seng med indsat i Skoleværelset. Skolen holdtes altsaa ikke mere hos Portneren. 1811 fik Hospitalet en ny Portner, Fattigvæsenets Politbetjent Bochelmann.

Denne Skole efter Planen af 1799 fortsattes uforandret, saa længe den store Direktion stod for Styret af Fattigvæsenet, men da den afløstes af den administrerende Direktion i 1816 kommer en ny Begyndelse. Det ser ud, som om Skolen har været ophørt, men nu begynder man igen, og det viser sig, at man til Hjælp herved har haft en Overkrigskommissær Brock, en afgaaet Militær, som har kunnet paatage sig Undervisning. 6. November besøger Brock Skolen og giver Anvisning paa Anskaffelse af forskelligt Undervisningsmateriel. Han har saa overtaget Undervisningen. Det ses, at han ved Juletid er i fuld Gang. 1819 havde Brock kun 7 Børn i Skolen, hvorfor han fik Undervisningstiden indskrænket til 2 Timer daglig. Senere heder det, at H. Brock, Overkrigskommissær, som var Lærer ved Alm. Hospitals Skole, ansøger 16. September 1819 om Entledigelse, "da Antallet af Elever ved min private Skole vedbliver at tiltage". Det bevilges, og Direktionen bevidner ham sin Tilfredshed for den Tid, han har forestaaet Skolen. H. Brocks private Skole havde i August 1819 62 Elever. Han søgte om Tilladelse til at lade Hr. Møller, Lærer ved adskillige Institutter, undervise i Hospitalets Skole i hans Sted en Maanedes Tid, da han helt maatte opofre sig for sin egen Skole. Hans

Hendrik Brock var født den 13. Marts 1788 og var Premierlieutenant ved Københavns Infanteriregiment. I en Aarrække benyttede Direktionen Studenter eller theologiske Kandidater til Lærere ved Alm. Hospitals Skole. Disse var jo unge Mænd, som ikke havde i Tanker at blive ved Skolen eller ved Lærergerningen i det hele, og der findes derfor ogsaa en evindelig Skiften af Lærerne, som kun ganske kort Tid blev i Hospitalets Tjeneste. Til Skade for Undervisningen maatte denne Skiften være, men Direktionen har maaske ikke kunnet finde mere tjenlige Kræfter.

Lærere

Peder Wilchen Hejberg, født 1774, der endte som Politisekretær, var Lærer ved Alm. Hospitals Skole og i Tvangshuset i Pustervig¹⁾, som blev ødelagt under Bombardementet 1807. Hejberg skrev en udmærket Biografi af I. H. Bärens 1813. *Richter*, som var Lærer ved Alm. Hospital og underviste Børnene i Hospitalets Skole - holdt fra December 1816 Bøn for Hospitalets Lemmer om Aftenen og erholdt for denne Forretning det Tillæg, som tidligere var tilstaaet Hospitalets Lemmer for denne Forretning, nemlig 16 Skilling ugentlig.

6. Marts 1820 ansattes theol. cand. *Christian Gerhard Voss Thura* - Gage 11 Rdl. Sølv mdl., December 1821 beskikket til personel Kapellan for Hjerum og Gjemsing Menigheder Ribe Stift. 14. Januar 1822 ansattes cand. theol. *Poul Sørensen* uden Gage. Poul Sørensen kaldtes 29. Marts til et Præsteembede og entlediges fra Alm. Hospital. Cand. theol. *L. C. Bröchner* ansattes April 1822 i hans Sted. L. C. Bröchner forflyttes 14. April 1823 til Bredgades Pigeskole, September 1825 Kateket ved Michaelis Kirke i Fredericia. I L. C. Bröchners Sted ansattes ved Alm. Hospital Student *I. O. Barfoed* død April 1828.

Student *I. O. Barfoed* var falleret Landmand. Han havde ikke Evne til at fuldende Studiet, saa købte han Kollekolle i Sommeren 1807. Men Uheld ramte ham. Først det engelske

¹⁾ L. Both: København 1873 S. 262.

Overfald samme Aar. Dernæst døde 5 Heste for ham paa en Gang. Endelig Forandringen ved Pengevæsenet, som for ham havde de sørgeligste Følger. Han maatte saa sælge Gaarden og stod tomhændet igen med Kone og to smaa Børn.

1829 den 28. December siges i Direktionsprotokollen: Skolen paa Alm. Hospital blev oprindelig oprettet for dertil skænkede Penge, senere blev tillagt af Brochs Legat til Hjælp til dens Vedligeholdelse 1072 R. 68 Sk. Sølv. Kand. *P. Baumann* var en kort Tid Lærer ved Skolen (Dir. Resol. af 17. Oktober sidste Nr.) men blev 1829 kaldet til Kateket i Storehedinge. Paa Alm. Hospital kom han efter Lærer Barfoed. Efter *P. Baumann* kom *Nicolaj Severin Baumann*, Søn af Hospitalets Inspektør *H. Baumann*. I nogle Aar underviste han nu Børnene, men han var ikke stærk af Helbred. Han maatte snart søge Rekreationsophold paa Landet, og imens blev Student *C. Flindt* konstitueret til at give Børnene Undervisning. *Baumann* kom sig ikke, men døde den 5. Juli 1835. En Søstersøn af Pastor *D. Sommerfeldts* Hustru blev nu ansat, cand. theol. *C. Siemsen Jacobsen*, men heller ikke han blev der længe. Han forlod sin Plads og rejste til Fyn. Under hans Fraværelse blev *P. C. Hansen* konstitueret, og da *Jacobsen* ikke vendte tilbage til den lovede Tid, fik han Afsked, og cand. theol. *Henrik Georg Bruun* ansat fra September 1835. *Erik Gjørup Begtrup* blev 1. December 1835 ansat ved Skolen, men snart efter forflyttet til *Nicolaj Skole*. Saa kom cand. theol. *H. W. Holstein*¹⁾, som var ved Skolen fra 1. Januar 1836 til November 1839. Student *A. H. Holstein*, Broder til *Ovennævnte*, vikarierede for Broderen, for at denne kunde fremskynde sine Studier. Han mistede sin Fader, og Kongen bevilgede ham en Gratification til Hjælp.

Student *F. Walther* vikarierede nu, til nærmere Bestemmelse toges af Direktionen. En kort Tid var cand. theol. *G. Børresen* ogsaa Vikar i 1839. men *F. Walther* blev konstitueret. Han søgte bort September 1840. Han var fra Sønder Bjært Præstegaard. Han var vel anbefalet af Direktionen. Hans Eftermand

1) St. Prot. XXXIV 1113 F. S. R. Pr. 572 - 1839.

blev *Lauritz Peter Christian Jensenius Giessing*, som var født 1813.

1830 var Børnetallet i Alm. Hospitals Skole 3 Dreng og 1 Pige. Der fandtes i Skolen svagt begavede Børn, som ikke kunde følge med ved regelmæssig Undervisning, og desangaaende førtes Forhandling mellem Direktionen og Hospitalets Præster om, hvorvidt de havde fattet saa meget af Undervisningsstoffet, at det kunde forsvares at lade dem konfirmere. Undertiden blev de saa ikke konfirmerede. 1833 var der en Dreng i Skolen, Carl Evert Andersen, som var 20 Aar gammel. Han blev holdt til Arbejde og fik Undervisning, men forgæves. Han lærte intet, var tilmed utugtig overfor de kvindelige Lemmer. Han blev saa indsat i Forbedringshuset til Konfirmation.

Til Pastor Rønne var det specielle Tilsyn med Skolen paa Alm. Hospital overdraget, men blev ham frataget og overgivet til Inspektøren. Rønne var i Strid med Lærer cand. theol. Giessing, der kom for sent om Morgenen. Præsten boede ikke paa Hospitalet, men mødte i Skolen om Morgenen for at kontrollere Læreren. Dette mishagede Giessing, som skriver, at man paa Hospitalet "havde rigere Lejlighed til Udvikling for diplomatisk Sans end for pædagogisk Interesse". Direktionens Afgørelse gik Præsten imod.

Giessing var antaget som Lærer 7. Marts 1840. Men allerede 1842 søgte Giessing Permission, trykket af mange Forretninger, og Permissionen bevilgedes. Striden med Præsten har maaske forøget Trykket. Rønne skriver om det daarlige Forhold til Læreren: At vredes paa sin Foresatte, der gør sin Pligt, er uchristeligt, fiat applicatio!

To af disse Kandidat-Lærere havde gjort saa god Fyldest ved Undervisningen, at Direktionen ved deres Afgang takkede dem for deres Gerning i Direktionens Tjeneste. Disse to var *C. G. V. Thura* og *P. Sørensen*. Den sidste havde ingen Gage ønsket. Han vilde have Lejlighed til med Øvelse at dygtiggøre sig i Faget.

1834 i November erholdt Professor Wendt Tilladelse til at holde kliniske Forelæsninger i Hospitalets Skoleværelse. Fore-

læsninger holdtes hver Fredag Aften Kl. 7-9 over de vigtigste i Hospitalet forefaldende Sygdomme.

1840 omtales "Foreningen for Besøg i Fattigvæsenets Skoler". Og Direktionen meddeler tjenstligt Foreningen Underretning om, at Eksamen afholdtes i Alm. Hospitals Skole den 15. Juli 1840 Kl. 8. Der var 14 Børn i Skolen til Eksamen. "Man udbeder derhos, at Foreningens Herrer Medlemmer vilde bære bemeldte Skole med deres Nærværelse under Eksamen og deltage i Censuren".

13. Juli: Skoledirektionen og Besøgsforeningen tilskrives! Noget nærmere om Forholdet til denne Forening meddeles ikke.

Grundlovens § 85: Friskoleundervisning skal gives uden Fattighjælps Virkning.

1844-70 Lærer i Alm. Hospital *A. Høst* med 400 Rdl. 44 Sk. i Løn, en Lærerinde med 500 Rdl. i Løn.

1870-86 *J. Peters*.

1886 ff. *Peter Marius Stange*, St. Joh. St.

1864 var i Skolen 7 Dreng 16 Piger

1867 var i Skolen 17 Dreng 15 Piger ved Aarets Udgang.

26. Maj 1871 ophævede Ministeriet samtlige Fattigskoler - 6 Skoler, og Disciplene anbragtes i Friskolerne. I Skolen paa Alm. Hospital forblev 7 Børn.

Den paa Alm. Hospital siden 1818 værende Lemmeskole flyttedes 1885 til St. Johannes Stiftelse, hvor der 1888 oprettedes en Skole for Børnene. Nogle faa af Børnene blev tilbage paa Alm. Hospital, fordi de efterhaanden følte sig hjemme der, men da deres Tal i 1888 var gaaet ned til 2, nedlagdes Skolen for Lemmebørn i Marts 1888. Skolestuen blev saa omdannet til Portørstue. Til Undervisning i Skolen paa Alm. Hospital var for Aaret 1887 bevilget 518 Kr. 40 Øre¹⁾.

Ifølge Resol. af 19. April 1862 oprettedes paa Alm. Hospital Optagelses-Anstalt for konfirmerede Piger og Plejeanstalt for ukonfirmerede Piger. I hver fandtes 10-11 Piger. De ukonfirmerede Piger: flere af de til Frue Skole hørende Børn var

¹⁾ Borgerr. Forhl. 1891 d. 12. Jan.

nemlig af Præsten afviste fra Konfirmation paa Grund af utugtigt Forhold, og disse Børn blev nu optagne i Hospitalet, hvor de kunde erholde saavel Undervisning som Lægetilsyn. Til denne Optagelsesanstalt var anvist en Stue i "Ny Bygning", hvor der tillige var Værelse for Lærerinden. Senere blev Anstalten og Lærerindens Bopæl flyttet til Hovedbygningens Stueetage. Et Stykke af Gaardsrummet blev indhegnet til Gymnastik og Legeplads for Børnene. Lærerinden fik Forplejning paa Hospitalet.

1864. Fra andre Skoler kom Børn for at erholde Middagsmad i Hospitalet. I Oktober Maaned kom 40 saadanne Børn, og i November 63 Børn.

Degne

paa Alm. Hospital. Degnen var Kirkebetjent, og indbefattedes til en vis Grad under Gejstligheden¹⁾). Alm. Hospital havde ogsaa Degne. Eksempelvis følgende:

2. April 1785 beskikkedes Magistraten Studiusus *Jacob Hagen* til at være Degn ved Alm. Hospital i *Peter von Havens* Sted.

Pastor Schouboe foreslog 23. December 1796, at Degnetjenesten ved Alm. Hospital skulde ligesom ved Vartov - St. Hans Hospital og Abel Kathrines Stiftelse forrettes af en Discipel af øverste Klasse i Frue Latinskole. Det blev tiltraadt af Claus Baadh, Læssøe, Skibsted, Lund - d. e. Direktionen.

1801 den 16. April ansøger Skolelærer *Nic. Bidstrup*, som tillige forretter Degnetjeneste ved Alm. Hospital og Abel Kathrine Stiftelse, om at han fremdeles maa forundes den ham tilforn tilstaaede Andel af Forbedringslig fra 1 til 3 Mk., som fra Alm. Hospital vorder jordet. Der tilstodes ham det halve af, hvad der betales Præsten for hvert Lig, i det mindste 2 Mk.

1806 blev Lærer ved Bredgadens Skole, Student *J. R. Topp* beskikket til Degn ved Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse. Løn 30 Rdl. fra Alm. Hospital og 5 Rdl. 32 Sk. fra Abel Kathrines Stiftelse.

¹⁾ H. Matzen & J. Tim: Haandbog i den danske Kirkeret. S. 628.

1822 blev paa Pastor Gudes anbefaling Lærer *H. L. Hansen* ved Det kgl. Opfostringshus constitueret som Kantor ved Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse. Han kaldes ogsaa Kirkesanger ved begge Stiftelser. Cand. phil. Mortensen var Degn 1831-59.

Degnen ved Alm. Hospital var tillige Inspektør ved Vor Frue Arbejdshus, med fri Bolig. Løn 600 Rdl. + 125 Rdl. Han var tillige Degn ved Abel Kathrines Stiftelse. Saaledes bestemt i Stadens Vedtægt 1857.

Siden har følgende beklædt Stillingen:

Marx 1859 ff.

C. F. Buch, Organist 1868.

Præstehistorie

Præstesagen A. 33 19/1903.

Det var en Selvfølge, at gejstlig Betjening skulde ydes paa det nye Hospital i samme Udstræknig som i det gamle. Loven siger jo ogsaa, "at store Hospitaler maa have og selv underholde deres Præster, at de Fattige ej lide nogen Skade, om nogen om Nattetide i Dødsangest begærer Trøst eller at være delagtig i Kristi Legem og Blod"¹⁾.

Hovedvægten er her altsaa lagt paa Sjæleplejen og det ud fra et rigtigt Synspunkt.

Præsteembedet blev i den første Menneskealder besat af Københavns Fattigvæsens Direktion, hvis Kaldelse erholdt kgl. Konfirmation. Præses for Direktionen var fra Hospitalets Begyndelse Grev Johan H. E. Bernstorff, dernæst Etatsraad Niels Ryberg og Livmedicus Berger. Siden bestyredes Fattigvæsenet af Magistraten, og den havde altsaa Kaldsretten, og sidst udøvedes denne Ret af Fattigvæsenets store Direktion af 1799, hvis dirigerende Medlem var kgl. Historiograf Ove Malling.

I 1809 ophørte denne Kaldsret ved Forordning af 3. Juni 1809. Om Kalds- og Birkerettigheder, hvorved mange Kaldsrettigheder straks og andre efterhaanden blev inddragne til Fordel for Kongen. Noget lignende var iøvrigt sket flere Steder ved Plakat af 17. Oktober 1800. Det var en Reform i liberal Retning²⁾, som her fandt Sted. Fattigvæsenets Direktion havde som Regel benyttet Retten til derved at forbedre sine Læreres

¹⁾ Danske Lov 2-19-12. ²⁾ A. C. Ørsted: Af mit Liv og min Tids Historie, I, S. 291

Kaar ved iblandt Lærerne med theologisk Eksamen at tage Præster til Alm. Hospital. Og denne Udsigt til Forfremmelse havde igen lettet det for Direktionen at faa duelige Lærere. I Foraaret 1769 var Hospitalet færdig til Indflytning, og da saa Husbeboerne fra Brøndstrædes Hospital og andre Fattiges Huse i Byen flyttede ind i det nye og fine Hospital, flyttede Tjenestemændene med, og iblandt dem Alm. Hospitals første Præst, Marcus Volquartz. Han var Nordmand og 48 Aar gammel. Der var ved Reskript af 2. Oktober 1776 bestemt, at "siden der findes Plads i Alm. Hospitals Kirke, saa kan Børnene af Opfostringshuset med deres Informatores herefter søge Kirken". Præsten fik en lille Skærv, som tidligere var tilfaldet Sognepræsten ved Vor Frelsers Kirke.

Indtil Omordningen ved Hospitalet 1800 havde Præsten Bolig der. Men nu blev til Udvidelse især for Sygehospitalet baade en Del af Kirken og hele Præstens Lejlighed inddraget. Kirken mistede i Højden hele den øverste Etage og i Bredden den Del, som laa ud imod Gaden. Den første Præst, som mistede Lejlighed paa Hospitalet, var Qvale, men imod en passende Godtgørelse i Husleje, og ligeledes Balle, Mølsted og Hansen, der som Lærere ved Fattigvæsenet havde fri Bolig i vedkommende Skole.

Pastor Hans Torp Hansen var den sidste Præst, som var kaldet af Direktionen (1808), men paa dens Forslag blev Gude dog hans Eftermand. Kirken paa Alm. Hospital betragtedes officielt som et Huskapel, og Direktionen understreger denne Opfattelse i sin anbefaling af Pastor Gude, idet den bemærker, at "det omhandlede Embede ikke i nogen Henseende kan sættes i Klasse med andre Embeder, eftersom det aldeles ingen Menighed har udenfor Stiftelserne".

Qvale indgav et Andragende om Ophævelse af Fasteprædikenerne i Stiftelserne, hvilket blev bevilget ved Kancelliskrivelse af 21. Marts 1801, men i Stedet for Fasteprædiken om Onsdagen skulde Lidelseshistorien "lægges til Grund for det offentlige Foredrag fra Prædikestolen om Søndagen i Fasten".

Gude ansøgte i 1813 om Huslejegodtgørelse, som de tidligere

Præster i Embedet havde faaet, og der blev ham tilstaaet en Godtgørelse af 200 Rdl. S. V. aarlig til Husleje. Han oplyser i den Forbindelse, at en Lejlighed i disse dyre Tider kostede 2-300 Rdl. S. V., hvilket var ca. Halvdelen af hans faste Løn. Ved de indgaaende Forhandlinger, som førtes i 1790erne, og som medførte den nye Fattigvæsens-Ordning og den nye Direktion lige ved Aarhundredskiftet, blev det foreslaaet at ophæve Præstestillingen ved Alm. Hospital og lade Præsten ved Frederiks Hospital eller Vartov tilligemed med sin egen Gerning besørge det nødvendige, hvilket Hospitalets Præst, Schouboe, dog fraraadede, og nogle Aar senere, at Fattigvæsenets Stiftelser skulde betjenes ved de respektive Sognepræster. Direktionen afgav Betænkning, og Sagen blev henlagt i begge Tilfælde. Ligesom Tilfældet var i Brøndstrædes Hospital, afholdtes ogsaa i det nye Hospital foruden naturligvis Søndagsgudstjeneste daglig Morgen- og Aftenbøn, efter at Kirkepigen havde ringet sammen.

Pastor Olsen antyder, at der holdtes daglig Bøn i Alm. Hospitals Kirke. Kirkepigen, som lønnedes med 2 Rdl. aarlig, ringede sammen, naar den daglige Bøn skulde holdes ("Faa Tanker", S. 33). Pastor E. Olsen var meget ivrig for at vedligeholde Andagten baade Morgen og Aften, for saaledes at udbrede "megen Religionsglæde i Jammers Vraa". Tilslutningen til Andagten var dog ringe, især om Aftenen, og han maatte derfor omsider tilraade ogsaa af Hensyn til Degnens Tid at afskaffe Andagten om Aftenen. Direktionen fulgte iøvrigt Præstens Iver med Opmærksomhed og gav ham Paalæg om at fofatte et Udkast, der kunde godkendes til Brug ved disse Andagter, og ligeledes til Brug for Lemmer og Patienter, som vilde benytte en saadan lille Andagtsbog.

Pastor Schouboe foreslog 23. December 1796, at Læremoderen skulde forrette Bønholdelse Morgen og Aften. Timen hertil tilkendegives ved Hospitalets Klokke. Siden blev denne Forretning overdraget til en af Lemmerne, som derfor erholdt 16 Sk. ugentlig, men Hospitalets Lærere har ogsaa haft Hvervet som Bønholder.

Det tilstodes December 1816, at Richter, som underviste Børnene i Hospitalets Skole, og som siden 1. Oktober havde holdt Bøn for Hospitalslemmerne om Aftenen, for denne sidste Forretning faar det Tillæg, som tidligere var tilstaaet Hospitalslemmer for denne Forretning, nemlig 16 Sk. ugentlig. Fra Begyndelsen af havde Alm. Hospital Præst fælles med Abel Kathrines Stiftelse, og der holdtes Gudstjeneste begge Steder hver Søndag, men ved Præsten, Andreas Qvales Forflyttelse til Norge 1803 indskrænkedes Gudstjenesten til hveranden Søndag skiftevis i de tvende Kirker.

Christian Frederik Brorson, Professor, besørgede Præstetjenesten ved Det landmilitære Depot, Kristians Plejehus ved Garderkasernen med Løn 50 Rdl. aarlig. Da han 1815 blev Sognepræst ved Garnisons Kirke, tilbød han gratis at ville besørge nævnte gejstlige Forretninger, hvorfor Direktionen bevidnede ham sin Agtelse og Erkendtlighed. Brorson blev 1797 residerende Kapellan ved Garnisons Kirke. Han døde 1847.

Fastepredikenerne blev indskrænkede, men saa blev det anordnet, at Hospitalets Præst skulde konfirmere Opfostringshusdrene gratis, hvortil endnu føjedes, at Præsten ikke maatte tage Nytaarsoffer af noget Hospitalslem.. Pastor Sommerfeldt (1826-35) gjorde, efter at han havde været ved Hospitalet en 3-4 Aar, et Forsøg paa at faa Direktionen til at indrømme ham Honorar for Arbejdet med disse Drenges Forberedelse og Konfirmation, men forgæves. Og Pastor Blædel var helt utilfreds med Henvisningen af disse Drengene til Hospitalet og førte en længere Forhandling med Direktionen om en Ordning, men naaede heller ikke sit Maal. Ved Kancelliskrivelse af 4. August 1827 var det bleven Præsten paalagt uden Honorar at konfirmere Børnene.

Præsteembedets Indtægter

Efter ældre Angivelser var Præstens Løn 340 Rdl. 1826 angives Lønnen saaledes¹⁾ :

¹⁾ Collg. Tid. 1826 N. 41.

Aarlig Løn af Fattigvæsenets Hovedkasse.....	350 Rdl. Sølv
Huslejegotgørelse	200 —
Wilders Legat	50 —
Accidenser	200 Rdl. Sedler

Ved Ombæring af Tavler indsamledes i Kirken et Offer til Præsten, men det afskaffedes 1771. Herom hedder det: Ved Plejeanstaltens Oprettelse blev "det af Præsterne tilforn af Hospitalslemmerne modtagne Offer afskaffet, og dets ohngefære Beløb dem tillagt i Løn".

Efter Plejeanstaltens Tid optoges denne Sædvane dog igen og vedvarede igennem Tiderne. Endelig 1876 ophørte Tavleombæringen baade til Præsten og til Lemmerne, og Præstens Løn blev sat op fra 1400 til 1500 Rdl.¹⁾.

Korsangen i Kirken besørgedes af 12 Drengene fra St. Annæ Skole, men i 1813 hedder det, at Pigerne fra Vor Frue Skole forestod Sangen, og i Pastor Blædels Tid af Drengene fra Opfostringshuset. Det var ca. 1861.

Præsterækken

Marcus Volquartz²⁾, ved Alm. Hospital til 1772. I Forbindelse med Direktionen søgte han i Hospitalet at hæmme Drukenskaben, den Last, som altid har været en Svøbe for Fattigvæsenet. Volquartz døde 1772.

Jacob Johansen Lind 1772-79. Han var født i København 1737, blev forflyttet til Vor Frelsers Kirke som resid. Kapellan.

Jacob Lind Andersen Munthe 1779-83. Det ledige Embede ved Pastor Linds Forflyttelse søgtes af 10 Ansøgere, og Direktionen for den kgl. Plejeanstalt (Etatsraad N. Ryberg) lod 4 af Ansøgerne afholde Prøveprædikener i Alm. Hospitals og Abel Kathrines Kirker. Munthe fik saa Kaldet.

Nicolaj Dresing 1783-89 blev den 31. Juli 1789 fra Alm. Hospital forflyttet til Vartov.

1) 37. Aarg. S. 211-12. 2) C. Pontoppidans Magazin II, 88.

Erik Olsen 1789-93 fulgte efter Dresing. Olsen var Kapellan p. p. hos Biskop Poul Egede og tillige Kateket ved Holmens Kirke, om hvilken Stilling han bemærker i et hans Ansøgning ledsagende Pro Memoria: at han, der "saa kummerlig har opsamlet de Smuler, andre have levnet, for at ernære sig og Familie".

Efter Olsen blev Hans Kofoed konstitueret 1793.

Niels Schouboe¹⁾ 1793-98. 1798 var der fra Direktionen for Fattigvæsenet fremkommet Forslag om at ophæve Præsteembedet ved Alm. Hospital baade for Lønnens Skyld og for Præsteboligens Skyld, der begge ønskedes anvendte paa anden Maade. Men det bortfaldt. Derimod blev det tilladt, at Præsteembedet maatte staa ubesat midlertidig efter Schouboes Forflyttelse 1798, indtil den nye Plan for Fattigvæsenet 1799 var traadt i Kraft.

Larsen, konstitueret Præst 1798-99. Han meddeler, at han er kaldet til Præst i Norge og skal rejse straks (1799 25. April). Prot. 1799 P. 21. Larsen laaner af Hospitalet 6 Tønder Stenkul til Brændsel i Vinter - saaledes meddeler Direktionen den 20. December 1798.

Edvard Andreas Qvale 1799-1803²⁾). Qvale faar tilstaaet 2 Rdl. ugentlig i 2 Uger, fordi han maa fraflytte 2 Værelser, som hidtil har været ham tilstaaede. 1799 den 29. August.

20. Januar 1800 bevilges det, at Qvale maa autoriseres til i Aviserne at publicere, at den specielle Direktion i Forening med ham havde paataget sig et mere specielt Tilsyn med Skoleindretningen ved Hospitalet.

Johan Nicolai Balle³⁾ 1803-1807. Direktionen havde tidlig sin Opmærksomhed henvendt paa denne Mand for at faa ham ansat i sin Tjeneste. Ved hans Ansøgning bemærker Direktionen: Man lægge Mærke til denne Mand. Han fik ogsaa Ansættelse ved et Par af Fattigvæsenets Skoler, Hellig Geists Fatigskole og Drengeskolen i Bredgade.

1) Resol. Prot. 1795 S. 4. 1799 S. 21. 2) Resol. Prot. 1799 25. April Penia I. 537. Penia V S. 289. 3) Store Prot. A. S. 381 Kopibog L. D. 493.

Snart efter blev Balle konstitueret som Præst ved St. Hans Hospital, hvis Præst, Cruuse, var sindssyg. Dette skete 27. Februar 1801. Cruuse havde haft baade Lejlighed, Have og Græsning, men disse Goder hjemfaldt nu til Hospitalet, medens Balle maatte nøjes med en Huslejegotgørelse paa 50 Rdl. Balle maatte ogsaa selv betale Bønholderen, et af Stiftelsens Lemmer, for at holde Bøn i Hospitalets Kirke hver Morgen og Aften. Senere hedder det, at denne Tjeneste var "uden stiftende Nytte". Den Person, som besørgede den, fik derfor 5 Rdl. om Aaret. Balle besørgede ogsaa Prædiketjenesten ved Tvangshuset i Pustervig og fik derfor 24 Rdl. aarlig.

Balle var naturligvis ikke uvidende om Direktionens Tanker om ham, men han kunde dog først indgive sin Ansøgning, da Qvale havde faaet andet Embede, d. v. s. 1803. Han var fra tidligere Tid glimrende anbefalet af Biskop N. E. Balle samt af Sognepræsterne ved Hellig Geistes Kirke, Professor P. Hansen og B. P. Kofod.

6. Juli 1803 kaldtes Balle saa til Præst ved Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse. Hans Løn ved begge Stiftelser var foruden de uvisse Indkomster 270 Rdl. uden videre Emolument. Han blev uden videre Betaling ogsaa forpligtet til at præparere til Konfirmation og at konfirmere Drengene fra Det kgl. Opfostringshus. Men Balle var fremdeles i Direktionens Gunst, og dens Agt var at skaffe ham en endnu bedre Befordring, nemlig at give ham Gentofte Sognekald, til hvilket Embede Direktionen havde Kaldsret. Men det var i de Aar, at Kongen søgte at inddrage baade Privates og Institutioners Kaldsret, og Kaldsretten til Gentofte gik ogsaa efter lange Forhandlinger over til Kongen, imod at Gentofte Sognekald bebyrdedes med en aarlig Afgift af 200 Rdl. til Københavns Fattigvæsenes Skoler, og Fattigvæsenets Hospitalspræster og Skolelærere, der er theol. Kandidater med laud eller haud ill. efter 6 Aars god Tjeneste, og Hospitalspræst Balle i Særdeleshed, fik fornyet et tidligere kgl. Løfte om Befordring (jvf. Planen af 1799, § 201).

Denne Aftale blev stadfæstet ved kgl. Resolution af 15. Febr.

1806, og Balle gik altsaa dermed Glip af et godt og gunstigt beliggende Sognekald.

Joh. N. Balle bemærker i sin Ansøgning, "at Folk fra Byen, som tilforn hyppig besøgte Hospitalernes Kirker : Alm. Hospital og Abel Kathrines Kirke, i den sidste Præsts, Hr. Qvales Tid, er blevet afvante fra Kirkerne, som paa 3-4 nær fra Byen alene besøges af Lemmerne, hvis Gaver i Tavlerne til Præsten ikke skulde blive betydelige".

Det er denne sidste Forringelse af Beløbet, som har fremkaldt Udtalelsen om det aftagne Kirkebesøg.

NB. Opfostringshus-Drengene fik af Fattigvæsenet Penge at give i Tavlepenge.

Den Udsigt til god Befordring, som Fattigvæsenets Præster havde, var et analogt Tilfælde til den Udsigt, som andre offentlige Stiftelsers, f. Eks. Frederiks Hospitals, Børnehusets og fleres Præster og Skolelærere havde. Idet Balle meddeler Direktionen sin Befordring til Urlev og Stenderup bemærker han, "at han ikke alene har Gæld, men i flere Aar har haft Sorger, som maaske kunde have lagt mangen Mand i Graven". Blandt Kreditorerne var Kammerherre Lindenchrone og Admiral Rams-hard samt Fattigvæsenet. De fandt ham ikke villig til at betale. Store Protokol A. S. 381.

Dr. W. Christensen har fundet en Bemærkning om Jacob Block, Præst 1807 paa Alm. Hospital.

Denne Pastor Block var Søn af Lægen Joh. Fr. Block, først Underkirurg, senere Overkirurg ved Alm. Hospital. J. Block gik længe som tjenstledig Kapellan. Han kan maaske have vikarieret paa Hospitalet eller blot som boende hos sine Forældre være bleven betegnet som Pastor Block paa Alm. Hospital. Han nævnes ikke i Protokollerne.

Hans Christian Mølsted 20. Januar 1807-1808¹⁾. I Oktober 1806 var Mølsted paa 7de Aar Kandidat og Skolelærer ved Fattigvæsenets Skole i Aabenraa og paa 4de Aar Præst ved St.

¹⁾ Penia II S. 31.

Hans Hospital. Han beklager sig over, at han slider og ødelægger sit Fodtøj paa de besværlige Ture ud til St. Hans Hospital, hvortil Vejene er daarlige. Mølsted døde som Præst ved Vartov 1818.

Hveranden Søndag afholdtes Gudstjeneste i Tvangshuset; hverken Præsten Hansen eller Mølsted vilde paatage sig at holde den sædvanlige Tale. En Lærer Nannested paatog sig det.

Hans Torp Hansen 1808-1811. 20. Januar 1808 af Direktionen kaldet til Præst ved Alm. Hospital. Han var 1802 blevet cand. theol. og blev Aaret efter Førstelærer ved Opfostringshuset. Sin Stilling som Lærer fik han Lov at beholde sammen med Præstegerningen. Han befordredes 1811 til Sognepræst for Snoldelev og Tune Menigheder. I Anledning af Forordning af 3. Juni 1809 udbad Direktionen sig den Gunst at maatte indstille en eller tre af dens værdige Lærere til Præster ved Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse og saaledes forbedre Lærernes Kaar.

Niels Henrik Gude¹⁾ 1812-26. Gudes Formænd havde Fri bolig ved Alm. Hospital, i Stedet tilstodes der ham paa anbefaling af Biskop Münter og Professor Clausen 3. December 1813 200 Rdl. i Sølvværdi i Huslejeerstatning. Gude blev 1826 Grundtvigs Eftermand som Res.-Kapellan ved Vor Frelsers Kirke. I Pastor Balles og Gudes Tid forrettede Kantor S. R. Topp ved Frue Kirke Degnetjeneste i Alm. Hospitals Kirke. Hveranden Søndag maatte han være i Frue Kirke, og Tjenesten i Alm. Hospital forrettedes da af den øverste Kordegn ved Frue Kirke. Gude var indtil Maj 1818 tillige Lærer ved Garnisons Skole.

Pastor Gude ansøger det danske Kancelli om at maatte holde Gudstjeneste i Alm. Hospitals Kirke Kl. 8½ og i Abel Kathrines Kirke Kl. 10. Direktionen anbefaler Andragendet, og Kongen bevilgede det. Gudstjenesten begyndte derefter 3. April 1814. Gudes faste Løn blev 1813 fastsat til 350 Rdl. S. V. Accidenser 125 Rdl. Han var tillige ordineret Kateket ved Trini-

1) Form. Fors. Prot. M. 304 Nr. 756.

tatis Kirke og blev 1818 tillige Præst ved Tugt- Rasp- og Forbedringshuset. Lærerne havde Fribolig i vedkommende Skole.

I April 1819 andrager Pastor Gude om, at Forbedringsbegravelser paa Alm. Hospitals Kirkegaard atter maatte blive tilladt saaledes som forhen havde fundet Sted, eller at der maatte reglementeres af Fattigvæsenets Hovedkasse et Tillæg i Præstens Løn som Erstatning for de ham berøvede uvisse Indtægter (det siges ikke hvordan det er sket). Tillæg fik han ikke.

Forbedrings-Lig er saadanne, som nyder forbedret Begravelse fra en og anden Ligkasse, der vedligeholdes af Hospitalet. Forbedring ydes baade til Kisten og til Begravelsen.

1815 havde Pastor Gude tildels efter Fattigvæsenets Foranstaltning døbt 29 fattige Børn fra Byen. Efter at have set Listerne over døbte, ægteviiede og døde fra Alm. Hospital, tilkendegav Stiftsprovst Clausen Pastor Gude, at han kun var forpligtet og berettiget til at døbe de paa Alm. Hospital fødte Børn, fordi der ellers kunde komme Vanskeligheder i at søge og faa Bevis for Børnenes Daab.

Ved Gudes Afgang 1826 blev Pastor Johan Buschmann ved Frederiks Hospital og Student Wiberg konstituerede til at besørge de løbende Forretninger.

Udvidelsen af Kongens Kaldsret gik for Hospitalets Vedkommende videre end til Præsten, thi samtidig med fik Fattigvæsenets Kasserer Rasmus Platou, Bogholder Henning August og Sekretær Andreas Frederik Werlin kgl. Bestalling i deres Embeder, og Kongen tilføjede, at han for Fremtiden selv vilde beskikke disse Embedsmænd.

Dines Sommerfeldt, 1826-1835. Denne Præst tiltraadte først sit Embede fra 1. Maj 1827. Han var flere Gange i Smaaskærmydsler med Direktionen og andre i sin Embedstid. Han skaffede Direktionen nogle Smaabryderier. Det var bl. a. Konfirmanderne fra Opfostringshuset, som gav Anledningen. Direktionen havde en Gang taget Børnene fra ham og ladet dem indtegne til Konfirmation hos Kapellanen ved Garnisons Kirke,

men Præsten vilde beholde dem. 1831 havde han 112 Konfirmander og vilde have et "Gratiale som Opmuntring", men Direktionen gik ikke med dertil¹⁾). Saa søgte han om Begravelsesplads paa Hospitalets Kirkegaard²⁾) og om at faa beskikket en Kapellan. Til det sidste svarede Kollegiet Nej, men det vilde give ham Afsked med Pension. Han var lam i begge Ben, maatte i Kirken sidde i en Lænestol. Han døde 1. Septbr. 1835. Hans Enke Ane Marie Cathrine beholdt Embedets Indtægter til Eftermanden var kaldet.

Marcus Clod Rønne³⁾), 1835-1849. Direktionens Kaldsbrev af 25. Novbr. 1835. Han var født i Lyngby 1808, var Søn af den bekendte Sognepræst der, Bone Falck Rønne, og blev cand. theol. 1832. Faderen kom til Skade under Slotsbranden, idet han faldt ned under et Forsøg paa at fire sig ned i et Tov. Han havde været Lærer for Arveprinsen, senere Kong Christian VIII. M. C. Rønne var noget afmaalt i sit Væsen, ikke nogen begavet Prædikant, men i Besiddelse af megen Humor, som ogsaa kendtes igennem hans Breve. Direktionen meddeler ham, at Alm. Hospitals Skole staar under hans Tilsyn, og den anmoder ham i 1839 om at foranledige Eksamen afholdt i Skolen. Dette skete ogsaa, og "Skolebesøgsforeningen" tilskrives om at deltage i Censuren⁴⁾). Rønne underviste ogsaa i Prinsesse Caroline Amalies Asyl i St. Kongensgade. Da Rønne var kommen vel ind i Præstegerningen ved Hospitalet, blev han noget bekymret for sine Indtægter, idet han saa, at Accidenserne ved Begravelser formindskedes. Der var andre Præster, som tog Begravelserne fra ham, f. Eks. Kapellanen ved Holmens Kirke, J. A. Riis, og Præsten ved Vartov, Professor Wolf. Rønne beklagede sig derover, endogsaa overfor Biskoppen. Herved fremkaldte Rønne en Kancelliskrivelse om, hvad der egentlig tilkom ham, saavel naar han forrettede Begravelsen, som naar en anden Præst gjorde det. Kancelliet svarede, at 1 Rdl., den hidtil brugelige

1) Reskr. af 2. Oktbr. 1776 St. Prot. XXX Nr. 1289. 2) Efter Danske Lov 2-22-36. 3) Sage Prot. XXXIX N. 471 F. S. R. Prot. 1415/1840.

4) F. S. R. Prot. 1838, 2256, 1839, 1412.

Betaling, maatte være passende for Jordpaakastelse og en passende Godtgørelse, naar Handlingen forrettedes af en fremmed Præst. For de Indlagte i Hospitalet tilkom der ham kun Godtgørelse, naar de havde indsat i Ligkasse. Overfor betalende Patienter har Præsten ingen Ret. Den afdødes Slægtninge kan bruge hvilken Præst de vil og give, hvad de vil.

1840, 3. Marts. Pastor Rønne klager over, at Lemmerne løber Væddeløb ud af Kirken, fordi "Hr. Skibsbygmester Larsen hver Søndag Kl. 10 uddeler Penge til Stiftelsens Lemmer. En Følge heraf har det bestandig været, at de gamle Stakler, som vel kunde længes efter en 4 Sk. til at fornøje sig med om Helligdagen, kappes om hvem der skal være den lykkelige". Han fortsætter med at spørge, om der ikke mellem de aabne Bænke i Kirken (6 i Tallet) maatte anbringes en lille Træbom med Laas og Nøgle, saa Kirkepigen kunde lukke for dem. Vanskeligheden blev let fjernet. Larsen udsatte Udbetalingen til Kl. 11.

Gudstjenesten besøgte i Reglen af 100-200 Personer. Pastor Rønne rekvirerede Februar 1836 en Messeskjorte, men fik Nej. Der havde aldrig før været Messehagel og Messeskjorte, og Direktionen fandt saadanne unødvendige nu.

I Anledning af Reformationsfesten 1836 blev det befalet, at der skulde ringes med alle Kirkers Klokker den 29. Oktober fra Kl. 5-6, og efter Prædiken den 30. Oktober og 1. November høres Basun og Kirkemusik. Direktionen bestemte, at Klokke-ringning ikke skulde finde Sted, men Musik maatte besørges. Inspektøren henviser til, at efter Professor Wendts Forestilling var 22. April 1834 Ringning med Klokker i Alm. Hospitals Gaard til Hellig Aften ved Direktionens Resolution hævet. Pastor Rønne blev 4. November 1836 viet i Abel Kathrines Hospitals Kirke, hvilken han selve havde oplyst indvendig med Lys og til Ordenens Overholdelse ladet en af Politiets Betjente være til Stede.

Det var Pastor Rønne, som ved Kancelliets Skrivelse af 6. Marts 1847 fik uhindret Adgang til at besøge baade Syge- og Lemmestuerne.

Alm. Hospitals Bibliotek

(F. S. R. Pr. 312/1848)

Til dette er Rønne Ophavsmanden. 11. Juni 1842 henstiller han til Direktionen at faa anskaffet et lidet Bibliotek. Bøgerne maatte staa i hans Bolig. Inspektøren slutter sig til Forslaget, og Direktionen indvilliger i at anskaffe Bøger, som opstilles i Skolestuen og udlaanes af Præsten. Næste Aar bevilges en lille Sum til dermed at holde Biblioteket i Gang.

Pastor Rønne skrev mange Breve til Direktionen, mindre kedelige en sædvanlige Aktstykker. Hans Breve er ikke holdte i den sædvanlige Kontorstil, men antager af og til en skæmtsom Konversationstone, og hans Stil er nu og da krydret med fornøjelige latinske Citater. I et Brev af 2. Februar 1848 om Biblioteket ytrer han f. Eks. følgende: "Ikke mener jeg nu ved dette Værk (Biblioteket) paa katolsk Vis at have forhvervet mig en overflødig Skat af gode Gerninger eller gjort mere, end hvad der var min Pligt, men hvis Direktionen alligevel uden Anmodning fra min Side tilstillede mig et Honorar for haft Ulejlighed, da vilde derved et Finanshul være stoppet."

Direktionen lod imidlertid Hul være Hul og bemærkede i den tørre Kontorstil: "Med Hensyn til Biblioteket takkes Præsten og bemærkes, at Honorar kan ikke tilstaaes." - Med Hensyn til det mislykkede Udfald i en anden Sag, som han omtaler i samme Brev, siger han: "Jeg maa sige med den latinske Skomager: oleum atque operam perpidi¹)", og samme Mundheld kan ogsaa anvendes paa hans mislykkede Henvendelse om Honorar. Direktionen sparede paa Olien, og der vankede ingen Smørelse.

Kirken: April 1841 indberetter Inspektøren, at en ubekendt Dame har foræret til Kirken to pletterede Lysestager.

Nicolai Gottlieb Blædel, 1849-1853, udnævnt 24. Juni - indsat 14. September. Han var født 1816 og blev theol. Kandidat 1841. Pastor Blædel er den betydeligste af Præsterne ved Hospi-

1) Jeg har spildt min Salve og Umage (Plautus).

talet, men det er dog som Præst - Sognepræst - ved Garnisons Kirke, at han har faaet sit Navn i den københavnske Præstestands Historie. Pastor Blædel blev indsat paa Alm. Hospital af Stiftsprovst Tryde. Denne sammenlignede i sin Indsættelsestale Alm. Hospital med et Strandingssted, hvor mange Skibbrudne var ført hen, og han sagde saa til Pastor Blædel: Red du nu af disse, hvem reddes kan!

Pastor N. G. Blædel sluttede sig ikke helt til Grundtvig, men der var den bedste Forstaaelse mellem ham og den grundtvigske Menighed. Man fandt i Alm. Hospitals Kirke ikke faa Grundtvigs Venner og Tilhørere, naar der var Førsttjeneste Kl. 8; thi da kunde man naa at komme i Vartov Kirke Kl. 10.

I en Forhandling 1853 om at faa Alm. Hospital lukket for fremmede fra Byen - foreslaaet af Direktør H. H. Herforth - bemærkede Inspektør Andersen, at Kirken, naar Blædel prædikede, var aldeles overfyldt. Videre hedder det: For flere Aar siden, da nu afdøde Skibsbygmester Larsen hver Søndag uddelte en vis Sum Penge til Hospitalets Lemmer, indfandt sig rigtignok flere af disse i Kirken, men Grunden dertil var, at de Lemmer, som havde været i Kirke, fik Tilladelse til at gaa ud af Porten førend de andre Lemmer og opnaaede derved at komme saa meget tidligere til Larsens Plads og faa Andel i de Penge, som uddeltes. Men Udgang for Lemmerne forandret til Kl. 9, for at de kunde faa Lejlighed til at søge andre Kirker. Gudstjeneste holdtes Kl. 8½ i Alm. Hospitals Kirke og Kl. 10 i Abel Kathrines Kirke, men Blædel fandt det for anstrengende at holde Gudstjeneste 2 Gange lige efter hinanden, og Kl. 10 blev derfor til Kl. 11. Børn fra Opfostringshuset assisterede i begge Kirker ved Sangen. I Pastor Rønnes Tid var Kirkegangen i Abel Kathrines Stiftelses Kirke saa ringe, at Kirkekonen maatte regnes med blandt Kirkegængerne for at faa Minimum.

Naar Blædel prædikede i Abel Kathrines Kirke, havde han et Auditorium, som ikke alene fyldte den lille Kirke, men ogsaa opholdt sig i Gaarden for at lytte til hans Ord. Blædel omtalte ofte med Bekymring de vanærende Sygdomme paa Alm. Hospital, og det bragte ham fra først af ind paa Tanken om at gøre

noget for de faldne Kvinder. "Foreningen for ulykkelige Pigers Frelse" - Magdalene-Stiftelsen - blev stiftet efter Indbydelse af Pastor Blædel m. fl. 1857 havde Foreningen 100 Medlemmer. Præsten var Formand i Bestyrelsen, men han arbejdede her sammen med Alm. Hospitals Overlæge M. Christensen, som ogsaa var Medlem af Bestyrelsen¹⁾).

Pastor Blædel havde et lille Sammenstød med Direktionen straks efter, at han var bleven Hospitalets Præst. Sagen drejede sig om Konfirmation af Drengene fra Bredgades Drengeskole og fra Opfostringshuset. Skoledirektør V. A. Borgen havde henstillet, at Drengene i Bredgades Drengeskole blev konfirmerede af Alm. Hospitals Præst, og Direktionen havde saa anmodet Blædel om at konfirmere Drengeskolens Elever i Stedet for Opfostringshusets. Paa det Bytte vilde Blædel ikke gaa ind, men det kom ham ogsaa paa tværs, at han skulde konfirmere Opfostringshusets Elever, og han havde faaet Biskoppens Samtykke til, at Kateket ved Skolen paa Ladegaarden, T. F. Budde Lund, Forstander for Opfostringshuset, konfirmerede sammes Elever. Her indtræffer nu Sammenstødet med Direktionen. Denne lod ham vide, at han ikke uden dens Vidende burde have henvendt sig til Biskoppen, men Blædel protesterer imod, at han i gejstlig Henseende staar under Direktionen. Direktionen meddelte ham saa, at som hidtil skulde Opfostringshusets Elever konfirmeres af Alm. Hospitals Præst, altsaa af ham. Derfor maatte Blædel bøje sig, og han fik Lov til at læse med Børnene i et Lokale paa selve Opfostringshuset.

1851 er Direktionen igen ude efter Pastor Blædel. Sagen var, at der fra Forstanderen ved Opfostringshuset, Budde Lund, var indsendt en Skrivelse fra Lærere om, hvem der skulde have Tilsyn med Børnene, som mødte i Alm. Hospitals Kirke. Blædel gav ogsaa sit Besyv med i Sagen med en Forespørgsel, men blev af Direktionen meget kort afvist. Men ved samme Tid overlader Direktionen ham dog Direktions-Stuen til Aftrædelse og til Plads for Biblioteket. I første Tilfælde naar Stuen ikke benyttes af Direktionen.

¹⁾ Karl Vinther: Oplevelser, 1895, S. 47 ff.

I Koleratiden maatte Blædel en Tid blive paa Hospitalet om Natten og sove paa en Sofa for at være tilrede, naar han blev kaldt. Kl. 4-5 om Morgenen stod han op og begyndte Jordpaakastningen af de Døde. "Blædels uforfærdede og utrættelige Optræden paa Hospitalet under Koleraepidemien bragte ham en velfortjent Berømmelse. Han udnævnte sig - saaledes skrev A. S. Ørsted til ham - herved selv til Embedet ved Garnisonens Kirke 1853".

1853. Kaptajn Herforth foreslog 17. Oktober at Kirken paa Alm. Hospital kun skulde være tilgængelig for Hospitalets Officierer, Patienter og Lemmer. Blev ikke vedtaget..

Johan Nicolaj Lange 1854-1865. Pastor Blædel blev forflyttet til Garnisons Kirke, og cand. theol. Lange blev nu Præst ved Hospitalet. Lange havde i en Række Aar været Lærer i København. Han var samtidig Manuduktør for de vordende Theologer, meget anset som saadan og meget afholdt af dem. Han havde ret svære religiøse Skruper, men disse var overvundne, da han blev Præst.

1854, 28. Februar - ansattes cand. theol. Johan Nicolaj Lange som Præst ved Alm. Hospital og oppebærer Gage fra 1. Marts, uagtet Blædel endnu udfører Forretningerne. Lange blev ordineret den 26. April og indsat i Kirken 17. Maj af Stiftsprovst Tryde.

1856: Pastor Lange konfiremerede ogsaa Drengene fra Opfostringshuset.

Johan Nicolaj Lange var 39 Aar gammel, da han blev Præst ved Alm. Hospital. I den vidtløftige Polemik, som opstod i Anledning af Søren Kierkegaards Angreb paa Kirken og Præstestanden, tog Lange Del paa Kierkegaards-Partiets Side og skrev endogsaa i Niels Johansens Blad "Budbærer mellem Kristne", som ellers var yderst fjendtlig imod Præsterne. Hans Artikler findes i Aargangen 1857. Lange holdt Forelæsninger over Stykker af Ny Testament hver Onsdag Aften Kl. 7 om Vinteren 1857. De holdtes i Larslejstrædes Skole.

Kirkekommissionen, som Kultusminister A. S. Ørsted den 27. December 1853 fik nedsat af ansete Mænd: Bisper, Professorer,

Lægmand o. s. v. som skulde ordne Kirkevæsenet, udarbejdede ogsaa et Udkast til Menighedsraads Organisation. Derved blev Interessen for saadanne Raad vakt blandt Præsterne - ogsaa hos Pastor J. N. Lange. I Henhold til Ministeriets Skrivelse til Kongerigets Præster af 24. September 1856 meddeler Pastor Lange at have valgt Urmager H. Schmidt og Skomagermester H. P. Rider til gejstlige Medhjælpere 14. April. Direktionen ønsker Oplysning om, hvori Menighedsraadets Virksomhed vil komme til at bestaa. - Han svarer, at Medhjælpernes Opgave vil bestaa i at føre gejstligt Tilsyn med hans Skriftebørn. Til sin Menighed regner han ogsaa dem, som fra Byen søger ham i kirkelig Henseende. Direktionen spørger Biskoppen, om Menighedsraadet er oprettet med hans Sanktion. Biskoppen svarer Nej samt, at Lange har erklæret, at Medhjælperne kun skal yde Trøst og Formaning til dem, som ønsker samme. Lange bemærker, at han i kirkelige Sager ikke kan modtage nogen Ordre fra Direktionen.

Direktionen var bange for, at det skulde medføre flere Inconvenientser, naar deslige fremmede Personer indfinder sig i Hospitalet, hvorfor den meddelte Præsten, at de valgte Mænd kun maatte komme i Hospitalet til sædvanlig Besøgstid og ellers kun med Tilladelse fra Inspektøren. Lange ophævede saa Menighedsraadet og udtaler sig i en Skrivelse til Direktionen meget vredt.

“Københavns Fattigdirektion har, siden Konfirmationsdagen ved Paaske 1856, - skriver han - og fremdeles i et helt Aar derefter fremstillet sig for mig i en saadant Lys, at det aldrig mere vil kunne falde mig ind frivilligt at konferere med den paa det kirkelige Gebet, endsige at jeg skulde tillade den nogen direkte Indblanden eller modtage nogen Ordre af den i nævnte Henseende.” Enhver Formaning eller ethvert Ønske fra Direktionen vil han kun modtage gennem Provst og Biskop. Direktionen svarede kun herpaa: Til Efterretning. Hermed standsede denne Sag.

1857: Pastor Lange havde i April klaget over Syngelærer Hansen ved Opfostringshuset angaaende Afhentning af Salme-

numrene. Direktionen kan ikke give ham Medhold, "skulde han imidlertid finde Anledning til at indsende Sagen til højere Vedkommende, staar det ham frit for, men man maa for Fremtiden frabede sig den upassende Tone, hvori hans Skrivelser er affattet". Herpaa svarer Lange og beder Direktionen om at anklage ham for højere Vedkommende. Dette skete dog ikke. Lange søgte om Tilladelse til at omlægge Gudstjenesten fra Kl. 8½ til 10, mens Abel Kathrines Kirke blev restaureret.

Ministeriet for Kirke og Undervisning spurgte 19. November 1861 om Lighuset paa Alm. Hospital kunde tillægges nogen Karakter. Præsten Lange blev afæsket Erklæring, og deri hed det, at Lighuset ikke ved Biskoppen havde faaet nogen Indvielse, men Lange mener, at da enhver ordineret Præst kan indvie Alter, Kirkegaard o. s. v. kan det siges, at han har indviet Hospitalets Lighus, da han aldrig, siden det toges i Brug i Vinteren 1858-59, har undladt at minde de tilstedeværende om, at Stedet skal være indviet til Bøn og Andagt. Han formener derfor, at ingen Privatmand har Ret til der at holde Ligtale uden Præstens Samtykke. (381/1861).

I de senere Aar kom Pastor Lange godt ud af det med Direktionen, men i 1860-Aarene blev han syg og kunde ikke selv besøge Præstegerningen. Man træffer derfor paa Hospitalet flere Theologer, som maatte vikariere for ham. Der var Candidat C. O. Holbek - senere i Snoldelev - som med Liv og Sjæl gik op i Gerningen, men efter et Aars Forløb fik han Blodspytning og maatte søge ud paa Landet. Af andre Vikarer træffes H. P. Holst - senere i Førsløv - og P. Dahl - senere i Kallehave - og endelig Provst Aleth Hansen - Provst i Gottorp, men afsat af Tyskerne, og efter Pastor Langes Død 18. April 1865 konstitueret som Præst ved Hospitalet Sommeren igennem.

11. November blev Pastor L. H. Schmidt konstitueret som Præst ved Alm. Hospital indtil 1867, da han blev forflyttet til Holmens Kirke.

Pastor J. N. Lange døde 1865. Siden 1863 havde Præstembedet ved Kommunehospitalet, Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelse været forenede; der var da hveranden Søn- og

Helligdag, Messefald i Alm. Hospital og Abel Kathrines Stiftelses Kirker. 3. Oktober 1863 bifaldt Ministeriet, at Lange ogsaa overtog Kommunehospitalet.

Abel Kathrines Stiftelse stod ikke længere i administrativ Forbindelse med Stadens Fattigvæsen - en Forbindelse, som i sin Tid formentlig havde fremkaldt de to Præsteembeders Forening. Magistraten foreslog nu at forene Alm. Hospital med Lade-
gaarden og Abel Kathrines Præsteembede med Vartov, men det modsatte Ministeriet sig efter Biskoppens og Stiftsprovstens Ind-
vendinger.

Ministeriets Forslag : at lade Alm. Hospital og Abel Kathrines Præsteembeder fremdeles være forenede, tiltraadte saa Magi-
straten og Borgerrepræsentationen (28. Aarg., S. 211).

Præsten har uhindret Adgang paa Syge- og Lemmestuerne. -
Kancel. Skr. 6. Marts 1847 (Oraklet).

Lidt om Præster efter Lange

Lauritz H. Schmidt 1865-1867 Alm. Hospital og Abel Kathri-
nes Stiftelse. Efter Pastor Langes Død den 18. April 1865 blev
Provst Hansen (Aleth) midlertidig konstitueret 22. April 1865 -
30. September 1865 som Præst ved Hospitalet. Endelig kon-
stitueret blev Pastor Schmidt fra Frederiks Hospital 11. Okto-
ber. Præstens Løn St. P. 1866-1-29-36.

Pastor Schmidt skænkede som "Gave i Kirken til Lemmerne"
et Orgel fra hans egne og afdøde Pastor Langes Tilhørere.
C. F. Buck, som Pastor Schmidt lod spille Orgelet for Givernes
Regning, blev ansat som Organist.

Pastor Johan Petersen skaffede i 1878 et større og kraftigere
Orgel. Ved frivillige Bidrag fra sine Tilhørere skænkede han
ogsaa en 1½ Alen høj Kristusfigur af Kallipasta og en antik
Messinglysekroner¹⁾. Endnu i Pastor Sschmidts Tid gik Tavlen
til Præsten rundt under Gudstjenesten i Abel Kathrines Kirke.

¹⁾ A. 33 11/1906.

Denne Tjeneste blev besørget af en af Drengene fra Opfostringshuset.

Johannes Georg Elias Kok 1867-1872. Pastor Kok blev fast ansat 20. November. Fra 1851-1864 var han Præst i Burkal ved Tønder, hvorfra han blev forjaget af Preusserne. Kun i 5 Aar var han Præst ved Hospitalet. Hans Løn var 600 Rdl. Johannes Kok var Sprogforsker og havde umiddelbart før han kom til Hospitalet udgivet Bøgerne "Danskheden i Sønderjylland" og "Det danske Folkesprog i Sønderjylland".

Jørgen Lund. Efter Johannes Koks Forflyttelse til Citadellet 1872 blev Kateket ved Trinitatis Kirke, Jørgen Lund, af Stiftsprovst Rothe konstitueret som Præst ved Alm. Hospital. Lund gjorde Tjeneste i 4 Maaneder Marts-Juli. Han konfirmerede Vinterholdet af Konfirmander. Fra Opfostringshuset var der ca. 25 Elever.

Immanuel Friis 1872-1875. Han blev indsat 1. Søndag efter Trinitatis. Han var 53 Aar gammel og var ogsaa mellem de Præster, som af Preusserne blev afsat 1864. Han var dernede Præst i Hanved. Blev 1875 Sognepræst i Soderup. Samme Aar blev Præstestillingen ved Abel Kathrines Stiftelse skilt fra Alm. Hospital og Stiftelsen fik nu Præst sammen med Kommunehospitalet.

Johan Frederik Julius Reiffenstein 1875-1876. Denne Mand var ogsaa forjaget fra Sønderjylland af Tyskerne. Han blev 1867 Præst ved Frederiks Hospital og 1875 konstitueret ved Alm. Hospital, men allerede Aaret efter Sognepræst i Errindlev.

Johan Henrik Petersen 1877-1882. 1877 Præst ved Frederiks Hospital og tillige ved Alm. Hospital, og da han 1882 blev forflyttet til Holmens Kirke, kom William Frederik Lütken 1882-1901 til Hospitalet, død 22. Oktober 1901.

I den sidste Snes Aar i Amaliegade skiftede Præsterne hyppigt. Kun to af dem formaaede at samle en større Tilhørerkreds, nemlig Johannes Kok og Johan Petersen. I Pastor Lütkens Tid skete saa Flytningen til Nørre Alle.

Pastor William Lütken, som 1. November 1882 var bleven konstitueret som Præst ved Alm. Hospital, foreslog at lade af-

holde ekstraordinær Gudstjeneste en Gang om Maaneden for de i 2. Service værende syfilitiske Piger. Gudstjenesten skulde afholdes i Kirken. Hvis det nægtedes ham, foreslog han, at han afholdt Andagt paa Stuerne, hvor disse Piger opholdt sig. Magistraten gav ham Afslag paa begge Tilbud. Navnlig vist foranlediget ved Overlægen Professor R. Berghs meget afvisende Erklæring i Sagen. Dels mente Bergh, at en saadan Andagt vilde være til ingen Nytte, og dels frygtede han paa Grund af de lokale Forhold, at saadan Andagt vilde afstedkomme "væsentlig disciplinære og administrative Ulemper".

Derimod havde Magistraten intet imod, at Præsten aflagde disse Patienter Besøg paa Afdelingen eller lod dem enkeltvis komme ind til sig paa hans Aftrædelsesværelse. Dog indenfor de af Bekendtgørelse af 6. Marts 1847 afstukne Grænser. Denne Bekendtgørelse staar i Forbindelse med Pastor Rønnes Sag med Overlægen Dr. Christensen for samme Aar. De omtalte Piger havde Lokaler i Duntzfeldts Gaard. Kancelliskrivelse af 6. Marts 1847 til den administrerende Direktion for Københavns Fattigvæsen: " I Skrivelse af 18. forrige Maaned har Direktionen paa Grund af opstaaet Meningsforskel om den ved Alm. Hospital ansatte Præsts Berettigelse til efter eget Skøn at aflægge præstelige Besøg i Hospitalets Sygeafdeling, andraget paa at erholde Kancelliets Bestemmelse i saa Henseende.

Foranlediget heraf skulde man tjenstligt melde, at det maa staa fornævnte Præst frit, hvad enten det sker af egen Drift eller efter en Patients Anmodning at indfinde sig paa Hospitalets Sygestuer ligesaa vel som i Lemmeafdelingen, uden at nogen Tilladelse dertil behøves fra Overlægerne; men at disse sidste maa, hvis et præsteligt Besøg hos en eller anden Patient kunde paa Grund af dennes aldeles særlige Sygdomstilstand antages at have en uheldig Indflydelse, være beføjet til at modsætte sig Besøget ved derom at underrette Præsten".

Med Præsteembedet ved Alm. Hospital var Kommunehospitalet forenet indtil 1865¹⁾.

1) 26. Aarg. S. 54. 27. Aarg. S. 4 ff. 28. Aarg. S. 211 ff.

Præster ved Alm. Hospital, Søkvæsthuset:

Katechet Carl Eugen Petersen	1882-1886
H. M. Fenger	1886-1888
B. I. Th. Barfoed	1888
P. B. J. Bondo	1891
J. S. Therschilsen	1891-1892

Kirkebesøget i Alm. Hospitals Kirke. I ældre Tid har Kirkebesøget som i Byens andre Kirker været godt. Ordentligvis skulde Menighederne naturligvis søge deres Kirker, naar Tiderne kom dertil, det var jo endogsaa ved Loven paabudt, og selv om dette Lovbud ikke blev haandhævet, da Alm. Hospital begyndte, har Følelsen af Søndagens Hellighed ogsaa raadet i Hospitalet. Alligevel kan man se, at der var Plads tilovers i Kirken om Søndagen og Helligdagene, thi i 1776 blev som nævnt Opfostringshus-Børnene henviste til Alm. Hospitals Kirke med den Motivering: "siden der findes Plads i Alm. Hospitals Kirke". I samme Retning tyder ogsaa den i 1801 truffne Bestemmelse, at Fastepredikenerne om Onsdagen maa helt bortfalde. Det havde man vel ikke gjort, om Kirken havde været fyldt ved disse Gudstjenester. I Pastor Balles Ansøgning om Præsteembedet 1803 ser man, at Kirkegængerne fra Byen, som tilforn hyppig besøgte Hospitalskirken i Pastor Qvales Tid, er bleven afvante dermed, saa der nu kun indfinder sig en 3-4 Fremmede fra Byen, og at Kirken alene nu besøges af Lemmerne. I Pastor Rønnes Tid var Kirkegangen god. Man ser af hans Bemærkninger i Anledning af "Goddædigheds-Manden" Skibsbygger Lars Larsens Almisser om Søndagen til Lemmerne, at Gudstjenesten overværedes af 100-200 Tilhørere. Derimod var Kirkegangen i Abel Kathrines Stiftelse afgjort ringe. Nogen egentlig Tilstrømning til Alm. Hospitals Kirke fandt ikke Sted, førend i N. E. Balles Tid. Men naar Direktør Herforth foreslog at formene Fremmede fra Byen Adgang til Kirken, naar Blædel prædikede, var det vel ikke alene Pladsmangel, men ogsaa af Hensynet til Kolerasmitte. Af de følgende

Præster, som samlede fuld Kirke, maa nævnes Johannes Kok og Johan Petersen.

Fattigvæsenets Kaldsret. Fattigvæsenet havde Kaldsret til Gentofte Kirke og fik i 1806 ogsaa Kaldsret til Salde og Eising Kirker, men gav Afkald paa alle disse Rettigheder imod at det fik kongelig Løfte om Befordring for dets Præster og Skolelærere efter 6 Aars god Tjeneste, Hospitalspræst Balle i Særdeleshed.

Planen af 1. Juli 1900 i sin § 201 forlanger kun i "4 Aar at have tjent vel". Fattigvæsenet havde mange Skolelærere, men ikke Midler til at lønne dem efter Embedets Vigtighed og Møjsommelighed. (Penia 1807 § 182).

Lægekandidater

Hertil er benyttet:

1. Læger ved Alm. Hospital, en skreven Fremstilling 1800-1843.
2. Medicinalprotokollerne 1819-1838.
3. De forskellige Haandbøger over Læger.
4. Referatprotokollerne.
5. Københavns Vejvisere.

Her er forsøgt at give en Oversigt over Mediciner og Kirurger, der har arbejdet med ved Lægebehandlingen igennem de mange Aar paa Alm. Hospital. Her er Overordnede, Underordnede, Kandidater, Studenter o. s. v. i Hundredvis, et helt lille Værk netop om Læger. Professor Wendt skriver: "Det vilde blive for vidtløftigt foruden at Fuldstændighed vanskeligere vilde holdes - at nævne alle de assisterende Kandidater, som her har været ansatte; og jeg vil derfor indskrænke mig til i Almindelighed at bemærke: at de fleste af dem er overgaaede i Lægeposter og adspredte over hele Staten -"¹⁾ dette er jo rigtigt, og Lægerne fra Alm. Hospital er ikke spredte blot over Staden, men over Staten, som Wendt siger, og med dem en uvurderlig Fylde af kyndig og erfaren Lægehjælp for syge Mennesker rundt i Landet i disse mange Tider!

¹⁾ Alm. Hospital S. 54.

At undersøge Udbredelsen nærmere lader sig ikke gøre, men det kan jo nok siges, at her er til alle Klasser Lægehjælp udbragt i en Mangfoldighed, som betyder Velvære, legemlig Sundhed og dermed Lykke for en større Befolkning i vort Land end den talrige Sygebefolkning som enten har færdedes eller henligget paa Alm. Hospital i al dets Tid.

En af "Kandidaterne" skildrer en Stuegang dernede saaledes:

"Vi *Volontører* paa chirurgisk Afdeling var vel henved en Snes Stykker, naar vi mødte fuldtalligt, kom saa hertil tre til fire *Kandidater*, saa vil det være klart, at det var en ganske anseelig Stab, der ledsagede Feltherren, naar han foretog sin daglige Mønstring (Stuegang)"¹⁾.

I denne Skildring ser man ligesom ind i selve "Værkstedet", hvor de unge Kandidater og Volontører gaar i Lære for at faa Øvelse i medicinsk og kirurgisk Behandling af Patienter og for selv at se de Syge med de mange sygelige Tilfælde, som de siden kunde kaldes til at behandle og da ved en fornuftig lægelig Behandling blive til Hjælp og Lykke.

Saaledes er det altsaa gaaet fra Dag til Dag i over 1 Aarhundrede den ene Skare efter den anden har fulgt "Feltherren", naar han foretog sine daglige Mønstringer, for siden naar Hospitals-Læretiden var overstaaet selv at gøre ligesaa eller vandre omkring i Landet paa Sygebesøg ind og ud af de Syges Stuer. Hvad en Lægepraksis af disse Hundreder og atter Hundreder udgaaede fra Alm. Hospital har betydet, lader sig kun udmale i Fantasien.

Saaledes betragtet faar en Oversigt bestaaende næsten af utallige Navne paa Læger, Kandidater, Studenter og saa fremdeles sin Berrettigelse, og kommer derved til at tale for sig selv.

Her er forsøgt Gruppevis, 10 Aar ad Gangen, at give Oversigten. Overlæger og ledende Læger igennem Tiderne først, og i Forbindelse dermed de assisterende eller samarbejdende yngre eller unge Hjælpere. Man faar derved mindre Grupper for sig ad Gangen, men naar Aarhundredet er omme summer Gruppe-

¹⁾ V. Korfitsen: Gl. Minder, S. 84.

medlemmerne sig op og giver Indtryk af Alm. Hospitals "Læge-Forsamling", der Aar efter Aar spredtes ud over Byen og Landet.

Det har iøvrigt ogsaa historisk Interesse - personalhistorisk Interesse især - at se Navnene paa dem, som udfyldte Rammerne fra det ene Aarti til det andet.

Lægekandidaternes Antal

1800	2	Lægeassistenter	
1808	6	Kandidater	
1809		Veneriske Patienter kom til	
	2	medic. Kandidater	à 100 Rdl.
	1	medic. Reservekandidat	
		Logis og Brændsel	
		Logis og Brændsel fra 1819	50 Rdl.
1812	5	Kandidater faar hver	110 Rdl.
1814	2	Kandidater uden Gage antages	
1823		Kandidaterne kun i 4 Aar Løn. I Løbet af 2 Aar skal de kirurg. Kandidater tage Examen (1820)	
1823		Wendt havde 4 Kandidater: 2 Kandidater og 2 Reservekandidater	
1829		findes 3 medicinske og paa Lønningslisten navngivne Kandidater og 5 kirurgiske do.	8
1837		de kirurgiske 3 Aars Tjenestetid og inden 2 Aar tage Examen	
1836	4	medicinske Kandidater	9
	1	uden Gage	
	5	kirurgiske Kandidater, 3 med	
	2	uden Examen	
		I Medicin. Protokol alle navngivne (Prot. 41: 42)	
1837	3 + 1	Reservekandidat medicin. Afd.	
	3 + 2	Reservekandidater kirurg. Afd.	9
		Direktionen traf 1830 Beslutning om Kandidaters Afskedigelse og Bestemmelse om deres Oprykning.	

- 1843 Hospitalets 6 gagerede Kandidater ansættes paa 3 Aar. Samtlige Kandidater skal successive fungere saavel paa den kirurgiske som den medicinske Afdeling.
- Veneriske Patienter, fnattede Mandfolkepatienter og Patienter med Benskade skulde henlægges paa den kirurgiske Afdeling og under den kirurgiske Overlæge. Tilsynet med Lemmeafdelingens Syge overdroges paa eget An- og Tilsvar den Reservelæge, som ikke besørger Visitation af anmeldte Syge i Byen.
- 1844 Aarestrup ansættes som 10de Kandidat (F. S. R. P. 1844-1406) 10
- Til at assistere Reservemedicus ved Lemmeafdelingen blev en af Kandidaterne fra Sygeafdelingen ansat, og Lægekandidaternes Antal forøges med 1 ugageret Kandidat, men med fri Bolig 11
- 1848 Visitationen blev overdraget til Reservemedicus, Dr. med. M. Hassing, som afgav Tilsynet med de Syge i Lemmeafdelingen til cand. med. & chir. A. T. Aarestrup. 1851 cand. med. & chir. Bramsen Reservelæge ved kirurg. Afdeling. 1852 til 1854 S. Engelsted.
- 1854 Lemmelæge C. E. With.
11te Kandidat Fr. Smith.
- 1855 En 3die Overlæge og en 3die Reservelæge, 800-300 Rdl. Gage, ingen fri Bolig. Til denne nye Service afgaves samtlige veneriske og Hudsygdomme fra de andre Afdelinger og de for disse bestemte Stuer samt Visitationsstuen for de veneriske Fruentimmer.
- 1856 Kandidaternes Gage forhøjes fra 110 til 150 Rdl. Der var Dyrtid. Alle Fattigvæsenets Embedsmænd og Betsjente erholdt Gagetillæg til et Beløb af 10.886 Rdl. 48 Sk.
- 1859 En 12te Kandidat ved 3. Afd. 3: en 4de gageret Kandidat. M. T. Plesner 12

1865 2 Overlæger 800 og 600 Rdl. Løn
2 Assisterende Læger, Reservelæger, 300 Rdl. i Løn
og Bolig for en ugift.

1885 var der 3 Kandidater ved Hospitalet.

F. S. Prot. 1854. Til Kommunalbestyrelsen indstilles 20. November efter Ansøgning fra de ugagerede Kandidater, at de alle tillægges Løn, dog at ingen kan rykke op, naar han ikke har underkastet sig Eksamen med mindst 2den Karakters 1ste Grad.

1855. N. 562. Indenrigsministeriets Resolution af 20. Marts 1853 fastsætter aarlig Gage for alle Kandidaterne med den nævnte Karakter til 110 Rdl. hver af Fattigvæsenets Kasse.

I de første Aar efter Bortflytningen af Sygeafdelingen var der kun een Lægekandidat, og saaledes til ind i 70'erne. Men i 1873 var der to og i 1878 3, og saaledes vedblev det.

Læger ved Alm. Hospital

1808

Overmedicus, Overkirurg à 360 Rdl. - fra 1809 660 Rdl.
Reservemedicus, Reservekirurg à 150 Rdl. - alle fri Bolig.

Borgerrepræsentationens Forhandlinger

10. Oktober 1864 og 15. Maj 1865.

- 1 Overlæge - Plejestiftelsen 500 Rdl. - 800 senere, med Beboelseslejlighed for en Familie, bortfaldt.
- 1 Overlæge 600 Rdl.
- 2 Reservelæger, hver i 2 Aar - 200 Rdl. - 300 senere. Bolig for en ugift, med Brændsel, Belysning og Opvartning.

Overlæger.

(4 Overlæge-Stillinger, 1-2-3-4)

Medicinske

Joh. Just v. Berger 1769-71

Mathias Saxtorph 1771-80

Kirurgiske

J. H. Helmcke

W. N. Jacobsen 1771-1808

Wolf Nicolaj Jacobsen 1800-1808

Vilh. P. Rogert 1808-13

I. C. W. Wendt 1813-38

1) Mads Christensen 1838-63

3) A. T. Aarestrup 1860-63

Joh. Fr. Bloch 1808-14

R. S. Thal, 1814-42

2) S. E. Larsen 1843-63

L. I. Brandes 1863-94

Hud- og Kønssygdomme

- 4) M. Hassing 1855-61
S. Engelsted 1862-63
R. Bergh 1863-85

1769-1800

Medicinske Overlæger

- 1769 Lorentz Claussen, Hof-
medicus, død 1771
1769-71 Joh. Just v. Berger
1771-80 Mathias Saxtorph,
død 1800

Assisterende Kirurger

- 1770 Johan Henrich Stein,
havde Værelse paa Hosp.
1770 J. H. Helmcke, forflyttet
fra Pesthuset, død 1779
1779 W. N. Jacobsen

Wolf Nicolaj Jacobsen, 1800-1808, død 25. Februar.

Underlæger

- 1800 Reservemedicus Erichsen,
modtog ikke Posten
1802 J. F. Bloch, Lic.

Underkirurger

- 1796 Underkirurg Andreas
Hundrup
1800-02 M. C. Rønne, Lic.
Bolig i Hospitalet

Abel Kathrines Stiftelse, som i Henseende til Sygepleje hidtil havde været soigneret af Læger paa Alm. Hospital, blev 18. Juli 1800 lagt under 6. Distrikt.

V. Ingerslev: Danmarks Læger osv. skriver: Ved Alm. Hospital havde Overlægerne en assisterende Kirurg, nemlig 1771-79 Helmcke og 1779-1800 Wolf Nicolaj Jacobsen, som var født i Rendsborg 1754, examineret ved Amphitheatret 1779, og 1780 lod sig examinere ved det medicinske Fakultet. 1800 blev han Overlæge ved Hospitalet, og i denne Stilling døde han 1808.

1801-1820

Med. Overlæger

- Vilhelm Peter Rogert, død 25.
Marts 1813

Kirurg. Overlæger

- Joh. Fr. Bloch 1808-14

Kgl. Bestalling 1818:

- J. C. W. Wendt 1813-38

- R. S. Thal 1814-42. 550 Rdl.
i Løn

Med. Underlæger

Joh. Fred. Block, Jacobsens
Stedsøn, 1802

Johan Chr. Wendt

A. Hundrup, cand. chir. 1800

Jacob S. Matzen, Lic. chir.
1808

Joachim Ballesig, Visitator,
1808-34

Lorentz Lorentzen, Kandidat
1802 ved Alm. Hosp., Læge-
assistent 1803 i Wendts Sted,
1804 i Blocks Sted, mens den-
ne er paa Udenlandsrejse

Kirurg. Underlæger

M. R. With 1809-11 (Form.
Fors. Prot. S. 7)

B. C. Winther 1808, død 1809,
fra 1803 Assistent

Joh. C. Müller fra 1803

1) Reservekirurg, 2) Under-
læge 1811-12

Joh. Hansen, Underlæge i
Møllers Sted 1812-13. Løn
150 Rdl.

H. Benj. Gartner, Reserve-
kirurg 1813-16

Jens Anton Westergaard, mid-
lertidig Reservekirurg 1816-18

Mathias C. Nyborg, Reserve-
kirurg 1816-18

S. A. W. Stein, Underkirurg
1819-21

H. M. Mackeprang, Reserve-
kirurg 1821-48

1809 ansattes en 4de medicinsk Kandidat. Veneriske Patien-
ter kom da til Hospitalet. Hospitalets tvende Volontører havde
Bolig paa Hospitalet og faar nu 1808 50 Rdl. aarlig hver.

Kandidater

Volontør C. C. A. Nielsen, født
1783, Student 1800, Over-
kirurg ved Trekroner

J. J. A. Schönberg 1806

B. C. Winther 1808, blev ki-
rurgisk Underlæge, død 1809

J. S. Matzen 1802-08

F. Weber, f. i Kiel, 1781-1802

L. S. Winding, Lægeassistent
1807-09

C. F. V. Bang, Lægeassistent
1808-11

M. J. Magnussen 1809-13

C. Wiborg¹⁾ 1807-10

B. Gartner 1810-13

Alle tre kirurgiske Assistenten under
Bombardementet 1807

J. F. Steenberg 1810-12

R. E. Bruun, stud. med. Læge-
assistent 1809-11, død 1815

1) Siden Professor og Forstander for Veterinærskolen

Bechmann 1812, død 1815

C. S. B. Heiberg 1812-15

Begge 110 Rdl. i Løn

Bechmann og Heiberg var Volontører til 10. Juli 1812. Kom da i Stedet for Kandidaterne Bang og Steenberg

F. Kryger, død 1814

Lervon Stedfortræder 1814

C. F. Nagel 1814, Vikar; stud. med. Brandis 1816, boede i Nagels Værelser

J. Kierulf, Vikar 1814-17

Imman. Vallich 1813

A. Reisler Chir. 1815

I. E. Weil, Weyle 1815-17, til 1821

Im. Gamburg 1815-22, i Nagels Sted Dec. 1816, død 1836

I. Dethlefsen 1815-16. Kirurg. Exam. 1816

Kand. Kongsted 1813-17

Nagel og Kongsted blev sagt op, fordi de i September 1816 ikke vilde overvære Afstraffelsen af Børn i Arresten

I. S. N. Panum, 1815-16, Reservekandidat

M. C. Nyborg 1816-18, Reservekandidat 1816, Kandidat 1818-19

J. H. Jonas, Reservemedikus efter Dithlefsen 1817

H. M. Mackeprang, Volontør 1817-21, bor hos Jonas

S. A. W. Stein 1816-21

M. H. Kildahl Lund 1818

N. Henningsen¹⁾ 1818-21

H. A. Mencke 1818, Gris hos Weber

C. F. Stein, chir. Exam. 1820, 1819-20

P. C. Larsen, stud. chir.

H. F. Søht 1825, Chir. 1820-21

O. Weber 1816-20, 21 i Dethlefsens Sted

P. M. Mortensen, Chir. 1820-21

A. U. Johansen, Chir. 1815-23

C. F. Weber, Ikke-Student, 1816-21, Kirurg. Cand. 1818, Kirurg. Examen 1820

1821-1830

Overlæger

J. C. W. Wendt, død 1838

Reservelæger

Joachim Balleisig 1808-34
Visitator

Overkirurger

R. S. Thal 1814-42

Reservekirurger

S. A. W. Stein 1819-21

H. M. Mackeprang 1821-48,
Visitator

¹⁾ Kom 1821 til Christians Plejehus i Eckernförde. Wendt: Alm. Hosp., S. 51. - Statskalenderen 1824 kalder Kandidaterne Copiister.

Kandidater

J. E. Weil 1816-21
Im. Gamborg 1815-22
P. Mortensen 1820-21
A. Daugaard 1821-22
J. el. H. C. Crone 1821-28
O. H. Koefoed 1821-29 og
1832 i St. f. H. Wendt
A. L. Toxværd 1822-25
H. Wendt 1823-26, 1829 og
1822-33
C. H. Bertels 1825-26
M. Christensen 1826-31
V. F. Feilberg 1829-32

Kirurg. Kandidater

H. F. Søht 1821
D. A. Nutzhorn 1821-27
Joh. N. Dose, Chir. 1821-24
N. Konrad Krohn,
Chir. 1822-26 og 1829-30
Niels Hemmingsen, Reserve-
kirurg 1821-23
H. F. Kiær 1823-28
Søren Hempel 1824-25
F. P. E. Block 1825-30
J. J. Jansen 1825-31, 1832-37,
hos J. boede Høstmark i 3 Aar
S. E. Larsen 1826-32
F. F. Mourier 1827-29 og
1831-33
J. Trier 1828, ansat ved Alm.
Hosp. i Hamborg
L. W. Castenskjold 1828-33
P. Clausen Larsen 1820-25
Joh. Jacobsen 1828
C. P. Kjerulf 1823

Kandidaterne Jansen, M. Christensen, C. F. Block, S. E. Larsen, H. Wendt og en Reservekandidat ikke angivet, alle lønnede. Efter et Lønningsregnskab, hvor ogsaa er opført en Arrestvogter.

1831-1840

Overlæger

I. C. W. Wendt 1813-38
M. Christensen, Reservemedikus 1834-38, Overmedikus 1838-63
Joachim Ballesig 1808-34
Chr. Fr. Boch, cand. med. & chir. Reservemed. paa 4 Aar, 1838¹⁾

Overkirurger

R. S. Thal 1814-42
H. M. Mackeprang 1821-48
skulde visitere Patienter i Byen før Indlæggelsen

1) F. S. R. Pr. 1838 Nr. 1368.

Med. Kandidater

Rasmus T. Emil Overgaard
1832-33
Marc. Schæffer 1831-35
P. C. Olsen 1831
J. J. Jensen 1832
C. F. Block 1832-38
J. L. E. Jensen 1834-36
F. V. Galschiöt 1833-36
C. F. Boch 1834-37
C. C. A. Grøn, med fuld Gage
fra 1838, 1836-41
J. M. Müller 1837-40, Reser-
vekand. 1838 med halv Gage
H. Treschow Zimmermann
1838-40, Volontør, Reserve-
kandidat 1838
M. M. Hassing 1838-42
N. H. From 1840-41
G. C. H. Lehmann 1840-42
M. Christensen 1826-31
H. Wendt 1823 og 1833
W. F. Feilberg 1829-32
F. F. Ulrik 1840-42
C. E. Tolderlund 1840

Kirurgiske Kandidater

O. D. Sick 1834-36
F. W. T. Bricka, chir. Volon-
tør 1828 og 1832-37
P. F. Rohde 1833-34
L. A. Hasse 1835-36
N. P. J. W. Andersen 1834-40
J. D. Liebenberg 1835-38
R. C. Rasmussen 1837-40
F. C. Feveile 1837-41
F. A. Frydensberg 1838-40
C. J. Voltelen 1838-39
C. F. Jespersen 1840-43
F. L. Moritz 1840, død s. A.
S. L. Trier 1840-43
A. M. Rhein 1840-43
J. J. Jansen 1825-37
S. E. Larsen 1826-32
F. F. Mourier 1831-33
J. F. Netzler 1834-35

1838 bestemmes Tjenestetiden for Kandidater saaledes: med.
Afd. 2 Aar, paa kirurg. Afd. 3 Aar (F. S. R. 1838, 695).

Den ved medicinsk Afd. ansatte 3die Kandidat, 16. April
1839, lønnes fra 13. April 1839 at regne, ikke som før med 50
Rdl., men som de tvende andre Kandidater med 110 Rdl.

I 1840 omtales det, at man skulde have Examen for paa
Frederiks Hospital at blive ansat som Lægekandidat. Paa Alm.
Hospital derimod kunde man blive Kandidat uden at have
Examen. 1840 gøres det til Pligt for Overkirurgerne ved Alm.
Hospital at holde kliniske Foredrag for de Studerende (N. N.
608).

1841-1850

Overmedicus

M. Christensen 1838-63

Reservemedicus

C. F. Bock 1838, død 1843

P. A. Schleisner, const. 1845-46

M. M. Hassing, cand. 1841-43
og 1843-50

P. A. F. Bramsen, const. 1843,
Reservekirurg 1851

Cand. L. Brandes, cand. 1847,
Reservemedicus og Lemme-
læge 1850

Med. Kandidater

A. Mitchell Rhein 1842-43

L. F. Hauschultz, chir. Kan-
didat 1841-45

Sally Levin Trier 1841-43

H. P. H. Gradmann 1841-42,
Bat.-Chir.

H. P. Harder 1841-43

P. A. Feilberg Bramsen
1842-43

N. Hoffmann From 1841

C. Melchior 1842-43

H. P. Jensen 1841-43

C. A. E. Fibiger, chir. Afd.
1841-43-46

V. S. A. v. Rosen 1842-45

J. Fingal Møller 1843-45

V. S. M. Erichson 1843-45

C. A. Petersen 1843-47

H. V. Christensen 1846-51

R. Bergh 1850-52

V. E. Blom 1850

C. F. Bloch 1845-46

Overkirurg

R. S. Thal 1814-42

Reservekirurger

H. M. Mackeprang 1821-48

A. T. Aarestrup 1848-51

C. Friis Jespersen, cand. 1841-
43, const. Reservekirurg 1843

Kirurgiske Kandidater

A. T. Aarestrup 1844

P. A. C. Bentzen 1849-53

V. E. Gottschalk, const.
1847-50

Frode Rothe 1845, død 1846

P. A. B. Rasmussen 1848-50
og 1850-52

E. T. Heiberg 1846-48

P. A. C. J. Elisa E. Knudsen
1840 Volontør, Kand. 1843-46

S. P. Levin 1843-45

J. F. T. Lindorff 1847-50

J. C. Richter 1847-48, viet i
A. H.s Kirke

H. C. E. Schmiegelow 1842-43

P. L. Panum, Prof. 1846-50

C. L. V. Fibiger 1849-50

L. P. Blichert 1850-52, cand.
1849

A. H. Manicus 1845

Heinrich Lehmann, gageret
Kandidat 1841

Med. Kandidater (fortsat)

C. T. Dahl 1850
J. F. Møller 1843-45
P. H. Dorph 1847-49
P. A. Schleisner 1843-47, 1846
const. Reservemedicus
R. Schøning 1846-49
N. T. M. G. Rosenkrantz
Wolters 1847-51
J. J. Wroblewsky 1850-53
J. L. Busch 1848-49

Kirurgiske Kandidater (fortsat)

N. Wolters 1848, const. -1850
S. Engelsted 1849, R. af Dbg.,
1848-52, Reservelæge 1855
A. P. Manicus 1847-50

1851-1860

(de fremhævede havde ifølge Lønnings-Bog 1857 og 1860 Løn
som Lægekandidater ved Alm. Hospital)

Overmedici

M. Christensen 1838
L. J. Brandes, Reservemedicus
og Lemmelæge 1850-52
C.S.M.N. Engelsted, Reserve-
medicus 1852-54
C. E. With, Reservemedicus
1854-57
V. E. Steenberg, Reservemed.,
cand. med. & chir. 1857-59
J. P. Poulsen, Reservemedicus
1859-62. 150 Rdl.
O. S. P. Storch, Reserve-
medicus 1862-63
C. P. Arild Drejer, Reserve-
medicus 1860-63. Aman. hos
Prof. Hassing

Overkirurger

S. E. Larsen 1843-63
Reservekirurg A. T. Aarestrup
1848-51¹⁾
Reservekirurg P. A. F. Bram-
sen, R. af Dbg., 1851-53
Reservekirurg R. Bergh
1853-55
Reservekirurg P. A. C. Bent-
zen 1855-57
Visitor, ogsaa ved Fr. Hosp.,
A. Hannover, Prof. Lic. med.
378 Rdl., 1850-63
H. C. Hansen, Reservekirurg
i St. f. A. Bentzen, som blev
ansat ved Ladegaarden
1857-59
C. F. Röse, Stedfortræder 1ste
Januar 1860, const. Reserve-
kirurg
C. D. Withusen 1860-62

¹⁾ Blev 4. Overlæge 1860 ved Afd. B. (Borgerrepræsentationens Forhand-
linger 1860, XXI S. 58 ff).

Med. Kandidater

- L. E. Bang 1855-57
N. W. Bech 1852-53
N. J. Bentsen 1851
P. A. C. Bentzen ca. 1849-54,
Reservekirurg 55
I. H. Birch 1860-62
P. C. Bisgaard, stud. med.,
1860-63
H. F. Brønnicke 1858-59
I. C. Bünger 1857-58
C. H. V. Carstens 1859-60
J. H. A. Bache 1856-57
N. C. Borberg, stud. med.,
1860-62
G. F. Borch 1859-61
N. P. V. Müller 1857-59
S. L. Obdrup 1853-55
E. A. Otzen 1858-59
E. N. C. Petersen 1855-57
M. T. Plesner, stud. med.,
1859-61
H. J. Pontoppidan 1854
J. P. Poulsen 1856-58
Fr. A. V. Rasmussen, Cand.,
1859-61
C. V. E. Zahlmann 1855-57
Martin Vahl 1852-53
Emil Scholten 1861

Kirurgiske Kandidater

- C. S. Brorson 1856-58
D. H. O. Cold, const. 1850-51
og 1853-54
P. E. P. Danckell, Cand.,
1852-54
C. P. A. Dreyer 1859
C. F. Johnsen 1857-58
C. V. Jork 1853-55
L. J. Kuhn 1852-54
S. N. V. Købke 1854-56
S. V. Køster 1858-60
J. J. Lange 1859-61
H. T. E. Larsen 1854-56
P. B. T. Liebe 1854-55
S. Køster 1858
L. J. D. Werner 1854-55
F. R. B. Wilster 1856-58
C. E. With 1851-54
C. V. E. Zahlmann 1855-57
E. B. Holst 1852-54
H. P. F. Seidelin 1854-56
F. L. E. Smith, 1857-59, Lemme-
læge
V. E. Steenberg 1852-54

III Afdeling.

Overlæge

- M. M. Hassing 1855-62,
3. Overlæge

Reservelæger

- C. S. M. N. Engelsted, 1855-59
3. Afd.

- L. S. R. Bergh 1859-62,
300 Rdl.
G. F. Borch 1859, const. Re-
servelæge 1862, Afd. for Sy-
philis

Kandidater

C. F. Røse 1859-60	J. J. Lange 1859-61
A. Falkenskjold 1851-52	Chr. Harpøth 1857-58
C. F. Funder 1856-57	C. H. V. Carstens 1859
P. F. J. Gjellerup, stud. med., 1859-61	H. T. E. Larsen 1854-56
C. G. Gædeken 1856	L. J. D. Werner 1854-55
H. C. Hansen 1855-57	O. S. P. Storch 1859-60
J. M. Hansen 1854-56	N. J. Strandgaard 1858-60
L. Th. Hansen 1857-59	H. J. Thaning 1854-56
C. (G.) A. Lorentzen 1855-56	J. Vahl 1857-59
I. C. K. Lundh 1858-59	N. R. Bay, stud. med., 1860-62
A. L. J. Marchall 1856-57	C. A. Heerfordt 1859
E. Nyrop 1860, død 1860, stud. med.	M. C. G. Thye 1860
	V. Korfitsen, Volontør 1860
	H. Kjær 1860

Paa Withs Ansøgning forlænges Reservelægerens Funktions-
tid fra 2 til 3 Aar.

C. Borgberg, Lægekandidat fra 1. November 1860 til 31. Ok-
tober 1862. Det var ham overdraget at varetage Lægetilsynet
ved Lemmeafdelingen og tillægges derfor 50 Rdl. af det Wil-
derske Legat samt 40 Sk. for hver Dødsattest for Lig, der ikke
begraves af Fattigvæsenet.

F. L. E. Smith ligesaa fra 1. April 1859.

1860

Prof. Christensen, A. T. Aarestrup ved den nyoprettede med.
Afd. B. 1860, Overmedici.

Prof. Larsen, Overkirurg.

Prof. M. Hassing, Overlæge ved 3. Afd., Hudsygdomme og
Syphilis.

J. P. Poulsen fra 1859, C. P. Arild-Drejer, Reservemed.

C. David Withusen, Reservekirurg.

L. S. R. Bergh, Reservelæge ved 3. Afd. fra 1859.

F. L. E. Smith, Cand. ved Lemmeafdelingen 1859. 50 Rdl.
af Wilders Legat og Honorar for Attester 40 Sk.

1860: Kandidaterne havde fri Bolig, Seng, Sengeklæder,
Brændsel og Olie.

1861-1870

Overlæger:

Overmedicus M. Christensen og Overkirurg S. E. Larsen,
Rang V 8, bor i Hospitalet.

Overmedicus A. T. Aarestrup ved Afd. B.

Overlæge S. Engelsted 1862 Afd. for Syphilis.

Ad. Hannover, Visitator, Rang II 8.

Reservelæger:

E. Withusen, Reservekirurg 1860-63.

C. P. A. Dreyer, Reservemedicus, bor i Hosp., ansat 1859.

G. F. Borck, 1862, Afd. for Syphilis.

O. Storck (1859-61), Cand. 1862.

1864: Dr. L. J. Brandes og Dr. R. Bergh, under den midler-
tidige Ordning const. Læger. 800 og 600 Rdl. Løn uden Bolig.

1865 ansattes de begge samt 2 assisterende Læger, som snart
kaldes assisterende Læger, snart Underlæger, snart Reserve-
læger med 300 Rdl. Løn og Bolig for en ugift.

L. J. Brandes, Reservemedicus 1850-52. 1. September 1863
Overlæge.

F. V. Rasmussen, Reservemedicus 1863.

O. P. S. Storch, efter Poulsen som Reservemedicus 1862.

I. C. M. Lemvigh 1863-65, const. Underlæge ved Lazarettet
i Duntzfeldts Gaard.

L. Jacobsen, Lægekandidat 1867-68.

Carl G. Lange, ass. Læge 1866-67, senere Professor, Borger-
repræsentant 1883-97.

II Afdeling.

H. Laub, R. af Db., ass. Læge II Service 1865-66-73.

Saxo V. T. Petersen, const. Reservelæge 1865.

T. M. Trautner, R. af Db., const. Reservelæge 1865-66.

H. C. F. F. Jensen, Cand. 1869-70, Lægeassistent 1871.

III Afdeling.

M. M. Hassing, Overlæge 1855-62.
R. Bergh, 1. Sept. 1863-86 Overlæge.
C. F. Borch.

Reservelæge Afd. for Syphilis 1862-63.

B. F. Sørensen, ass. Læge ved II Afd. 1863-66.
C. V. Driebein, ass. Læge 1868-71.
J. Maria Risom, Assistent 1871-72.

Kandidater:

M. A. Agier 1862-63	J. J. Boserup 1863
S. P. V. Albrechtsen 1862-63	A. F. Scndel 1862-63
P. O. Boisen 1861-62	C. B. Købke 1870-71
N. C. Borberg 1862-63, ved Lemmeafdelingen	H. C. A. Lassen 1863-65, og paa Kommunehospitalet
J. G. Ditlewsen 1861-62	I. C. H. Lemvig 1863-65
J. G. J. Hastrup 1862-63	7. H. Leth 1861-62
H. C. F. F. Jensen 1869-70	J. H. Gundelach 1863
H. V. Kjær 1861-62	H. H. Hansen 1862, Reserve- kirurg 1. Aug. 1863
V. S. V. Otto 1863	P. V. E. Eriksen Hansen 1862-63
P. M. Petrus 1861	P. Nielsen 1862-63
Th. Schleisner 1863	F. S. Schumacher 1862-64
E. de Scholten 1861-62	O. M. Storm 1862
N. R. With 1861-63	T. M. Trautner, Lægekandi- dat 1865-66
E. T. Bloch 1862	P. O. Boisen 1862-63
N. C. Borberg, Kandidat ved Lemmeafdelingen 1862-63	
V. Vedel 1861-63	

1871-1880

Overlæger:

<i>Afdeling I</i>	<i>Afdeling II</i>
Professor, Dr. L. J. Brandes 1863-94	Dr. R. Bergh 1863-86

Assisterende Læger:

**H. Laub II Service 1866-67,
I Service 1867-73**

**F. E. Levison, Lægeassistent
1872**

**Fr. C. H. Grünfeldt, Reserve-
læge, I Service 1873-84**

**Joh. Maria Risom, II Afd.,
1871-72**

**C. V. Bremer, II Service
1872-80**

L. Toft 1871

H. C. F. F. Jensen 1871

Overlæge ved Lemmeafdelingen 800 Rdl.

Overlæge ved Syphilis-Afdelingen 600 Rdl.

Assistenter 300 Rdl., fri Bolig for en ugift, Brændsel, Lys og Opvarmning.

Kandidater:

C. J. Salomonsen 1871-72

F. E. Klee, const. 1872-73

**C. A. Larsen, Søn af S. E. Lar-
sen, I Service 1878 og 79**

C. E. Petersen, const. 1879-80

**H. K. S. Helweg, I Service
1873-74**

**B. L. F. Bang, I Service
1873-74**

**G. E. V. Schleisner, I Service
1874-75**

**C. A. Feilberg, I Service
1874-75**

**J. W. Wichmann, I Service
1877**

**A. Friedenreich, I Service
1875-76**

**F. O. Orla Lehmann, I Ser-
vice 1875-76 (døde)**

Schack A. Steenberg 1877

F. O. Secher, I Service 1875

**C. J. P. Stricker, I Service
1874**

**J. C. F. Svendsen, I Service
1880-81 og 83**

E. H. Tetens 1873

M. L. Trier, I Service 1876-77

**E. A. Tscherning, I Service
1876-77**

**V. Savdak van der Aa. Bertel-
sen, I Service 1877-78**

**H. N. F. Arctander, I Service
1877-78**

H. P. Ørum 1873

L. P. Barchalia, I Afd. 1873

A. Fløystrup, I Service 1878

Jens Schou, I Service 1879-80

Th. Schou, I Service 1880

A. A. D. Bügel, I Service 1878

H. C. J. Gram, I Service 1878

J. Sigfrid A. Borch, I Service 1876

J. L. Doss, const. 1878

N. F. Gottlieb, I Service 1879

J. L. Kromann, I Service 1875
 H. P. T. Mygind, I Service 1880
 M. C. J. Olsen, I Service 1880
 cand. med. & chir. Liisberg 1881
 cand. med. V. Svendsen 1881

1881-1892

Prof., Dr. L. J. Brandes¹⁾
 1863-94

Dr. R. Bergh 1863-86

Assisterende Læger, Reservelæger.

F. C. H. Grünfeld, Reserve-
 læge, I Service 1873-84

E. E. Israel, II Service
 1881-82

A. F. Rasmussen²⁾, Reserve-
 læge 1884-87

A. C. P. Reiersen, Reservelæge
 1887-93

850 Kr. + personligt Tillæg
 350 Kr.

C. J. Lange, Reservelæge
 1888-89

O. K. Jespersen, Assisterende
 Læge 1882-85

750 Kr., afgaaet til Vestre
 Hospital

Alfred Pers 1892-95
 850 Kr.

1873 normeredes 2 Kandidater ved 1ste Service, det egentlige Sygehus.

1885 normeres paa Hospitalet en 3. Kandidat efter Professor Brandes Forslag. Løn 500 Kr. og Logis.

1881 var Alm. Hospitals Filial i Søkvæsthuset blevet lejet og indrettet. Her virkede S. S. Hartvigson, som 1884 fik Frelsers Arbejdshus med.

Kandidater:

P. J. Liisberg 1881

V. Nielsen-Seest 1889

H. P. T. Mygind 1880

G. Norrie, I Service 1880-81

M. C. J. Olsen 1880

A. Frode Rasmussen, I Service 1881-82

C. T. Schou, I Service 1882

¹⁾ Ved hans 70 Aars Fødselsdag 26. Okt. 1891 blev der af Læger, som havde gjort Tjeneste ved Hospitalet, skænket Hospitalet et større Fotografi af Professoren, hvilket ophængtes i Medicinstuen. ²⁾ Fra 1885 bruges Betegnelsen Reservelæge.

E. Engelsen 1882-83
 S. A. S. Voss 1885-86
 B. J. L. Rehling 1885-86
 S. Ammentorp for Rehling
 J. H. Krabbe 1885-86
 C. C. Jessen 1883
 A. S. Askov, cand. med.
 1887-88
 S. V. Svendsen 1881-82
 F. G. J. Svendsen 1887-88-89
 R. V. B. Honum¹⁾, I Service
 1882-83
 K. W. N. Nøkkentved, I Service
 1882
 V. Djørup 1887
 Johanne M. Gleerup,
 gift Krabbe, 1886
 Emmy E. A. Kramp, gift
 Lange, 1887-88
 H. Juan Christino Fugl 1887-88
 Oluf Lundt Bang Hassing,
 cand. med., 1881
 F. Jørgensen 1891
 G. V. J. Møller 1891-92
 J. S. Prior 1891
 C. A. Blume 1885
 J. P. Bitsch 1890
 P. Dircks 1888
 J. J. Eschen, const. 1889
 P. C. F. Geill, stud. med.,
 1884 og 1885
N.H. Godskesen 1887, 500 Kr.
 C. A. L. Gram-Hansen 1885
 og 1886
 Elisabeth Vilhelmine Christine
 Hamburger 1887

F. E. Høyrup, const. 1884
 A. C. U. Bergmann 1883
 A. S. J. Morell 1882
 H. Arendrup, stud. med., 1881
 Frits Rasmussen 1883
 cand. med. & chir. Engelsted
 1881
 Anker F. Rasmussen, constitu-
 eredes i Engelsteds Sted Marts
 Maaned, og i R.s Sted April-
 Maj 1881
 C. T. Schou
 A. C. Reiersen 1887-93,
 850 Kr.
 Alfred Pers 1892-95, 850 Kr.
 J. M. Møller 1889-90
 V. Gørtz 1889-90
 P. C. Weilstrup 1889-90
 Kirstine Johanne Bahnsen
 1890-91
 P. D. Fergo 1890
 A. Gudiksen 1890-91
 P. Bendtsen 1891-92
 F. E. T. Jørgensen 1892
 G. V. J. Møller 1892
 E. H. Engelsted 1881
 A. J. Lennholm 1889
 E. H. Lund 1884
H. T. Manicus, I Service
 1884-85, 500 Kr.
 M. F. Melchior, cand. med.
 1888
 O. A. Mohr 1890
 C. L. Kraft 1886
 N. P. Schierbeck 1888-89
 A. Friedländer 1892-93

1) cand. A. Bornemann const. 1883 under Honums Sygdom.

cand. med. Fr. Willerup 1883
 stud. med. E. O. Groth 1883
 stud. med. M. P. Hansen 1883
 stud. med. C. J. Hein el. Heyn 1883-84
 stud. med. Ch. Ipsen Hansen 1884
 cand. med. & chir. I. V. Kühl
 stud. med. & chir. Christian Hansen 1884-85
 cand. med. & chir. Carl Svendsen 1883 og 1887
 cand. med. & chir. Albert C. Bergmann 1883
 cand. med. & chir. E. H. Gowerty Lund 1884
 stud. med. A. E. Boye 1883-84
 stud. med. K. H. Faber 1884
 stud. med. Carl G. Ingversen 1884, død
 stud. med. Ernst F. F. Svendsen 1884-87
 cand. med. Johs. O. V. Königsfeldt 1885
 stud. med. O. Krack 1882 og 1887
 stud. med. Herman Silfverberg 1887
 stud. med. Frants Svendsen 1887
 cand. med. & chir. Adolph Hertz 1888
 stud. med. H. I. Kofoed 1888
 stud. med. Daniel E. Jacobsen 1885
 cand. med. Jørgen Krabbe 1886
 cand. med. A. Kraft 1886
 Frk. Marie Gleerup 1886
 Student Ove Hamburger, const. 1887
 cand. med. C. Ulrich 1887-88
 cand. med. G. Linde 1888
 cand. med. Th. Borries 1889
 stud. med. H. C. Harbo 1889
 cand. med. & chir. V. Gjørtz 1889-90
 stud. med. A. Pers 1888
 Student C. A. Blume 1885
 Student C. Søderberg 1885
 stud. med. H. C. Slomann 1885
 cand. med. & chir. S. A. S. Voss 1886
 cand. med. & chir. L. Hornemann 1886

Student C. Riise 1886
 stud. med. Vilh. Djørup 1886-87
 stud. med. P. Ducks 1887
 stud. med. Chr. Qvortrup 1888
 cand. med. Christen Lange 1888-89
 stud. med. & chir. Sophus Prior 1889
 cand. med. & chir. P. Weilstrup 1889-90
 cand. med. J. P. Bitsch 1890
 cand. med. P. Bendtsen 1891-92
 cand. med. J. H. Møller 1889-90
 cand. med. H. C. Harboe 1891
 cand. med. Warhuus 1890
 stud. med. L. Hansen 1890
 cand. Fred. Jørgensen 1891 (Gage mod Fergos
 Kvittering)
 cand. med. & chir. Sofus Bang 1891-92
 cand. med. G. Vilh. Jul. Møller 1891
 cand. med. H. Hansen-Slot 1892
 cand. med. Dessau 1892
 cand. med. & chir. N. S. Strandgaard 1892
 cand. med. S. A. Raff 1892

Kandidaternes Funktionstid blev 1848, 12. Maj, paa 2 Aar.
 Reservelægernes Funktionstid blev 1856 paa 3 Aar - før kun
 2 Aar.

1863

Professor Aarestrup, Kandidat paa Alm. Hospital fra Maj
 1844 til Maj 1848, da han blev Reservekirurg til 1851. 1. No-
 vember 1860 blev han Overlæge ved Alm. Hospitals medi-
 cinske Afdeling B, hvorfra han i 1863 overflyttedes til Kom-
 munehospitallet.

De sidste Linier

1877 udkom et lille Hefte med en morsom Skildring af "de mest kendte Personer, som har levet i København i dette Aarhundrede". 13 Afbildninger. Blandt disse er et Billede af Candidat Tønder, som blev kvalt af en Ven, Peter Worm. De boede begge i en Gæstgivergaard, Stadt Lauenburg, St. Strandstræde Nr. 17. Liget blev indbragt paa Alm. Hospital. Worm blev dømt til Døden og 20. Marts 1838 henrettet paa Amager.

De 13 Afbildninger forestiller københavnske "Originaler". Kunstnere har ofte fundet Modeller i Alm. Hospital. Det er f. Eks. Tilfældet i Carl Blochs Billede: Christus Consolator. De to Skikkelser paa Billedet er malet efter Modeller fra Hospitalet, Niss Aug. Fischer og Feilberg. Den sidste var en Fange fra Tugthuset.

Af Direktionen fik Artist Blunck i Juli 1827 Lov til at benytte Skræder Groscreutz i Hospitalet til Model i et Maleri.

I M. Pontoppidans "Minder", 1922, S. 123, fortælles, at Michael Ancher havde en Model fra Hospitalet; det var en Mand ved Navn Felser.

Alm. Hospital laa jo nær op ad Amalienborg Slot. Direktionen bemærker i sine Protokoller, naar Kongen eller Kongefamilien glædede Hospitalet med Besøg. Kong Frederik VI kom tilstede ved en lille Ildebrand i Hospitalet 5. Febr. 1829. Gennem en Laage i sin Have ind imod Slottet kunde Professor Wendt komme ind til Kongen.

Mange Billeder af Hospitalet finder man i Datidens Billedblade, baade inden- og udenfra tagne. I "Illustreret Tidende" 1881, Nr. 1143, findes et Billede af de Indlagte, som henter

Mad i Køkkenet. Chr. B. er blevet rørt over dette Syn og har til Billedet føjet et langt og sympatisk Digt om, hvad han saa og hvad han tænkte om de mange, som hver med sin Madspand rokkede hen imod den store Køkkenstue. C. Bruun: Kbh. III, S. 656, findes et stort Billede: Spadserende i Frederiksberg Have 1786. Bruun navngiver nogle af de Spadserende, saaledes Carolicopski Polakken fra Alm. Hospital, 112 Aar gammel, vel nok Byens ældste Medlem.

Kritikken over Hospitalet var ikke mild, og den tog til. "Folkets Nisse" 7. Maj 1851 er meget ond. Bl. a.: "Ligvognen, den blaa Vogn, har samme Façon som Hundevognen. - Præst gives ikke med paa Vejen. Anstalten besørger kun Indpakningen, saafremt den Rejsende maatte ønske at bo udenfor Byen." "Dansk Kirketidende" 1907, Nr. 7, indeholder et Referat fra et kirkeligt Møde, hvor Pastor N. Dalhoff, Diakonissestiftelsen, siger, at Hospitalets Overlæge L. Brandes har skildret Almindeligheden som en Helvedes Tilværelse for de Indlagte. Se ogsaa "Social-Demokraten" 1911, 25. Febr.

Den amerikanske Guldkur paa Alm. Hospital 1892. Den skulde helbrede imod Drikkfældighed, og den blev prøvet paa Alm. Hospital, men uden noget som helst Udbytte. Medikamenterne leveredes af The American Gold Cur Co. af New York. Inspektøren ved St. Johannes Stiftelse, som med andre var indbudt til et Besøg i Amaliegade, skrev en yderst humoristisk Indberetning om Besøget. Den findes i Sagen A. H. J. 29, 24/1892.

Bog- og Arkivalie-Register

Bog- og Arkivalie-Register

- I. H. Bärens: Penia eller Blade for Skole- og Fattigvæsen I-XII
1806-21
- I. H. Bärens: Københavns Magazin for Industri-, Skole og
Fattigvæsen 1799
- Henrich Callisen: Fysisk-medicinske Betragtninger over Køben-
havn I-II 1807-09
- E. C. Hauber: Beskrivelse over København 1783
- Rasmus Nyerup: Københavns Beskrivelse 1800
- Dr. Joh. Chr. W. Wendt: Alm. Hospital i København 1833
- C. Pontoppidan: Magazin . . . om Indretninger i de d. Stater
I-II (III) 1792-95
- Carl Bruun: København. En illustreret Skildring I-III
1887-1901
- Tableværk til København. Statistik Nr. 4 1879. M. Rubin
- O. I. Rawert: Danmarks industrielle Forhold 1850
- Borgerrepræsentationens Forhandlinger 1840 ff.

Arkivalier

Magistratens Resolutionsprotokoller i Raadhusarkivet 1768-71

I 3. Afdelings Arkiv

- Deliberationsprotokol 1798-1799
- Copie-Bog. Litr. D. 1803-1806

1. Fattigvæsenets Formands-, Commissions og Direktions-Protokol. Litra A. 1799-1809
2. Fattigvæsenets Direktions-Protokol. Litra C. 1809-1828
Et Hefte med Register

En Serie Protokoller

Fattigvæsenets Formands Commissions Protokol

A 1799

B mangler

C 1800

D Fattigvæsenets Formænds Forsamlings Protokol 1800-1801

E Fattigvæsenets Formands Commissions Protokol 1801-1802

F Samme Titel 1802-1803

G F. F. Forsamlings Protokol 1803-1804

H Samme Titel 1804-1805

I. J Samme Titel 1805-1807

Ogsaa til Bogstav N, Register i hver Protokol

1816-1837

I 1816

II 1816, her tilføjes: Læge-Protokol

III-IV 1816. V 1817. VI 1817-18 osv. til XL for 1837

En Række Protokoller:

Fattigvæsenets Sekretariats Referatprotokoller 1838-1857

En anden Serie Protokoller

1817-1860

Referatprotokoller for Fattigvæsenets Stiftelser.

Referaterne benævnes Ekstrakter af Protokollerne for Alm. Hospital, Frue Arbejdshus, Garnisons Arbejdshus, Vartov Hospital, Opfostringshuset, Vor Frelzers Arbejdshus, Trinitatis Arbejdshus, Christians Plejehus' Depotprotokol, Nicolaj Arbejdshus, Bredgades Pige- og Drengeskole, St. Hans Hospital - alle mærkede med Romertal.

I 3. Afdeling findes ogsaa 9 Protokoller 1830-1878, Beretninger og Regnskaber for Koppehospitalet paa Søkvæsthuset.

Paa Almindelig Hospital findes

Resolutionsprotokoller for Hospitalet fra 1795-1864

Medicinalsager

Fattigvæsenets Medicinal-Protokol I fra Febr. 1819-1823, ialt findes 5 Protokoller til 1838, alle med Register

Det omtales Febr. 1819, at en selvstændig Protokol for Fattigvæsenets Medicinal-Sager skal indrettes.

I Rigsarkivet

findes 10 Pakker vedrørende Københavns Fattigvæsen. Det dør samlede Materiale begynder i Midten af 18. Aarh. og slutter med Kommissions-Betænkningen af 1831.

Vejledende Arkivregistratur II, 1660-1848. Udgivet af Rigsarkivet 1892.

Rigsarkivet

Det danske Kancellis Skabssager om Fattigvæsenet samt 3294-3384:

Fabrikken paa Alm. Hospital

Forvalter Kn. Olsen

Gaarden i Lyngby

Gordon-Howden

Joh. H. Clemens

Wendts Revision af Fattigvæsenets Stiftelser

Alm. Hospitals Flytning m. m.

1766, 1768, 1777, 1780

Se Collect. VI S. 141

do. VIII S. 219, 245, 238 a 177

do. XII S. 58, 72

Pontoppidan II. Kommissionen af 19. Oktober 1787

Plejeanstalten

Pakke 1

Her er C. Wendts Promemoria

Pakke 2

Regnskab fra Johan David Clemens paa Tysk, 15. Aug. 1776

Pakke 3

Plejeanstalten, Fabrikker

Pakke 4

En Pakke med Paaskrift: Armen Wesen. Fattigkommissionens Dokumenter ca. 1760-70.

Generalregnskab over Københavns almindelige Hospital af S. T. Hempel. Dateret 21. December 1769

Her findes de forskellige Tjenestemand-Grupper

Langt Spisereglement

Inspektør Hempels Attaque og Sag med Betlerne.

I Bygningskom. Sager

1731-51 findes Billede af Brøndstrædes Hospital, Præstens og Fogdens Lejligheder. Billedet er koloreret.

Pakke 5

I mange Punkter skildres her Fabrikvæsenets Tilstand i København og Lyngby fra 1771-80. Fabrikvæsenet kaldes "en politisk Foranstaltning".

En lille Pakke Dokumenter med Paaskrift: Regnskabs-Ekstrakter vedrørende Lærredsfabrikken og Spinderiet Alm. Hospital

Pakke 6

2 tykke Bind om Fattigvæsenet: d. v. s. Beretning og Betænkning omhandlende Kommissionen af 24. December 1831

Kommissionen 1828-31 nedsættes 1828 d. 20. August

Wendts polykliniske Institut

Dispensations-Anstalten

Her findes ogsaa Forestilling fra den d. 26. Januar 1798 nedsatte Direktion for Fattigvæsenet (Bang, Friis, Pontoppidan, Noldte, Malling, Bärens, ialt 22)

Direktionens Deliberationsprotokol findes i 3. Afd. Arkiv

Pakke 7

Til Alm. Hospitals Opførelse blev brugt en Kapital, som indkom ved Salget af en Bygning, der i sin Tid var givet til Arbejdsanstalt. Saaledes siger Henning August i sin Betænkning eller Rapport om den nye Fabrikindretning paa Ladegaarden.

August siger her nogle interessante Ord om Christian IVs Visdom og Virksomhed, hvoraf fulgte Grundtanken om Alm. Hospitals Oprettelse, fra Begyndelsen som Arbejdshus. Rapporten dateret Oktober 1825

Pakke 9

Almindelig Hospitals Adskillelse af Syge og Raske
Saarede efter Slagene 1801 og 1807

Pakke 10

Kommissionen 1828 ff.
Buschs og Selmers Beretning om deres Besøg paa Alm. Hosp.
Spisereglement under Inspektør Baumann

Alm. Hospitals Kirkegaarde
F. S. R. P. 1838 ff.

A. 35 12/98

Præstesagen A. 33 19/1903

Dokumentkasserne, Raadhuset

Dokumentkasse I: Magistratens Afregning med Direktionen og Kancelliet

"Oraklet"

Alm. Hospital: Realregister til Journalen I. 1801-1860

Resolutions-Protokol 1813-1837

Prof. Wendts Uddrag med Henviisninger

Bruuns Kollektana I-XIX

Lægepakken A. 4 32/1902

Læger ved Alm. Hospital 1808-1831. Prof. Wendts Optegnelser

Sjællandske Tegnelser 1699-1780

I. H. Bärens, Biografi, ved Alexander Hansen 1898

Arkivjournal 77:

Alm. Hospitals Historie, Indberetning, fremstillet efter

Betænkning 1855

do. 1868

Borgerr. Forhandl.

Fattigvæsenets Aarsberetninger

Arkivsager

Rigsarkivet, Skabssager

Læge Fr. Smiths Billeder

Mange Læge-Billeder

Collegial-Tidende 1798 ff.

Ny Collegial-Tidende 1841:

Fattigvæsenets Aarsberetninger

Stadens Aarsregnskaber

Person-Register

- Aagesen, Niels 27
Agerskov, C. 65
Andersen, A. C. 113, 114, 180, 241, 329
Achen, M. C. 136, 139
»Aabye« 181
Aaerstrup 188, 280
Abrahams, A. T. C. 220
Abel, Joh. 237
Aarsflodt 249
Aagesen, Sekr. 259
Ament 326
Andersen, F. 329
Andersen, C. E., »Dreng« 339, 356
August, H. 352
- Bernstorff, J. H. E. 10, 36, 60, 79, 193
Baden, G. L. 138, 247
Boertman, P. 11
Brandes, L. 131, 192, 194, 200, 203, 281,
284, 297, 318
Berger, J. J. 15, 50, 80, 258
Berger, C. J. 233
Berregaard, V. 23, 24, 34
Brandt, En. 24
Brun, Const. 28, 147, 151, 156, 275, 286,
292
Berg, Mad. 42, 81
Bunkeflod, H. C. 56
Bornemann, W. 60, 74, 76
Baadh, O. 68, 81, 93, 341
Braem, Overpræs. 74, 76
Beckman, D. 76
Bang, O. L. 77, 84, 178, 184, 185, 188,
189, 192, 214
Bang, J. 82
Bärens, J. H. 82, 88, 94, 95, 110, 117,
143, 191, 195, 236, 258
Bojesen, S. A., Overinspektør 84, 330
Beenick, G. 94
Blanckensteiner, J. G. 94, 95, 258
Bricka, T. F. V. 102
- Baummann, S. 106, 109, 125, 247, 327
Busch, E. C. 123, 125, 127, 128, 151, 239
Bentley, D. G. R. 129
Bergh, R. 131, 172, 200, 203, 231, 282,
318, 363
Byssing, R. 22
Blædel 162, 173
Bagge, O. 162
Bech, Læge 172
Boye, C. J. 174
Bergsøe, V. 181
Bricka 181
Bentzon, F. T. R. 183
Bock, Læge 185, 297
Bramsen 185
Borch, G. F. 185
Bille, St. A. 204, 206
Brix, C. 204
Borgen, D. 214
Borup, L. C. 220
Block, J. F. 235, 260, 263, 264, 304
Bendtskovhus 243
Blicher, St. St. 272
Bodenhoff, E. 272
Bramsen, P. A. F. 297
Block, Hermeline 305
Ballesig, J. 313
Brandes, G. 319
Bünger, Chr. 323
Brønnicke, H. 323
Bay, R. 323
Bierring, Karen L. 336
Bochermann 336
Brock, H. 336
Brøchner, L. C. 337
Barfoed, J. O. 337
Baumann, N. 338
Baumann, P. 338
Bruun, H. G. 338
Begtrup, Gj. 338
Berresen, G. 338

- Bidstrup, N. 341
 Brorson, C. F. 346
 Buschmann, J. 352
 Budde, Lund 357
 Buck, C. F. 361
 Buch, C. F. 342
 Balle, J. N. 344, 348, 350
 Block, J. 350
 Blædel, N. G. 346, 347, 355, 356
 Borgen, V. A. 357
 Barfoed, B. J. Th. 364
 Bondo, P. B. J. 364
- Christian VIII** 25, 353
 de Coninck 28, 64, 99
Christian VII 31
 Conradi, J. C. 31
 Clemens, Jfr. 42, 81
 Clemens, J. D. 56
 Cortsen, Sekretær 60, 81, 235
 von Cuning, Robert 64
 Cortzen, Kancelliraad 74, 76
 Callisen, H. 117
 Christensen, H. G. 129
 Christensen, M. 130, 138, 161, 172, 184,
 185, 193, 200, 201, 272, 279, 280, 314
 Castenskjold, L. V. 161
 Cadet de Veaux 246
 Cousin, Fr. 272
 Cronberg, J. 276
 Clausen & Rist 288
 Christensen, Kvartermester 294
 Clausen, L. 302
 Clausen, H. N. 331, 351, 352
- Duntzfeldt, K. W.** 28, 29, 97, 99, 100,
 101, 134, 147, 151, 153, 165, 175, 176,
 177, 178, 275, 277, 281, 282, 292, 330,
 363
 Deickmann, Karen 46
 Dronheim, J. C. 54
 Duntzfeldt, W 99
 Diempker, Sabine 130
 Diempker, B. H. 130
 David, C. N. 193
 Drejer, C. T. A. 201, 280, 323
 Dithlefsen, J. 265
 Dirchinck-Holmfeldt 272
 Dresing Nic. 347
 Dahl, P. 360
- Engelsted, S. 131, 162, 168, 172, 173,
 180, 186, 187, 188, 278, 297, 316, 322
 Erichsen, R. 144
- Eckersberg, C. W. 174
 Esskildsen 204, 216
 Eibeschyttz 277
 Engelsted, Dorthea M. 317
 Egede, P. 348
- Falsen, C. M. de 10, 20, 24
 Friis, Joh. Fr. 24
 Frederik VII 25, 272
 From, J. S. 28
 Frederik V 31
 Fabricius, J. C. 35
 Fibiger, Fabrikør 63
 Falbe, Stadsretsass. 68
 Fædder, C 76, 87
 Freese, P. C. 76
 Friis, J. F., Etatsraad (1799) 82
 From, J. S. 130
 Franckenau, R. 145
 Fibiger, Iia. 162, 179, 180
 Falkenskjold, Læge 172, 319
 »Fædrelandet« 178, 188
 Fibiger, M. 181
 Fasting 214
 Fussing, H. N. 220
 Fenger, C. E. 220
 Ferdinand, Prins 273
 Ferslev, Sanger 307
 Flindt, C. 338
 Friis, Im. 362
 Fenger, H. M. 364
- Guldberg, Høeg- 38
 Gordon, J. 54
 Giessing L. H. 55, 339
 Grundtvig, N. F. S. 67, 351
 Grønlund, Jens Samuel 132
 Groth, Apoteker 158
 Gædeken, Læge 210
 Giesemann 233, 234
 Gustav III, Konge 254
 Gustav Adolf 254
 Gad, Biskop 331
 Grønbech, Niels 335
 Gude, N. H. 344, 351, 352
- Hæseker, J. J. 11, 76, 79
 Hegelund, J. J. 11, 79, 325
 Horn, Fr. 11
 Hempel, S. 11, 35, 36, 37, 234, 324
 Holm, H. G. F. 31
 Holstein-Ledreborg, C 31
 Harboe L. 33

- Helmke, ell. Helmcke, J. H. 42, 57, 301
 von Haven 42, 81
 Hjorthøy, M. 46, 48, 68, 79
 Heiberg, P. A. 48
 Heidner, W. 53, 63
 Howden, Irlænder 55, 56
 Hansen, D. 60, 74
 Holm, J. 63
 Hasselbalch & Co. 65
 Hersleb, H. C. 76
 Holmsted, I. F. 76
 Hofgaard, G. 76
 Hansen, I. 76
 Herforth, H. H. 84, 114, 173, 174, 175, 176, 177, 184, 189, 190, 214, 277, 356
 Holm, J. P. 84, 176, 189, 193, 199, 200, 203, 216
 Honthorst 101
 Heiberg, P. W. 111, 129, 289, 237
 Hetsch, C. F. 120
 Høbye, P. A. 121
 Holm, J. 123
 Hassing, M. 130, 184, 185, 187, 188, 192, 193, 201, 278, 295, 296, 297, 321
 Hansen, H. T. 142, 351
 Hennings, Aug. 157, 286
 Hansen, I. 159
 Hoppe, Prof. 171, 178, 184, 214, 247, 324
 Hagemann, C. P. 174
 Holstein Ledreborg 174
 Hüberts 181
 Hammerich, Fr. 182
 Hammeleff 191
 Hansen, C. P. M. 193
 Hellmann 204
 Henrichsen, C. S. 204
 Heerforth, Chr. 323
 Howitz, F. I. 204
 Holck, Præst 207
 Hage, A. 213
 Hüttemeyer, P. Th. 230
 Hammerich, Jfr. 242
 Harms, Lovise 264
 Hertz, J. M. 288
 Henningsen, N., Læge 296
 Holm, Nic. 318
 Hansen, L. 323
 Herforth, Chr. 323
 Hvidt, L. N. 331
 Hansen, N. 331
 Hansen, P. C. 338
 Holstein, H. W. 338
 Hagen, Jac. 341
 v. Haven 341
 Hansen, H. L. 341
 Hansen, H. Torp 344
 Hansen, P., Prof. 349
 Holbek 360
 Holst, H. P. 360
 Hansen, Aleth 361
 Illum, Sv. 20
 Iselbecker, Formand 43
 Jardin, N. H. 32, 57
 Jacobsen, W. N. 43, 96, 235, 261, 263, 271, 286, 302
 Jonquière, J. de 83
 Jacobsen, J. 100
 Jacobi, H. A. 111, 199, 216, 222, 233, 332
 Jacobsen, N. 129
 Jacobsen, I. C. 194
 Jensen, S. 222
 Jacobsen, Md. 237
 Johansen, A. 265
 Jespersen, Læge 282
 Jacobs, Meyer 304
 Jacobsen, I. K. 305
 Jørgensen, Jens 325
 Jacobsen, Siemsen 338
 Kløcker, H. von Lengerken 24
 Krumphardt, Fabrikør 63
 Købke, S. V. 76
 Krüger, J., Revisor 77, 81
 Kinchel ell. Kinkel, H. 80, 325
 Kierulf, A. C. 83
 Kruses, Frantz 108
 Knudtzon, P. C. 129
 Koefoed, O. H. 161, 348
 Knudsen, H. A. V. 199, 203, 204, 205, 206, 211, 213, 216, 217, 220, 221, 223, 282, 332
 Kayser, H. H. 205, 211
 Kisbye, Revisor 250
 Knudsen, P. C. 252, 253
 Kongsted, K. 265, 266
 Køster, S. V. 321
 Kaalund, A. C. 326
 Keilgaard, E. V. 330
 Kruse, H. V. 331
 Kok, Joh. G. E. 362
 Kruuse 349
 Kierkegaard 358

- Liunge, Fr. 11, 79, 325
 Liunge, Kvartermester 42
 Lunding, M. 50, 51, 64, 66, 74, 76, 79,
 80, 81, 325
 Larsen, S., Degn 55
 Lind, J. J. 57, 347
 Lund, Henriette 65
 Lund, Ferd. 65
 Læssøe, H. 68, 81, 93, 341
 Lange, H. H. 68
 Lange, Sv. 76
 Lange, M. 76, 81, 193
 Linnemann, St. 84
 Løw, Foged 86, 87
 Lund, C. C. 93
 Ladiges, H. 97, 99, 100, 231
 Lassen A. W. 114
 Lund, A. 121, 138, 143, 158, 265
 Lund, C. 128, 233, 237, 242
 Lund, I. C. 151
 Lazarus 160, 178
 Larsen, S. E. 172, 193, 200, 201, 203,
 280, 316, 321
 Lüttichau, H. H. 175, 176, 214
 Larsen, L. 205, 356
 Lyngø, Rebekka 242
 Lund, Ole 247
 (Grønne Lund)
 Lange, C. G., Professor 253
 Lavätz, C. O. 258
 v. Leesen 272, 273
 Lunding, Oberst 273
 Lange, Major 328
 Lange, J. N. 330, 358
 Larsen, Præst 348
 Lund, Jørgen 362
 Lütken, W. 362
- Meldal, Ellen 26
 Malling, O. 37, 82
 Meden, Cl. 43, 44, 46, 67, 68, 72, 81,
 287, 325
 Munthe, J. L. A. 42, 81, 347
 Moore, Blegemester 55
 Martini, Fr. 60
 Møller, C. W. 64
 Munk, ell. Munch, M. 68, 73, 76, 79
 Maasen, Ane M. 72
 Mangor, C. S. 83, 123, 158, 190, 191,
 194, 235
 Mangor, C. E., Læge 94, 258, 259
 Matzen, J. B. 94, 326
 Münster, H. 94, 351
 Madsen, H. P. 100
- Murillo 101
 Mandelberg 101
 Mackeprang, Reservetk. 102, 276, 314
 Müffelmann, H. C. 129
 Manthey, I. G. L. 132
 Mangor, H. E. 138
 Monier 158
 Melbye, A. M. 158, 159, 292
 Meinert, N. I. 175
 Maag, L. C. 176, 178, 193, 214
 Magnus, I. C. 182
 Meyer, W. 188
 Møller, C. P. 191
 Meldahl, F. 204, 211, 220, 221
 Mannheimer, Grosserer 211
 Møller, Bagermester 240
 Møller, Fuldmægtig 246
 Mundt, Mette K. 336
 Møller, Lærer 336
 Mortensen 342
 Marx 342
 Mølsted, H. C. 344, 350
- Nannestad 351
 Nisbeth, Englænder 56
 von Noldte, H. 82
 Nielsen, K. M. 141
 Nebelong, N. S. 217
 Nellesmann, S. 220
 Nagel, Læge 265, 266, 267
 Nathanson, M. N. 316
- Olsen, Lars 43
 Olsen, Kn. 53, 57, 61, 325
 Olsen, E. 67, 68, 69, 72, 82, 87, 287, 348
 v. Osten, Overpræsident 70, 71
 Olsen, Mariane Cl. 72
 Olrik, M. W. 191
 Otzen, L. A. 323
- Quist, F. P. 24
 Qvist, Enke 325
 Qvale E. A. 344, 346, 348
- Peterson, P. M. 28, 125
 Pontoppidan, C. 43, 44, 47, 78, 81, 82,
 94, 191
 Pflug, C. C. 62
 Pedersen, A. 65
 Platou 66, 352
 Potter, P. 101
 Panum, I. S. N. 144
 Pram, Gad 173
 Piazza d. Popolo 181

- Philipp, R. 191, 242
 Petersen, Børge 203, 214
 Prior, Grosserer 211
 Petersen, T. 214
 Ploug, C. 215
 Petersen, V. 232
 Peterson, P. M. 248
 Platou, Kap. 259
 Petersen, Kvartermester 294
 Plesner, M. 323
 Peters, J. 340
 Petersen, Johan 361, 362
 Petersen, C. E. 364
- Rosset, Cl. 16, 22, 23
 Ryberg, N. 50, 51, 56, 61, 66, 74, 80,
 193, 194, 284, 285, 347
 Resewitz, F. G. 50, 64, 80
 Ryge, I. 60
 Riis, I. A. 353
 Reested, O. 60, 74, 76
 Rothe, Stadsretsass. 68
 Rubin, M. 77
 Reventlow (Familien) 81, 87
 Rasmussen, Poul 89
 Rønne, M. C. 96, 111, 339, 353, 354,
 355, 363
 Rosa, Salvator 101
 Rembrandt 101
 Rogert, W. 102, 235, 260, 264, 307
 Rogert, Mathilde 141
 Ramshart, Peter 22, 50
 Rubow, Grosserer 154
 Ræder, I. T. 174
 Rosenørn, E. E. 203
 Rimestad, C. V. 215
 Rumford 249
 Rahbek, K. L. 260
 Riegels 286, 287
 Røse, Chr. 323
 Richter, Lærer 337, 346
 Reiffenstein, J. F. L. 362
- Suhm, P. F. 22, 32
 Struensee 24
 Schovelin, J. 38
 Sewerin, J. 39
 Saxtorff, M. 42, 57, 235, 257, 260
 Schytt, Kopist 60, 81
 Schiøtt, B., Raadmand 60, 79
 Schytte, Elisabeth 64
 Schøtt, P. 65
 Storp, A., 76
 Søderblom, N. 76
- Skibsted, A. 81, 93, 341
 Schlegel, H. F. 94, 95, 143
 Scheel, P. 97
 Sick, O. D. 102
 Schougaard 109
 Selmer, C. F. 120, 121, 123, 125, 239
 Schæffer, F. C. 123
 Steemann, P. C. 128, 241
 Suhr, I. T. 129
 Schrøder, Elise C. 129
 Sibbern, F. C. 141, 272
 Schou, Mette 144
 Sager, H. C. 175, 184, 194
 Steenberg, Læge 180
 Smith, F. L. E. 181, 297, 298
 Schleisner, cand. 185
 Simony, C. F. 193, 273
 Sprengporten, Gesandt 254, 255
 Scheven, Legationssekretær 255
 Schultz 288
 Schleisner, P. A. 297
 Stein, Kirurg 301
 Stein, S. A. W. 301
 Saxtorph, M. 302
 Schönberg, Alb. 303
 Stage, G. 317
 Strandgaard, N. I. 323
 Storch, O. 323
 Sørensen, P. 337
 Sommerfeldt 338, 346
 Stange, P. M. 340
 Sommerfeldt, Dines 352
 Schouboe, N. 345, 348
 Schmidt, L. H. 360, 361
- Thorning 56
 Thestrup, Stadsretsassessor 68
 Thulstrup, J. 76
 Thal, R. S. 127, 138, 158, 174, 184,
 238, 264, 294, 305
 Tscherning, E. A. 141
 Tischbein 157
 Thomsen, Jul. 204, 220, 221
 Thode, Cl. 302
 Thura, C. G. V. 337
 Topp, J. R. 341, 351
 Therchilsen, J. S. 364
- Wendt, I. C. W. 29, 33, 60, 102, 116,
 123, 126, 127, 133, 134, 135, 138, 142,
 158, 160, 185, 235, 241, 264, 267, 268,
 269, 270, 271, 294, 295, 296, 308, 321
 Volquartz, M. 33, 347
 Wendt, C. 61, 66, 80, 285

Winding, Student 67
Wosemose, C. 68
Widersatz, Johanne 70
Wange, C. 76, 80, 325
Voltelen, I. H. 76
Weybel, J. J. 83, 95
Werlauf, E. C. 157
Wroblewsky, Læge 172
Westerby, Inventarieskriver 180
Wilder, Legat. 184, 294, 297, 347
Winther, M. 190, 191
Wienberg, C. P. 222
Weibel, Direktør 246
Winsløv, Kirurg 259
Westergaard, J. S. 265
Weyle, J. E. 265
Wandel, Lisbeth 288
Withusen, C. C. 307
Weyhe, Enke 307
Walther, F. 338
Werlin, A. F. 352
Wolf 353
York, V. 180
Zeise, W. C. 158
Oest, Joh. 11
Østen, J. von 27
Ørsted, S. C. 134, 136
Ørsted, H. C. 135
Ørsted, A. S. 135, 141, 358
Oehlenschläger, A. 135, 136

Indholdsfortegnelse

ALMINDELIG HOSPITAL

I

I FORHISTORIE	9
de Falsens Manuskript	
Billeder: Brøndstrædes Hospital	19
Christians Plejehus	18
Hospitalets Navn	22
Willum Berregaard	24
Amalienborg-Kvarteret	26
II ALM. HOSPITALS GRUND	27
Billede: Matrikulnumrene	
Mønterpladsen	
Værket ved St. Annæ	
III HOSPITALET'S INDVIELSE	31
Inspektør Hempel	
IV HOSPITALET'S FLYTNING 1775-85	38
Statsminister O. Høegh Guldberg	
General-Plan	
V HOSPITALET INDENDØRS 1785 ff.	42
C. Pontoppidan 1748-1822	
Tjenestemænd i Alm. Hospital 1781	
Tilbageflytning til Amaliegade 1785	45
Speciel Direktion	

VI FABRIKVÆSENET	50
Tjenestemænd i Alm. Hospital 1771	
Howden og Hegleriet	55
I Lyngby og Nivaa	64
Blegegaarden	65
Plejeanstaltens Direktører	65
VII INSPEKTØR C. MEDEN AFSKEDIGET 1796 ...	67
VIII MAGISTRATEN OVERTAGER FATTIG- VÆSENET	73
11. Juni 1781-1798	
Kommissionen af 19. Oktober 1787	
IX BESTYRELSEN TIL 1800	79
1816	82
Magistraten	82
Planen af 1799	82, 94
X FATTIGVÆSENETS POLITIRET	85
Betænkning om Betleriet	85
Tiggerkommissionen	88

ALMINDELIG HOSPITAL

II

1801-1857

I HOSPITALET 1801-1836	93
Efter Direktions-Skiftet 1816	
Krigen 1801-1807	
Duntzfeldts Gaard	99
Et Intermezzo	
Koppeepidemier	102

KIRKEGAARDENE OG DE DØDE

1637-1858	103
1. Nørre Kirkegaard	
2. Kirkegaarden paa Østerbro	
I. H. Bärens	110

3. Kirkegaarden ved Farimagsgade 1842-1858	
Assistens Kirkegaard	115
Ligbærerne	118
Grosserer C. F. Selmer	
April 1828	
Kommissionen af 1828-1831	123
Cellebygningen 1850	130
Apotheket 1814-1851	132
Jordpaakastelses-Sag 1809-1812	142
Christians Plejehus	143
Hospitalets Formue	145
Tilbygning paa Hospitalet 1811 ff.	150
Bruns Plads	
Nybygning	
Dampvaskning	
Constantin Brun 1746-1836	156
Koleratiden 1853-1855	160
Dr. Engelsted kontra Direktionen	173
Herforths Forsvar 1855	174
Efterskrift	175
Ilia Fibiger	
Et Roman-Kapitel	181
En 3die Overlæge 1855	183
C. S. Mangor død 1842	190
Fattigbestyrer-Djævelen	190
Kommissionen 1853-1855	192
Borgerrepræsentanterne kontra Kancelliet	193
Principperne	

ALMINDELIG HOSPITAL

III

1857-1892

I Hospitalet hjemme	199
II Udviklingen under Magistratens Ledelse	200
III Holmens Arbejdshus	201
IV De 49 Punkter 1871	204-224
V Hospitalet ude	206
VI Søkæsthuset	207
VII Fattigvæsenets Omordning	
Borgmester H. A. V. Knudsen 1861-1881	213

26*

	Direktionen gaar af	214
VIII	Under Magistratens 3. Afdeling	216
IX	Borgmester H. A. V. Knudsen	217
X	Systemskifte "Gnisten"	
XI	KØKKENET OG MADEN 1769-1892	231
	Ny Økonomi-Bygning 1882	
XII	Spisereglementer	
	Kommissionen 1828	
	Jomfru Hammerich 1834-1859	
	Tjenestepersonalets Kost 1847 ff.	
	Surrogater. Levende Køer. Festivitets-Oxen 1779	
XIII	ALM. HOSPITALS SYGEHUS 1771-1892	256
	Direktør C. E. Mangor	259
	Alm. Hospital 1809	261
XIV	Veneriske Patienter	262
	Sygehospitalet 1814-1892	264
	Kandidatstrejke	265
	Spedalskhed paa Sygehuset	268
XV	Alm. Hospitals Læreskole	268
	Opvartningspersonalet	270
XVI	Hospitalets Takster	271
	St. Blicher paa Alm. Hospital	272
	Lemmers og Patienters Antal 1816-1826	274
	Midlertidig Fødselsstiftelse 1844	277
XVII	3. Afdeling	278-279
	St. Annæ Hospital 1853	278
XVIII	Sygeafdelingen flyttes	280
XIX	LEMMEAFDELINGEN	284
	Det sorte Bræt	
	Kaffekommissionen	
	Gadefejning	289
	Udgangsdage	289
	Forbedringer i Aarene indtil 3 Aars Krigen	291
XX	De Fattige og Grundloven. Fattighjælp	293
	Lemmelægen	295
	M. M. Hassing og	
	F. L. Smith	

PERSONALIA

Lægernes Historie	301
2 Lægeafdelinger 1808	303
R. S. Thal	305
J. C. W. Wendt	308
M. Christensen	314
Prof. S. E. Larsen	316
Dr. S. Engelsted	316
Kandidaterne, den frie Forfatning	320
Hospitalets Inspektører	324
Kontrolløren 1784	324
Overinspektøren	330
Inspektør Kruses Afsked	332
Skoler i København	332
Lauritz Hansen Giersing	333
Alm. Hospitals Skole	334
Lærere	337
Degne	341
Præstehistorie	343
Præsteembedets Indtægter	346
Præsterækken	347
Alm. Hospitals Bibliotek	355
Lidt om Præster efter Lange	361
Lægekandidater	365
Lægekandidaternes Antal	367
Læger ved Alm. Hospital	370
De sidste Linier	387
Bog- og Arkivalie-Register	391
Personregister	397

